

MEMENTO

„Ugye Uram ...”

Válogatás a Virrasztó és a Memento írásaiból

2018

MEMENTO

„Ugye Uram ...”

Válogatás a Virrasztó és a Memento írásaiból
1945-1956

Szerkesztette és válogatta: Bank Barbara

A kötet megjelenését: A Szabadságharcosokért Közalapítvány

© PEK

© Bank Barbara és a szerzők

Kiadja: Az 1945-1956 közötti magyar Politikai Elítéltek Közössége

ISBN

2018

MEMENTO
„Ugye Uram ...”
Válogatás a Virrasztó és a Memento írásaiból
1945-1956

Szerkesztette és válogatta: Bank Barbara

Az 1945-1956 közötti magyar Politikai Elítéltek Közössége
Budapest, 2018

Tartalom

Tartalom.....	0
Előszó helyett	0
Wass Albert: Patkányok honfoglalása	0
Beszédek.....	0
v. Krasznay Béla: Merjünk magyarok lenni.....	4
Tóth Iván: Megemlékezésre	0
Tóth Iván: Csolnok.....	0
Eichardt Sándor: A váci börtön falánál.....	0
Visszaemlékezések.....	0
Petrusz Tibor: 66 éve történt – A magyar királyi honvéd Ludovika Akadémia utolsó tisztavatása	0
Csát József: Ahogy kezdődött (...)	0
dr. v. Németh Árpád – v. Fehérváry István: Átéltük, emlékezünk, nem felejtünk! ..	0
Lengyel Alfonz: Börtönéletem a Mindszenty-üggyel kapcsolatban.....	0
v. Fehérváry István: Hogyan gyilkolták meg Kovács Attilát	0
Csát József: Első beszélőm.....	0
Publicisztika	0
Regéczy-Nagy László: Tükörcső	0
Matthaeidesz Konrád: Olaszfalu, 1945. március 22.....	0
Bank Barbara: A Népbíróságokról	0
Zsákai Piroska: Az apáca csókja	0
Matthaeidesz Konrád: A győztesek rémtettei	0
Bank Barbara: „Széljegyzet”	0
Zsákai Piroska: Falra borsó, falra	0
Zsákai Piroska: Berija tanítványai.....	0
Zsákai Piroska: Ahol a birkák térdet hajtanak	0
Alföldi László: Levél Svájcból – részlet.....	0
Karaszek Ernő: A „Pártország Perről”	0
Tanulmányok – perek.....	0
Szekér Nóra: A Magyar Testvéri Közösség nevű titkos társaság helye	0
a magyar történelemben.....	0
Bank Barbara – Mészáros Gyula: Gyümölcsfalvi Imre és társai per - Az Antibolse-	0
vista Gárda egyik csoportja	0
Sváby Enikő: Halápi József és társai pere – Kard és Kereszt mozgalom	0

Bank Barbara: Karácsony(ok) ünneplése, illetve tiltott ünneplése a hadifogságban, börtönökben, internálótáborokban, zárt táborokban	0
Lévai Dorottya: Váci börtönviszonyok az 50-es években	0
Bank Barbara: „Itt élned, halnod kell”	0
Tanulmányok – táborok.....	0
Csorba Béla: Most már biztos: közel hat és fél ezren veszttek oda Járekon.....	0
Bank Barbara: Buda – déli internálótábor	0
Kiss D. Réka: Jándi Ferenc visszaemlékezései a recski kényszermunkatáborról.....	0
Németh Katalin: Vasutasok pokoljárása Recskén.....	0
Egy házkutatás 1953 tavaszán – és utóélete, következményei	0
Miklauzič István: Rákóczy Imre élettörténete.....	0
Bandi István (összeállítása): Fejezetek a romániai kommunizmus építésének törté-	0
netéből – a kényszerintézkedések, a börtönök és a munkatáborok világa.....	0
Marschall Adrienn: Bányamunkatábor Csolnokon	0
Tanulmányok – egyház.....	0
Soós Viktor Attila: Veszprém 95. püspöke.....	0
Dr. Bod Magdolna: A Történelem Ura. Vallomás az egyházüldözésről az 1960-as évek elejéről.....	0
Soós Viktor Attila: Az Állami Egyházügyi Hivatal 1951-1956 között.....	0
Soós Viktor Attila: Az Állami Egyházügyi Hivatal és a Belügyminisztérium kap-	0
csolatrendszere 1956 után a hatvanas évek végéig.....	0

Matók Leó

Ugye, Uram ...

Ugye, Uram, én sohse féltem
És úgy haltam meg, ahogy éltem.

Testem a földnek adom.
Utolsó vágyam is csak az,
Tövises, vérző, furcsa gaz
Nőjön belőle gazdagon.
Adhat – e többet ember?

Átok van rajtam, néma átok.
De ki ismeri itt magát?
Elérve lelkiem csillagát
Tátongó mélységekbe látok.
Juthat – e feljebb ember?

Szívek folyója hogyha zúg,
Hiszem, vallom: nem érdemes!
Elhull a jó és nemes,
Mert minden ideál hazug.
Halhat – e szebben ember?

Ugye, Uram, én sohse féltem

És úgy haltam meg, ahogy éltem. (1948)

SZERKESZTŐI ELŐSZÓ

Tisztelt Olvasó!

Őn több mint két évtized összegyűjtött **anyagaiból** kap most egy válogatást. A kötet azért készült, hogy Emlékezzünk és emlékeztessük történelmünk egyik sötét **korszakára** és soha ne felejtjük el azokat az embereket, akik életüket adták a Hazáért! Jónás Pál, volt recski internált visszaemlékezésével szeretném kezdeni **mondandómat**: „*Érdekes dolog volt: ott vagyok gúzsba kötve, csontig vágnak a szíjak, nézed a csillagokat, és akkor arra gondolsz, hogy itt vagyunk a 20. század második felében, ez a szörnyű dolog történik veled azért, mert az ávósok szarából kimostál egy újságcikket! Próbálsz erre a magyarázatot keresni, ez hogyan történhet meg Európában, és akkor azt mondd magadnak, hogy ezt csak úgy tudod túlélni, ha valóban egzisztencialista vagy, ha magadat kívülről nézed. Hogy azt mondd: nézd, ez milyen érdekes helyzet, hogy ez megtörténhetik, és éppen veled történik meg. És hogyha túléled ezt, akkor talán elérkezik az ideje annak, hogy beszélj róla.*”

Beszéljünk róla! Minél többször **beszélni** kell róla, hogy mindenkire eljussanak a történetek, a mindennapi emberek történetei, akik hőskékké váltak azáltal, hogy kiálltak embertársaikért, a hazájukért egy nehéz korban. Az emlékezésnek és az emlékeztetésnek összetett a küldetése: emlékezni és emlékeztetni kell nemzetünk polgárait arra, hogy mi történt azokkal az emberekkel Magyarországon, akik a szovjet megszállást követően hazánk szabadságát, függetlenségét tartották mindennél fontosabbnak és ezért megverték, bebörtönözték, internálták, kitelepítették, kivégezték, agyonverték a „reakciónak” megbélyegzett, a „népi demokráciára veszélyesnek” tartott embereket, családokat. Aztán 1956 őszén volt majdnem két feledhetetlen hét a magyarok számára utána pedig megint csak a megtorlás következett... És mind a két időszak meghurcoltatásaiból, emberek, családok tönkretételéből kijutott Hazánk majdnem minden családjának.

A Rákosi diktatúra borzalmait követően 1956 októbere valami csodálatos dolgot hozott nemcsak Budapesten, hanem az egész országban. Megmozdult minden és mindenki... hogy november 4-én újra a szovjet harckocsiké legyen a főszerep és egy újabb megszállás. Ezt követően a véres megtorlás sem hiányzott, sőt évekig, évtizedekig tartott. Kivégzések, börtönbüntetések, közbiztonsági őrizet, verések, elbocsátások és az elvándorlás következett.

„A kivégzés után nem volt nevetés, nem volt kacaj, csak suttogás és csend sokáig.”

A következő sorokat én sem tudtam volna jobban elmondani, ezért úgy gondolom, hogy jobb, ha azt Fehérváry Istvántól idézem, ezzel is emlékezve rá és több ezer

bajtársára, akik már fent szolgálják a Magyar Hazát! „Aki valaha is ott ült a siralomház árnyékában, aki csak fültanúja, végigszenvedője volt egy kora hajnali, vagy késő éjszakai kivégzésnek, ennek a leírhatatlan, pokoli színjátéknak, akiknek még visszhangzik a halálba indulók utolsó búcsúja: »Isten veletek, bajtársak«, csak az tudja, hogy mit jelent szembenézni a halállal! Haláltól félni emberi tulajdonság, velünk született ösztön, mely az élet fenntartását, továbbfolytatását parancsolja. Ez az emberi ösztön diktálta megmaradás érzése sokkal erősebb, mint az a lehetséges belső akarat, amely képes legyőzni ezt a fennmaradási vágyat. Kevesen voltak, akik leszámolva az étellel, kegyelmet nem kérve, a halált választották. Legtöbbjük azonban hitt és remélt valami csodában, bíztak, Istentől vártak segítséget. Ateisták és papok, fiatalok és öregek, kivétel nélkül egy imában és reménységben éltek, talán átvészelik, talán kegyelmet kapnak. Az élet kegyetlen, nem válogatós és nem könyörületes. Ezt tudták. Így élt a szívükben a félelem és a hit, a remény és a megváltás. De túl ezen a félelemérzésen nem volt olyan halálraítélt, aki megtört volna, akit vizsgálni kellett volna, aki a poroszlók felé megalkudva megbánta volna, amit tett, és amiért elítélték. Ő nem, ezt a nagyon várt pillanatot soha nem érték meg a kínvallatók. Még az is, aki hónapokon, talán éveken keresztül magába szállva nézett szembe a halállal, akkor, mikor eljött a búcsúzás napja, felmagasztosulva, büszkén, egyenesen ment utolsó útjára. Nem volt egy sem, aki gyáván, könyörögve fejezte be életét. Hogy mi adta ezt az emberfeletti erőt, hogy mit érezhettek, mikor feltűnt előttük a bitófa körül ácsorgó bírák, ügyészek és hóhérok sörredéke, mikor tudták, hogy csak pillanatok vannak vissza az életből, hogy volt erejük az utolsó lehelettel még Istent, Hazát és Családot kiáltani. Bátran, férfiasan vettek búcsút. »Isten veletek, Bajtársak!«, ezzel búcsúztak a többi rabtól, amikor kivezették őket a siralomházból, »Becsülettel a Hazáért!« búcsúztak a volt Ludovikát végzett fiatal tisztek, és Isten tudja, hány hasonló búcsúszó röppent fel hangosan a bitófa alól.

Ezért kutatjuk a múltat, egyre nagyobb sietséggel, hogy ismét átéljük az erőszakkal megkurtított életet. Nem a szenvedések tettek bennünket mássá, nem az átélt események kovácsoltak bennünket testvérekké, a legreménytelenebb helyzetben sem felejtettük el, hogy mondanivalónk van és lesz még a világ számára. Minden élményünk három arccal bontakozik ki a múltból: ami a valóságban volt, ahogy akkor láttuk és éreztük, és ahogy ma él bennünk, mint érték, tudat és meggyőződés, nem hiába szenvedtünk!

Talán ezért lett megfontoltabb, sokszor tétovázóbb a léptünk, őmiattuk, a halottakért, akiket magunkban hordozunk, mert büntelenül, nyakra szoruló kötéllel fejezték be életüket, ők bízták ránk, hogy mondjuk el mindezt. Diákok, akik az utolsó szó jogán verset szavaltak a bírának, mint Matók Leó, aki tizenhat napig egy utolsó anyai csókért megtagadta a táplálkozást; a szadista örök játékból hatszor próbaakasztásra cipelt, haláláig bátor Laci; Rajkai Gábor, aki a siralomházban hangosan és csodálatosan Villonnak »Az akasztott ember balladája« című versét szavalta. 22 éves volt, másnap ki-

végezték. Varga Modesztó, aki feleségének szembesítéskor csak azt mondta: »Ne feledj bennünket Drágám, fenn úgyszólván találkozunk!«. Az apák és fiúk, akik egymásra akarták vállalni a halált a másik helyett, testvérek, akik közül az idősebb tudta, hogy végig kell néznie öccse akasztását, anyák, akik a sétákon aggódva kutatták, vajon feltűnik-e még a siralomház ablakában szülőttük sápadt arca?

Ránk bízták, hogy mondjuk el! Nem azért, hogy hamis tanúk, vérbírák jussanak hóhér kötelére! Övni akarták a világot, hogy meg ne ismétlődjék az ártatlanok szenvedése, hogy felrázák az alvókat és gyávákat, és hogy példát mutassanak a kételkedőknek és megalkuvóknak: van még aki hisz, és aki hitéért, meggyőződéséért a legsúlyosabb krisztusi áldozatra is hajlandó!

Nem váltunk el, tudtuk akkor és ma is hiszünk benne, hogy találkozunk!”

És itt maradtak apák és anyák nélkül a gyermekek. Vagy ismerték apáikat, anyáikat, vagy már nem ismerhették meg, mert a diktatúra elvette tőlük. Hatvári Hugó halálraítélt, volt rab visszaemlékezéséből idéznék pár mondatot ezzel kapcsolatban: „A másik személy, akivel együtt voltam egy cellában, az Kalotai Géza. (1953. augusztus 18-án végezték ki kémkedés vádjával, 28 éves volt – B. B.) A Gyűjtőfogház falán emléktáblát avattunk. (...) Amint ott álltunk és beszélgettünk, érdeklődtünk cellatársakról, egyszer csak egy hölgy megszólalt mögöttem és azt kérdezte, hogy Ki ismeri Kalotai Gézát? Éppen az én hátam mögött. Megfordultam és nyomban feleltem, hogy én ismertem. Halkan, rezzenéstelenül érdeklődött tovább a hölgy, hogy igaz, hogy megzavarodott? Így, egyből, hírtelen. Letartóztatásakor már áldott állapotban volt a felesége. Decemberben kellett, hogy megszülessen a gyermek. De a kérdésre felelve így folytattam: Nézze, mindegyikünknek nehéz volt. Egyik jobban tudta viselni, a másik kevésbé. És hát öneki nagyon nehéz volt, mert a felesége akkor volt terhes. Ugyanolyan csendesen, ahogy a kérdést feltette, megszólalt megint: »Én vagyok ... én voltam a felesége.« Vannak pillanatok, amikor a szavak tehetetlenül himbálódznak két ember között. Ez a perc ilyen volt. Kifejezhetetlen. Az asszony mellől előlépett egy fiatalember. Mintha csak Gézát láttam volna. Ekképpen szólalt meg: »Én meg az a fiú vagyok, aki akkor született.«

Ezen bevezető végén szeretném mondandómat az alábbi sorokkal befejezni, amelyeket Pap Béla református lelkész mondott Földváry-Boér Elemér temetésén, aki a recski kényszermunkatáborát megjárta, majd 1956. október 24-én halálos lövést kapott a rádiónál. Úgy gondolom, hogy minden igaz, becsületes magyarra, aki a kommunista diktatúra áldozatává vált érvényesek a következő sorok: „A munka és a fogság kemény iskolájában tanult meg küzdeni és túrni. Szerette és féltette a hazáját. Nemcsak szóval, de úgy, hogy életét is adta érte. Fiaink! A nemzet úgy tekint reátok, mint hősekre, a halál számotokra nem a megsemmisülés sötét verme, hanem kapu az örökkévalóság felé. Véretekkel történelmet írtatok, halálotok nemcsak egy nemzedéket, egy nemzetet, de az egész emberiséget figyelmezteti: Vannak eszmék, amelyek nélkül nem élet az élet

és amelyekért nem drága a halál. Nem siratunk, áldunk Benneteket: „A ti neveitek felvannak írva a mennyben.” Ámen.

Ezért kellene az ilyen kötetek!

Bank Barbara

KEZDETEK

Fehérváry István

Húsz év után

Fehérváry István (1925–2014)

1956 októberében a Forradalom megnyitotta a börtönök és internálótáborok kapuit. Ezren és ezren nyertük vissza szabadságunkat, hogy pár nap múlva a szovjet tankok tüzeiben összeomlott Szabad Magyarország után Nyugaton keressünk új hazát. Állampolgárai lettünk egy szabad társadalomnak. Az első évek nehézségei után mindenki beleszokott az új környezetébe. Megtanultuk a befogadó ország nyelvét, a helyi szokásokat és aránylag rövid idő alatt „beilleszkedtünk”. Sokan meg is változtak, sőt olyanok is akadtak, akik megváltoztatták a nevüket. A világ változott és mi is változtunk. Évek, majd évtizedek teltek el. Új életben és új környezetben kezdtük elfelejteni a múltat, a régi börtönöket,

a barátokat. Szomorú azonban, hogy azok neveit is kezdtük elfelejteni, akik ma nem lehetnek közöttünk, akik mártír halottai történelmünk egyik leghosszabb ellenállási harcának. Pedig annak idején egymásnak szent esküvéssel fogadtuk, hogy emléküket örökké ápolni fogjuk, hogy nem fogunk soha elfelejteni róluk. Húsz esztendő telt el azóta. Nincsen nemzet, amely ne ápolná azok emlékét, akik életüket áldozták hazájuk szabadságáért és függetlenségéért. Nekünk is – az utolsó életben maradt tanúknak – kötelességünk, hogy emléket állítsunk volt bajtársainknak! [...] A „Börtönvilág Magyarországon – 1945-56” – az első lépés egy olyan kor történelmének megírására, amelyről 1945 óta semmit, vagy igen keveset írtak úgy a hazai, mint az emigrációs lapok. Hiányosságai és sokszor bizonyára pontatlan adatai ellenére is az első dokumentáció, amely segítséget, ösztönzést kíván nyújtani további hasonló kutatásokhoz. Minden további halasztás csak újabb és nagyobb nehézséget támasztana, mivel a még élő

tanúk egymás után halnak meg, az emlékek elmosódnak és ki tudja, hogy a világtörténelem rohanó változásai közepette lesz-e később alkalom egy ilyen dokumentációs könyv kiadására. Magyarországon 1945-56 között több száz politikai pert tárgyaltak, ahol halálos ítéleteket és súlyos börtönbüntetéseket szabtak ki. Ezeknek a pereknek a legnagyobb része zárt tárgyaláson folyt le, a nyilvánosság teljes kizárásával. Eltekintve néhány „műper”-től és az azzal kapcsolatos „fekete-fehér könyvek” hamis adataitól, a tudomásunkra jutott perek és kivégzések legnagyobb része, volt börtöntársaink elbeszéléseiből, vallomásaiból, írásaiból és megírt könyveiből kerültek napvilágra. Sok eseményt, pert csak megemlítünk. Tudjuk, hogy megtörtént, de a részleteket nem ismerjük. Azok, akik börtönben voltak, tudják, hogy számtalan olyan történet, kivégzés történt, amelyről részletek soha nem láttak napvilágot. Sokan emlékezhetnek vissza az 1950-52-es évekre, amikor a késő esti órákban egyszerre kigyúltak a kőbányai Kisfogház udvarán a reflektorok, hallani lehetett a bitófák ácsolását és néhány perc múlva már hozták is a szerencsétlen áldozatokat. Az egész szörnyű színjáték nem tartott tovább 10-15 percnél. A lámpák újra elaludtak, csend lett és csak mi rabok tudtuk, hogy valakit, vagy valakiket kivégeztek. De soha nem tudtuk meg, hogy kik voltak ezek a szerencsétlenek és miért haltak meg. Hányszor fordult elő, hogy a Gyűjtőfogház valamelyik emeleti zárkájában arra ébredtünk, hogy a hátsó udvaron a halottszállító kocsit sokszor kétszer is fordulva hordta ki a szemközti temetőbe, az ismeretlen kivégzettek deszkakoporsóit. A börtönfantázia ugyan kitalált rémtörténeteket, hogy ledobott amerikai ejtőernyősök, vagy összeesküvő ÁVH tisztok voltak, – de hogy valójában kik haltak meg azokon az éjszakákon, nem tudta senki. Még ma is csak találgatjuk, hogy százakra, vagy ezrekre becsüljük azok számát, akiket kihurcoltak a Szovjetunióba és ott valamilyen koncentrációs táborban haltak meg, vagy raboskodnak még ma is. Ki tudná megmondani azok neveit, akik eltűntek, akiknek sorsa soha nem tudódott ki. Akiket agyonvertek, akik verések, kínzások következtében haltak bele sérüléseikbe. Vagy akiket „szökés közben” lőttek agyon. Akik után semmilyen írásbeli nyom nem maradt, akik után hiába tudakozódtak a szülők, feleségek, – az ÁVH hallgatott, a bíróságok letagadták – és ha valaki mégis nagyon próbált utánajárni, akkor egy napon ott találhatta magát szintén rabruhában valamelyik börtön udvarán. Az ÁVH nem szerette a kíváncsiskodó embereket még akkor sem, ha az illető a saját hozzátartozója után érdeklődött. Sok esetben jóformán semmilyen adat nem állt rendelkezésünkre kivégzett bajtársunk személyével kapcsolatban. Nevét sikerült megtudni, körülbelül az életkorát is – ha valaki együtt volt az illetővel halálos zárkán. Egy napon elvitték, kivégezték, hogy miért és milyen ügyben szerepelt azt nem tudjuk. Sok esetben hiába próbáltunk fényt deríteni azok sorsára, akik egy napon eltűntek és soha nem kerültek elő. Kivégezték őket titokban? Vagy talán átadták a Szovjeteknek és valamelyik szibériai munkatáborban haltak meg? Vagy egyszerűen agyonverték őket? A szokásoknak megfelelően pedig minden iratukat megsemmisítették? Nem tudjuk! Igen sok statáriális úgyról

nincs tudomásunk, de nem is lehet, mert a szerencsétlent 24 órán belül elítélték és az ítéletet két órán belül végrehajtották. Az ilyen letartóztatott soha egy percre más rabbal nem érintkezhetett 1949 és 1953 között az ÁVH százával gyártotta a politikai pereket. A koreai háború kezdetével elérkezettnek látták az időt, hogy felszámolják a még visszamaradt régi középosztály utolsó rétegeit, megsemmisítsék azokat a politikailag ismert személyeket, akik pusztán jelenlétükkel valamilyen szellemi, vagy politikai ellenállás központjai lehetnek. De kiterjedt az ÁVH figyelme a parasztság, a munkásság és az értelmiség vezető tagjaira is, mindazokra, akikről a besúgók, a párttitkárok jelentései alapján tudták, hogy egy nemzetközi konfliktus esetén a rendszer ellen lennének. Annyi per, ítélet és kivégzés történt ezekben az években, hogy szinte lehetetlen minden ügyet kikutatni. [...] Ahogy az évek múltak, úgy felejtettünk mi is. Nevek, események, időpontok mosódtak el és sokszor még azokra is nehezen emlékeztünk vissza, akikkel annak idején együtt ültünk a vádlottak padján. Nehézséget jelentett, hogy sokan odahaza maradtak, róluk írni, velük foglalkozni nem lehet, annak ellenére, hogy újat különben sem tudnánk írni, az eredeti jegyzőkönyvek, vádiratok pedig még ott fekszenek a bíróságok, ügyészségek irattáraiban. [...]¹

„A szabad embernek joga és kötelessége a zsarnokság elleni küzdelem áldozatainak nevét a történelem márványkönyvében megörökíteni, hogy az utókor tanuljon a múlt példáiból!”²

1 Fehérvári István: Börtönvilág Magyarországon 1945-1956. című könyvének Előszavából részlet. Budapest, 1990.

2 Fehérvári István: Szovjetvilág Magyarországon című könyvének Előszavából részlet. München, 1984.

ELŐSZÓ HELYETT...

Wass Albert

Patkányok honfoglalása (mese a fiataloknak)

Az ember háza ott állt a dombon és uralkodott. Uralkodott a kerten, fákön, bokrokon és veteményeken. Uralkodott a szántóföldeken, réteken és legelőkön, és uralkodott az erdőn is, amelyik a domb mögött kezdődött és felnyúlt egészen a hegyekig. A fák gyümölcsöt teremtek, a gyümölcsöt leszedte az ember, aki a házban élt, és eltette télire. Összegyűjtötte a veteményt és a pincébe rakta, hogy ne érhesse a fagy. A szántóföldekről begyűjtötte a gabonát, a rétekről a szénát és az erdőből a tüzelőfát. És mindent úgy helyezett el a házban, vagy a ház körül, ahogy az a legcélszerűbb volt. Tél kezdetén betelerelte állatait a legelőről, meleg istállóban adott szállást nekik és gondoskodott róluk. Így élt az ember.

Meg tudni kell azt is, hogy a ház kéményén tavasztól ősziig gólyák álldogáltak, s az eresz alatt egy fecskepár fészkelte. Tudni kell, hogy tavasszal rügyező nyírfák illata vette körül a házat, s nyáron madárdal és sok virág.

A háznak nagy vaskos falai voltak, s az ember évente egyszer fehérre meszelte őket, kivéve ott, ahol vadrózsa kúszott reá. Ez a vadrózsa június derekán virágzott, s olyankor a szélesre tárt ablakon keresztül az illat beömlött a szobákba.

Így élt a ház és benne az ember, sokáig. Egy borús őszi napon, mikor az eső zsinórón lógott az égből, valahonnan két kis ázott szürke patkány érkezett. Messziről jöttek, fáztak és éhesek voltak. Meglátták a házat, besurrantak a nyitva hagyott ajtón és elrejtöztek a pincében. Ennivalót bőven találtak, jóllaktak és hamarosan hízni kezdtek. Télen már fiaik voltak s tavaszra megint. A fiatal patkányok, akik ott nőttek fel, már otthonuknak érezték a házat, és úgy futkostak a pincében, mintha övék lett volna.

Az ember eleinte meg sem látta őket. Később észrevette ugyan, hogy valami eszi a veteményt, de nem törődött vele. Volt elég. Jutott belőle annak, aki éhes. Egyszer aztán meglátott egy fal mellett elszaladó patkányt. Milyen apró és milyen félénk – gondolta. Éljen hát ő is, ha akar.

És telt az idő, és a patkányok szaporodtak. Először feltúrták a pincét. Aztán ásni kezdték a falakat. Kanyargós, mély lyukakat fúrtak belé, keresztül-kasul, és itt-ott már

a szobákba is eljutottak. Az ember csóválta a fejét, mikor szobájában az első patkánylyukat meglátta. És mert nem szerette a rendtelenséget: betömte, és bemeszelte a nyílást.

Másnap reggelre újra ott volt. Az ember háromszor egymás után tömte be, és a patkányok háromszor egymás után fúrták ki megint. Akkor az ember legyintett, és azt gondolta: - Ők is kell, hogy éljenek. s ha nekik csak így jó, hát legyen. És attól kezdve nem tömte be többé a lyukakat. A patkányok pedig rohamosan szaporodtak tovább, és szaporodtak a lyukak a ház falában is. Már nemcsak a pincében, hanem a kamarában, a padlásán, sőt éjszakánként a szobákba is besurrantak, és megrágtak minden megrághatót. Egyszer aztán, amikor az ünneplő csizmáját kezdték rágni, az ember megharagudott, és odasújtott botjával.

Az egyik patkányt fejbe találta éppen, s a patkány kimúlt.

Vérig sértve röffentek össze erre a patkányok. És azonnal kihirdették, hogy az ember ellenség, aki nem hagyja őket élni, szabadságukat korlátozza, jogait mellőzi, gyilkos, gonosz és önző.

– Nem leszünk a rabszolgái tovább! – visította a főpatkány egy zsírosbödön tetejéről. –Követeljük a szabadságunkat, és a jogainkat. – És a patkányok elhatározták, hogy harcot kezdenek az ember ellen.

Az ember minderről nem tudott semmit. Haragját hamar elfeledte, vett más ünneplő csizmát magának, és nem törődött a patkányokkal tovább. Pedig akkor már rengeteg sokan voltak. Megették a pincében az összes veteményt, a kamarában az összes lisztet és az összes sajtot, sőt már a szalonnát is rágni kezdték, pedig tudták, hogy az ember legféltettebb kincse, amiből még a kutyájának sem ad.

Az ember, mikor ezt észrevette, fogta a megmaradt szalonnát, rúdra kötözte, s a rudat a dróttal fölakasztotta a gerendára. Ebből lett aztán csak igazán nagy felháborodás a patkányok között.

– Szemtelenség, gyalázat! – kiabálták, mikor rájöttek, hogy nem férközhetnek hozzá. – Elrabolja az élelmünket, kifoszt, kizsákmányol! Nem tűrjük tovább! – és föllázadtak. – Mienk a ház – hirdették ki maguk között –, mienk is volt örökké, csak megtűrtük benne az embert, amíg jól viselte magát! De most elég!

S egy éjszaka, amikor aludt, rárohantak az emberre, összeharapták, kikergették a házból, messzire elüldözték, s aztán büszkén kihirdették a kertnek, a fáknek, az állatoknak és a madaraknak – még a virágoknak is –, hogy a ház ezentúl nem emberország

többé, hanem patkányország, jog és törvény szerint. S azzal uralkodni kezdtek patkánymódra.

Mindent felfaltak, ami ehető volt, és mindent megrágtak, ami nem volt ehető, de szemük elé került. Kiürült rendre a pince, a kamara és a gabonás. Elköltöztek a madarak, elpusztultak a virágok, a ház fala omlani kezdett és megfeketedett, fák és virágok illatát bűz váltotta föl. A vetemény ott pusztult a földben, mert nem szedte ki senki. A gyümölcs megérett, lehullt, és elrohadt. A gabona aratatlan maradt, kimosta az eső, és kicsépelte a szél. És eljött a tél, és a patkányok addigra már megették mindent, ami ehető volt, megrágtak mindent, ami rágható volt.

A falak tele voltak lyukakkal, a tetőről lehullott a cserép, ablakok és ajtók alatt öles nyílások tátongtak. És akkor éhezni kezdtek, mert nem volt egy szem gabona több, és az ajtók hasadékain, meg a falak odvain besüvített a szél, a megrongált tetőn behullott a hó, és nem tudtak segíteni magukon.

Először veszekedni kezdtek, marták és ölték egymást, rágták és ették egymást, de végül is nem tehettek egyebet: fölkerekedtek és otthagyták a tönkretett birodalmat.

Az ember pedig tavaszra szépen visszajött megint, rendbe hozta a tetőt, kitararította a házat, a falakat megigazította, kimeszelte, a földet felszántotta, vetett és ültetett, s mire megjött a nyár, újra virágillat és madárdal vette körül a házat.

Őszre ismét megtelt a pince, a kamara és a gabonás, és mire jött a tél, olyan volt már minden, mintha semmi sem történt volna.

Azonban elrejtőzve maradt mégis néhány patkány a falakban, vagy a pince gödreiben. És amikor az ember észrevette, hogy újra szaporodni kezdenek, hosszasan elgondolkodott, hogy mit is tegyen velük.

Ti is gondolkodjatok, s aszerint cselekedjete!

BESZÉDEK

v. Krasznay Béla

Merjünk magyarok lenni!

(Márianosztrán, 2011. augusztus 15-én
elhangzott ünnepi beszéd.)

Már elég régen szeretnék belénk sulykolni, hogy kicsik vagyunk, örüljünk, hogy még létezőnk egyáltalán, hogy ne „magyarkodjunk”, mert az sehova sem vezet. Én nem hiszem el, hogy ezt még egy nemzet megengedné magának. Persze ez sem véletlen. Valahol kigondolták, hogy nekünk nem kell tíz milliónak lenni. Elég, ha öt-hat millió van belőlünk.

Én pedig azt mondom sok-sok honfitársammal együtt, hogy merjünk magyarok lenni!

Ezer-egyszáz vérzivataros év ad jogot erre, és kötelességünké teszi, hogy hirdessük és terjesszük, mert csak így tudunk megmaradni. Történelmünk során számtalanszor voltunk olyan helyzetben, amikor úgy tűnt, hogy valóban nincs tovább, de aztán csak kihegyesedtek a dolgok, ha fogcsikorgatva, ha nagy véráldozatokkal is, mert a létünk teszi parancsolóvá, hogy megkapaszkodjunk a Kárpát-medencében. Sokan vallják, hogy erre van küldetésünk, sokan hiszik, hogy ez így van megírva, de minden elhivatottságon túl ezért tenni is kell valamit. Tenni is kell, mint ahogy elődeink is tették, hogy hatalmas véráldozatokat vállaltak nemcsak kis egyéni sorsuk alakulását tartva szem előtt. Hogyha kellett, vállalták a harcot is a nemzetért, a becsületért. A mi generációnknak kétszer is vállalnia kellett a fegyvert, és senki sem volt boldog, hogy áldozatot kell hozni, de évszázadok óta a férfiak dolga volt a közösség védelme, és magától értetődött, hogy tenni kell, mert **mertünk magyarok lenni!** A mai kiúttalanság már sok mindenben másképpen látja az életet, más gondjaik vannak és a nemzethez való viszony is nagyon eltérő, de nem igaz, hogy közömbös, mert legbelül érzik, hogy közük van a nemzethez, közük van a családhoz, csak valahogy ezekről a dolgokról nem volt illő beszélni. Hosszú időn keresztül nem is hallottak róla, vagy csak olyan „merjünk kicsinyek lenni” felhanggal. Az utóbbi években sokat foglalkozom a fiatalsággal, és nagy örömmel tapasztaltam, hogy nagyon érdeklik őket ezek a dolgok, de nem ismerik a múltat, nem hallottak olyan dolgokról, amelyek már történelemmé jegesedtek. Nekünk öregeknek még az a dolgunk, hogy minél szélesebb körben beszéljünk ezekről, hogy felkeltsük a diákok érdeklődését ezekről. Fontos foglalkozni a fiatalsággal, hiszen

tíz év múlva ők lesznek a nemzetfenntartó elem és nagyon nem mindegy, milyen szemszögből látják a világot.

Tudom, hogy minden generációnak meg kell harcolnia a maga harcát az élettel, és hogy az a küzdelem sose azonos az előtte lévővel. Éppen ezért kell, hogy megismerjük a múltat, hogy lássák, mi volt a rossz az elődöknél, és mik voltak azok, amiket tovább kellene vinni.

Csak egy dolgot nem szabad megtenni: megtagadni a múltat, mert ha a kultúrunk ezt egyszer megteszi, a nemzet azt valóban nem fogja túlélni.

A válságban csak egy dolgot tehetünk: **merjünk magyarok lenni!!**

Petrusz Tibor

Húsz éve!

Szeretjük a kerek számokat, az évfordulókat, az idő múlását, a megemlékezéseket, pedig az idő nagyon relatív és igencsak szubjektíven éljük meg. Főleg visszaemlékezéseinkben a történeteket. Mégis mindig meg kell állnunk, hogy újra átélhessük az eseményeket, mert ha visszatekintve is úgy látjuk, hogy helyes volt a helyzetmegítélésünk és a magatartásunk akkor az a jó érzés tölthet el, hogy az utókor is megbecsüléssel gondol ránk.

Említettem a szubjektivitást, de nem pejoratív értelemben, mert bár a visszaemlékezésekben nyilván benne van az egyéniségünk, de a hasonló neveltetés és a közös sors azonos gondolkozást alakított ki bennünk. A történések, mint maga a történelem nem egy-egy esemény, hanem egy folyamat, mint például a PEK megalakulása. Nem egy ad hoc összejövétel, hanem, mint ahogy a kifejezés is jelzi a dolgok alakulása, ami nyilván időben és térben történik.

Visszaemlékszem a nyolcvanas évek második felére, amikor már éreztük a közéletben, a munkahelyen az irodalomban, a médiában a változás fuvallatát. Az emberek szabadabban beszéltek, gondolkoztak, érintkeztek egymással. Mi is volt politikai elítéltek, kezdtük felvenni egymással a kapcsolatot, mi tagadás, korábban ez nem volt kockázatmentes. Többek között ez volt a nagy különbség az emigráció és az itthon

A PEK alakuló ülése.

maradt sorstársak társadalmi kapcsolatában. Itthon nem volt ajánlatos találkozókat tartani, határainkon túl viszont éppen ez és a szervezetekbe tömörülés adta az éltető erőt. Nagy dolog volt, amikor már kaptunk útlevelet és előttünk is megnyíltak a nyugati határok. Volt egy nagyon kedves jó barátom Ludovikás évfolyamtársam, sorstársam, Thurányi Feri. Együtt avattak, együtt kerültünk ki Németországba, de ő valahogy mindig korábban jött mindenünnen haza és vitt hírt mindig a szüleimnek. (a Margit körúton is megelőzött, mert amikor az első sétára levittek ő már ott bandukolt hátra tett kézzel a libasorban.) Az USA-ba is megelőzött, mert bátrabban kezdett levelezni és előbb találkozott az egykori zárkatársainkkal. Ő teremtette meg azt a kapcsolatot, ami később összehozta a PEK alakuló magvát. Természetesen akkor még szó sem volt PEK-ről, de még POFOSZ-ról sem tudtunk, de már mertünk találkozni! Nyugatról is egyre többen és gyakrabban jöttek haza. Foglalkozásomnál fogva (szállodai étteremben dolgoztam) sok itthon maradt és hazalátogató bajtárssal találkoztam. Az itthoniak közül Mátrai Laci és Thurányi Feri voltak azok a barátaim, akik mozgékonyáguknál fogva, a legtöbb kapcsolatot megteremtették és ezekről engem is mindig tájékoztattak. Amikor Thurányi Feri első USA-beli utazására készült és amikor hazajött részletesen beszámolt az élményeiről, de főleg Fehérváry Mukival és Hefty Friciékkel való találkozásáról, valamint az emigrációban végzett munkájukról.

1989.-ik esztendő azután áttörést hozott. Felgyorsultak az események, alakultak a politikai pártok, a civil szervezetek, összeült a kerek-asztal, mindenki lázban égett. Áprilisban a Jurta színházban nagygyűlésen megalakult a POFOSZ. Itt nagyon sokan találkoztunk össze '56 előtti politikai foglyok. Természetes, hogy rögtön kitöltöttük a belépési nyilatkozatot, mert úgy éreztük, hogy végre folytatódhat az '56 októberében megalakított volt Politikai Foglyok Szervezetének a munkája. Ha jól emlékszem májusban Budapestre érkezett Hunyadi Búzás Attila, de az biztos, hogy a júniusi Hősök terén megrendezett temetésen már együtt voltunk. Muki is ott volt, de abban a tömegben vele nem sikerült találkoznom. Szeptember 8-10. között, Ausztriában Podersdorfban volt a 45 éves avatási találkozó, még nem mertük ezt a Ludovikás világtalálkozót itthon megtartani. Erre Thurányi Ferivel utaztam ki és sok jövődöbéli PEK taggal találkoztunk. Többek között Kovács Ferivel is, aki ekkor már javában kutatta a 298-as parcella sírjait. Októberben Hunyadi Búzás Attila, valamint Sárközy Berci meghívására az USA-ba és Kanadába látogattunk. Iparkodtunk minél több emberrel találkozni. Decemberbe részt vettünk a Pofosz első kongresszusán. Sokan voltunk '56 előttiek. Itt éreztük, hogy nem mi vagyunk azok, akiket az újonnan alakuló hangadók követni akarnak, hanem nekünk kéne beállni az '56-osok soraiba. Egy szó, mint száz csalódunk, de jöttek a választások és zajlott az új politikai közélet kialakulása.

Mondhatom, hogy a következő évben mindannyiunk figyelmét inkább ez kötötte le. Rá kellett döbennünk azonban, hogy a Rákosi – korszak politikai elítélteit, a

nemzeti ellenállás áldozatait a gomba módra szaporodó szabadságharcos és forradalmár szervezet valójában nem képviseli. Mi '56 előtti elítéltek kimaradtunk a különböző bizottságokból, első nekirugaszkodásban a semmisségi törvényből, szinte mindent utólag kellett kiterjeszteni, mert a gondolkodás és az ideológia '56 forradalmi jellegével, nem pedig a szabadságharc tényével foglalkozott.

Eleinte arra törekedtünk, hogy a POFOSZ-on belül sikerüljön érdekeinket határozottabban képviselni. Németh Árpád kezdeményezésére megalakítottuk először a Margit körútiak, a „hűtlenek” csoportját. Itt gyakran találkoztunk és rövidesen minden 1945 – '56 közötti politikai elítélte csatlakozott hozzánk. Fehérváry Mukival állandó folyamatos levelezésben voltunk és örömmel értesültünk egy volt politikai rabok világtalálkozásának a tervéről. Ez a Klub rendszeresen találkozott és előbb utóbb éreztük, hogy szükséges lenne minél több '56 előtti bevonni a találkozókba, de ehhez szükség lenne egy nyilvántartásra, no meg valamiféle toborzásra.

Úgy érzem, hogy a teljesség igénye nélkül meg kell említenem azok neveit, akik ebben a korai időszakban ezeken a találkozókra részt vettek, a vidékiek ritkábban, a budapestiek gyakrabban, folyamatosan gyarapodva: Németh Árpád, Thurányi Ferenc, Zakariás Gábor, Pávai Vajna Viktor, Tahy Béla, Kovács Ferenc, Héthelyi Tibor, Dinka Tibor, Solti Molnár István, Vargha Lajos, Körösmezey Miklós, Bánschák Ágoston, Dobovics Miklós, Lengyel Endre, Fehérváry István, Fülei Szántó Endre, Petrusz Tibor, Esztergár Pál. Igazán akkor kapott arculatot ez a csoport, amikor Muki hazajött és több hónapig itthonról tudta irányítani és szervezni. Az 1990-es év ezzel a szerveződéssel és egymásra találással telt el. Itt idéznék egy nyilatkozat tervezet bevetető sorait: „*Alulírottak megjártuk a 45 éven át tartó magyarországi szovjet kommunizmus börtöneit. Mártírjaink is vannak, emlékeinket mindmáig nem tettük közzé. Nem vagyunk politikai szervezet, ám a dolgok logikája szerint a POFOSZ keretében tudjuk magunkat megszervezni. Nem határoljuk el magunkat senkitől sem, aki hasonló szenvedéseken esett át, de rétegazsónosságunk okából meg kell fogalmaznunk csoportidentitásunkat (...).*”

Tehát így alakultunk először a POFOSZ-on belül, de hamarosan rá kellett döbennünk, hogy a '45-ben kezdődő nemzeti ellenállásnak, egy önálló szervezetet kell alapítani, mert a mi céljaink és érdekeink védelme különben nem valósul meg. Az 1991-es világtalálkozón a Kertészeti Egyetemen ötszáz résztvevőt regisztráltunk, akik hasonló véleményt hangoztattak és a következő napi közgyűlés a POFOSZ székházban Határozatot hozott az 1945-56 közötti magyar Politikai Elítéltek Közösségének önálló szervezetként való megalakulásáról.

Tóth Iván

Megemlékezésre

Már a szentbeszédben hallottuk az Atyától, milyen szörnyűségeket követtek el az ÁVO-sok és az ÁVH-sok a háború után az 1950-es években. Milyen is volt az élet a kommunista diktatúra idején, Magyarországon.

Az 1945 februárjában megkötött jaltai egyezmény értelmében, Közép-Európa keleti felét a szovjet csapatok „szabadítják” fel a német megszállás alól és ez a terület a háború után szovjet érdekszféra lesz. Ez hosszú évtizedekre meghatározta hazánk sorsát. Tildy Zoltán 1945-ben a Kisgazdapárt vezére, későbbi miniszterelnök és köztársasági elnök mondta: „50 évig nem fogunk megszabadulni az oroszoktól!” Sajnos néhány év híján igazga lett.

1945-ben hazatértek a Moszkvai emigrációból a magyar kommunista vezetők: Rákosi, Gerő, Vas Zoltán, Farkas Mihály, Révai. Első pillanattól kezdve törekedtek a hatalom megragadására. Kezükbe kaparintották a belügyminisztériumot és a rendőrséget, így a belső karhatalom irányítását. A Rákosi-féle „szalámi taktika” segítségével feldarabolták az ellenzéki pártokat, egyes vezetőket koholt vádak alapján letartóztattak és börtönbe zártak, másokat emigrációba kényszerítettek. Így 1947-48-ra létrejött az egy pártrendszer, megvalósult a kommunista diktatúra Magyarországon.

A kommunisták három társadalmi csoportot tekintettek fő ellenségnek, akiket szét kell zúzni, meg kell semmisíteni. Ezek voltak:

1. A háború előtti politikai elit.
2. A hagyományosan konzervatív-keresztény értékrendet valló magyar középosztály, ide számítva a jómódú parasztságot is.
3. A történelmi egyházak: a katolikus, a református és az evangélikus egyház.

A háború előtti politikai elit megsemmisítését szolgálták az 1945-től meginduló háborús bűnperek. Nem vitatjuk, hogy voltak olyan politikusok, katonai vezetők, akik háborús bűncselekményeket követtek el, azonban a bűnperek jó része jogtalan, igazságtalan és kegyetlen volt. Céljuk nem az igazság kiderítése, hanem a bosszú és a megtorlás volt.

A magyar középosztály és a történelmi egyházak megsemmisítését szolgálták az un. koncepciók pererei. Előre elkészültek a vádiratok, az ítéletek, a tárgyalás már csak merő formalitás volt. Természetesen volt ellenállás a kommunista diktatúrával szemben, hiszen a magyarság nagytöbbsége szemben állt a kommunista diktatúrával. Ki-

sebb-nagyobb csoportok szervezkedtek, készültek egy esetleges hatalom átvételre, de fegyverük nem volt, és itt állomásozott a szovjet hadsereg. Hatalomváltás a nemzetközi erőviszonyok megváltozása nélkül nem volt lehetséges.

Az első koncepciók per 1947-ben a Magyar Közösség elleni per volt. Tagjait azzal vádolták, hogy a köztársaság megdöntésére törekedtek. Ebbe a perbe keverték bele Kovács Bélát, a Kisgazdapárt főtitkárát, országgyűlési képviselőt. A parlament Kovács Bélát nem adta ki, így 1947. február 25-én a szovjet hatóságok letartóztatták, a Szovjetunióba hurcolták, és 25 évi börtönre ítélték. 8 év után engedték haza.

Futószalagon gyártották a koncepciók perereit. Következett a Mindszenty-per 1949-ben, a Grósz-per 1951-ben, és ezek számos oldalági pererei. 1945 és 1956 között, közel 400 embert ítélték halálra, több tízezer ember került börtönökbe, internálótáborokba vagy kitelepítésre. Ha ehhez hozzászámítjuk a hozzátartozókat is, akkor több százezer emberről van szó!

Amikor a politikai elítéltekről beszélünk, mindig meg kell emlékeznünk a hozzátartozókról is, feleségekről, családnyákról, akikre rászakadt a családfenntartás minden problémája. Sok esetben súlyos megaláztatásokat kellett elviselniük! Akkoriban az a közmondás járta, hogy Magyarországon három fajta ember él: Aki ült, aki ül, és aki ülni fog.

A férfi politikai elítéltek három börtönben raboskodtak: a pesti Gyűjtőben, a váci és a márianosztrai börtönben. Az 1950-es években az ország legszigorúbb börtöne a márianosztrai börtön volt. Amolyan fegyelmi börtön, azokat hozták ide, akik más börtönökben vagy külső munkahelyen valamilyen fegyelmi vétséget követtek el. Márianosztra 1950-ig női börtön volt, akkor elvitték a nőket Sátoraljaújhelyre és Kalo-csára, helyükre szinte kizárólag politikai elítélt férfiakat hozták.

A börtön parancsnoka a rettegett és szigorú Keresztes Sándor alezredes volt. Al-lítólag a fegyőrök pihenőszobájának falán ez a felirat állt: „Ne csak őrizd, gyűlöld is!”

A börtön rendkívül zsúfolt volt, az eredetileg 800 férőhelyre épült börtönben az 1950-es években 2400-an raboskodtak. Az MZ-n – amely a börtön háromemeletes központi épülete – az eredetileg egy vagy két személyes zárkákban négyen voltak. A zárkában csak három ágy volt, így a negyedik személy a földön aludt. A zárkában se könyv, se ceruza, se papír, semmi.

Csak az üres falak és a négy elítélt. Történetekkel, mesékkel, állandó beszélgetéssel, a sétán kapott információk, hírek megtárgyalásával múltatták az időt. Egyik óra a másik után, egyik nap a másik után.

Évente kétszer volt beszélő, ilyenkor jöhettek a hozzátartozók. A beszélő 5 perc volt, a folyosó egyik oldalán álltak az elítéltek, a folyosó másik oldalán velük szemben a hoz-

zátartozók, közöttük egy fegyőr. Csak egy hozzátartozót engedtek be! Az ország távoli vidékéről is érkeztek Szobig vonattal, onnan Fakarusszal zötyögtek fel Márianosztrára. Megalázó volt.

A koszt rendkívül kevés volt, az elítéltek valósággal éheztek. Nagy kegynek számított, amikor esetleg hetente egyszer az ebéd vagy a vacsora után a házimunkások be-dobták a kondért, amelynek az alján volt egy kis maradék: „Na kotorjátok ki!” Ilyenkor készenlétben tartottuk a négy csajkát és pusztá kézzel kotortuk ki a sokszor még forró ételt, mert 10-15 másodperc múlva ismét nyílt a zárkaajtó: „Kondért ki!” Ha nem voltunk elég gyorsak, akkor legközelebb nem adták be. Nagy dilemma volt a vasárnap déli ebéd, egyszerre kaptuk meg az ebédet és a hideg vacsorát. Az volt a dilemma, hogy egyszerre együk meg a kettőt és akkor valamennyire, egy héten egyszer jóllaktunk, vagy osszuk be: Délben a kis ebéd, este a kis vacsora, és aztán hétfő reggelig semmi.

Séta naponta 5-10 perc az udvaron. Libasorban, egymás mögött, két-három lépésre, körbe-körbe. Lehajtott fejjel, hátratett kezekkel. Beszélgetni nem volt szabad, akit beszélgetésen kaptak, súlyos fegyelmi büntetést kapott. Mégis ez volt az egyetlen alkalom, hogy híreket, információkat kapjunk, cseréljünk. Megtanultunk úgy suttogva beszélni, félig hátrafordított fejjel, hogy a szánk nem mozdult. Természetesen a hírek, információk sokszor teljesen megváltoztak a félreértések, félrehallások során. 1954-ben például olyan hírek terjedtek el, hogy csupán hetek kérdése a háború kitörése a nyugati hatalmak és a Szovjetunió között. De ezek a hírek, információk adtak lehetőséget a zárkában a vég nélküli beszélgetésekre, elemzgetésekre. Ezek adták a reményt. A sétának volt egy megrázó mozzanata is, amikor a fegyelmi büntetésüket töltő elítélteket vitték sétálni. A magánzárkák a földszinten voltak és innen indultak megbilincsel lábakkal az elítéltek. A nehéz lánc miatt csak terpeszállásban tudták vonszolni lábaikat, megemelni nem tudták. Amikor kiindultak a zárkáikból és vonszolták magukat a kijárat felé, szinte az egész MZ visszhangzott a láncok csörgésétől. Ilyenkor a zárkákban mindenki elhallgatott, az ajtó felé fordult és csendben figyelt. Mély részvétellel gondoltunk ezekre a szerencsétlenekre.

A sétának azonban voltak felemelő, vigasztaló pillanatai is. A börtön udvaráról jól láthatóan, egy nem túl messzi dombtetőn hatalmas kereszt állt. A séta során egy darabig szembe mentünk ezzel a hatalmas kereszttel, ilyenkor felemeltük a fejünket, a keresztre néztünk, amely a szenvedés és a feltámadás jelképe, és imát mormoltunk: „Uram, Jézus, kegyelmezz, irgalmazz és szabadíts meg a gonosztól!” Mert a politikai elítélt soha nem adta fel, mindig reménykedett a szabadulásban, mert volt hite!

És végül még egy epizód: 1954-ben a zárkában se könyv, se ceruza, se papír, semmi. Arra gondoltam miért ne próbálhatnám meg, hogy otthonról néhány szakkönyvet kérjek?

És lám-lám csodák csodája, néhány hét múlva megérkezett az engedély. Négy szakkönyvet és egy irodalmi könyvet kaphatok. Néhány hét múlva hívtak az irodába. A szoba közepén hatalmas íróasztal, mögötte hatalmas karosszékben, szétvetett lábakkal, hanyagul, ott ült a nevelőtiszt, a hadnagy úr. A civil életben pedagógus volt, tanító. De a tanítóságot fölcserélte a jóval jövedelmezőbb fegyőri állással. Érdekes szituáció: Vele szemben egy másik pedagógus állt az asztal másik oldalán, kopaszra nyírva, csíkos rabruhában, feszes vigyázban, előírás szerint levett sapkáját a bal kezében tartva, bal combjához szorítva. Az íróasztalon négy földrajz szakkönyv és egy irodalmi mű: Dante Isteni színjátéka. A hadnagy úr hanyagul belelapozott a könyvekbe, aztán felnézett: „Maga pedagógus? – Igenis. – Földrajz szakos? – Igenis. – Na...” Vette a bélyegzőt és bebélyegezte a könyvekbe: Ellenőrizve, ellenőrizve. Legutoljára maradt az Isteni színjáték. Belelapozott, azután fölpillantott: „Olvasta már? – Még nem. – Nem is fogja! Na, vigye!” Azóta közel 60 év telt el, és őszintén be kell vallanom, sajnos igaza lett!

Tóth Iván
Csolnok

(Ünnepi beszéd Csolnokon, 2011. október 28.)

Az idén ünnepeltük az 1956-os forradalom és szabadságharc 55. évfordulóját, és 55 évvel ezelőtt 1956. október 30-31-én nyerte vissza szabadságát 600 politikai elítelt a csolnoki rab-munkatáborban.

Hogyan és miért kerültek ide?

A 2. világháború végén a nyugati hatalmak és a Szovjetunió vezetői jaltai találkozásukon megegyeztek abban, hogy a háború befejezése után Kelet- Közép Európa országai szovjet fennhatóság alá kerülnek. A megszálló szovjet hadsereg támogatásával ezekben az országokban kialakultak a kommunista diktatúrák.

Hazánkban a Moszkvából hazatért kommunista vezetők – Rákosi, Gerő, Vas Zoltán, Farkas Mihály, Révai- az itt állomásozó szovjet hadsereg jelentős támogatásával 1947-48-ban a „fordulat-évé”-ben megszerezték a hatalmat és kialakították a kommunista diktatúrát.

Céljaik elérése érdekében három társadalmi csoportot akartak szétzúzni, megsemmisíteni. Elsősorban a háború előtti politikai elitet, másodsorban a hagyományosan konzervatív, keresztény-keresztény értékrendet valló történelmi középosztályt, ideszámítva a jómódú parasztságot is, és harmadsorban a történelmi egyházakat.

A háború előtti politikai elit megsemmisítését szolgálták az 1945-ben megkezdődött háborús bűnperek. Senki sem vitatja, hogy voltak olyan politikusok és katonai vezetők, akik háborús bűntetteket követtek el, de a háborús bűnperek nagy része jogtalan, igazságtalan és kegyetlen volt. Céljuk nem az igazság kiderítése, hanem a megtorlás és a bosszú volt. Több mint 250 háborús bűnöst végeztek ki, és több ezren kerültek börtönbe.

A középosztály megsemmisítését célozták az ún. koncepciók perék. Koholt vádak alapján tartoztatták le az embereket, a perék forgatókönyvét az ÁVH-ban írták, az ítéletek már készen voltak, a tárgyalás csak merő formalitás volt.

A történelmi egyházak szétzúzását és a hívők millióinak megfélemlítését szolgálták az egyházi vezetők elleni perék: a Mindszenty-per, a Grósz-per.

A magyar nép mély ellenérzéssel reagált a kommunista diktatúra kialakítására és kisebb-nagyobb ellenállási csoportok szerveződtek az országban. Az ÁVH besúgó hálózata azonban jól működött és a résztvevőket hamarosan letartóztatták. 1945 és 1956 között több mint 300 embert végeztek ki, több tízezer ember került börtönbe, interná-

lótáborba vagy telepítették ki a Hortobágyra. Ez a hozzátartozókkal együtt több 100 ezer embert érintett. Soha nem szabad elfelejteni azt, hogy az otthon maradt hozzátartozóknak (feleségeknek, szülőknek) kellett gondoskodni a családról, a gyerekek iskoláztatásáról. Nekik kellett helyt állni a börtönbe zárt apa, férj helyett. Köszönet érte!

A börtönök túlszűfoltak voltak, ezért a hatóságok létrehozták a munkatáborokat. Bányákban, építkezéseken ezerszámra dolgoztak az elítéltek. Csolnokon az 1950-es évek elején létesült egy hatalmas rab munkatábor. Fenn a csolnoki „hegyen”, – tulajdonképpen egy kopasz dombháton – a IX-es akna közelében épült fel a hatalmas baraktábor. A barakkok négyszögben álltak, középen egy hatalmas térség, amit futballpályának is használtak. 1953 és 1956 között több mint ezer politikai elítelt raboskodott és dolgozott a csolnoki IX-es, XII-es és XIV-es aknán. Kétségtelenül a munkatáborban élő elítéltek körülményei sokkal jobbak voltak mint a börtönökben élőké. Ha ledolgozták a bányában a 8 órát, fenn a táborban szabadidejükkel szabadon rendelkeztek: voltak futballmérkőzések, volt könyvtár, voltak kulturális előadások. Ha a bányában a normát teljesítették, havonta jöhetett a család látogatóba vagy érkezett a tisztasági csomag. Az 50-es években az ország legfontosabb energiaforrása a szén volt. Óriási hajsza folyt a szénért, nem volt elég a 100 százalékos norma teljesítése, minden erővel törekedni kellett 105-110 százalékos teljesítésre. Akkor bőven volt kedvezmény. Lent a bányában az elítéltek együtt dolgoztak a civil bányászokkal, mindig hálával kell megemlékezni a civil bányászokra, akik mély rokonszenvvel viseltettek a politikai elítéltek iránt, és ahol lehetett segítettek rajtuk. Rajtuk keresztül lehetett titokban levelezni a családdal vagy érkezhettek kisebb küldemények. Ők közvetítették a külvilágról az információkat. Az enniválójukat újságba csomagolták, amelyeket lenn a bányában az elítéltek is elolvashattak. Súlyos kockázatot vállaltak, hiszen ha kitudódott, hogy segítik az elítélteket, büntetésből másik aknára helyezték át őket.

1956 októberében is ők hozták az információkat. Az október 23-án leszálló éjszakai műszaknak mondták el, hogy „Pesten valami van...”, felvonulás, tüntetés. A tábor lakói napról-napra izgatottan várták a híreket. Az események felgyorsultak. Az egyik műszak megtagadta a felszállást, követelve, hogy Budapestről jöjjön ki az ügyészség, és vizsgálja felül az ügyeket. Több mint 72 órát töltöttek lent, a táborból küldtünk nekik enni-, innivalót, biztatva őket, hogy tartsanak ki. Nagy megdöbbenésre október 25-26-án tankok vették körül a tábor. Az őrtornyokban a fegyőrök helyét géppisztolyos katonák foglalták el. A drótkerítéshez menve felkiabáltunk a katonáknak: „Ha kitörünk, lőtök-e?” Vállukat vonogatva egykedvűen válaszolták: „Parancsunk van rá!” Örültség lett volna pusztá kézzel nekirontani a drótkerítésnek. A bányába már nem szálltunk le, így megszakadt a kapcsolatunk a külvilággal is. Szerencsére egy technikus barátunk egyszerű elemekből egy fülhallgatós rádióvevő készüléket eszkábált, így kaptuk a híreket a forradalmi eseményekről. Október 30-án megjöttek az ügyészek Budapestről

és miután átvizsgálták az aktákat, valamennyi politikai foglyot szabadon bocsájtottak. Október 30-31-én hagyták el a foglyok a tábor. Én az utolsó teherautón ülve figyeltem amint a tábor nagy kapuja becsukódik, örökre. Dorogon át Budapestre vittek bennünket. A Nyugati pályaudvar előtt álltak meg a teherautók, leszálltunk és mindenki mehetett haza.

Az öröm azonban nem tartott sokáig, mert november 4-én a szovjet csapatok megtámadták Budapestet, és több mint két hétig tartó súlyos harcok után leverték a forradalmat és a szabadságharcot. A szabadult politikai foglyok sorsa különbözőképpen alakult: egy részük nyugatra emigrált, egy részüket visszavitték a börtönbe, és egy kisebb hányaduk már nem került vissza, büntetésük hátralévő részét elengedték. A tábor már nem nyitották meg újra, a 60-as években befejezték a szénbányászatot is. A táborból mára semmi sem maradt, úrrá lett az enyészet...

Harminchárom évet kellett várni arra, hogy a hidegháború következtében meggyengült kommunista rendszer összeomoljon. 1989-90-ben megtörtént a rendszerváltás, és az 1956-os forradalom céljai most váltak valóra: megszűnt a kommunista diktatúra, az egypártrendszer, létrejött a demokratikus többpártrendszer. A szovjet csapatok elhagyták az országot.

Azóta húsz év telt el. Ma már tudjuk, hogy a rendszerváltás nem volt tökéletes, de akkoriban csak ennyire volt lehetőség!

Ma az ország ismét súlyos helyzetben van, erkölcsi válság, társadalmi- és gazdasági válság nehezíti az emberek életét. „Percemberkék” riogatják az embereket szélső balról és szélső jobbról. Saját politikai karrierjüket próbálják kialakítani azzal, hogy az elégedetlen embereket maguk mellé állítsák. Csak munka árán juthatunk ki ebből a válságból! Nemzeti összefogásra és áldozatvállalásra van szükség!

Gróf Teleki Pál egykori miniszterelnök mondotta az 1930-as években: „Merjünk magyarok lenni!”

Eichardt Sándor
A váci börtön falánál
(Vác, 2011. október 23.)

*„Riad a föld, a falak dőlnek,
Kék harsonákkal zeng az ég,
S barlangjából a dohos kőnek
Az ember újra fényre lép.
Fonnyadt testünket záporozza,
Sápadt arcunkra hull a nap,
S szédülten, szinte tántorogva*

Szabadság, szívjuk sugarad.” – írja Tollas Tibor, volt rabtársunk, az „Október 23.” című versében.

Hogy őszinte legyek, kissé eltértünk a sokévi szokástól, hisz mi, volt politikai rabok, október 27-én szoktunk összegyűlni itt a börtön falánál, hogy emlékezzünk az 1956-os kitöréséről, szabadulásunkról. Természetesen, nincs semmi kifogásunk, hogy ma, október 23-án, Vác város vezetésével és polgáraival közösen ünnepeljük az ötvenöt évvel ezelőtti forradalmi eseményeket, és kegyelettel gondolunk a magyar történelem talán legcsodálatosabb 12 napjára, és néma fejhajtással adózunk az októberi forradalom hősei és áldozatai emlékének! Hisz e két dátum szoros függvénye egymásnak, 23-a nélkül nincs 27-e, de ugyanakkor bátorodom azt állítani, hogy a kommunista diktatúra alatt bebörtönzött, internált, kitelepített százezrek helyállása, példamutatása teremtette meg az előfeltételeket a forradalom kirobbanásához! 1999 szeptemberében, a Mementónál, kivégzett bajtársaink emlékműjénél mondta Orbán Viktor miniszterelnök...” a polgári ellenállás készítette elő lélekben az 1956-os magyar szabadságharcot. A diktatúra és elnyomás körülményeinek ismeretében, bármiféle ellenállás különösen nagy tett volt. Nyugodtan kijelenthetjük, a negyvenes évek közepétől kibontakozó polgári ellenállás nélkül nem történhetett volna meg az 56-os csoda, a magyarok forradalma!”

Ahogy körülnézek, úgy érzem még itt is vagyunk néhányan, akik átéltek ezeket az éveket, de talán mást is érdekel, hogy mik voltak azok az erők, események, melyek előidéztek, kiváltották a forradalom kirobbanását. 1948-at szokták a „fordulat évének” nevezni, ekkor és a következő években válnak a kommunisták, a Szovjet segítségével, az ország teljhatalmú uraivá! Államosítanak mindent, gyárakat, bankokat, földet, privát cégeket egészen a családi házakig, szatócsokig. Felszámolnak minden más pártot. Be-

indul a kulák-üldözés. Elkezdik a megbízhatatlanok kitelepítését Budapestről, a határsavakból. Harc az egyházak ellen, deportálják a szerzeteseket, apácákat. Magyarország népi demokrácia lesz. Beindul az 5 éves terv. Egyben, gazdasági megszorításokat vezetnek be. Rákosi szerint, – „nem ehetjük meg azt a csirkét, amelyik jövőre az aranytojást tojja majd nekünk.” Jönnek a „kirakat perek”, a MAORT, a STANDARD, a Mindszenty ügy, a Grósz per. S hogy Rákosi bebizonyítsa éberségét és lojalitását Sztálin és a Szovjet iránt, egymásután bukna le a volt elvtársak is. Rajk és társai, Pálffyék, Szakasitsék, majd maga Kádár, Rákosi bizalmasa is börtönbe kerül, sokukat kivégzik! A terror egyre nyomasztóbb. Besúgókkal volt behálózva az egész társadalom. Olvasd el Illyés Gyula 1950-ben írt: „Egy mondat a zsarnokságról,” című versét. Talán 1952 volt az az év, amikor a sztálini tébolyt száz százalékgig kiszolgáló Rákosi-Gerő-Farkas triumvirátus irányítása alatt „tetőzött” a kommunista diktatúra Magyarországon! Az ÁVH – Péter Gáborral az élén – mint önálló állam az államban, kíméletlenül szedte szerencsétlen áldozatait. Berecz János, a MKP KB külügyi osztályvezetője szerint: „1952 és 1956 között, 1136 434 ember ellen indítottak vizsgálatot, s e feljelentett személyek 45%-a, 516 708 személy ellen hoztak elmarasztaló ítéletet!” Az ötvenes évek eső felében csupán maga az államigazgatás 280 ezer embert foglalkoztat. A hadsereg ca 300 ezer fő, a kék és zöld ÁVH, a rendőrség létszáma meghaladja a 200 ezret. Ehhez járul még a pártapparátus, az ipari és mezőgazdasági adminisztráció. Vagyis közel 1 millió hasznos munkára képes egyén irányít, káderez, agitál, nyomorgat és tart rettegésben három és fél millió fizikai és szellemi munkást! Elképesztő számok egy 9 milliós országban!

S ilyen körülmények közt kezd csekély személyem is kapcsolódni a forradalom előtti évekhez! 1942-ben, 11 évesen, tagja lettem egy ifjúsági mozgalomnak. Célja, hogy az ifjúság megőrizze magyar identitását az egyre fenyegetőbb náciizmus légkörében. Jól hallottatok, 1942-et írtunk. A háború utolsó, kaotikus időszakában „vegetált” a szervezet. 1946-ban kezdődött az újjászervezés, persze a feltételek is megváltoztak, akkorra már nem a náciizmus, hanem a Moszkva-irányított kommunizmus jelentett veszélyt a magyarságra. Lassan föld alá kényszerülve folytattuk, főleg ideológiai munkánkat. 1952. december 27-én tartóztattak le Szolnokon mint katonát. A Fő utcai katonai ügyészség zárkáiban kemény tíz hónapot töltöttem, a magánzárkától a 20 négyzetméterre összezsúfolt 47 emberes celláig! Beismerő készségem fokozására, sokszor éreztem testemen a „dolgozó nép lesújtó öklét!” 1953. április 16-án, három nappal 22. születésnapom után, ítélt el tizünket az elsőfokú katonai bíróságon Koharek József hadbíró őrnagy. Az ítélet: öt kötél általi halál, két életfogytiglani börtön, egy 15, egy 12 és egy 7 év. A csoport legidősebb tagja 24, a legfiatalabb 21 éves volt. Nem tudom, megértitek-e, mit jelent, amikor az ember „örülni tud” egy életfogytiglani ítéletnek? Túléltem!!!

1953 tavaszára, az erőltetett nehézipari beruházások (Sztalinváros, Kazincbarcika, a földalatti stb.) nem hozták meg az előírt eredményt. A TSZ rendszer következtében közel 1 millió kataszteri hold hever parlagon. Az életszínvonal lehanyatlott. Az ország a csőd szélén állt. Nagy Imre, egy Rákosi ellen szerkesztett vitáiratában megállapította: az 1953-ig folytatott gazdaságpolitika, akkori értékben, „kerekén 120 milliárd forintot nyelt el - érthetetlenül.” Szovjet tanácsra, a pártkongresszus leváltja Rákosit.

Nagy Imre első miniszterelnöksége alatt valamit enyhültek a körülmények a börtönökben és az ítélethozatalokban is. A mi csoportunkból csak Harczos Lászlót végezték ki 1954. január 14-én, de más bajai csoportokból még hármat! Budapestről 1953 októberében szállítottak ide a váci börtönbe. Magasságom akkor 176 cm, testsúlyom 45 kg! S míg egy lézengő csontvázból valamirevaló munkaerő formálódott belőlem, eltelt 3 hónap. A börtönben működött a KOMI 101-es vállalat, civil, volt ÁVH-s vezetőkkel, de rab munkaerővel. Gyártmányaink: gombok műanyagból, csontból, szaruból; „acél” mérőszalagok; logarlécek. Kisebb-nagyobb megszakításokkal, itt dolgoztam közel 3 évet. Miután az ember egy kicsit „megmelegedett”, (nem langyosságról van szó!), összebarátkoztam sok, hasonlóan gondolkodó, fiatalabb rabtárssal, és egy kis összekötéssel a karbantartó műhelyben kötöttem ki. A mérnöki iroda mellett, ez volt a börtön elit részlege. Elég volt egy kalapács és egy olajos rongy, s az ember „szabadon” mászkálhatott az egész vállalat területén. 1954-től humánusabb lett a bánásmód, már nem volt verés, nem haltunk éhen, s a munkateljesítménytől függően, lapot írhattunk és kaphattunk havonta, és látogatást és egy 3 kilós csomagot kéthavonta.

1956 nyarán és őszén három sorsdöntő esemény történt rabéletünkben.

1) Felülvizsgálatok. A börtönben minden hivatalos hírforrás tiltva volt, de néhány becsempészett levélből, újságból viszonylag tájékozottak voltunk a kinti hangulatot illetően. Tudtunk a Petőfi-körről, az írók mozgolódásáról, a pártban elhangzott önkritikákról. Budapestről ügyészi bizottság jött felülvizsgálni az ítéleteket, a „Péter Gábor-féle túlkapasokat”. Akkorra már magát Pétert és a Farkasokat is elkapta a gép-szírj. A pártnak bűnbak kellett. Nagyjából mindenkit kihallgattak, szokatlanul barátságos hangnemben folyt a beszélgetés, de a végén mégis oda lyukadtak ki, hogy: – Na, megbánta a bűnét? – Engem elítéltek valami „törvények” értelmében, de bűnösnek nem érzem magam! – válaszoltam. Mire ő: – Három és fél éve ül itt, és még mindig ezt mondja? Ha így gondolkodik, akkor maga veszélyes a társadalomra! Tudja, hogy az életfogyt minimum húsz év? – Igen, – mondtam. Megcsóválta a fejét, kissé megvonta a vállát, aztán elbúcsúzott. Ettől függetlenül, több száz politikai elítéltet helyeztek akkor feltételeken szabadlábra. Például a legtöbb pap is akkor szabadult.

2) Sztrájk. Talán tudjátok, hogy a szocialista tervgazdálkodás egyik fontos rugója volt a prémium. Párttitkárok, TSZ elnökök, vállalatvezetők kapták, ha hajtották a munkásokat, hogy elkészüljön a terv és a hónap végén „időben kimenjen a szállítás”.

Ez alól a KÖMI sem volt kivétel. Néha hónap végén 72 órát tünk, lent a műhelyben aludtunk pár órát. 1956. júl. 28-án reggeli munkára sorakoztunk a III. osztály folyosóján. Indulás előtt Bakos őrparancsnok elkezd olvasni egy napiparancsot, miszerint „a meglazult fegyelem helyreállítása érdekében elrendelem...” és jött egy csomó szigorítás, többek között, hogy az üzemben nem szabad az ebédet az udvaron, hanem csak a műhelyekben elfogyasztani, hogy tilos a csíkos rabkabátot, inget levenni stb. Egyre erősödött a morgás, míg egyszer csak felcsattant Szoboszlai Miki hangja. „Elmégy magadnak az anyádba!” Bakos visszaugrott a lépcsőház rácsa mögé, ott fejezte be ijedten: Kelt **Vác 1956. júl.** 28-án. Gáspár Márton börtönparancsnok.

Az örök próbálták indítani a népet, de akkor működésbe lépett a „gárda”. Megtagadtuk a munkát. Visszamentünk a zárkákba. A mienk az egyik folyosó végén, az üzem udvarára nézett. Üres volt az udvar, csak Weisz úr és a „civil” művezetők lézengtek. Néhány óra múlva megjött Gáspár, a kiber meg néhány ismeretlen tiszt és nagyon vitatkoztak. Mindent nem értettünk pontosan, csak amikor Weisz Gáspárhoz fordult: „Na ezt jól elbaltázta! Hát Gáspár elvtárs, maga is kap prémiumot! Most lóttek neki!” Egy óra múlva, épp az ajtónál lévő WC spanyolfala mögül jöttem ki, amikor megzördült a kulcs a zárban. Kinyílt az ajtó és belép Gáspár néhány tiszt társaságában. Mivel én voltam a legközelebb, én jelentettem: Százados úr jelentem, 61-es zárka 8 fő. Szemben állt velem és nekem szögezte a kérdést: Mi jogon tagadta meg a munkát? – Százados úr, itt 15 évre, életfogytra elítélt emberek vannak. Nem tagadjuk meg a munkát, csak azt kérjük, hogy ebédünket ne a formalingázos, poros műhelyekben kelljen elfogyasztanunk, csak egy kis levegőt kérünk, egy kis napfényt! Kezével majdnem mellbe lökött mikor szinte kiabálva mondta: Nincs levegő, nem adok napfényt! Felveszi a munkát? – NEM! – Kifelé! Kint a folyosón kétoldalt örök álltak, sorfaluk között indultam az MZ-re. Nem akarok dicsekedni, a sors hozta így, de egy kicsit büszke vagyok arra, hogy a forradalom előtti Magyarország talán legnagyobb sztrájkját én vezettem be! Kb. 150-en tagadtuk meg a munkát, de ez elég volt, hogy az üzem megbénuljon, hisz köztünk volt a legtöbb rab-művezető, írnok, szakmunkás, gépbeállító. S bár, pár hét múlva visszakényszerültünk a munkába, de szinte éreztük, hogy odakint valami készülöben van! Itt jegyzem meg, hogy a sztrájk után az MZ-re néző 87-es zárkába helyeztek.

3) Kitörés. 1956. október 23-án este még lement az éjszakás műszak, de korábban felhozták őket és lelakatolták a zárkákat. 24-én és 25-én szigorú, őrparancsnoki ellenőrzés mellett nyitották a cellákat, de az örök elejtettek egy-két szót arról, hogy „balhék” vannak az országban és Budapesten is lövöldöznek. Sétára nem vittek, de 25-én délután a GH-s tiszt cigarettát és gyufát osztott a zárkákban, holott zárkán szigorúan tilos volt a dohányzás. Meg is jegyezte: „Fiúk, vigyázzatok, nehogy tüzet fogjon a szalmazsák!” Az eddig szokásos „rohadt fasiszták” helyett egyszerre „fiúk” lettünk!

Így jött el október 27-e. Egy szombati nap volt, melynek szürke reggelje még semmi izgalmat nem árult el magáról. De észrevettük, hogy az udvari örök sapkájáról eltűnt a vörös csillag! Valamilyik zárkából egy bajtársunk beszámolt a forradalmi eseményekről. A szembelevő MZ magas fala csak úgy visszhangozta beszédét. Aztán elénekeltük a Himnuszt. A döbbenet erejével hatott, mikor a sok száz torokból egyszerre zúgott fel a régen hallott fohász. Az az érzésem, ez volt a jel a cselekvésre! Pár másodpercnyi feszült csend után elkezdtek verni az ablakrácsot, az ajtókat, a csajkákat és vödröket, és félelmetes erővel felzúgott a szavalókórus: „Gyilkosok, engedjete haza!” A III. osztályon, azt hiszem a 62-es zárkában, sikerült Hatvári Hugóéknak kitörni az ajtó alsó keresztpántja alatti deszkákat, a szűk résen kibújva, a folyosón talált alkalmas eszközökkel ütni, feszegetni kezdték a többi zárka lakatait, tolózárait. Majer az osztályos őrmester az ijedségtől szinte elájult, de senki sem bántalmazta. Tőle megszerezve a kulcsokat egymásután nyitlak a zárkaajtók mind a III., majd a IV. osztályon, s hamarosan több száz rab tolongott a folyosókon. Egy kis idő múlva valahogy kinyitottuk a lépcsőház vasrácsát, és lementünk az alattunk lévő I. osztályra, de ott megtorpantunk. Erős vasrács választott el az irodaépülettől, mögötte örök álltak, sőt egy golyószóró is lövő helyzetben. Kérésünkre Gáspár is megjelent, magasba tartva pisztolyát és hallani sem akart holmi spontán elbocsátásról. Azt mondta, hogy menjünk vissza a zárkákba, és alakítsunk tárgyaló-bizottságot. Mi, a rabok között tiszteletben álló Vörös János volt altábornagyot és egy papot próbáltunk rávenni, hogy vállalják el. Már-már fenyegető nyugalanság lett úrrá a tömegben, amikor valaki elkialtotta magát, hogy a pékségen keresztül nyitva az út! Az I. osztály egyik zárkájában az ablak helyett is ajtó volt, ezen keresztül horadtak fel a kenyeret a pékségből a dolgozók osztályaira.

Persze, mi fiatalok voltunk az elsők, akik hamar kint voltunk az ún. szenes-udvaron, ahonnan csak az utcára nyíló vaskapu választott el bennünket a szabadulástól. Mikor az öreg kapuőr meglátta, hogy futunk feléje, nyitotta a kaput. Kint az utcán már várt Vác népe szabadon bocsátásunkat követelve. Boldogan öleltük át egymást és felcsendült a Szózat. Hirtelen éles fegyverropogás szakította meg az felemelő hangulatot. Állítólag Ádám ÁVH-s orvos őrnagy lövetett a rabkórház tetejéről. Az öt évvel ezelőtt megjelent „VÁC' 56” Forrásgyűjteményből tudjuk, hogy még a kitörés előtt, Gáspár telefonon segítséget kért Gerencsér őrnagytól, a híradóiskola parancsnokától, aki bebizonyította a forradalommal szembeni ellenséges érzületét, egy riadókézülséget küldött a fegyház védelmére. Az egységet Környei Imre híradós őrnagy vezette, saját önvallo-mása szerint, hat darab háromtonnás gépkocsival, kb. 150 fővel, legkésőbb 15 percen belül a börtönnél voltak. Idézem szavait: „Amint a laktanyából a börtön felé vezető egyenes főútra beértünk, már látni lehetett, hogy a börtönből tódulnak ki a foglyok, csak úgy tarkállott az úttest, mint a mákos-tészta... én kiabáltam a civileknek, hogy azonnal hagyják el az utcát, mert nem felelek az életükért, a foglyokra pedig ráordítottam, menjenek vissza. Ekkor értem egy magasságba a börtönkórház épületével. Onnan

kiabáltak... felnéztem, és abban a pillanatban a legfelső ablakban egy géppisztoly csövét láttam lefelé irányítva. De ebben a pillanatban már hallatszott is a géppisztolysorozat, és véletlenül az engem utolért, tőlem balra levő katona kapott a lábába egy lövést. Ma is úgy érzem, azt az én fejemnek szánták. Még egy civil is megsebesült... Ugyanekkor már a katonák is tüzet nyitottak az ablakra... Később parancsot kaptunk, hogy azonnal vonuljunk be.”

Az így keletkezett tűzszünetben néhányan átszaladtunk az utcán és a szemben lévő ház lakói pillanatok alatt öreg ruhadarabokat dobáltak felénk, szinte követelve, hogy „Dobja el azt a csíkos!” Ma is hálával gondolunk a város lakosságának önzetlen segítségére, a rabok felé tanúsított féltő támogatásra. Rabtársaimtól tudom, hogy volt, akit napokig bujtattak, míg el tudta hagyni a várost.

És volt más is, aki bujkált! Az előbb idézett Környei őrnagy szerint: „A börtön parancsnokának, úgy tudom, valahogy sikerült bemenekülnie a kiegészítő parancsnokságra, ahol azonban nem merték bujtatni, így egészségügyi kocsival, úgy tudom, az éj folyamán bekerült a laktanyába, ahol a százados elvtárs átöltözött katonaruhába, ... így nem volt feltűnő. Naponta együtt voltunk az irodában.”

Mi, szinte futás közben öltöztünk át, majd átmászva egy kerítésen hamarosan a börtönnel párhuzamos utcán voltunk. Hirtelen egy, a börtönből ismerős arc: Torna Józsi bácsi, egy jóindulatú űr. Behívott bennünket a házába ahol megborotválkoztunk, felesége zsíros kenyérral és pogácsával, Józsi bácsi borral kínált. Itt koccintottunk először a szabadságra! Ő tájékoztatott bennünket először a kialakult helyzetről, és figyelmeztetett, hogy Budapestet lehetőleg kerüljük ki, mert a visszahúzódt szovjet csapatok körülférték a várost! Megköszönve segítségét elindultunk haza Bajára! Hatan voltunk, Balogh Árpád, Eichhardt Sándor, Őry József, Pap Iván, Turányi Lajos bajaiai és Szoboszlai Miklós kecskeméti. Minden igazolvány és papír nélkül, négy napig félig-meddig bujkálva, ködös, szitáló esőben, embereket lehetőleg kerülve, jóformán szinte végig gyalogoltunk. Négy év alatt nagyon elszoktunk a gyaloglástól, fáradtak voltunk, de hajtott a lelki erő.

Az első este Veresegyházán bementünk egy faluszéli házba, szállást keresve. A gazda kicsit gyanakodva mért végig bennünket, de beengedett az istállóba. Szalmát a szomszédától kaptunk. Mikor egy kis enivaló felől kérdeztem, csak annyit válaszolt, hogy – „nincs semmink, csak néhány éhes gyerekünk és a mérhetetlen szegénységünk.” Mikor megmondtam, hogy kik vagyunk, szó nélkül megfordult és elindult a ház felé. Talán megjijedt és feljelenet? Egy fél óra múlva visszajött: – „Jöjjenek be, az aszszony főzött egy kis lebbencslevest!”

Falvak mellett elhaladva, a falurádiókból hallottuk a forradalmi fejleményeket, a kormány folytonos átalakulását. A negyedik nap már olyan fáradtak és közönyösek voltunk, hogy Dabas után felmentünk az országútra Lajosmizse felé. Gondoltuk, talán

onnan lesz vonat Bajára. Az állomásfőnök irodájában többen voltak, mikor beléptünk, elnémultak. Nem tudom, hogyan nézhettünk ki, mert a főnök megkérdezte:

- Hát maguk kicsodák?

- Váci politikai elítéltek voltunk, útban haza Bajára. Összenéztek, aztán a főnök odaszólt néhány emberének:

- A

zonnal dugjátok el őket a mozdonyvezető laktanyába, hisz húsz perccel ezelőtt ÁVH-s ellenőrzés volt itt. A gondnok néni morgott, hogy ilyen jött-mentek koszolják be a laktanyát, de mikor ő is megtudta kik vagyunk, ránk zárta az ajtót, és egy félóra múlva, a lányával együtt, két karkosár enni- és innivalóval tért vissza! Másnap hajnalban kicsempésztek bennünket Lajosmizséről, ahonnan Ágasegyházaig gyalogoltunk. Ott tanított Őry Józsa öccse Tibi. A tantestület jobb ruhát, pénzt, élelmet gyűjtött, s onnan egy Kalocsára tartó teherautó elvitt bennünket Bajáig, ahol október 31-én este ölelhetjük át rég nem látott szeretteinket. Hat hét után figyelmeztettek, hogy lépünk le, mivel megérkezett Bajára az elfogató parancs. December 16-án Garánál léptük át a jugoszláv határt. Svédországba kerültem, ahol ma is élek szeretteim körében! 33 év, 5 hónap és 12 nap után, 1990. május 28-án látogathattam először haza!

És most már, tényleg befejezem, mivel szavakkal nagyon nehéz kifejezni és megköszönni azt a megértést, biztatást, sok segítséget és igaz szeretetet, melyet Vác város lakossága, valamint a magyar nép, parasztok, tanítók, vasutasok és sokan mások tanúsítottak irántunk 1956 októberében, sokszor számukra is nehéz, veszélyes helyzetben!

VISSZAEMLEKEZÉSEK

Petrusz Tibor

66 éve történt – A magyar királyi honvéd Ludovika Akadémia utolsó tisztavatása

„Én Önöket a hősi halálra készítem fel!” – mondta Ternegg Kálmán vezérezredes az Akadémián.

1944. november 15. KÖRMEND

Minden ember életében vannak olyan napok, amelyek határkönek számítanak, melyekre már régóta várunk, amiket előre kiszínezve képzelünk el. Ábrándozunk ró-
luk és várjuk a jöttüket. Számolgatjuk a napokat és képzeletünk szárnyain mind ma-
gasabbra törnek az illúziók, megjelenik előttünk a rózsaszínű jövő átadjuk magunkat
teljesen az álmodozásnak és szőjük terveinket a színes álmokképekből.

Igen! Így voltunk mi is... Terveztünk, álmodoztunk, vártunk a nagy napra. A
hosszú várakozás közben egyszer csak látjuk, hogy az események, – mint a hömpölygő
folyam hullámai a kis csónakot egyszerre a parthoz sodorják, sodornak minket is a
várt időponthoz. Tegnap a várakozás izgalma, ma a megérkezés kellemesen izgató bi-
zsergő boldogsága szorongatja szívünket. Vártunk és egyszer csak hirtelen váratlanul
eljött a napunk.

Életem egyik legnagyobb napja volt ez a november 15-e! De milyen másképp kép-
zeltük mi ezt a napot még egy évvel ezelőtt. AVATÁS. Talán ha nem jött volna ilyen
hirtelen, talán ha minden a rendes körülmények között történik...? Hirtelen jött. Nem
is volt időnk örülni neki. Nem értünk rá felkészülni. Elmaradt az a megszokott ked-
ves izgalom, a napok számolgatása, a ruha próbák, a száznapos, a lázas és nagyarányú
készülések, és a többi kedves avatást megelőző emlékek. Talán ha nem jön ilyen hirte-
len? Tulajdonképpen nem is az események olyan szépek, hanem a készülés, az előtte
való várakozás, izgalom, tervek és ábrándok. A képzeletünk magasba emelkedése, a
vágyaink, egy egyelőre még el nem érhető után, és végül pedig az ezekre való vissza-
emlékezés, amikor már mindezekből csak a szépet jegyezzük meg. Nekünk csak úgy
jött. Hirtelen itt volt. Elmaradtak az előzmények, a színes álmokképek, az illúziók. Ez
hiányzott, mert valamit megszerezni annyi, mint elveszteni azt. Tehát a tény maga a

felavatás az gyorsan elkopik. De megmaradnak a kiszínesedett emlékek! Ez az, ami nekünk kevés maradt.

Avatás! Ma leszünk hadnagyok. Már korán reggel óta lázasan készülődünk eme nagy ünnepségre. Van időm visszagondolni az elmúlt hetek eseményeire. Hogy is volt csak? Hogy történt ez a hihetetlen dolog? Hát valóban már hadnagy vagyok. Elértem tehát a vágyamat, amit, minden este az imámba foglalva kértem! Akkor már kész végzett ember lettem! Szinte hihetetlen. Tényleg, nem is akartuk elhinni négy héttel ez előtt magunk sem, amikor Komáromban a mu. zlj-ak leszerelésekor ezt meghallottuk. Túl szép lett volna, hogy csak úgy hirtelen négy hét múlva már hadnagyok legyünk. Székesfehérváron pedig még csak viccnek vettük ezt a fél füllel hallott hírt. Igazán csak itt Körmenden hittük el, amikor hivatalosan adták tudtunkra.

Ezután természetesen már nem volt megállás. A kiképzés szempontjából alaposan ki kellett használni a még hátra lévő rövid időt. Egy egész évet kellett e rövid négy hét alatt elvégeznünk. Ez volt a sűrített kiképzés. Hogy miért volt sűrített, azt nehéz lenne eldönteni, hiszen egyéb nem történt, minthogy újra elkezdjük előlről az újonckiképzésnél. Gyors szárnyakon repült el ez az idő és egyszerre csak már mi is a 7,6,5, stb. és 1 naposokat ültük. Búcsúztunk az aks-i élettől! Az utolsó két-három nap már a le és felszerelésekkel telt el. Volt elég baj és csalódás. Mi már csak az időnek megfelelő háborús mennyiséget és minőséget kaptuk. Egy rend M. anyag úgy is erre lesz hamarosan szükségünk. A többi ruha csak anyagokban. És így itt állunk most teljes avatási díszben; komisz köpeny, komisz nadrág, komisz sapka, komisz zubbony, bilgeri és derékszív pisztollyal. Most nem lesz kardrántás, csak a nélkül fogjuk kiáltani egy szív egy lélekkel: „a Hazáért mind halálig!”

„Új hadnagy urak templomban” – riaszt fel gondolataimból a napos figyelmeztetése. Még álmos vagyok és zúg a fejem a tegnap esti nagy mulatástól, amíg a templomba nem érünk. De ott a templom Szentséges és hűvös félhomályában kijózanodunk.

Kint hideg esős őszi idő van. Mintha még a nap sem lenne hajlandó sugaraival a megszokott avatási hangulatot kelteni. Amikor belépünk avatásunk színhelyére a hercegi kastély parkjába, akkor tűnnek el az utolsó géppisztolyos örök a felázott talajú szép park ősi fái között.

A hatalmas park nyáron talán még sokkal szebb lehet, mint a Ludovika Akadémia. híres nagy rétje. Most szerény zászlódíszben ünnepi zenekar nélkül várja az ünnepséget. A százados fák késő őszi lombkoronája valami különösen szép érdekes szomorú keret ad a kis tisztásnak, háttérben pedig a rét nyitott oldalát a fellobogózott kastély zárja le. És itt ebben a parkban hangzott el Magyarországon egy időre talán utoljára az új hadnagyok Hagyományos fogadalma: „A HAZÁÉRT MINDHALÁLIG!”

Az avatási ünnepségekhez tartozik még a díszbéd gazdag pompája is. Nekünk is meg volt ez azonban szomorúan gyengén sikerült. Erre mentség még a háború sem

lehetett, hiszen épen ezekben az időkben evés szempontjából mindenki a legjobban élt. íme, a díszbédünk: egy kevés borjúpörkölt, krumpli és minden körítés nélkül!

Azonban ennek a kellemetlen és nyomasztó hatása hamar elszállt, mert előttünk állt egy 48 órás szabadság lehetősége. Lázás sietséggel töltöttük ki a közvetlen közelbe szóló szabadságos leveleket, hogy minél előbb alkalmat találjunk az elutazásra. Délután a lehető leggyorsabban felvettem első fizetésemet, kb. 1350 pengőt – a ruhacsínáltatással együtt. Most már nem maradt más hátra, minthogy összezsomajoljam az összes szennyesemet és a ruhaanyagokat egy hatalmas táskába és kiállva a pesti műútra, várjam a jó szerencsét, azaz egy gépkocsit, amelyekkel eljuthatok Pestre. A szerencse azonban váratott magára. Pedig sietnem kell, mert 48 óra az bizony nem sok idő!

November 16.

Budapest csak 16-án reggel, közel egy órai várakozás után sikerült Bodnár Attilával elindulnunk egy közvetlen kocsival, ami azonban – ahogy már ilyenkor az lenni szokott, förtelmes lassan gurult, sőt még állandóan akadályozott minket a kitelepülő menekülő svábok hosszú kocsikaravánja és Pest mellett a front közelségében lévő zürzavar, valamint az állandó fel, illetve visszavonuló csapatok. Mennél közelebb jutottunk Pesthez, a körülmények annál inkább a közeli frontot mutatták. Érd körül hatalmas forgalom, frontzörej és káosz, így csak fél kettőkor értünk be Pestre.

Otthon természetesen óriási volt a meglepetés. Szüleim nagyon el voltak keseredve. Boldog, de rövid viszontlátás! Este elbeszélgettünk. Itthon már nagyon jól látták a helyzetet és a jövőt. Kétségbe voltak esve. Elegük volt már a háborúból, a folytonosan morajló frontból és különösen most a nyilasokból, akik csak az utcán össze-vissza lövöldöznek, de az országot megmenteni már nem tudják. Ki tudja hová sodor a sors minket!? Én elmegyek Németországba, mert katona vagyok és ez a parancsom, de Ők... Pesten maradnak! A helyzetet én is jól láttam, de nem mutattam. És annyira égett bennem a fiatalos harcolni vágyás, hogy vállaltam sorsomat.

Késő éjszakáig keseregtünk és reménykedtünk a terített asztal mellett. A család kispesti tagjai is bent voltak már, majdnem mind együtt voltunk, csak a nővéremék hiányoztak. Pedig hogy vártuk egész délután, hogy hátha eljönnek. Mielőtt lefeküdtünk, Lajos átadott nekem egy levelet: „Öcsém – mondta – ezt a levelét hadnaggyá avatásod alkalmából írtam és holnap akartam pont elküldeni. Tekintve azonban hogy itt vagy így személyesen adom át. Vidd el magaddal és majd olvasd el, ha megérkeztél Körmendre.” A legelső alkalommal el is olvastam:

„Kedves Öcsém!

Bár elég pimasz módon ismételt nem méltattál arra, hogy egy sort is írjal mégis olvasva, hogy hadnaggyá avattak nem állhatom meg, hogy egy pár sort ne írjak.

Én nem tudom, hogy Ti ott miképpen értesültök a katonai s egyéb helyzetekről. S nem is akarom veled tudatni, mert én magam sem tudom, hogy miként állunk. Pedig joggal a szememre vethetnék, hogy ennyire nem érdeklődöm hazám helyzete után, hogy azt sem tudom, hol a harc vonal stb. De éppen azért nem olvasom az újságok kósza híreit s nem hiszek a magyar, a német vagy a másoktól hallott, suttogott angol orosz s ellenséges rádió híreknek, mert tudom, hogy mind hazudik! A magyar nem mondhatja meg az igazat, a többiek meg azért nem mondják, mert érdekeikkel nem egyeztethető össze. Nekik ugyanis a maguk győzelme a fontos s ezért mindent mondanak, hogy a magyarság csak az egyiknek vagy csak a másiknak higgyen. Ők el fogják érni győzelmüket, de a magyarság csak a halálát érheti el. Ne vedd ezt túl sötét pesszimizmusnak, de hidd ez lesz a helyzet, mert a magyar ma mindenki győzelméért harcol, csak a sajátjáért nem. Magyar honvéd harcol a muszka oldalán, magyar honvéd küzd a német oldalán, magyar honvéd küzd magyar honvéd ellen s mi akiknek itthon kell ülni tétlenül, mert nem harcolhatunk Magyarországért, aggódva nézünk sorsunk elé. Mert bár jön a muszka mi helyünkön maradunk. S talán sikerül megmutatni azoknak, akik gyávanak vagy helyezkedőnek bélyegeztek, mert nem álltunk szélsőséges soraik közé, hogy sem egyik sem másik nem vagyunk. De igenis magyarok vagyunk és itt bent hazánkért küzdünk, s nem tódulunk nyugatra és nem leszünk töltelékek egy más nemzet határának védelmében. De nem leszünk ólom-munkások sem Szibériában, óh milyen szép, nagy szavak s a magyar szabadsághoz való ragaszkodás kifejezői. De mi lesz a valóság?! Más lesz, szomorú lesz, ha mi, itthon lévők fáradt közömbösséggel, kicsinyes pártvillongásokkal s a fegyvereknek ostoba dolgokra való felhasználásával töltjük a közbeeső időt. Helyzetünk bár reménytelennek látszik, én hiszek egy felébredésben, egy önmagunkra való találásban, mely felszabadítja a lefojtott erőket, s mindenkit sorba állít, hogy feltartóztassa a pusztulást.

Hidd el öcsém, nem vagyok kommunista, mert nem a némettől várom a magyar győzelmet, de nem vagyok német sem, mert az orosz ellen akarok harcolni. Nem, csak magyar vagyok. A nemzete, a népe sorsáért aggódó magyar! A magyarság pusztulásától féltő magyar.

Hadnagy vagy. Magyar honvédtiszt. Feladatod, kötelességed nagyobb semmint gondolnád. Vezető vagy. Vezető leszel. De engedelmeskedned is kell. Óh, nem a századosodnak, vagy feletteseidnek. De egyetlen parancsolódnak, a magyar nemzetnek. Az ő parancsait kell elsősorban végrehajtani. S az ő legelső parancsa pedig az, hogy bárhová vessen is a katonasors, ne felejtse el, hogy magyar vagy Magyarorszáért kell küzdened, nem a világ, nem Európa, de Magyarország sorsa a fontos. Mert Te is az új Magyarország építői közé kell, hogy tartozzál, ezek az építők pedig, csak tiszta magyar anyaggal dolgozhatnak. Ne tántorítsanak el a különböző politikai és egyéb alakulások, melyek át meg át vannak szöve idegen, magyar rontó eszmékkel. Tanuld meg, hogy

Magyarországot, csak egy sajátos a magyar nép életfeltételeinek megfelelő, tisztán magyar életforma teheti erőssé. „

November 17.

17-én délelőtt utaztam vissza Körmendre. Visszautaztam; ez éppen úgy hangzik, mintha legalábbis egy gyorsvonati második osztályba ültem volna be és a kellemesen fűtött vonatban az újságok kiolvasásával töltöttem volna az időmet. Nem, ez az „utazás” az akkori időknek megfelelő volt. Vonattal nem mehettem, mert ezen a vonalon ez a legkevesebb három napot jelentett volna, hiszen a közvetlen Komáromi vonat is rendszeresen egy - másfél napot késett.

„De hát akkor, hogy fogsz elmenni?” – kérdezte édesanyám kétségbe esve.

„A dolog egyszerű, válaszoltam én könnyedén – hát kimegyek a fehérvári műútra és gépkocsival elmegyek Körmendre. Hisz ide is így jöttem!”

Ezek után nem maradt más hátra, mint kivillamosozni a Budaörsi útig és ott várni a jó szerencsét. Így volt ez mostanában mindenütt. A gyorsabb személyforgalmat, de különösen a katonákét, az úgynevezett autóstopp,- a civil és kincstári személy – valamint teher – gépkocsik bonyolították le. Egy-egy város kijáratánál és az út keresztezéseknél, mindig várt jó néhány ember, úgy mint Pesten békében az autóbusz megállóknál. A forgalomszabályozó tábori csendőrök pedig, kénytelenek voltak a várakozó veszekedő és tülekedő utasok között a rendet fenntartani és a sürgősségi sorrendet méltányolva, küldeni el az utasokat a lehetőséghez képest.

Nem kellett soká várnom a szerencsémre, mert alig öt perc után máris kaptam egy közvetlen Körmendi kocsit! Ez az amit „mázlinak” hívnak. És ekkor következett a legnehezebb pillanat, a búcsú. Ez az, ami minden elválást megnehezít, ennek az árnya lebeg fejük felett még a válás előtti boldog órákban. Nehéz szívvel borulunk egymás nyakába és most tör fel tulajdonképpen az ember lelkének elrejtett zugából az addig úgy agyonhallgatott kérdés, a sötét kérdőjel. MI LESZ? Mi lesz velünk, mi történik holnap, látjuk e még egymást?

Engem is búcsúzáskor ez a kínzó érzés marcangolt elszorította a torkomat és elfogtak a kétségek. Vajon fogom e még látni szeretteimet, vagy sem? Az volt az érzésem, hogy többet kellett volna még együtt lennünk s jobban el kellett volna búcsúznom, mert nagyon soká nem fogunk találkozni. Vagy...?

November 18.

Ma vannak a jelentkezések a Hunyadi hadosztályba. Én visszaléptem, mert most tudtuk meg hogy SS hadosztály lesz, Hitlerre kell felesküdni, és nem is páncélgránátos, hanem gyalogos. Úgy hírelt, az egyenruha is SS egyenruha lesz, amin csupán valamilyenfajta nemzeti megkülönböztetést tesznek. De mindent betetőzött az, amikor bejelentették, hogy egy győztes háború után visszakaphatjuk a magyar állampolgárságunkat. Mit ígérték, mit mondanak most és mit fognak valóban adni? Még talán a szolgálati nyelv is német lesz, a németekből pedig már elegendem van! Én csakis magyar akarok maradni! Inkább választom a németországi utat, minthogy SS legyek.

November 19-én elbúcsúzunk azoktól (kb. az osztály felétől) akik mégis jelentkeztek. Búcsúnk az volt egymástól, hogy majd meglátjuk, hogy melyikünk választotta a helyes utat!

Csát József

Ahogy kezdődött (...)

Visszaemlékezve az 1949-es évre, jellemző események jutnak eszembe. Az év elején elítélték a később szentség hírében elhunyt hercegprímásunkat, Mindszenty bíborost. Később „egyesül a két munkáspárt” jelszóval megszületett a Magyar Dolgozók Pártja. Megtartották a első szocialista választást is, és íme, az egyedül induló szocialista párt kilencven-egynéhány százalékkal megnyerte a választásokat. (Ki hitte volna?) Az év vége felé lezajlott a Rajk-per, többeket felakasztottak (saját elvtársaikat). A Belügyminiszter Kádár János elvtárs volt.

Az általános szorongás áterjedt rám, és – hova is menekülhet az ember ilyen vészterhes időkben? – vettem magamnak egy Szentírást (akkor még lehetett kapni), meg egy rózsafüzért. A kegytárgyat magammal hordtam, éjszakára a párnám alá tettem. 1950-ben egy távoli rokonom, Erzsébet néni meghívott, hogy lakjam náluk a személyzeti szobában, hát oda költöztem a Fő utca 90-be, egy utcasaroknyira az ÁVÓ-tól. A 3. emeleti erkélyből pontosan oda lehetett látni. A szoba belsejéből távcsövön nézegettem oda, míg végre Erzsébet néni észrevette, és szigorúan tiltott ettől mondván: észreveszik és abból nagy baj származhat. A nap nagy részében a szigorlati tervemet készítettem a 2x2 m-es személyzeti szobában.

Egyre több ismerős lebukásáról terjedt a hír Akkori találkozásainkon leginkább Berecz Gyurka egy dolgozatóról beszélgettünk, amelyben egy elképzelt keresztény államrenddel szemben támasztható elvárásokat latolgattuk. Az írást elneveztük kátának. Aztán 1951. január 23-án kedden elvitte az ÁVÓ Esztergár Pali barátunkat. (Okára akkor nem jöttünk rá. Később derült ki, hogy Pali két évvel azelőtt segített egy, a Mindszenty per idején röpcédulázni kívánó társaságnak házi sokszorosító eszközt összehozni...). Másnap hullaféren tárgyaltuk az esetet. Este úgy feküdtem le, hogy az éjjel értem is jönnek. Nem jöttek. De 25-én Márkus Laci került sorra, és két hétre rá Berecz Gyurka következett. Lelkiállapotunkról nehéz lenne hű képet adni. Ekkor megállt a lebukási sorozat és kezdtünk hozzászokni állapotunkhoz. Mielőtt megszoktuk volna, 1951. július 4-én, az Independence day-n aztán mi is sorra kerültünk: Brankovits Laci, Fátrai Tóni, Harsány Béla és én. Éjjel 2 óra tájban Erzsébet néni bekopogott ajtómon azzal, hogy engem keresnek. Bejöttek a szobámba négyen, és öltözésre szólítottak fel. Közben átkutatták a szobát. Szerettem volna a rózsafüzéremet zsebre tenni. Egy alkalmasnak vélt pillanatban a párna alá nyúltam, mire az egyik rám ordított: Mi az? Megmutattam és zsebre tettem. Néhány óra alatt végeztek, közrefogtak és mentünk az utcán várakozó Pobjedához. Hátral középre ültettek, két ÁVÓ-s közrefogott, és mentünk a „műintézetbe” Pince, falhoz, homlokával támasztja a falat. Később tudtam meg,

hogyan ez a kopsztó Itt leszedetik az őrizetessel a nyakkendőjét, övét, cipőfűzőjét, volt, akinek levágták a gombjait, letétbe veszik zsebei tartalmát, pénzt stb., ide került a rózsafüzérem is. Aztán fölkerestem az első emeletre, a 3-as zárkába. Feszés vigyázz-ban állt két fogoly, az egyikben meglepődve ismertem fel Ternák Józst, nálam pár évvel idősebb falumbeli bunyevác fiút, aki az akkor éppen kiátkozott Titó miatt került börtönbe. Ő már pár évet lehúzott a márianosztrai nagyházban (Azt hiszem, szándékosan tették mellém, de nem vettem észre, hogy feladatot kapott volna.)

A kihallgatás alatt nagyobb tortúrán nem estem át. Egy alkalommal elvették a széket alólam és állni kellett vagy 10 órát. A szoba közepén állva az ablakon keresztül néztem ki, és láttam, amint Erzsébet néni éppen kijön a balkonra és kirázza a porrongyot (...) Tíz napig voltam ott, utána rabomobil és Markó, a tárgyalásra. Amikor a felvételezőben sorra kerültem, a fegyőr szentelen hangon sorolta letéti tárgyaimat: egy zsebnaptár, egy pénztárca, egy olvasó (...) (akkor láttam újra). Utána valami torlódás miatt betuszkoltak bennünket egy használaton kívüli fürdőhelyiségbe, akkor voltunk mi „összeesküvők” megint újra együtt. Nagyon örültünk egymásnak. Volt 6 idegen is (a röpcédulázók). Az egyikre ijedten néztem – Rozinszky Albert – kicsit zavartnak látszott, tépett-szakadt ruhában. Ő a másik csoporthoz tartozott, akikkel egybe vettek bennünket: dr. Péterfy Vilmos és társai címmel ment az ügyünk.

A Markóban külön-külön zárkákba tettek bennünket, nehogy a tárgyalás előtt össze tudjunk beszélni. Amikor a vezetőláncon tárgyalásra vezettek, nagy meglepetésre a folyosón láttuk szeretteinket. Ugyanis bár senki nem tarthatott kapcsolatot családjával, de egyikünknek sikerült egy szabaduló köztörvényessel üzenetet küldeni tárgyalásunk időpontjáról, ő meg riasztotta a többieket. Nosza, megindult a hajsza. A felvezető fegyőrök brutálisan elparancsolták a sopánkodó hozzátartozókat, ők meg hol menekültek, hol próbálkoztak közelünkbe jutni. Erzsébet, – Anti rabtársunk felesége – hátrálva magasra tartotta pólyás csöppességét, hogy apja láthassa (...) A tárgyaláson (1951. augusztus 28.) Olty tanácselnök – zakója hajtókáján zászló alakú párttagsági jelvény mutatta pártatlanságát – szentelenül kiosztott 14-ünknek mintegy 120 évet (ebből nekem 5 jutott). Aztán szombaton, szept. 1-jén rabszállítás, irány a Nagyház, Vác. Ott hat hét egészségügyi vesztézőr következett, amikor is hihetetlenül leromlott állapotunkat igyekeztek némileg feljavítani. Felejthetetlen volt az első hétfő, amikor is vacsorára több mint két és fél csajka lencsefőzelék jutott mindegyikünknek. Egyből beanalizáltuk. Bátyka János társunk azt mondta: Fiúk, szép halál (...)

Közben naponta többször gondoltam kedves rózsafüzéremre: itt van a letétben (...) Hat hét múlva, október 15-én átvittek a Magányzárka osztályra, négyen kerültünk egy zárkába, én Márkus Lacival, Palla Ernővel és Zakar Miskával. Az egyik sarokban egy vödör víz, a másikban egy kibli, meg törekkkel töltött három szalmazsák és négy pokróc volt a „berendezés”. Napunkat beosztottuk, a nyelvórák mellett (Miska nyelvtanár volt és négy nyelven tudott) mindenki saját érdeklődése szerint tartott beszámolókat. Sok

csendes órák is volt, gondolatban naponta morzsolgattam a letétemben remélt rózsafüzért.

Aztán 1953. október 15-én, napra pontosan két évre rá a Gyűjtőbe vettek, a Kisszállónak nevezett épületben levő Mérnöki (és Fordító) irodába. Gondolataim megint a letétemben levő rózsafüzér körül kerengtek, de nem juthattam hozzá. Aztán bekerültem egy nagyterembe, ahol dolgoztunk és aludtunk is mintegy húszan. Kaptam én is egy nagy rajztablát, és a két éves teljes tétlenség után nagyon jól esett a rendszeres munka. A mellettem levő rajzasztalnál Mayering Béla dolgozott. Ő is istenkereső lélek volt, hamarosan igen jó barátságba kerültünk. Elmesélte életét, ügyét, én is az enyémet. Kiderült irodalmi hajlama, verset, elbeszélést, novellát fogalmazott gondolatban, és elmondta nekem. Vállalkoztam arra, hogy megzenésítem egy-két verset, persze gondolatban.

Egy pár hét múlva azt mondja: Mutatok neked valamit, de hallgass róla! Mutass – mondtam – Erre benyúlt a zsebébe, és mutatott egy rózsafüzért. Meglepődve és irigykedve néztem rá: hát ez honnan van Neked? Elmondta, hogy egy régi társa és jó barátja a letéti raktárban dolgozik, a napokban átrendezték a letéteket és az egyikből kiesett. Mivel nem tudta, honnan esett ki, nem tehette vissza, elhozta nekem, mert tudta, hogy örülnék neki. Nekem is van ott egy, – mondtam – az egyik helyen a letört szem helyére tusradírból faragtam bele pótlást. Hát akkor ez az! – mondtá Béla – és mutatta a pótlás helyét. Hát az enyém volt!!! A csodálkozástól, az elragadtatástól nem tudtam szólni, csak meghatottan átvittem, amikor odanyújtotta: vidd, akkor ez a tied (...)

Talán ki lehetne számolni annak a valószínűségét, ami mutatja, hogy mekkora az esélye a fenti esemény bekövetkezésének. Nem számoltam. A nullához konvergál. Tudtam, hogy itt magasabb szinten történt beavatkozás, és azóta nem tudom az imádságot elkezdni anélkül, hogy ne erre gondolnék.

De nem használom. Kegyeletben tartom, és imádkozáskor gondolatban mindig a kezemben van, mint az isteni gondviselés megrendítő példája.

Csát József rózsafüzére.

dr. v. Németh Árpád – v. Fehérváry István

Átéltük, emlékezünk, nem felejtünk!

Általános felfogás szerint az idő múlásával az emberek, mondhatnám az emberiség is sajnos nagyon gyorsan felejt. Az események, a nemzetközi fordulatok, háborúk, diktátorok jövése-menése háttérbe szorítja azoknak emlékét, akiket annak idején ígéretnkhöz híven megfogadtuk, hogy nem felejtjük el. Pedig a múlt ismerete nélkül nem lehet jövőt építeni. A PEK feladatának tekinti, és ez az alapítási okmányunkban is benne szerepel, hogy megőrzi és ápolja azok emlékét, akik a szovjet megszállás, vagy a kommunista diktatúra elleni harcban életüket áldozták.

61 évvel ezelőtt, 1950. április 1-jén, Nagypéntek napján öt, hazáját szerető magyar embert kísérték a bitófa alá. Milyen ördögi agy tervezhette ki, hogy Jézus keresztre feszítésének napjára időzítették bajtársaink kivégzését? Ehhez még hozzájárult, hogy április elsejét a naptár humoros napnak ismeri. Az emberek egymás viccelésre és kicsúfolására fordítják. Jellemző ezekre, hogy a kivégzések egykori irányítója, Farkas Mihály honvédelmi miniszter a börtönépület egyik ablakából vigyorogva, viccelődve nézte végig, gúnyos megjegyzéseket téve a kivégzettekre, ugyanúgy, mint Krisztus kivégzésénél a csámcsogó és örvendező fajtestvérei viselkedtek hasonlóképpen.

A tárgyalásra-kivégzésre Németh Árpi így emlékszik vissza:

1949. október 30-án 36-an álltunk vádlottakként a Budapesti Katonai Törvényszék előtt, majd 1950. március 22-23-án a másodfokú Katonai Főtörvényszék **Dózsa** Attila és társai című hűtlenségi perben. Az ügyben tulajdonképpen 54 fővádlott szerepelt, de 26 bajtársunk ügyét elkülönítették (Fehérváry-Zách ügy) és csak másodfokú tárgyaláson tanúként voltak jelen. Engem első fokon 14 évi fegyházra ítélték, és ma sem felejtettem el szeretett zárkatársam, Lux Ernő bácsi (nyugalmazott MÁV igazgató volt) szavait. „nem az a fontos fiúk, hogy mennyi az évek száma, hanem az, hogy a fej a nyakamon maradjon. Sajnos őt is kivégezték.

A mi ügyünkben öt bajtársunkra mondták ki a halálos ítéletet, Az ítéletet 1950. április 1-jén végrehajtották. Gyalázatos kommunista gyilkosságok elkövetőit még mindig nem számoltatták el, napjainkban sokkal fontosabbnak látják az illetékes hatóságok, hogy egy 97 éves volt katonatisztet állítsanak bíróság elé egy külföldi szervezet vádpontjai alapján.

A halálra ítélték: Prettenhoffer Jenőt, a Győri Vagongyár főmérnökét, Szűcs József alezredest, a Kossuth Akadémia vívómesterét, Varga Modesztó főhadnagyon, Csúcs György főhadnagyot és **Dózsa** Attila főhadnagyot. Mindhármukat a Magyar Királyi Ludovika Akadémián avatták fel 1942-ben.

A Katonai Törvényszék véleménye szerint **Dózsa** Attilát, Varga Modesztót, Csúcs Györgyöt és Szűcs Józsefet nem találták méltónak kegyelemre, Prettenhoffer Jenőt ke-

gyelemre ajánlották, de a Legfelsőbb Bíróság kegyelmét elutasította, és mint az ötüket a Margit körüti fegyház udvarán felakasztották. A tárgyalásra jellemző volt, hogy Csúcs Györgytől az utolsó szó jogán tett határozott és kemény kijelentései miatt Bajor tanácselnök dühösen kiabálva megvonta a szót. Csúcs György az utolsó szó jogán nem magát, hanem bajtársait védte. Bajor elnök félbeszakította és gúnyosan mondta: Ne a cinkostársait védje, hanem saját magát, mert magára vár az akasztófa. Csúcs György válasza rövid volt: Tudom, hogy felakasztanak, de nem félek a haláltól, mert a fronton sokszor szembenéztem vele. Jó-jó, de az egészen más – mondta Bajor gúnyosan – mire Csúcs azt felelte: Az stílszerűbb volt, mint ezen a tárgyaláson. Bajor felugrott és dühösen kiabált. Szemtelen! Üljön le! Megvonom a szót!

A tárgyalási jegyzőkönyv 42. oldalán a következő áll: A Katonai Főtörvényszék úgy találta, hogy a 9. rendű vádlott, Csúcs György, aki megátalkodott kém, aki tervszerűen és céltudatosan elárulta hazáját, cselekményének tárgya rendkívül súlyos, a megbánás teljes hiánya, cinikus viselkedése arról győzték meg a katonai Főtörvényszéket, hogy vele szemben az irgalomnak nincs és nem is lehet helye. A jegyzőkönyvet dr. Bajor László hadbíró alezredes elnök, dr. Soós-Elzner Ödön hadbíró alezredes, dr. Kádár Pál hadbíró őrnagy és az ülnökök írták alá. A főügyész: dr. Bodonyi Márton hadbíró alezredes volt.

A tárgyalás után kettesével összebilincseltek bennünket és két-két géppisztolyos keretlegény kíséretében visszavittek a börtönbe. A börtönépületbe érve Csúcs Gyurka hátranyújtotta megbilincselt kezét és kérte, hogy ne haragudjunk rá. Én – megérintve a kezét – könnyezve mondtam: a jó Isten legyen veletek, imádkozunk értetek. A halára ítélteteket a siralomházba vitték, bennünket pedig felkísértek a 3. emeletre, a jogerősen kiosztott sok-sok tíz esztendővel a vállainkon.

Az átélt szomorú események következtében szomorúan, lelkileg összetörve, szótlanul ültünk, és a takarodó után félhangosan mondtuk el imáinkat a halálra ítélt bajtársainkért.

1950. április 1-jén elmaradt az ébresztő. Már előző nap hallottuk, hogy a bitófákat kitémasztják. Zárkánk ablaka az udvar felé nézett, ahol a kivégzések történtek. Halkan küldtük imáinkat az Egek Urához. Azután egymás után hallottuk a halálba indulók búcsú kiáltásait. Istennel a Hazáért! Éljen Magyarország! Becsülettel a Hazáért.

61 év telt el. A kommunista bírók aljasságát, embertelenségét, a sok megaláztatást, testi-lelki megkínzást elfeledni nem tudjuk. Sajnos az akkori ÁVH-sok utódai, fiai, unokái most is itt vannak közöttünk, nagyon sokan felelős állami pozícióban, és ugyanolyan gátlástalanul, aljasabban és gonoszabban, mint elődeik. Sajnos az egykori bajtársak közül nagyon sokan eltávoztak közülünk, és akik még élünk, megöregedtünk. De ma is valljuk: Azokon a szenvedéseken, megaláztatásokon és közönséges gyilkosságokon, amin végigmentünk, soha nem felejtjük.

Lengyel Alfonz

Börtönéletem a Mindszenty-üggyel kapcsolatban

Amikor 1948-ban megkaptam a jogi abszolutóriumomat, visszahívtak a hadseregbe. De nem akartam a kommunisták alatt szolgálni. Szerencsémre dr. Ruttkai Miklós görög katolikus pap és Mindszenty hercegprímás segítségével a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium átkért munkára, mint hadirokkantat. Így a Honvédelmi Minisztérium végleg szolgálaton kívüli állományba helyezett.

A Kultuszminisztériumban először a Tudományos Osztályra kerültem, előadónak. A múzeumok, a könyvtárak, a levéltárak és a tudományos intézetek tartoztak hozzánk.

A minisztériumban az osztályvezetőm a NÉKOSZ volt igazgatója, dr. Kardos László néprajzos volt. Nagy lelkesedéssel dolgoztam vele a falumúzeumok szervezésén.

Nemsokára Ortutay Gyula miniszter urat leváltották, a minisztérium nevét is megváltoztatták, Darvas József vette át a minisztérium vezetését. Ortutay Gyula összehívta a minisztérium valamennyi alkalmazottját és közölte velünk: mindenki azt állítja, hogy Mindszenty Józsefet Rákosi Máttyás tartóztatta le. Ez nem volt igaz, mert ő kérte a hercegprímás letartóztatását. Ezután megkérdezte, hogy ki van ez ellen. Ketten álltunk fel. Egy számvevőszéki főigazgató és én, Lengyel Alfonz, főelőadó.

Ezután a főigazgató szívszélhűtésben hirtelen meghalt, engem pedig a főnökömmel, dr. Kardos Lászlóval – olyan címen, hogy szabotáltuk a tankönyvek kiadását – kidobtak. Kardos Lászlóval együtt megfellebbeztük ezt a döntést. Mivel látták, hogy bakot lőttek, Kardos Lászlót kinevezték a Néprajzi Múzeum főigazgatójának, engem meg gazdasági igazgatónak a tihanyi Biológiai Intézetbe.

Alighogy elfoglaltam a helyemet Tihanyban, jött hozzám két ÁVO-s. Közölték, hogy valakinek a védelmében velük kell mennem. Szivarral is megkínáltak az autóban, bár én nem dohányzom. Amikor azután az Andrássy út 60-ba megérkeztünk, hátrafejeztették a kezeimet és a fejemre fekete csuklyát húztak, amit csak a zárkában vettek le rólam. Elvették az arany keretű szemüvegemet és az édesanyámtól örökölt nyakláncomat, valamint a Ludovika gyűrűmet. Így indult 1950. november 4-én a hat évig tartó kálváriám.

Az Andrássy út 60-ban először, azért kínoztak, mert mint a **Görög katolikus Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Vasváry Pál** Körének világi elnöke, átráztam őket. Követelték 1948 nyarán, hogy szakadjunk el a pápától és csatlakozzunk a moszkvai patriarchátushoz. Én közöltem velük, hogy a belügyminiszter úgy engedélyezte Körünk folytatását, hogy nagy kérdésekben döntést csak a belügyminiszter beleegyezésével tehetünk. Így kaptunk egy hetet, hogy ezt rendezzük. Másnap Timkó Atyával

bementük a Belügybe és kértük a Körünk feloszlását. Egy hét múlva vasárnapi mise után megint jöttek az ÁVO-sok, de én mondtam nekik, hogy mi – mint feloszlátott szervezet – nem tehetünk semmiféle kijelentést.

Majd azért ütöttek, hogy a falumúzeumokat azért szerveztem olyan lelkesen, hogy a bárók, a grófok és a gazdag zsidók vagyonát a múzeumokban összegyűjtve hiánytalanul átadhassuk majd, amikor a „népnyúzó” arisztokraták, a kommunizmus általunk megálmódott bukása után hazajönnek. Közöltem velük, hogy mi a falumúzeumokkal a magyar népünk kulturális szintjét akartuk felemelni. Válaszul nagyokat rugdaltak a gyomromba. Még a keresztnememért is ütöttek, mert szerintük Alfonz arisztokrata név.

Visszaérve a zárkamba közölték velem, hogy ha nem vallok, akkor behozzák az anyámat, és levágják a mellét. A válaszom az volt, hogy tegyenek vele, amit akarnak. Úgy sem fog már szoptatni, miért kellene neki akkor a melle? Rettenetesen összeverték ezért is. Ordítottak, hogy megérdemli az olyan szemét, hogy szétrugdadják, aki a szülőanyját sem tiszteli. Másnap azután diadallal közölték velem, hogy már be is hozták az anyámat, és a mellettem lévő zárkában fogják levágni a mellét. Egy nő ordított is torkaszakadtából a szomszéd zárkában: Fiam valljal!

Az ávós pribékek, akik engem kínoztak, minden üvöltésére alaposan hasba rúgtak, és tarkón vágta. Mondták, hogy a melle után a fülét is le fogják vágni majd. Én pedig közömbösen belegeyeztem abba, hogy fenyegetéseiket megtegyék. Majd felnevetve mondtam, hogy azt még eddig nem hallottam, hogy az ÁVO fel tudta támasztani az én több mint húsz éve halott anyámat. Erre adott reakciójukat mindenki elképzelheti. Mindent fajta kínzást kipróbáltak rajtam.

Egy éves puhítás után, melyet részben az Andrássy út 60-ban és részben a váci börtön ÁVO-elkülönített részében magányzárkában töltöttem, átvittek a hírhedt gyűjtőfogházba. Egyik napon bevittek Alapi László főügyészhez kihallgatásra. Megkérdeztem tőle, hogy mi a vád ellenem? Azt mondta, hogy még nem tudja, de inkább akasszának fel ezer ártatlant, minthogy egy kapitalistát kiengedjenek. Megmagyarázta nekem, hogy én itt már csak egy tárgy vagyok, nem ember.

Néhány nap múlva az Olti tanács elé vittek tizenhat másik rabtársammal együtt. Akkor láttam őket életemben először. Ez volt a Grósz József érsek elleni per egyik mellékperének Papp Ervin csoportja. Papp Ervint és Romvári Istvánt ebből a csoportból felakasztották, a többieket pedig hosszabb-rövidebb börtönre ítélték.

Az elítélés után a Márianosztra-i szigorított fegyházba kerültem a legfelső emeletre, magányzárkába. Többször tettek valakit a zárkamba aki meg akarta tudni, hogy mit is tettem, amit az ávós pribékek nem tudtak belőlem kiverni. Az egyik ilyen kísérletezőnek mondtam, hogy én nem követtem el semmit. Nem közöszültem sem az anyámmal sem a leánytestvéremmel, de még a kutyával sem, amit más közbűntényesek elmondtak már nekem magukról, amikor néhány napra a zárkamba tették őket.

Az ÁVO-n azt akarták velem aláírni, hogy mivel engem Mindszenty József segített be a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumba előadónak, tehát rajtam keresztül tartott kapcsolatot a jól ismert titoista, vagyis nemzeti kommunista irányú dr. Kardos Lászlóval. Mi pedig a falumúzeumokat azért szerveztük, hogy az akkor még belügyminiszter Kádár Jánossal ezen ürügy alatt tudjunk gyanútlanul találkozni és összeesküvést szervezni Titóval, Sztálin elvtárs ellen. Csodák csodájára néhány évvel előtte az Andrássy út 60-ban ezt még nem akarták bizonyítani, csak azt, hogy Kardos meg én a bárók, grófok vagyonát akartuk átmenteni a falumúzeum szervezések címén.

A válaszom az volt, hogy az én lelki atyám, Mindszenty hercegprímás úr nekem egyszer azt mondta, hogy ha a kisujjatokat adjátok oda a kommunistáknak, az nekik nem elég, mert ők egész testeteket és lelketeket akarják. Tehát Mindszenty soha szóba nem állt a kommunistákkal, még Tito-féle változatban sem. Tudnivaló, hogy ekkor már Kádár és Mindszenty is a börtönben voltak.

Mivel semmit nem értek el velem, megint beinjekcióztak és visszavittek a magányzárkamba, Márianosztrára. Ott a hideg zárkában tüdőgyulladást kaptam. A börtönorvos bejött a zárkamba, rám nézett, ez volt a vizsgálat. Azt mondta, hogy mi nem azért vagyunk itt, hogy magukat meggyógyítsuk, hanem hogy szenvedőképesse tegyük. Azt feleltem erre, hogy maga sem vette valami komolyan az orvosi esküjét. Amikor én ezt mondtam neki, akkor már az ajtóban volt az én volt katonaismerősöm, aki ÁVO-s lett és az orvossal jött be és felismert.

Éreztem, hogy már nem sok van hátra az életemből. Nagyon lázas voltam. A véget vártam. Felpattant a zárkám ajtaja ekkor, és a volt katonatársam ordítva, szitkozódva rúgta a zárka falát, mintha engem rugdosott volna, majd odarohant hozzám és beadott egy injekciót. Majd tovább káromkodott, tovább rúgta a falat, hogy megjátssza, engem ver valami miatt. Hasonló zajjal naponként szúrta belém a drága gyógyszer. Megtudtam, hogy Montecuccoli hercegnek is, aki szintén itt raboskodott, tüdőgyulladása volt. Megengedték neki, hogy Amerikából hozassa az akkor még nagyon hatásos gyógyszert, a penicillint. Tudták, hogy amikor megjön, őt már régen gödörbe dobják, és elfekethetik az orvosságot. Így is történt. Az én katonám vette meg, hogy nekem titokban beadja. Felgyógyított, de többet nem találkoztam vele. Áthelyezték, vagy lebukott, mert hallottam, valóban másokon is segített. Egyesek szerint kivégezték.

Egyik napon, ahogy jobban lettem, az egyik szemét őr bejött a zárkamba, ledobott egy tűt, majd felvette. Azzal gyanúsított, hogy én rejtettem el, hogy amikor az őr benéz a kis lyukon, a „kutya etetőn”, akkor kiszúrjam vele a szemét. Hiába mondtam, hogy én soha nem láttam azt a tűt és nem tudok varrni. Nem törődtek ezzel, de vasba vertek. Széken ülve, egy nagy vasgolyót kellett tartanom, éjjel-nappal. Az ágyban is, a hátamra fekve, a golyót a hasamra helyezve kellett volna aludnom. Alvás közben legurult rólam, és a padlóra rántott.

1953-ban bejöttek a zárkamba és levették rólam a vasat. A munkát az őr jelenlétében egy köztörvényes bűnözővel végeztették el, aki ezalatt, a fülembé súgta, hogy Sztálin meghalt, Nagy Imre lett a miniszterelnök. Az őnök is rögtön kedvesebbek lettek hozzánk ezután. Nem tudták, hogy mi várható. Persze nem lett semmi. Nagy Imrét félreállították. Rákosi bandája, most már nem olyan vadul, de tovább kormányozta az országot.

A kommunista vezetők belátták, hogy jobb, ha nem ölik meg a megmaradt politikai rabokat, hanem jobb koszttal felerősítik őket egy kicsit, és kiviszik dolgozni. Először tévedésből elvittek a Miskolci Egyetemet építeni. Cziffra Gyurkával dolgoztam együtt. Lapátoltam a talicskájába a maltert és a cementet, amit ő feltölt az emeletekre. Egy nappal azelőtt, mielőtt rájöttek arra, hogy engem tévedésből vittek a Dudujkára, szabadult. Az őnök hoztak neki valahonnan egy zongorát, búcsúzóul eljásztotta Liszt Ferenc Magyar rapszódiját. Az ócska zongorán előcsalt hangok is felségesek voltak, mindenki sírt. Olyan tomboló tapsvihart kapott a raboktól, amit, mint nemzetközi világklasszis, a későbbi hangversenyein soha sem.

Néhány nap múlva, amikor rájöttek, hogy tévedésből kerültem Dudujkára, visszavittek Márianosztrára, majd onnan a várpalotai szénbányába kerültem. Felettünk égett a bánya, és nekünk alá kellett mennünk menteni, amit csak lehetett még a szénből. Választani lehetett, hogy akarok-e vajúrvizsgát tenni, vagy mint a csilléket felhúzó gépkezelő dolgozni. Én a vajúrvizsgát választottam.

Egyik alkalommal a bánya mélyén találtam egy kis patkányt. Magamhoz vettem, ettettem és megszelídítettem. Úgy járt utánam, mint egy kiskutya. Az őr egyszer megkérdezte, „maga úgy látom, szereti a patkányokat”. A válaszom az volt, hogy a szürkékét igen, de a vörösöket nem. Nagyon jól tudta, mire gondolok. Mégsem mert semmit sem szólani. Nálam csákány volt, az őnök fegyvertelenül jöttek a bányába le velünk.

Egyszer egy úgynevezett falfejtésnél, ahol a vájatban egymás mellett többen dolgoztunk, baleset történt. A fejtés bal oldalán voltam. Egyszer csak látom, a kis patkányom hanyatt-homlok rohan a keresztvágatba. Ösztönösen futottam utána. Abban a pillanatban a bánya azon része, ahol az előbb még mi is dolgoztunk, leszakadt. Így a patkány mentette meg az életemet.

Egyik napon, amikor a munkát befejeztük, a liftből kiszállva, már a szálláshelyünk közelében, hallottuk a szirénázást. Akkor szokott ez megszólalni, ha valahol a bányában gázömlés van. Felkiáltottam, hogy – Gyerünk vissza a mélybe, megmenteni a rabtársainkat! Az őnök nem engedtek minket menteni, de öten mégis lementünk.

A Ludovikán megtanultam, hogy vizes ruhát kell az orromra tenni, ha gáz van a levegőben, mert az egy bizonyos időre megóv a mérgezéstől. Mindenki, aki velem jött, megfogott egy már félig halott rabtársat. Láttam, ott hörgött, az a bivaly állat őr, aki annyi bajt okozott nekünk. Mindenki ordított, hogy rúgj bele egy nagyot, dögöljön meg az a gazember. Nem törődtem ezzel a „bízattással”, és mivel nagyon nehéz volt,

a lábainál fogtam meg, húztam, vonszoltam kifelé a felvonóhoz. Mindannyian, akik a mentési munkában részt vettünk, tüdőfertőzést kaptunk. Ebből lett később az asztmám, de mégsem bántam meg, hogy még az őrt is megmentettem. Mint jogot végzett nem akartam az őt vádlója, bírója és ítéletvégrehajtója lenni.

Lengyel Alfonz

Börtönéletem a Mindszenty-üggyel kapcsolatban (2. rész)

Várpalotáról azután áttettek Tatabányára, majd onnan az oroszlányi bányába. Beosztottak dr. Kardos László mellé a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Múzeumába, ahol akkor ő volt a főigazgató. Adott nekem a múzeumban egy szobát, egy kis könyvtárral. Kért, hogy egy darabig ne sokat dolgozzam, inkább pihenjek, és olvassak. Az eltelt hat év alatt biztos sokat felejtettem, így dolgozzam bele magamat újra a szakmámba. Lényegében nem sokat kellett újra tanulnom. A magánzárkában, hogy életben tartsam magam, meg ne örüljek, állandóan ismétellem azt, amit a Ludovikán, a Jogtudományi és a Bölcsész tudományi Karon tanultam. De a rettenetesen nehéz bányamunka után, bizony jól jött egy kis pihenő. Egyik nap Kardos Laci hívott a városból telefonon. Közölte velem, hogy ki ne merjek menni a múzeum épületéből, amíg ő nem szól nekem. Az ÁVO és a belügyminiszter megengedte a diákoknak, hogy a Petőfi szobornál tüntessenek, de ő úgy érzi, hogy ez csak arra jó, hogy „ugrásszerűen” a sztálini kommunizmusból a desztalinizált kommunizmusba térjünk át. Figyelmeztetett, hogy én most jöttem ki a börtönből, mint egy megbélyegzett volt horthysta tiszt. Még akkor is, ha ők rendezték ezt a „forradalmi” átalakulást, akkor is kereshetnek bűnbakot, hogy rákenjék a „forradalmat”.

Nem egészen egy óra múlva Kardos ismét hívott és boldogan mondta: jöhetsz és gyere Alfonz, mert ez már a mi forradalmunk. Mire én a múzeumból, a Könyves Kálmán körútról, a városba beértem, akkorra már a diákok a rádiónál voltak. Mivel a nevelőanyám a rádió mögötti házban lakott, abba az irányba indultam és láttam ott a tömeget. Elsült az első fegyveres, majd akik közelebb voltak a rádió kapujához, mint én, azok benyomultak először és utánuk jöttek velem együtt. A tűzszüneti csendben a Papp Ervin-csoport kiszabadult tagjaival megalapítottuk a Keresztény Világnézetű Magyar Politikai Foglyok Szövetségét. Megbízott vezetője lettem. Az alapítási okmányát Nagy Imre kormánya elismerte. Ezt az okmányt magammal vittem Amerikába. Amikor pedig a Volt Magyar Politikai Foglyok Egyesületével egyesítettem. Nem volt szükség két hasonló politikai fogoly szövetségre. Így lettem hivatalból társelnök, majd Helcz Tibor halála után a Szövetség elnöke. Közben az én Ludovika-i évfolyamtársam, Pálincás Antal páncélos őrnagy Mindszenty bíborost kiszabadította és felvitte a Várba, a bíborosi palotába. Pálincás Antalt a Ludovikán még örgróf Pallavicini Antalnak hívták. Nem tetszett ez a kommunistáknak és ezért kellett a nevét Pálincásra „magyarosítani”. Szegény Tóni bajtársunkat Szabadságharcunk leverése után kivégezték.

Nemsokára Papp Ervin megmaradt csoportjával a hercegprímás úr irodájába mentünk bemutatkozó látogatást tenni. Engem a hercegprímás úr, mint régi ismerőst fogadott. Ő adta fel az utolsó kenetet nekem 1944-ben a sebesülésem után a veszprémi hadikórházban és az ő segítségével jutottam 1948-ban a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumba előadónak.

Mindszenty József egy pap barátjával megbízott bennünket az Actio Catholica újszervezésével. Ezzel foglalkoztunk eredménytelenül. A Rákosi-korszakból ottmaradt békepap kijelentette ugyanis, hogy neki Mindszenty senki, tehát nem is parancsolhat. Mi pedig, ha ki nem takarodunk onnan, akkor hívja az ÁVO-t és elvitet. Azt feleltem neki, hogy hívhat, akit akar, de mi innen ki nem megyünk.

Elkezdtem az irattárat átnézni. Közben visszamentünk a bíboros úr irodájába beszámolni és enni. Késő délután, amikor lementem az udvarára, láttam dr. Kardos Lácit ácsorogni ott. Megkérdeztem tőle, hogy mit csinál? Várta, hogy mikor mehet fel, beszélni Mindszentyvel. Közben külföldi újságírók ki-be járkáltak, valamint a bécsi Caritas segélyszervei is hosszú tanácskozást folytattak az irodában. Laci elmondta, hogy Nagy Imre üzenetét akarja átadni, amelyben kéri, hogy ne rombolja le a rádióbeszédével azt ami jó, és buzdítsa a népet, hogy segítse a kormányát, mely elfogadta a többpártrendszerű demokratikus választás kiírását. Úgy éreztem akkor magamat, mint Magyarország egyik nagy történelmi pillanatának résztvevője. Olyannak, mint aki hírül vitte a tatárok kitakarodását és az akkori magyar közjogrend csorbítatlan továbbfolytatását. Ilyen érzésekkel felvértezve rohantam vissza az irodába és a bíborost félrevonva elmondtam neki az üzenetet. Rám nézett jóságos szemével és azt válaszolta, hogy felkérésünk nélkül is ezt dolgoztatta ki esti rádióbeszéde írójával, mert tudta, hogy milyen felelősség nehezedik rá, akire a nép felnéz. Még azt is hozzátette, amit a beszédében is megemlített, hogy neki sem a nyilasok, sem a kommunisták alatti viselkedésével nem kell a nemzettől bocsánatot kérnie, mint ahogy azt sokan most milliónyi ártatlan ember kiirtása után, bűnbánóan a rádióban megteszik. Az Actio Catholica említett egyházi vezetője kérte, hogy november negyedikén reggel menjünk be az irodájába. Meggondolta magát, át akarja adni nekünk a vezetést. Mondanom sem kell, hogy másnap reggel, amikor a rádión meghallottam Nagy Imre világba kiáltó segélyhívását, dehogyan mentem el az irodát átvenni. Úgy jártam volna, mint ahogy Nagy Imre parlamenterei a szovjetekkel. Azoknak hiába voltak parlamenti jogaik, mégis elpusztították őket. Úgy hallottam, hogy előtte jól meg is ebédeltették őket, amolyan "hátra van még a feketeleves" formában. Mint ahogy Török Bálinttal is megtették akkori török ellenségeink, akik most a NATO-ban a barátaink lettek. Nem mentem be az Actio Catholica-ba a kívánt napon, nem akartam Török Bálint sorsára jutni.

December 24.-én léptem át Kardos László segítségével a magyar-osztrák határt, majd Doman Imre már Amerikából Bécsbe jött katolikus pap, volt osztálytársammal az amerikai követség előtt találkoztam. Elmondta, hogy megbízást kapott Bill Crosby

híres színésztől, hogy az ő nevében szponzoráljon két magyar menekültet. Így kerültem Amerikába. Ott először Hajdú Német Lajos és felesége segített nálunk megvárni, amíg a repülőjegyem Kaliforniából megérkezik. Amikor odaérkeztem Kocsis Mária nővér fogadott, akinél addig voltam, amíg végre a San Jose State Collegium-ban elkezdődött tudományos életem. Az ATO Fraternity adott szállást és kosztot, hogy megszerezhessem a Master Degree-t művészet-történelemből. Viszont Párizsban a Sorbonne-on a Művészeti és Régészeti Intézetben akartam doktorálni ezért elszegődtem az Oak Hill Memorial Park and Cemetery-be sírásónak és hét végi esti iskolatakarítónak.

Életutam, bár nyugaton is göröngyös volt, de elértem a régészet és a muzeológiai vonalon, amit célul tűztem ki magamnak. Három magyar régésznek van emléktáblája Ázsiában, az egyik én vagyok.

v. Fehérváry István

Hogyan gyilkolták meg Kovács Attilát

Kezembe került az ÁVH X/3. osztály szigorúan titkos feljegyzése 1951. június 14-i dátummal.

X/3.osztály. 232
Szigorúan titkos!

Tárgy: Bodnár Miklós és Szabó Jenő ügye.

Feljegyzés,
Budapest, 1951 június 14.

B o d n á r Miklós szül: 1946 Jászapáti anyja: Márton Julianna, nőtlen, volt lak: Körösladány, Wencheim ut 6.

Nevezet felszabadulás után az MKP. tagja volt a körösladányi pártszervezetben mint propagandista működött. 1947-ig földműves volt, majd ezt követő időkre a rendőrséghez került. A rendőrségen r. tisztnyomozói tanfolyamot végzett, 1948 január-ig tellyesített szolgálatot, majd nyugatra szökött.

1949 júniusában illegális határátlépés miatt a Katonai Elh. őrizetébe került, ahol külföldi feladat elvégzésére beszervezték. Feladatot állítólag szerint azért vállalta, hogy bebizonyítsa becsületességét illetve, hogy feladatának elvégzése után bekerüljön a honvédséghez mint tiszt.

Beszervezést Papp Károly volt kat. pol. beosztott hajtotta végre akit "Pápai Károly" fhdgy. néven ismert. A beszerzés Serényi alezds. utasítására történt. Lehetőségei abból adódtak, hogy Innsbruckba széles ismerettséggel rendelkezett és a franciáknál mint őrmester szolgált.

Feladatát a jelentések szerint lelkiismeretesen végezte. 1950 januárjában a Kovács Attila elleni akcióban, Haas Károly/volt soproni korcsmáros szintén kat. pol. B-egyen/-al együtt lebukott, a franciák életfogytiglan-i fegyházra ítélték.

Büntetését 1950 februárjában Innsbruckban töltötte, mivel a franciáknak Bodnár ~~át~~ nem sikerült mindent megtudni Szabó Jenőt mint provokatőrt betelepítették Bodnár cellájába.

Feljegyzés.

- 2 - 233

S z a b ó Jenő szül: 1920. Vidornyaszállás, anyja: Kocsis Jolán, tisztviselő, nős. egy gyermeke van, felesége: Kerekes Irén, lakása: Bp. Zápor u. 72.

Szabó 1948 áprilisában illegálisan Ausztriába ment, ahol kapcsolatba került az amerikai majd később francia titkosszolgálati szervekkel. Bodnárral 1949 őszén ismerkedett meg Lienzben, ahol Szabó a Roze-szállóban mint csapos és portás dolgozott.

Bodnár lebukása után Szabót lppás miatt letartottatták és öt hónapra ítélték. A franciák utasítására büntetésének letöltésére Innsbruckba vitték, ahol Bodnárral egy zárkában helyezték el. Szabónak a zárkában sikerült Bodnár bizalmába férkőzni és tőle adatok megszerezni. Szabó Bodnárnak kifejtette, hogy szabadulása után Magyarországra szándékozik jönni és hajlandó megbízási részére üzenetet közvetíteni. Bodnár élve az alkalommal megbízta Szabót, hogy "Pápai fhdgy."-ot tájékoztassa helyzetéről. 1950 július 24-én Szabót szabadlábra helyezték, utána a Konrad-kaszárnyába ment és ott jelentette a franciáknak a Bodnártól megtudott adatokat.

1950 július 30-án Szabó az ágfalvai ÁVH. hat. őrsön jelentkezett és "Pápai fhdgy."-ra, valamint "Zsigara" hivatkozott /Zsiga=Bodnár Miklós/. Kihallgatása során bebizonyosodott, hogy a franciák részére dolgozott és hogy Bodnár mellé mint agent-provokatőrt építették be. Szabó Jenő jelenleg internálva van.

Megjegyzés: Szabó Jenő teljes kihallgatási anyaga nem áll rendelkezésünkre a teljes vizsgálati anyagból valószínű részletesebb adatokat is meglehet tudni Bodnárral kapcsolatban.

Csécsei Kálmán
Csécsei Kálmán áv. hdy.

Feljegyzés második oldala.

Magyarázat a Katpolos feljegyzéshez

A Katonapolitikai Osztály mindent elkövetett, hogy felderítse és kikapcsolja azokat, akik elsősorban az MHBK (Magyar Harcosok Bajtársi Közössége) részéről a hazai ellenállás szervezését végezték. Ennek a szervezetnek a vezetője volt Kovács Attila, aki a Ludovika Akadémiát 1942-ben végezte (évfolyamelső volt) és a francia elhárító szervekkel volt szoros kapcsolatban. Sikerült a Katpol-nak egy Bodnár Miklós nevű egyént kiképezni arra, hogy Innsbruckban betörnek Korács Attila lakására és ha lehet, rabolják el feljegyzéseit. Amennyiben ellenállást tanúsít, végezni kell vele.

A két egyén beszerzésére Serényi alezredes, a Katpol offenzív osztály vezetője adott utasítást, akik különben a KGB-hez beosztott Katpol tiszt volt, és aki az én elfogatásom során 1949. február 9-én is jelen volt.

A két egyén: Bodnár Jenő és Haas Károly hajtotta végre a feladatot. Kovács Attilát lelőtték, utána menekülni próbáltak, mégpedig az Innsbruckból kivezető vasúti sínek mentén. Az osztrák rendőrség fogta el őket, átadták a francia hatóságoknak, akik életfogytiglani fegyházra ítélték mind a kettőt.

Büntetésüket 1955-56-ig töltötték, utána az osztrákok áttoloncolták őket Magyarországra.

Csát József Első beszélő

1953 decemberében már öt éves büntetésem félidejéhez közeledtem. Másfél hónapja voltam a Gyűjtő mérnöki irodáján, ami a kerek két éves váci magányzárka után (ahol a 2x4 m alapterületű zárkában negyedmagammal töltöttem az időt semmittevésel) szinte a mennyország volt. Otthoni szeretteinkről semmit sem tudhattunk, a politikai foglyok számára beszélőt, csomagot, levélírást nem engedett az ÁVH, csak szorongó álmainkban repültünk hozzájuk.

A Mérnöki Irodát a Kisszálló elnevezésű épületben rendezték be. Azt hiszem, a világon ez volt az egyetlen olyan börtönépület, amelynek ablakai a szokásos csípő-magasságban kezdődtek és közel mennyezetig értek. A börtönben másutt mindenhol 160 cm magasságban kezdődtek az ablakok. Vácott ezt még be is bádogozták, nehogy a politikai rab lásson valami. Rabtársunk, Tollas Tibor megrendítő verset írt róla: Bebádogoztak minden ablakot. Szóval a Mérnöki iroda ablakai azért voltak szokványosak, mert – a rab-beszéd szerint – az épületet Rákosi elvtárs találta ki magának és elvtársainak, hogy ha majd a harmadik világháborúban a gaz imperialisták bombázní fogják Budapestet, a miniszteriális társaság leggyorsabban a Gyűjtő területén található abszolút biztonságos helyet, mert a politikai foglyok által benépesített Gyűjtőt minden bizonnyal meg fogják kímélni.

1953. november 19-én Lehota börtönigazgató az uszályával végiglátogatta az épület rabok lakta helyiségeit (itt nem „cellák”, hanem szobák voltak, az ablakok mellett műszaki rajzablak, a sötét oldalon emeletes – matracos! – ágyak), mindenkinek kiosztott egy-egy levelezőlapot, amin 16 sorban meg volt szabad írni, hogy élünk és hogy december 6-án egy fő látogatót fogadhatunk. Abban a hónapban – először rab életemben – csomagot is kaphatunk, amiben levél nem lehet, csat tartalomjegyzék.

Azt hiszem, aki nem élte meg azokat a börtönéveket, a falhoz állást, a fegyelmet, a kurtavasat, a verést (akkor még nem volt egy éve annak, hogy 1952. december 21-én a csillagközépre kirendelt rab nézők előtt a fegyőrök addig verték-rúgták Kurucz Feri társunkat, amíg mozgott, aztán bevitték a kórházba, ahol harmadnapra belehalt belső sérüléseibe. Hallott már valaha is valaki arról, hogy az ilyen nem egyedülálló eset bűnözőit felelősségre vonták volna?), az nem tudja elképzelni a rabok lelkiállapotát akkoriban.

Volt (pl. a Standard-peresek), akik az egy évet is meghaladó vizsgálati fogság miatt nem kaphattak beszélőt, utána meg az ÁVH állított le minden kapcsolatot a hozzátartozókkal, úgyhogy 3-4 éve nem tudtak semmit szeretteikről. Így aztán hatalmas izgalommal készültünk a Mikulás-napi látogatásra.

Hozzám édesanyám jött el. A hosszú-hosszú bejárati folyosón hosszában két sorban végighúztak drótsövényt egymástól olyan távolságban, hogy köztük egy fegyőr ide-oda sétálhatott, a látogatókat a börtön előtt csoportonként sorba állították, a rabokat pedig az udvaron fordított sorrendben, aztán a folyosó egyik végén a látogatókat az egyik oldalra, a látogatottak a másik oldalra vezették be, úgyhogy mindenki szembe került hozzátartozójával. Elmondhatatlan kiabálás kezdődött, hogy megértsünk valamit egymás szavaiból. Anyám azzal kezdte: édes fiam, harminc évvel ezelőtt jártam itt utoljára, amikor nagynéném, Liszka néni férjét jöttem látogatni, aki kommunista volt. A részleteket aztán később ismertem meg.

Liszka néni férje, Mausz Rezső bácsi nyomdász volt. A Tanácsköztársaság alatt be rendelték vezető munkára, külügyi népbiztos helyettes lett, aztán másfél évre ítélték. De nem ülte le, mert kicserélték szovjet hadifogságban volt magyar katonatisztekkel. (Csak összehasonlításként: én 5 évet kaptam negyedmagammal – az ötödik közülünk közben vidékre költözött, így kimaradt a letartóztatásból – egy KÁTÉ-nak elnevezett négyoldalas írás elkészítésében vállalt szerepemért, amit a vádirat így szövegezett: „a fennálló államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben való tevékeny részvétel” a „vezetőnek” nyilvánított három társunk pedig 6, 8 illetve 15 évet a „vezető” részvétel. A Káté első oldala ismerteti, hogy 1947-1950 között született, ötünk észrevételeinek és megjegyzéseinek figyelembe vételével hárman kidolgozták és megszóvegezték. Így kezdődött: Világnézetünk alapja a kereszténység. Hát ennyi elég volt ahhoz, hogy hettünkre 49 esztendő szabjon dr. **Olty** Vilmos tanácselnök. Hozzánk tartozott még dr. Bátyka János, szerencsétlenségére titkárnője Berecz felesége volt és tudott a Káté létezéséről, mert a titkárnő a hivatalban írta le a négy oldalt. Ez elég volt arra, hogy hat évet kapjon.

Az ÁVH összevont bennünket egy másik csoporttal, ők UTU-nak (Új Társadalom Útja), nevezték magukat, vezetőjük dr. Péterfy Vilmos volt öt társával, ők valamivel keményebb ítéletet kaptak.

Szabadulásom után mesélte édesanyám, hogy amikor Liszka néni férje 1919-ben külügyi népbiztos-helyettesnek Budapestre került, velük a három éves Rezső és az újszülött Erzsike, 14 évesen hozzájuk küldte édesanyja, a sógornő, hogy segítsen a kétgyermekes anyának. Ahogy mesélte, nagyon nehéz időket élt meg. Szinte éheztek, egyik nap kaporleves volt és sóska szósz, másnap sóskaleves és kaporszósz. Liszka néni meg villámló szemekkel támadta férjét: „miért nem tudsz te is vidékre menni és tömött libával, tyúkkal stb. ellátni a családotat, *mint a többiek?*” A csüggedt apa csak annyit mondott: hiába, „aki egyszer hivatást választott, annak ne legyen családja, mert saját maga elviselheti az éhezést, de a családjától ezt nem várhatja el”.

Az ország szerencsésére azonban az a véreskezű rémuralom nem tartott sokáig. Rezső bácsi a Szovjetunióba került, valahova Tallin környékére, megfázott és meghalt. Felesége igen kalandos úton utána ment, de már nem tudott találkozni férjével.

Azóta a nemzetközi szocialista Szovjetunió is oda került, ahová a nemzeti szocialista Németország, ideológiájukkal együtt, csak hazai szocialistáink ezt még nem vették észre...

Luka László

A magyar Bastille elfoglalása - Péterfi Miklós emlékére

1956. november 1-én hajnali két órakor a kőbányai Gyűjtő fogházban minden hatalom Péterfi Miklós³ kezében volt. Amikor a váci börtönből kitört Horváth Ernő társaival a Gyűjtőbe jött, kinyitotta cellám ajtaját és kivitt a folyosóra, egy emelettel lejjebb Péterfi Miklós már utasításokat osztogatott négy-öt egyetemista külsejű fiatalembernek. Úgy látszott, hogy rendet akart a fogolyszabadításban. Hamarosan észrevehető volt, hogy a börtönkapu nem nyílik ki nyomban és látványosan. Péterfi nyilván szerette volna megakadályozni, hogy a rabokat egyszerre és tervszerűtlenül eresszék ki a zárkából. Én azonban tizedmagammal már kinn voltam. Horváth Enrő, akit a váci börtönben jól ismertem, harci lázban égett. Csak annyit hadart el, hogy nincs idejük, a többiek kint várják őket harcokcsikkal és el akarják kerülni a vérontást. Vérontást?! Horváth nem magyarázott, csak azt közölte: Merényi Alacárt kereste, hogy magával vigye. Közben a folyosón már százával tolongtak a rabok. Nem lehetett megakadályozni, hogy az a tucat rab percek alatt ne nyissa ki társai celláit. A huszonhat éves Péterfi ballonkabátban, kezében pisztollyal próbál rendet teremteni. Ez nem megy, mert az egész börtön népe a folyosókon tolong. Vagy ezer politikai fogoly. Akik megértették, hogy a forradalom győzött, az örömmámornak abban az állapotában ölelkeztek, amely igen ritka egy ember életében. Mindenütt zaj, kiabálás. Ugyanilyen lehetett a Bastille esetében is. A szabadságot visszanyerő rabok öröme nyilván egyetemes. A Gyűjtő háromágú csillagépület. Ahol a három szárny összefut, a „csillagközep”, ott vannak a felvigyázó őrség szobái. Arccal a falhoz állítva – ahogyan a rabnak kellett mindig és mindenütt – az őrséget vezető őrmester szűköl ijedten. Mögötte egy fiatalember, kalasnyikovval a nyakában, üvölti, hogy nem jól „támasztja a falat”. Az őrmester remeg. Ez a jelenet volt a legszörnyűbb, amellyel reggel kettő és este nyolc között találkoztam.

Péterfi már lenn áll a csillagközepen. Csendet kér. Harsány hangon és röviden előadja a győztes forradalom hat napja történetét. Ezer rab lelkesen tapsol és éljenez. Ma-

3 Péterfi Miklós 1930-ban született. Apja munkás volt és 1945-ben kommunista pártfunkcionárius. 16 éves korában Péterfi Miklós is **belép** a kommunista pártba, a műegyetemi DISZ vezetőségi tagja **lesz**, de hamarosan **szembekerül** a hivatalos politikával. Az 1956-os forradalomban tevékenyen részt **vesz**, november 12-én **letartóztatják**, mint az újpesti nemzeti bizottság tagját halálra **ítélik**. A halálos ítéletet később életfogytiglanira **változtatják** át. 1968-ban egyéni „kegyelemmel” **szabadul**. Sok küszködés után 1983 tavaszán, harmadik szivinfarktusban **meghal**. 1983. április 22-én temették el az újpesti temetőben.

gyarország semleges, az oroszok tárgyalnak a kiürítés részleteiről. Nagy Imre a miniszterelnök, s a többi párt képviselői is részt vesznek a kormányban. Ez a néhány perces helyzetjelentés többről számol be, mint amit a Francia Forradalom első hat hónap alatt tett. Mit tudtak mondani a szabadítók a Bastille elfoglalásakor? Nyilván csak annyit: „Szabadok vagytok, polgártársak!” – ha a „citoyen” kifejezés már megszületett. Péterfi Miklós ezzel szemben kihevülten és bízva a győztes forradalom rendjében másképp fejezte be a beszédét. Valahogy ilyenképpen: „Fiúk, bajtársak, magyarok, nekünk most el kell mennünk. Ti térjete vissza zárkátokba. Holnap kijön az új Belügyminisztériumból egy illetékes bizottság s az majd rendben kienged benneteket – mert a forradalom tisztasága és rendje ezt így követeli...”. Itt félbeszakította az elégedetlenség és a csalódás felmorajlása. Ha győzött a forradalom, akkor mi mire várjunk?!!

– Nekünk is harcolnunk kell, nem itt ülni és várakozni! – Hogy jön ez a gyerek ahhoz, hogy minket a zárkába visszaküldjön?! A hang nőtt, a közbekiabálások sokasodtak. Odalépek Péterfihez, akit láthatóan meglepett a hangos ellenkezés, miután néhány perccel előbb még megtapsolták.

– Öregfiú - mondom neki, ezt nem lehet így...

– Fogd be a szád! – szakított félbe. Menjen mindenki a zárkájába! – kiáltotta újból.

– Te nem ismered a rabokat, nem mennek vissza a zárkába, nem hagyják többet magukra zárni az ajtót.

– Fogd be a szád, mert lelőlek! – és elkapta a csuklóm.

Erre nem számítottam. Jóllehet a forradalmak épp arról híresek, hogy megeszik egymást a forradalmárok. Így volt ez a Francia Forradalom esetében is, de nyilván nem a Bastille bevétele pillanatában. Ott csak a parancsnokot lincseltek meg. Péterfi csuklómnál fogva húzott a csillagközep felé. De mégis ilyen gyorsan, minden teketória nélkül?! Ez lenne a megoldás? A rend kedvéért példát kell statuálni. Mindenki tudja, ilyen veszélyes helyzetben gyorsan jár az ember agya. Kezében a pisztollyal, húzott. Szomorított, hogy megúsztam a kirakatperem, ahol pedig felakaszthattak volna, átvészeltam a több mint három börtönvet, s lám a győztes forradalom hetedik napján, egy nálam csak valamivel idősebb egyetemista társam lepuffant. A rend kedvéért. Nyilván nem nézhettem Péterfire túl barátságosan. Ez persze őt egyáltalán nem zavarta. Éles hangon, a pisztolyával hadonászva elkiáltotta magát és csendet parancsolt.

– Ismeritek ezt az embert? – s a magasba rántotta a karom. A rabtársaim kórusban jelezték, hogy persze

Hogy hívnak? – fordult hozzám fojtott hangon.

Megmondtam a nevem de az eszem azon járt, hogy én is szót kérek, ilyen egyszerűen nem hagyom a bőröm egy győztes, de kifáradt forradalmár kezében meglyuggatni.

– Akarjátok-e, hogy Luka László legyen a parancsnokotok?

Erre nem számítottam. A rabtársak mit is tehettek volna?

Helyeselték Péterfi javaslatát. Nyilván többet ér egy rab; parancsnok – gondolták – mint az ezredes, aki az egész idő alatt nem került elő.

– Te tartod itt a rendet holnap reggelig!

Erre az örök átadták a kulcsokat.

– Te vagy mindenért felelős! Te tudod, hogyan kell bánni a rabokkal, hát tarts rendet! mondta Péterfi határozottan. – Kiengedni nem lehet senkit sem. Lelőnék az utcán rabruhában. Ezt akarod?! Meg hova menne ezer ember reggel háromkor? A város messze, közlekedés nincs. Holnap küldünk teherautókat, meg buszokat. Ez a megoldás!

– Nekem ehhez a rendfenntartó parancsnoksághoz segítségre van szükségem. Főleg, ha ti elmentek!

– Hát válassz magadnak helyetteseket. Ez nyilván nem probléma.

– Azt mondtad, holnap reggel nyolcra itt lesz egy bizottság. Reggel kilencig várunk, megpróbálom tartani a rendet. De tovább nem. Egyetértesz?

– Bízhsz benne, hogy holnap reggel nyolcra itt lesznek. S Péterfi ezt olyan magabiztosan mondta, hogy programját támogatva a rabokhoz fordultam:

– Fiúk!| A Vácról kitört társaink segítségével ezek az egyetemisták garantálják, hogy holnap reggel nyolckor egy hivatalos forradalmi bizottság itt lesz, és rendben mindenki a saját civil ruháját visszakapva, elhagyhatja a börtönt. Reggel nyolcig van még öt óra. Ezen már ne múljék. Segítetek rendben megvárni a reggel nyolcat. A zárkaajtók nyitva maradnak, helyettesemnek Merényi Aladárt kérem fel, neki adom a kulcsokat. Az őrszobán meg Jámbor Laci üljön. Azt hiszem, türelmen kívül másra nincs szükségünk. Jámbor legszívesebben rögtön elment volna. Merényi rábeszélte, hogy maradjon. A közbüntényeseket őrző jobb csillagból semmi zaj sem hallatszott. Egy mukkanás sem.

Péterfi büszkén kacintott. Helyreállította a rendet. S kíséretével együtt otthagyta a magyar Bastille-t. Talán leromboltathatta volna. Jó időöltés lett volna reggel nyolcig. De ez nem jutott az eszébe sem neki, sem az öregebbeknek. Miért nem maradt velünk Péterfi Miklós?

Miért nem vártak mind velünk reggel nyolcig? Az ő beszámolójából ítélve úgy fest, hogy a társaság valami rettenetes kaszabolásra volt elkészülve. Ütegeket állítottak a Gyűjtőfogház elé, s ha tűzharc alakult volna ki, állítólag lőttek volna. Kő kövön nem marad, mint a Bastille esetében, de rabokkal a kövek alatt. Ezt a hihetetlen helyzetet egy, a forradalomhoz átállt tüzérfőhadnagy többször és elriasztóan ecsetelte reggel három és négy óra között. Ő ott maradt az egész idő alatt velünk. Valóban a forradalom oldalán állt? Péterfi nem említi a beszámolójában. Abból úgy tűnik, hogy elintéztnek tekintette a harci feladatot, s valóban hitt a szabadítás normális folytatásában, és szükségtelennek tartotta, hogy parancsnokoljon a Gyűjtőben, ami persze mégiscsak logikusabb megoldásnak látszott. De talán nem akart a Gyűjtőben maradni. Pedig sokat tanulhatott volna az alatt az egy éjszaka alatt az öreg raboktól. Szüksége is lett volna rá a későbbi években. De ő bízott a győzelemben, mint minden forradalmár. Az ezredes

is, aki előkerült másnap, amikor a szabadítás a vége felé közeledett. Igazoló papírt kért. A szöveg, amit szeretett volna, hogy aláírjak, így

szólt; X.Y ezredes 1956. nov. 1-én segítette a politikai foglyok szabadítását. A szöveget átírtam a titkárnőjével. Kértem, hogy a "segítette" szó helyett írja azt, hogy "nem akadályozta". Megcsinálta. De az ezredes még így átírva sem lebegtette, sem nem tűzte a kalapja mellé november 4-e után. Nyilván, ha tanúskodott Péterfi Miklós perében, remeghetett. Nem tudhatta, hogy Péterfinak elmondtam e a győztes forradalom utolsó 48 órájában ezt az apró epizódot.

PUBLICISZTIKA

Regéczy-Nagy László

Tükörkép **Életünk alkonyán**

1945 tavaszán két nagyhatalom váltotta egymást a Kárpát-medencében. Az új hódító-nak itt semmi sem felelt meg. Nem is csoda. Márai naplóbejegyzése szerint „A magyarok sohasem voltak annyira európaiak, mint amikor összetalálkoztak a Vörös Hadseereg katonáival.” Meg is kezdődött a nemzet kettéosztása, mert a szovjet hatalom nem tűrt semleges területet: a meghódolót bekebelezte, az ellenállót eltaposta.

Bármennyire szomorú is, az akkor mégiscsak európai magyarok egy része nem akarta észrevenni a különbséget, s apránként elkezdett kiegyezni a vörös Ázsia gyarmati rendjével. Mások viszont sohasem ültek fel annak a propagandának, amely „ezer éves történelmünk legnagyobb jótéteményeként” adta el az új hódoltságot (Szekfű Gyula elnevezése), annak teljes idegenségével egyetemben. Elnyomatásban nem tartott a hazafiság – írta Tocqueville – jó száz évvel korábban. Kemény vizsga volt ám ez, s az ment át rajta, akiben élt „a hazáért mindhalálig” elszántsága. Bizony, a negyvenes évek ország-gyapardó bővületében könnyű volt megélni a nemzethez tartozást, a „felszabadulás” viszont a kötelező nemzetköziséget kívánta meg mindenkitől, aki meg akart élni. A jó diplomata állandóan szimulálja azt, ami nincs, és disszimulálja azt, ami van. A vörös hódító értett a manipulációhoz, s a magyarok tömegei csak több-kevesebb idő után ébredtek rá, hogy „kinek hittek”.

A halálos fertőzés előzménye az volt, hogy 1943 nyarán Sztálin parancsára Rákosi és néhány társa elkezdte szervezni a Kossuth Légiót a magyar hadifoglyok között. Stomm Marcel tábornok volt a rangidős tiszt, s őt a következő kijelentéssel lepte meg Rákosi: „Nézze, én nem ígérhetek maguknak egyebet, mint Moháccsal súlyosbított Trianont”. Politikai géniuszhoz méltó telitalálat, tömör fogalmazásban. Ezt később még azzal is megtoldotta, hogy történelmünk két legnagyobb vereségének együttesét hazánk felszabadulásaként rögzítette a magyar történelemben. A lélekölő hamis tudat együtt hatott a proletárdiktatúra terrorjával, s alaposan belevésődött a mai nemzet-tudatba. Illyés így írt erről: „Milyen hatással lehet a nemzet jellemére az, hogy nálunk évszázadokon át, aki kiállt a hazáért, fejét veszítette, s megmaradt szaporítani a fajt az, aki behódolt.” Szomorúan kell elismernünk, hogy nem vagyunk többé azok, akik a felszabadulásnak álcázott hódításkor voltunk. S ma hallatszik a panasz: Orbán megosztja

a nemzetet. Valóban nem tudnák a mai magyarok, hogy megoszlottak vagyunk mi már régen, s az okait nem a mai kormányban kell keresni? A nemzetköziségnek mindig is a nemzet volt a legfőbb akadálya.

„Nekem akkor volt jó” – halljuk a szovjet idők kegyeltjeinek nosztalgizását (s ezek a „kommunisták” máig ilyen önző kispolgárok maradtak). Szép summázata ez a világszűkületnek. Ám mit mondjon mindezekről az, aki mindvégig kiállt a hazáért, s ha ezt megúsza életben, neki lett igaza?

A mai magyar alig hiszi, hogy a társutas generáció nem vette észre elvtársainak két-színű viselkedését: szájuk egyik sarkából a gonosz fasiszták zsidóüldözésének elítélése fröcsögött, mert hát „iszonyat volt állampolgárok tömegét származásuk alapján üldözni”, szájuk másik sarkából pedig ömlött az osztályharc magasztalása – mintha az nem származás szerinti népiirtás lett volna! S még sokáig olvashattuk a pártsajtóból, hogy a németeknek bizony tudniuk kellett a haláltáborokról! Ugyanezek ártatlan képpel állítják mindmáig, hogy diktatúrájuk idején hírért sem hallották Recsk és a többi haláltábor ideológiailag helyes üzemeltetésének.

Minden történelem visszafelé olvasódik. „Visszamenőleg néz a nép önmagába” – írta Illyés. Képtelenség a „demokrácia” érdekében összemosni azokat, akik fél évszázadon át részben vagy egészben életüket adták a hazáért, a nemzet fennmaradásáért, „reménytelen csatázva végzetükkel”, s mindehhez viselve a többség megvetését „reakciós”, „fasiszta” voltakéért, a vörös szőnyeg alá szemétként besöpörve, azokkal a magyar hóhéraikkal, akik szovjet szolgálatban pénzért-hatalomért, tudatosan kiszolgáltatták a nemzet érdekeit a likvidálásunkon munkálkodó gyarmatosítónak. „Minden, minden ideálunk /Másként megunt ócskaság már” – idézték a fejünkre Adyt azok, akik 1972-re datálták világgőzelmüket, ám rendszerük napjai meg voltak számlálva. „A bukás előtt felfuvalkodottság jár” – idézhetjük a példabeszédet az Ószövetségből. Időközben ugyanis már készült az a „rossz alap”, amiről Bibó óta többször is bebizonyosodott, hogy semmiféle rendszert sem képes megtartani. Az ideológia rangjára emelt hazudozás, önteltség, félrevezetés szerves része volt a világgőzelemre egyedül jogosult „tudományos szocializmusnak”, s Marx jóslata szerint hatott: „Minden rendszer sorsa meg van írva a gazdaságpolitikájában”. Meg az erőszak politikájában is, valamint az önbecsapásig tökéletesített propagandájában – tehetnénk hozzá. Ez mind-mind és külön-külön is elegendő volt arra, hogy Moszkva elveszítse azt a háborút, amelyre olyan nagy mellénnyel hívta ki a Nyugatot. A magyar társutasok, Moszkva véres kezű, de legalábbis vérdíjtól dagadó zsebű zsoldosai vajon látják-e már, hogy „nem érte meg” azokért a vörös üveggyöngyökért lelkesen kiárusítani a hazát? Az árulás nem fizetődött ki, pedig azért követték el némely magyarok. A hazafiság sem „fizetődött ki” – ám ezt nem is haszonért vállalták más magyarok! Ez az a válaszfal, amelyen még a jó szó sem nagyon jut át.

Svájci magyar barátom, noha már régen állampolgár, tudatosan távol marad az ot-tani népszavazásoktól, mivel neki más a történelmi tudata, s ezért nem tartja helyénvalónak a beleszólást a befogadó közösség sorsdöntő kérdéseibe. Magamban ezt európai kultúrának nevezem (ám remélni sem merem, hogy hazámban egyszer tapasztalni fogom bármelyik „más tudatú” kisebbség részéről).

A címnek választott tükör egy sor nagy kérdőjelet mutat. Tudnunk kell, mekkora kiváltság töretlen hazafiként baktatni a sír felé (bár aki megszületett, mind egy száligen ezen az úton jár, de más és más batyuval). Aki mostanában az ismét virágozni kezdő magyarság ifjabb tagjaként, tehát hazafiként akar élni, kénytelen sorsunkról elgondolkodni. Ha a jelen a jövő múltja (1984, Orwell), akkor tudnunk kell, miféle múlt idő formált bennünket ilyené.

Illyés „szelárnyéknak” remélte Kádár nevezetes 70-es éveit, amikor végre szembenézhetünk sorskérdéseinkkel. Mi már tudhatjuk, hogy Moszkva gyarmataként nem lehetnek nemzeti kérdéseink, hiszen mindenestül alá voltunk rendelve a világoalalmat célba vevő proletárdiktatúrának. A megszálló szándéka a nemzet likvidálása volt, s aki ezt a „nagy célt” szolgálta, máig viseli az ódiúmat – akár bevallja, akár tagadja. Nem nehéz észrevennünk, hogy a tömegkultúra mai mozgatóit ugyanez a cél vezérli. Egyébként, ha már visszatekintünk közelmúltunkra, illene látnunk, hogy amit a vörös propaganda osztályharcnak nevezett, az a nemzet felszámolásának kezdeti lépése volt. Minden összefügg mindennel. Visinszkij szovjet főügyész megjegyzése kíváncsodik ide: „Nálunk a bírósági tárgyalás az osztályharc epizódja.” Nem lehetett – akárcsak a milliányi párttag legszürkébbjeként – úgy munkálkodni a moszkvai süttetű szocializmus építésén, hogy mindezért a balos magyar ne legyen felelős. Gondoljuk csak meg: a sebtében kinevezett lenini élcsapat vezetésével hová jutott volna a magyar munkásság, parasztság, amikor „a népet csak saját nyelvén, saját gyökereiből lehet kiművelni”. Éppen nem ez volt a cél, hiszen a gyarmat népe nem emelkedhetett a hódító nép szintje fölé, sem anyagiakban, sem kulturálisan. Vörös szolganépnek szántak bennünket, s aki ezt a szekeret toltta, ma miféle magyarnak tudja magát.

„A török kiűzése után a magyar főnemességnek csak két választása volt: palota Bécsben, vagy börtön Bécsben”. Értse ezt ki-ki napjainkra, vagy akár saját sorsára.

„Olyan csúnya dolog még mindig kommunizálni” – mondják azok, akiknek a szájából 33 Kádári év során sohasem fogyott ki az „ellenforradalom” gyalázása. „Ma már egészen más elveket vallanak” – így Mécs Imre, amikor védte a liberálisok csatlakozását a posztkommunistákhoz. Hát, Kádár idején aligha vitte volna őket előbbre, ha mai, kizsákmányoló osztályellenség formájukban védik a szocializmust. „Ott a haza, ahol a haszon!” ismerős, de kinek számol el azzal a sok vérrel, megnyomorított étellel, lelki-szellemi kártétellel, ami mindvégig része volt a haszonszerzésnek – miféle „haza” szolgálatában is? Az élet szolgálata azért csak különbözik a halál szolgálatától.

Figyelve ex-kádári honfitársaink működését, mintha legalább egy kis rozoga fahidat tartogatnának a hátuk mögött a visszatérésre. „Szükség lesz még az ő szavazatukra” - amikor is előlről kezdhetik a társasutazást.

Bajnai új keletű fenyegetésére pedig csak azt válaszolhatjuk, hogy nem esedékes a magyarság kettéoszlása: állandó az, régen benne élünk. Azok akarják művi úton megszüntetni, akik hasznot húznának a sokféle múltú és jelenű ember bűnének és erényének, mai felelősségének homogenizálásából. Épületes lenne végighallgatni az áldozat beszélgetését a hóherral, ám az utóbbi erre aligha volna kapható. Ugyanez áll a lenini élcsapat szerepére az ország kétszeres háromszoros csődbevitelében. Minden alkalommal „csak ők” értettek a gazdasághoz, lett légyen az parancsra szervezett vagy piacként működő, s mindig a jónép fizette meg a rossz politika árát. Igaz, hogy az utóbbi két esetben azok gazdagodtak meg, akik falnak vezették előbb a szocializmust, azután a liberális pénzügyeket.

Na, öreg magyarok, próbáljátok még húzni egy kicsit az igát, hogy az igazság következő pillanatában akadjon még valaki, aki emlékezni merészel.

Alföldi László Levél Svájcból – részlet

Azt hiszem, nem kell külön mondanom, hogy a Virrasztót mindig az elejétől a végéig olvasom. Hiszen ez az egyetlen, ami az emlékeken kívül összeköt bennünket. Így nagyon jónak találtam a felhívást, hogy lehetőség szerint minél többen írják meg a börtön-élményeiket. Persze, ennek nem szabad egy középiskolás dolgozat szintjén mozogni, ami bizony a mi korunkra való tekintettel már lassan nagy feladat lesz. Ennek ellenére elhatároztam, hogy egy-két személyről szeretnék megemlékezni. Természetesen elsősorban Gyimesi Szilárdról, Matók Leórol. De szeretnék majd arról is írni, hogy minket (ha egyáltalán figyelembe vesznek) elintéznék egy kézlegyintéssel, „szegény gyerekek, nem is tudták, mit miért csináltak”. Pedig volt elképzelésünk, amit ma is nyugodtan publikálhatunk, s ami az én kihallgatási irományomban még hivatalosan is meg van örökítve. Szóval, ha egy kicsit felkötjük a gatyánkat, tudunk még valamit összehozni.

Most a halottak beszélnek

1929. június 25-én születtem Tornán. Apám, akit alig ismertem, csendőrtiszt volt, a háborúban eltűnt, majd a háború után előkerült, de a családnak nem tért vissza. Anyám 1949-ben öngyilkos lett. Ifjúságom ennek ellenére számomra harmonikusnak tűnt. A Premontrei Gimnáziumban tanultam, több-kevesebb lelkesedéssel. Annál inkább szívvel-lélekkel cserkészkedtem. Itt szerettek és elismertek vidámságom, baráti, egyenes kiállásom miatt. Jó vezető és igaz barát voltam. A háború végén még szerettem volna az oroszok ellen harcolni, de ez fiatal korom miatt nem volt lehetséges. Nem szimpatizáltam a németekkel, de az oroszokban láttam hazám igazi ellenségét. Ebből következett, hogy a háború után azonnal elkezdtünk barátainkkal együtt fegyvereket gyűjteni, mert hittünk abban, hogy a szovjet megszállás nem tart örökké, s mi segíthetünk abban, hogy Magyarország minél hamarabb egy független demokratikus ország legyen. 1948-ban a Premontrei rendet megszüntették, engem gyakornoki állásomból, mint a demokrácia ellenségét elbocsátottak, úgy látszott, hogy megérett az idő a nyílt ellenállásra. A vizsgálati jegyzőkönyv három vádat hozott fel ellenem. Mind a három vád igaz, csak a vádak magyarázata volt téves. A vádak: Illegális szervezkedés, ellenforradalmi propaganda. Minden szervezkedés, ami a szovjet és kommunista párt ellen irányult, amióta a kommunizmus valahol hatalomra jutott, automatikusan illegális volt. Illegális, de nem titkos, gondoltuk, mutassa már maga a neve is az igazi célját. Így

kapta szervezetünk az „Antibolsevista Gárda” nevet. Célunk a szabad, független, demokratikus Magyarország. „Ennyi volt az egész.” Hogy, megmutassuk, mi nem csak a szánkat járátjuk, vagy esetleg agent-provocateur-ök vagyunk, terrorcselekedeteket hajtottunk végre és ezeket röplapokon publikáltuk. Végül megpróbáltunk kapcsolatot felvenni nyugati államokkal, hittünk annak a propagandának, hogy a szabad államoknak szívügye Magyarország szabadsága. 1951-ben tartóztattak le. Nem kertelek, mindent bevallottam, vállaltam, hogy az Antibolsevista Gárda vezetője voltam, de mindig vigyáztam arra, amennyire lehetett, hogy kíméljem barátaimat. 1951. április 5-én, április 4-i felajánlasként ítétek el 19 barátommal együtt. Az ítéletem: halál. 6 hónapot töltöttem az MZ-n, Vácott, mint halálra ítélt a 12-es zárkában. Mellettem Alföldi Laci a 13-as, és Matók Leó a 14-es zárkában, szintén, mint halálra ítétek. Október 12-én hirdették ki a másodfokú ítéletet. Mindhárman másodfokon is halálbüntetést kaptunk. A folyosón álltunk mindhárman. Amikor kijöttem, én Alföldihez fordultam, „Téged is?” kérdeztem hangosan. Az őr rám ordított: „Fogja be a pofáját!” Én hangosan feleltem: „Tizedes úr, holnap kivégeznek.” „Akkor sem érdekel, fogja be a száját!” Ez volt az utolsó, amit Alföldi még tudhat rólam. S amit sokszor mondtam, gondoltam Zrínyit idézve: „Hogy ha most már meg kell halnunk, haljunk meg vitézül.” Éltem 22 évet, a kivégzésemért kifizettek 587 forintot. Gyimesi Szilárd az ANTIBOLSEVISTA GÁRDA szervezője, vezetője és vértanúja.

Bank Barbara A Népbíróságokról ...

„Minden bírósági ügy az osztályharc egyik epizódja”

A népbírósági rendeletet 1945. február 5-én tette közzé a Magyar Közlöny. A preambuluma meghatározta a népbíróság célját, vagyis *„mindazok, akik a magyar népet ért történelmi katasztrófa okozói, illetve részesei voltak, mielőbb elnyerjék büntetésüket.”*

Hatáskörét és illetékességét is szabályozta a rendelet, miszerint *„A népbíróság jogköre kiterjed a polgári egyénekre és a fegyveres erők tagjaira, ideértve a rendőrséget és a csendőrséget is, valamint a magyar állam területén elfogott, vagy a magyar államnak kiadott egyénekre, tekintet nélkül azok állampolgárságára.”*(2.§.) Jogköre kiterjedt a miniszterekre is. Módosította a büntetési rendszert. Rövid időre, de új büntetési nemként – főbüntetésként is – bevezette az internálást, majd a halál és a fegyházbüntetés közé iktatta a kényszermunkát. Viszont eltörölte az államfogházat és a fogházbüntetést. Sajátosan szabályozta a tanácsvezető bíró jogkörét, a védő és a vádlott jogait, a fellebbezési rendszert. Létrehozta a Népbíróságok Országos Tanácsát (NOT), melynek a szervezete eltért az első fokú bíróságok szervezetétől. „Arra az elvi álláspontra helyezkedett, hogy a népbíróság rendkívüli különbíróság.”⁴ Szabályozta a vádképviselést, a régi ügyészségi szervezettől elkülönülő népjogvédelem szervezést, amely a népbíróság előtt képviselte a vádat, a népjogvédelem pedig a NOT előtt látta el ezt a feladatot. A népjogvédelem felügyeleti szerve az igazságügy-miniszter volt.

A rendelet 1945. május 1-jei módosításában már lehetővé tették, hogy a fiatalok is halálbüntetést szabhasson ki a népbíróság akkor, ha a büntetett elkövetésekor a fiatalok a 16. életévét betöltötték.⁵

1945 szeptemberében, az 1945: VII. tc-t, a népbíróságokról elfogadta a parlament. A 25 - melyből 24 működött – népbíróság és ezek több, kihelyezett tanácsa, fokozatosan szűnt meg.⁶

Működésüket három szakaszra lehet osztani:

1. 1945-1948 tavasza közötti terminus, amikor is a munka velejét elvégezték.⁷

4 Dr. Lukács Tibor: A magyar népbírósági jog és a népbíróságok (1945-1950) Budapest, 1979. 100.

5 Az eredeti rendeletben további módosítások is történtek.

6 Legutoljára a szegedi népbíróság szűnt meg.

7 Ezt bizonyítja, hogy 1948 januárjában 15 népbíróságot szüntettek meg.

2. 1948 eleje – 1949 tavasza közötti periódus, amikor is azok fejezték be az ítélezéseiket, melyek a korábban megszüntektől a legkevesebb folyó ügyet vették át.

3. 1949 tavasz – 1950 tavaszára már a centralizált népbírósi rendszer utolsó tanácsai is befejezték a munkájukat. A folyamatban megmaradt eljárásaikat a többi, már nem a különbíráskodási keretben ítélező bíróság vette át.

1946 őszétől, a Belügyminisztérium Államvédelmi Osztályának (BM ÁVO) megalakulását követően rendeletben szabályozták, hogy a népbírók által felmentett személyeket vissza kellett kísérni az Államvédelmi Osztályra, amely internálhatta őket, kvázi mint „harmadfokú” fórumként működött, a „népbíráskodás kommunista bírálatát képviselve”.⁸

A statisztikai adatok szerint, 90. 551 főt állítottak népügyészségek elé. 1950 áprilisaig 87.417 személy ügye lett lezárva. Minden második gyanúsított – 42066 fő – ügye vádemeléssel zárult, 23.939 fő esetében pótnyomozást rendeltek el. A népbírók elé 59. 429 személyt állítottak, melyből elmarasztaló ítéletet 26. 997 fő kapott, azaz a népügyészségek elé állítottak közel harmadát ítélték el. A kivégzettek száma 1951. február 24-én 227 fő volt.⁹

8 Zinner Tibor: XX. Századi politikai perek – A magyarországi eljárások vázlata 1944/1945 – 1992. Rejtjel, 1999. 32.

9 Zinner, i. m. 32.

Bank Barbara „Széljegyzet”

*„A földgolyó akárhogy fordul,
Üzenet lesz e gyáva korbul:
Van még becsület, van marok,
Vannak még bátor magyarok” (1951)*

Matók Leó e pár sorát 1951-ben írta, talán nem sokkal az előtt, mielőtt 1951. október 13-án, a reggeli órákban, Gyimesi Szilárd barátjával együtt kivégezték. Matók Leó 23, Gyimesi Szilárd 22 éves volt. A lista nagyon hosszú, sorakoznak több százan már előttük és a névsor utánuk is több száz férfival, nővel, fiatallal és időssel gyarapodott, akik életüket adták a haza szabadságáért, illetve a kommunista diktatúra elvette tőlük, teljesen mindegy, hogy ténylegesen elkövettek-e valamit, vagy ártatlanok voltak.

Hosszú a névsor és körülbelül akkor kezdődik, amikor az első szovjet csapatok Magyarország területére tették a lábukat.

Kezdődött a délvidéki magyarok kivégzéseivel, internálótáborba hurcolásával, a malenkij robotra a Szovjetunióba hurcolt népi németekkel és magyarokkal.

A szovjet csapatok katonáinak a megszállást követően a folyamatos atrocitásai a polgári személyek ellen, fiatal nők megerőszakolása, megverése, a férfiak agyonlövése, elhurcolása, otthonok kifosztása, brutalitások. Felelősségre vonás pedig nem volt...

Felállították a Szovjet Katonai Törvényszéket, amely magyar állampolgárok soráról döntött, halálra, kényszermunka-büntetésre, sok évi börtönre ítélték őket. A Bakony-brigád tagjait faluról, falura szedték össze és több éves kényszermunkára hurcolták őket a Szovjetunió munkatáborába. A felsőbb vezetőit, Unden Miklóst, Dietzl Lászlót és Tasch Ferencet Sopronkőhidára hurcolták. Tasch Ferenc ekkor még középiskolás volt és csak 1946-ot írunk!

1946-ban már javában működtek Magyarországon a népbírók, az internálótáborok, a rendőrhatalom felügyelet alá helyezések. 1946 márciusáig, a politikai rendőrség 35 ezer főt tartóztatott le. Közülük 5642 személyt adtak át a Népbíróknak, 17.418 embert internáltak, 9360 főt pedig rendőrhatalom felügyelet alá helyeztek.

Megszületett a visszakísérés intézménye is, ami azt jelentette, hogy akit felmentett a bíróság, vagy a népügyészség, illetve kis büntetést kapott és szabadult volna, azt a

személyt vissza kellett kísérni, az egyre erősebb, Péter Gábor vezette politikai rendőrséghez az Andrassy út 60-ba. Innen pedig egyenes út vezetett további börtönökbe, internálótáborokba.

Az időben előrehaladva a kommunista párt befolyása egyre nagyobb lett, mindenhol ott voltak, hatalmuk kiterjedt a közigazgatás, az államvezetés egész területére. Így bővült a „reakciónak” nevezett társadalmi rétegek, foglalkozások száma is.

B-listázások, igazoltatási eljárások, nyugdíj megvonások, tömeges elbocsátások is hozzá tartoztak a büntetésekhez. A B-listázás első hulláma 1946-ban kezdődött, Rajk László belügyminisztersége idején, amikor is két hónap leforgása alatt 50 ezer személyt bocsátottak el a közigazgatásból. Egy 1948. június 28-i összesítés szerint 80.041 személy került fel a B-listára. Egyesületek, szervezetek betiltása. 1948 decemberében ténylegesen is elkezdtek a katolikus egyház elleni támadást azzal, hogy a fejét, **Mindszenty** József bíboros hercegprímást letartóztatták.

Rákosi Mátyás és körének a hatalma, politikai befolyása egyre bővült és amikor már majdnem minden politikai ellenfele és ellensége a börtönökben, internálótáborokban ült, vagy kivégezték őket a „népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés” vádjával, vagy még a kihallgatásokba behaltak, illetve a börtönben hunytak el a kihallgatások során okozott verésekbe, akkor következtek a saját párt-és elv társaiknak a likvidálása. Ez alól kivételt képezett Demény Pál, akit már 1945-ben „kivontak a forgalomból” és folyamatosan börtönben és/vagy internálótáborban szigorúan őrzött őrizetesként élt.

A számokból is nagyon sok tanulság levonható: míg 1945-ben 8247, 1946-ban 10682, 1947-ben 12641, 1948-ban 12722 börtönbüntetést szabott ki a bíróság, addig 1949-ben már 15802, 1950-ben 18359, 1951-ben 21214, 1952-ben ez a szám 35309-re növekedett! Ha még tovább nézzük, 1953-ban, az amnesztia évében az elítéltek száma 33680 főre csökkent, 1954-ben 23216-ra. Maga Hegedüs András, volt miniszterelnök is elismeri visszaemlékezésében, hogy „1947 után történtek túlzások, amikor a bíróságok nem ismernek kíméletet, és nagyon sok a kivégzés. Különböző számítások szerint ebben az időszakban – 1947 és 1956 között – különböző okok miatt körülbelül nyolcszáz embert ítéltek halálra. Ezekből a köztörvényes ügy aligha érte el az ötven százalékot. Nem tartom lehetetlennek, hogy a halálos ítéletek becslése alacsonyabb a valós számnál.”¹⁰

A gazdasági „bűncselekményekért” elítéltekből politikai bűnöst „kreáltak”. 1989-ben, a Törvénytelen szocializmus című kötetben, a szerzők, egy mondatban nagyon jól

¹⁰ Hegedüs András: Élet egy eszme árnyékában. Budapest, 1989. 201-202.

összefoglalták a korszakban a parasztság ellen a gazdasági kihágások és büntettek címszavai alá „söpört” koncepciók vagy fél valóság tartalmú eljárásokat, amellyel szétverték ezt a réteget az országban. „A rendszer, amelyik magát a munkásosztály hatalmaként deklarálta, azt hangoztatta, hogy a munkás-paraszt szövetségre épül, valójában azonban a parasztság felszámolását tűzte ki célul.”¹¹ A módszer a sztálini alapokra és logikára épült, miszerint a „szocializmus építésének útján a parasztságot a proletariátussal közös hámba” kell fogni. Vagyis a koncepció szerint a parasztságot először ki kell vonni a hatalomból, de ezzel egy időben hangoztatni kell a munkás-paraszt szövetséget, miközben a parasztság több rétegével és képviselőivel a megegyezés csak akkor lehetséges és megengedhető, ha az „a munkásosztály diktatúráját”, jelen esetben a parasztság felszámolását támogatja. Ezt követően a gondolatmenet ördögi, a levezetés ebben az interpretációban logikus, vagyis a hatalom felső vezetőinek tisztában kell lenniük azzal a tanítással, hogy a parasztság a „tőkés osztály” és számarányukban is ők vannak a legtöbben, ezenfelül pedig ők a legfőbb élelemtermelők az országnak, vagyis stratégiaiailag is a legfontosabbak, mint egyén és mint társadalmi réteg, ezért nélkülözhetetlen a megosztása. „Először vezető erejét, jómódú rétegét kell tőkésnek, kizsákmányolóknak minősíteni”, szembeállítva őket az adott közösség „még nem tőkésnek” nyilvánított, úgynevezett szövetségeseivel. „Ezt kell először likvidálni, hogy utána likvidálható legyen a többi” is, azaz, hogy az eredeti sztálini elképzelések szerint, a teljes parasztságot, „a proletariátussal közös hámba” kell fogni. A forogatókönyv itt is logikusnak „tűnt” Rákosi és a vezetése részére.

A parasztság 1948-1953 között történt teljes ellehetetlenítését és tönkretételét, 1945-ben azonnal megkezdték. Ez odáig fajult, hogy 1948-ban a parasztságnak minden rétege több közterhet viselt, mint bármikor a XX. századi történelemben, de 1938-hoz képest is. Ez a közteher 1953-ig tovább növekedett, jobban mondva megháromszorozódott. Rákosi Mátyás 1950 novemberében azt hangoztatta, hogy „kényszeríteni kell a parasztot, hogy többet áldozzon a szocializmus építéséért.” 1948. évet követően, egyre többen hagyták magára a földjeiket, tömegessé vált a földtől való menekülés, amely a hagyományos paraszti termelés tudatos felbomlását jelentette: megnövelt terhek, tagosítások, kényszerrel kicsikart „földfelajánlások”. 1953-ig megközelítőleg 1,5 millió kh szántó területet hagytak el, illetve „ajánlottak” fel a gazdáknak, így lehet az is, hogy 1950 végéig körülbelül 120 ezer taggal bővült a termelőszövetkezetek taglétszáma. Ebben az időszakban több mint 180 ezer mezőgazdaságból élő adta fel az eredeti, földdel kapcsolatos foglalkozását. Ez a szám 1953-ra meghaladta a 300 ezret. Ekkora a kényszer tsz-be lépett személyek száma már 376 ezerre emelkedett.

¹¹ Törvénytelen szocializmus. A tényfeltáró bizottság jelentése. Zrínyi Kiadó-Új Magyarországi, Budapest, é.n. Szerk.: Révai Valéria. 84.

A kulákság elleni harc meghirdetése a megfélemlítések során, 1947 és 1953 között „közellátási büntett” címén több mint 400 ezer parasztot ítélte el a bíróság és ennél jóval magasabb az a szám, akik ellen eljárást indítottak. Ezek ugyan a „népgazdaság ellen elkövetett büntettek” voltak, jócskán politikai céllal. Vagyis a kis és középparaszti rétegek tönkretétele és likvidálása volt a feladat. Ide tartozott a beszolgáltatási kötelezettség elmulasztása, a feketevágás stb. Az adóhátralék miatt 1950-1952 között kb. 400 millió forint büntetőbírságot róttak ki a parasztságra. 1951 elejétől 1953 májusáig az ún. kihágási bíróság jogkörével felruházott rendőrség összesen 850 esetben szabott ki büntetést. 1950 tavaszától, 1953 májusáig a különböző feljelentések, illetve előzetes rendőrségi vizsgálatok nyomán, összesen több mint egymillió büntetőeljárás megindítását kezdeményezték az ügyészségeknél. A bíróságokhoz kb. 650 ezer vádirat érkezett és a perek 60%-ban, azaz 390 ezer esetben született elmarasztaló ítélet. Vagyis egy társadalmi réteg ellen, „gazdasági burokba bújtatott” politikai üldözést csináltak.

1950 elejére a tejhatalommal felruházott Államvédelmi Hatóság bármit megtehetett, Rákosi Mátyás és belső, szűk körének végrehajtó gépezete volt. 1950 nyarán feloszlatták a szerzetesrendeket, azokat, akik nem vetették le a reverendát internálták, kitelepítették, házi őrizetbe helyezték.

Akkoriban megkezdődött a déli és a nyugati határsávból a családok deportálása a hortobágyi zárt táborokba, illetve a nagy városok megtisztítása az „ellenséges elemektől”. Ennek lett a vége 1953 nyarára a 12 hortobágyi zárt tábor léte (kb. 7300 személy). Megalakították az ÁVH által felügyelt internálótáborokat Kistarcsán, Recskén, Tiszalökön, Kazincbarcikán, Bernátkúton és Sajóbáonyban. 1951 nyarán megkezdődtek a budapesti „veszélyes elemek” kitelepítései, melynek során közel 13 ezer embert fosztottak meg otthonuktól úgy, hogy 1953 után sokáig be sem tehették a lábukat a fővárosba, mert ki voltak tiltva onnan.

1951-1952 között fejlesztették tökélyre a kivégzettek és agyonverték álnéven való eltemetését. „Amikor bekerült valaki a titkos ügyosztályra, a nyilvántartási könyvekben leragasztották a nevét és számmal jelölték meg.” Emlékezett Mózes Mihály, egykori recski internált, majd elítelt.

1953 nyarán ugyan tényleg, az amnesztiarendelet hatására több ezer embert „szabadon” engedtek, de a börtönök ennek ellenére zsúfolásig telve voltak, ugyanis azokat az elítélteket, többek között, akiket háborús büntett, szervezkedés, hűtlenség vádjával elítéltek, azok nem estek az amnesztia alá.

1950-1953 között, az ügyészségek 1.017.698 személy ügyével foglalkoztak, 51.1270 esetben emeltek vádat, 50.6428 fő esetében szüntették meg az eljárást, 58141 előzetes

letartóztatást foganatosítottak. A bíróságok ugyanebben az időszakban 649.829 fő ügyével foglalkoztak, 387.177 személy esetében volt elmarasztaló ítélet, illetve 262.652 fő esetében felmentő ítélet született, vagy megszüntették az eljárást.¹²

Az „enyhülés” időszakában is működtek a rabmunkáltatás intézményei, a bányák és mezőgazdasági telepek. Az egyik ilyen híres-hírhejt bányásztelep a csolnoki volt ekkoriban. Sőt az enyhülés ellenére is történtek kivégzések.

Aztán jött 1956

A forradalom – és szabadságharc, melynek során több százan, ezren veszítették életüket a harcokban, a sortüzekben. Kétszáz ezren pedig elhagyták az országot is. Azok a volt politikai foglyok, akiknek sikerült a forradalom leverését követően elhagyniuk az országot, ők pedig nem jöhettek haza nagyon sokáig. A forradalom leverését követő megtorlás során több száz embert megint kivégeztek, mert szabad Magyarországon szeretett volna élni, és „a kivégzés után nem volt nevetés, nem volt kacaj, csak suttozás és csend sokáig.”¹³

November 4-e utáni sortüzek „fűszerezték” a megtorlások időszakát: Budapest – Nyugati tér 1956. december 6-án, Tatabánya – 1956. december 7-én, Salgótarján – 1956. december 8-án, Miskolc – 1956. december 9-én nőtüntetés, december 10-én az eldördülő sortüzeknek 8 halottja és 40 sebesültje volt. Hódmezővásárhelyen 1956. december 10-én dördültek el a fegyverek, Gyomán 1956. december 12-én. A letartóztatott fiatalok szabadon engedését követelő tömeg, a rendőrkapitányság épülete előtt tüntetett. A kirendelt karhatalmisták sortüzeket következtében megsebesültek többen. Aznap 13 órától másnap reggel 7 óráig elrendelt kijárási tilalom alatt a karhatalmisták több embert letartóztattak, őket és a hozzátartozóikat is bántalmazták. Kecskeméten 1956. december 12-én volt sortűz, Egerben 1956. december 12-én, majd december 10-én és 11-én is. Kevertesen 1956. december 12-én, Zalaegerszegen pedig 1956. december 13-án lőttek a tömegbe.

12 Törvénytelen szocializmus, 153-154.

13 Mózes Mihály visszaemlékezése. In: Kő András – Nagy J. Lambert: A hazáért éltek, haltak! Budapest, 1994. 145.

Megtorlás – perek

1956. november 4-én Kádár János rádióbeszédében bejelentette, hogy a kormány célja a testvérharc befejezése, a rend és a belső béke helyreállítása. A november 4-én meghirdetett 3 pontjában kijelentette és megerősítette azt is, hogy „*kormányunk november 4-i felhívásában tett ünnepélyes ígéretet, mely szerint egyetlen dolgozónak sem lehet bántódása amiatt, mert október 23-án kezdődött tömegmegmozdulásokban részt vett, betartjuk és mindenkivel betartatjuk*”¹⁴. Kádár továbbá hitet tett az mellett, hogy nem lesz semmilyen bosszú, vagy megtorlás. Mind a november 11-én, a november 26-án és decemberben elhangzott rádióbeszédeiben a „félelem nélküli életéről” beszélt.

Ehhez képest az egyik igazságügyi statisztika szerint, 1960. december 31-ig a polgári és katonai bíróságok 21 668 személyt ítélték el államellenes bűncselekmény vádjával. 4961 fő felfüggesztett szabadságvesztést kapott, 16443 személyt végrehajtásra kerülő, határozott tartamú szabadságvesztésre ítélték. Egy másik, 1969. november 11-én kelt statisztika szerint, 1956. október 23. és 1958. december 31. között 10016 fő politikai elítéléséről szól, ebből 259 volt a végrehajtott halálos ítélet. Zinner Tibor kutatásai szerint a halálraítéltek száma 1963-ig 367 fő volt – közülük 152 embert katonai bíróságok ítélték el. M. Kiss Sándor és Kahler Frigyes kutatásai alapján, a bírói ítélet alapján kivégzettek – megközelítőleg – 400-an voltak 1963-ig.¹⁵

1958-ban már javában működött a megtorló gépezet. 1961-1963 között az állam elleni bűncselekmények miatt azonban további 2410 személyt elítéltek. Így legalább 18558 főt, az állam ellen elkövetett bűncselekményért ítélték el. Ha az állam ellen elkövetett bűncselekmények miatt elítéltek számán túl hozzá számítjuk a politikai jellegű cselekményekért elítéltek számát, akkor legalább 23761 elítéltről lehet beszélni.¹⁶

A megtorlásokhoz tartozott a közbiztonsági őrizet, amely 16-18 ezer embert érintett, és jórészt azokat sújtotta, akik ellen általában nem nyújtott be az ügyészség vádiratot. Egyszerűen csak kivonták őket a napi és közéleti forgalomból.

A megtorlás sajátos eszközeként alkalmazták a tömeges elbocsátásokat, amelyek különösen a pedagógusokat és a közlekedési dolgozókat kiemelten a gépkocsivezetőket és a vasutasokat érintették.

A megtorlás folyamatában november 4-e után a kormányzat nagyon gyorsan megkezdte a megtorlás személyi feltételeinek megteremtését, a büntetőeljárás átalakítását, ide beleértve a közbiztonsági őrizetre vonatkozó szabályok megalkotását is. A megtor-

lási folyamat nemcsak a megfélemlítésre fókuszált, hanem főképp arra a sarkalatos kérdéskörre, hogy a Kádár-rendszert legitimálni tudja. A november 4-i restauráció, Kádár János Moszkva általi kinevezése a „magyar tartomány” élére, szembetalálta magát a diktatúra – mint mindenhol – legitimációjának hiányával. A magát proletárdiktatúrának valló kádári államberendezkedés nem élvezte a munkásság támogatását. A munkásság a munkástanácsok mögött sorakozott fel és szívós sztrájkmozgalmat folytatott a Kádár-kormány ellen.

A megtorlás első hulláma már a munkástanácsok hivatalos feloszlása előtt nagy erővel megindult.

A megtorlás jogon kívüli eszközeinek felhasználása már november 4-én megkezdődött. Ezek között említhető a karhatalom megszervezése, a volt államvédelmi tisztek visszahívása a karhatalmi egységekhez és decemberi sortűzek végrehajtása. Ebbe a kategóriába sorolandók a szovjet erők által elkövetett büntettek is. A szovjet egységek is rész vettek a magyar karhatalommal együtt, a jogon kívüli megtorló cselekményekben. Ezekhez az intézkedésekhez még hozzá jöttek a szovjet hadbírói eljárások és Szerov KGB-sei, mintegy 6300 magyar állampolgárt tartóztattak le és 860-at közülük szovjet területre szállítottak.¹⁷ A deportálások ellen tiltakozott az Írószövetség és a Nagybudapesti Központi Munkástanács is.

Megtorlásnak a jogi kereteken belüli eszközeihez tartozott a rendőrség, ügyészség és a bíróság személyi állományának felkészítése az ügyek végrehajtására és a szervezeteken belüli tisztogatások. Az ÁVH megszűnése után (október 28.) a politikai ügyek nyomozása a rendőrség politikai nyomozó osztályának hatáskörébe került. (Ezért módosították a rendőrségről szóló rendeletet.) Az „újonnan” létrehozott nyomozó osztályokhoz, az újjászervezett ÁVH-hoz átigazolták a régi apparátus tagjait, akik végrehajtották a tisztogatásokat.

A megtorlás végrehajtásáért a politikai vezetés a BM Politikai Nyomozó Főosztályt tette felelőssé, illetve országos jelleggel a központi osztályok vezetői, valamint a budapesti és megyei osztályok vezetői voltak a felelősök. Az MSZMP felső vezetése folyamatosan ellenőrizte a végrehajtást. A megtorlás levezénylését Marosán György és Biszku Béla rendezte. De ahhoz, hogy a hatalom a megtorlást gördülékenyen tudja végrehajtani, ahhoz át kellett alakítani a büntetőeljárást. Négy fontos területet érintett a megtorlás. A rögtönbíráskodás bevezetését, vagyis a statáriumot. A gyorsított eljárás rendeletbe foglalása, a Legfelsőbb Bíróság Népbírói Tanácsának létrehozása és a népbírói tanácsok országos rendszerének kiépítése volt a megtorlás struktúrájának negyedik pillére. Ebben a koncepcióban olyan embertelen rendelkezés is szerepelt,

14 A Magyar Forradalmi és Munkás-paraszt Kormány közérdekű rendeletei és nyilatkozatai. Budapest, 1956. 2.

15 Gosztonyi Péter adatai szerint a kivégzettek száma 453 fő volt.

16 Ezek az adatok nem teljesen pontosak, csak körülbelüli szám adatok.

17 A munkácsi, ungvári, drogobicsi, csernovcii és sztriji börtönökbe vitték az elhurcoltakat.

amely a cselekmény idején 16. életévét betöltött fiatakorúval szemben lehetővé tette a halálbüntetés alkalmazását. Ez alapján ítélték halálra Mansfeld Pétert is.¹⁸ Magyarországon a forradalom leverését követően nem volt olyan független bíróság, amely előtt a súlyos vádak megmérettethettek volna. Ezzel egy újabb politikai megtorló szerv alakult, bírói ítélkező tanácsoknak „álcázva”.¹⁹

A megtorlás folyamatának groteszkjei a kegyelmi döntések is. Az első részleges közkegyelem az 1959. évi 12 tvr. volt, amely szigorúan osztályszempontok alapján engedett egy bizonyos szűk körnek szabadulást. Az 1963-as „kialkudott” közkegyelmét Kádár János 1963. március 21-én jelentette be az országgyűlés ülészakán. Ez a közkegyelem sem volt azonban teljes körű, noha az 1963. évi 4 tvr. alapján 3480 fő szabadult a börtönökből. A forradalomban fő szerepet játszott és elítélt harcosai azonban továbbra is börtönben maradtak, s voltak közülük olyanok, akik csak az 1970-es években szabadultak.

18 A korlátok nélküli megtorlás „jogalapja” 1961. április 16-ig volt érvényben.

19 Ezt az állítást igazolja Marosán György felszólalása 1957. február 4-én a Legfőbb Ügyészségen tartott értekezleten, valamint a Legfelsőbb Bíróság 1957. március 22-i kollégiumi ülése is. Ezen az ítélezést, mint az osztályharc eszköztét ecsetelte a Legfelsőbb Bíróság büntető kollégiuma előtt.

Karaszek Ernő A „Pártórség Perről”

A „Börtönvilág Magyarországon” című könyvben (v. Fehérváry István) a „Pártórség” perről olvasva két ismerős név – Zana Albert és Sándor István – tűnt fel. Kerestem további neveket, de azt a 6 főt, akiket az utánuk követő perben ítélték el, nem találtam. A mi perünket a „pártórség” per mellék perének tekintetem, mert az első rendű vádlott kivételével mind az öten a Sándor István által vezetett „Don Bosco” oratórium tagjai voltunk a rákospalotai Szalézi renden belül. A letartóztatásunk 1952-ben az államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vádja miatt történt. Elítélésünk 1953. február 18-án következett.

Az első rendű vádlottat nem ismertem, ő 15 évet kapott. A további ítéletek a vádsorrend szerint: Nagy Károly 15 év, Nagy Ferenc 12 év, Janik László 10 év, Karaszek Ernő 8 év, Himmer Ágoston 6 év. A Nagy testvérekről annyit tudok, hogy az Egyesült Államokba mentek, Janik László, unokatestvérem Svédországba ment és ott is halt meg, Himmer Guszti és jómagam itthon élünk. A mi perünkben Sándor Istvánt tanúként hallgatták ki, utána Zanával együtt kivégezték. Tudomásom szerint Sándor István bá boldoggá avatási ügye Rómában, a Szent Atyánál van.

Elítélésünk után következett: Vác MZ, Tatabánya XIV. akna, vissza Gombüzem, és a festők. 1955 Május elején kegyelemmel szabadulás.

Azt hiszem, hogy a Fő utcai ÁVH-n töltött időről, (1952. augusztus 15 – október 26-ig) mely kihallgatásunkkal telt el, különösebben nem kell beszélnem, mert akit nem vertek meg, alvás helyett „állhatott”. (Most éppen Kuncze Gábor elvtárs ÁVH-val kapcsolatos menlevelére gondolok.) Kihallgatóm nevével Kiszely Gábor könyvében találkoztam.

Körülbelül 2004-ben az Új Ember-ben cikksorozat jelent meg az egyház-üldözésről. Aki írta, dr. Tomka Ferenc teológia tanár Káposztásmegyeren plébános. Felkerestem őt és a Történelmi Hivatal dokumentumaival tájékoztattam őt arról, hogy még 6 fő volt elítélve a „Pártórség” per után. Rólunk ő sem tudott. 2005-ben a cikksorozat könyv alakban is megjelent: „Halálra szántak, mégis élünk” címmel. A történethez tartozik, hogy 1957. június 1-től, november 22-ig közbiztonsági őrizetben is voltam azzal a gyanúval, hogy részt vettem az „ellenforradalomban”. Az őrizetem a Deák téren a Főkapitányságon kezdődött, aztán Kistarcsa, a Gyűjtő, végül Tököl következett, ahonnan – mivel semmilyen vádat nem tudtak felhozni ellenem – elengedtek. Ennyit az ügyeinkről.

Matthaeidesz Konrád
Olaszfalu, 1945. március 22.

Vannak emlékek, emlékképek, amiket sosem tudunk feledni. A gyermekkor szépsége éppúgy örök emlékké válik, mint a börtön borzalma. Egyre kevesebben vagyunk azok közül, akik szabadon, de mégis borzalomban éltek meg 1944/45. fordulóját, a háború harcait és az utána következő megszállást.

Napjainkban hihetetlen borzalmat hoztak ránk a győztesek. Ezt sokan nem hiszik, nem éltek át, no meg a kommunista propaganda minden erejével tagadta is. Hogy szesz-éhségük révén a kölnit éppúgy megitták mint a sósborszeszt, burzsujnak tartották az önálló lakásban élő magyart, óra tucatját birtokolták, az alapjában kultúrájukból adódott. Az, hogy nők tömegét erőszakolták meg, emberek ezreit gyilkolták meg, az már háborús büntetés.

Az alábbiakban Veszprém megyei „tevékenységükből” adjuk közre a történeteket.

Tótvázsony népe a szőlőhegy pincéibe menekül, ott várja a harcok végét. Az egyik pince ajtaját ifjú orosz százados rúgja be. Kutató szeme megakad egy a férje karjába bűvő fiatalasszonyon. Az orosz odalép, a segítségért esdeklő asszonykát minden erejével magával rángatja, a kétségbeesett asszony hiába rúg-kapál, az udvaron találja magát. Férje utána lép, az ajtó előtt német katona hullája, mellette elejtett fegyvere. Az orosz tépi a zsákmányként kezelt nő ruháját, férfiúi erejével nyomja a föld felé, a férj felkapja a fegyvert, csőre tölt és lő. A pincéből kijön a nép, látja az újabb hullát, a távolba tűnő párt. A tetemet a közelben lévő kukoricaszár rakáshoz vonszolják, nem végeznek rejtésével, amikor lovasok tűnnek fel. A takaratlan egyenruhás kéz, láb, majd az előbukkanó szétlőtt fej bizonyíték. Rövid parancs 14 éves kortól minden férfit hasra fektetnek, majd egy-egy tarkólövés. Tizennégy embert sirat családja.

Társai az oroszot a szőlőhegyen földelik el, a házaspárt többé nem látják.

Litéren kemény harc dúl, a támadók a pincékbe meghúzódók közé dobott kézigránátjaikkal jelzik hollétüket, több mint húszan halnak meg, a sebesültek száma napjainkig ismeretlen.

Berhidához nem fűződik különösebb harci cselekmény, de a győztesek jöttét meggyalázott asszonyok sora jelezte, Ferenczi doktorhoz, a falu orvosához mentek segítségül, hogy esetleges fertőzést követően gyógyítást kérjenek. A jámbor doktor, amit tapasztalt, elküldte a Svájci Vöröskeresztnek. A levél elment, válasz is jött, csak éppen nem az orvosnak, hanem a megszállóknak. A faluban szerették a doktort, így megsúgták, hogy keresik. Bakonybél kolostorában keresett menedéket. A megszállók valami módon megtudták és a menedéket keresőt nejével, gyermekével együtt az épületen kívülre hurcolták, ott végeztek velük.

Lesencén temetési szertartás veszi kezdetét, a koporsóban még nincs bent a tetem, a lelkész ott áll az üres koporsó mellett, arra megy a katona, nem lehet tudni, mire gondol, tüzel, a lelkész véresen bukik a koporsóba.

A megyében mintegy 300 – 500 civil áldozata volt a saját törvényük szerint élő győzteseknek.

A legborzalmasabb emberirtást – 33 ember lemészárlását – Olaszfaluban követték el. A Vörös Hadsereg előnyomuló csapatai 1945. március 22-én Olaszfalu térségében ellenállásba ütköznek. Folyamatos támadási sorozatuk révén estére nagy erővel birtokukba veszik a Bakony rejtekén megbúvó, alig 1000 fős lélekszámú helységeket. A falu férfi lakosságának tekintélyes része otthonától távol katonai szolgálatát tölti. A falu lakói bezárkóznak, pincéikbe húzódnak. Másnap reggel, pénteken, indul be a megszállók gyilkos gépezete.

Auer Mihály (24) egyedül tartja el édesanyját, így nem hívják be katonának. Reggel két katona lép portájukra, a férfit a kertbe kísérik, ott lövik le, majd nevetve távoznak.

Brévícs József (21) felsőkereskedelmibe jár, így mentesül a katonai szolgálat alól. „Gitáros” katona lép házukba, megnézi tenyerét, látja nem kerges, a pajtához kíséri, hiába könyörög édesapja, a fegyver megszólal, Józsi holtan rogy össze.

Büttel János (16) elfogják, lelövik.

Hanics Béla (16), Hannig Lajos (22), Zima Ödön (17). Félnék az oroszoktól, ezért a falu feletti dombon bújnak el. Megtálatják őket, a három fiatalembert bekísérik a faluba. „Tárgyalás”(?), hátulról lövik le őket.

Csipak József (20). Idegen, leventeként kerül a faluba, szállásadói szeretik, megbecsülik. A ház, ahol laknak, kigyullad, a fiú önfeláldozóan megkezdi az oltást. Szerencsétlenségére a tüzet a megszállók is észlelik, azonnal elviszik. Hanics Bélának kertjében végeznek vele.

Dobos Gyula (21) a falu bírójának a fia. Apjának sikerül mentesíteni a leventék akkori sorsától, otthon tartja. (Az „elhurcolt” leventék, a háború után épségben tértek haza). Gyulát apjával hurcolják el. Fogságukban találkoznak az első világháborút járt Magyar Istvánnal, aki szintén fiával várja a szabadulást. Idősebb Magyar tőri a megszállók nyelvét, Szóba elegyednek, a két apát elengedik, a fiúk maradnak.

Hered Károly (20). Családjával a házuk pincéjében húzza meg magát. Ennek ajtaját betöri egy katona, és máris cipeli a fiút. Húga belekapaszkodik bátyjába, de egy rúgás hátra löki, Akkor látják élve utoljára.

Jani József (37) urasági kocsis családjától viszik el.

Kajár Gábor (17), Magyar Péter (16), Magyar Antal (19), Torma József (29). A major cselédlakásaiba laknak annak pincéjében remegnek, innen kísérik őket utolsó útjukra a katonák.

Ifj. Magyar István (25) Don kanyart járt, ott félszemét veszített katona, kis gyermeke, várandós felesége mellől viszik el. A bíró fiával egyszerre kapja a sortüzet, Ő túléli, könyörög életéért, de a gyilkosok nem kegyelmeznek, tarkón lövik.

Szili János (32). A harcok elől a szomszéd pincéjében keres menedéket. Kiráncigálják, a szabadban éri a halálos lövés.

Torma József (32) családjával a major egyik szoba-konyha-kamrás lakásában él. Az elvtársnak nem tetszik a pompa, elviszik, lelövik.

Vész József (21) felügyeli a majorság lovait. Szeretett kancája ellés előtt áll, családja kérése ellenére megy a lóhoz, ott kapják el az egyenruhások.

Rábaközi Antal (56) a falu félkegyelműje. Az utcán lövik le, annyi fáradságot sem vesznek gyilkosai, hogy az árokba húzzák, tetemét autók lapítják szét.

Vörösházi István (18) uradalmi béres. Kis gyermekével, várandós feleségével a pincébe húzza meg magát onnan terelik ki. Nagydarab hadfi elé kerül, aki Mengeléhez hasonló mozdulattal, öccsével együtt jobbra küldi, elválasztva a balra küldött asszonyoktól. Öccse ügyes mozdulattal az asszonyok közé surran. István marad, akkor látják utoljára.

Vurst Nándor (20) konyhájukban szalonnázik. Falatozását katona zavarja meg, a küszöbig kíséri, az udvaron dörög el a halálos lövés.

Az elhurcoltakat a majorság magtárába terelik, ott mészárolják le őket.

A hozzátartozók aggódnak, de bíznak, hiszen hozzátartozóik nem követtek el bűnt.

Rákövetkező nap Magyar Istvánt kihívják a pincéből, közölve: nézze meg a magtárban, no meg az előtte lévő „német” hullákat. Borzalmas látvány tárul elé 10-15 véres tetem, német nincs, de ott vannak az elhurcoltak, közöttük két fia és veje Torma József, akkor még nem tudta, hogy harmadik gyermeke István is a gyilkosok áldozata lett. Heréd Károly szüleit harmadnapra engedték a magtárhoz, alig ismerték fel a csizmájától megfosztott, szétlőtt fejű gyermeküket.

Majkó András (19) pár órával élte túl a mártírokat. Őt a vérengzés után vitték el. Látva a tetemet, futásban keres menedékét. Őre meglepődött, így a gyermekember előnyhöz jut. A falu széléig jut, ott éri hátulról a golyó.

24-én néma csend honolt a községre. Virágvasárnap, 25-én tovább vonult a horda, a magtári tömegmészárlásuk őrzését is megszüntették. A megszállók két tehénkével húzatott szekeret rendelnek oda, erre dobálják fel a tetemet. A temető felé zötykölődő szekér Heréd Károlyt házuk előtt vitte utolsó útján. Lócs felett lógó keze meg-megbillen. Nagyapja tiltás ellenére megfogta unokája hideg tenyerét és így pár lépésen át így nyújt végtisztességet. A temetőbe csak a sírgödör ásók tartózkodhatnak. Egyházi szertartást nem engedélyeznek. Az áldozatok csak két hét **multával** kaphatták meg a végtisztességet.

Dobos István (fia is áldozat), ott van az elföldelésnél. Volt annyi lélekjelenléte, hogy a földhányásokra helyezett fadarabokra ráírta az ott nyugvó nevét, így jelölve meg, kit hová helyeztek.

Olaszfalu tragédiájáról a helységben nem beszélhettek, hiszen ott is volt párt alapszervezett, voltak kommunisták, akik ha nem is azonosultak a gyilkosokkal, de mégis egy elvet vallottak velük.

A miértre nincs felelet. Ártatlan magyarok voltak, talán a volt Vörös Hadsereg leveltára rejthet titkot, hogy a győztesen előnyomuló 107. lövész (parancsnoka: M. A. Bogdanov vezérőrnagy) és a 31. gépesített dandár (parancsnoka: K. F. Seleznyev ezredes) dicső katonái mért követtek el emberirtást.

Ma már a délvídeken élő magyarok mészárlásáról is beszélhetünk. Talán a megváltozott történelmi helyzetben a magyar „illetékesek” megkérdendők az olaszfalui, meg a többi borzalom miatt. Ennyivel tartoznánk az áldozatoknak, no meg talán a ma élő utódoknak is. Egyedüli emlékező a már elhunyt Mozsgai József plébános, aki sokak ellenkezésére még 2001-ben dokumentálta a tragédiát, tiszteletet adva az áldozatoknak, Ő szorgalmazta a tömeggyilkosság helyén emelt igencsak szerény emléket.

(Adassék tisztelet annak a plébánosnak, akinek volt ereje a halotti anyakönyvbe beírni a halál valódi okát, azt hogy golyó végzett a szerencsétlennel.)

Az emlékeink bennünk élnek, egyre kevesebben vagyunk, akik átérték a hihetetlen borzalmat.

Matthaeidesz Konrád

A győztesek rémtettei

A Don-kanyarnak irodalma van, évente megemlékezünk róla. Elfelejtjük ugyanakkor, hogy hazánk területén hány embert gyilkoltak meg a szovjetek és szövetségeseik! E sorok írója mintegy száz helységben forgatott a második világháború tragédiájáról Magyarországon, és nem talált olyan települést, ahol a győztesek ne gyilkoltak volna, ne becstelentettek volna meg lányokat, asszonyokat. A rémtettek döntő többsége bizonyítható, visszaemlékezők, sírhantok és egyházi halotti anyakönyvek tanúskodnak a történelekről. A halálos áldozatok száma országszerte meghaladta az ötvenezretet.

Határainkat 1944 őszén különböző pontokon majd egy időben lépték át a szovjet támadó csapatok. Told térségében az augusztusban "átállt" Román Királyság egységei hajtottak végre sikeres támadást. Némi tűzharc, két-három kölcsönösen kilőtt harcocsit követően övük lett a nagyon is néma falu. Az emberek féltek, a támadók híre, a különböző propagandahatások, no meg a tapasztalat révén nem voltak bizalommal a bevonulók felé, bújtatták, védték vagyonkájukat, lányukat, asszonyukat.

A katonák közül volt, aki értette, sőt beszélte a nyelvünket, de többségük csak a falunak idegen nevét értette. Ők is féltek, de a kezükben lévő fegyver valami önbizalmat adott számukra. A nyelvismeret hiánya nem gátolta meg őket abban, hogy a házakba belépve kizavarják a férfiakat. Bertalan Ferencet (1882), Bertalan Ferencet (1908), Esenyi Józsefet (1906) Tornyi Gyulát (1913) sorra kísérték ki a faluból. A határban hátulról lőtték le őket. Hogy miért, az az örök homályba vész.

A falu napjainkban nem őrzi a tragédia emlékét. A református egyházközség hivatalos iratában még fellelhető a halál okául beírt szó; „megölték” de közszájon nem fog. Ez érthető, a községből az eltelt időben lassan elköltözött a nép, a lélekszám 350 fő alá csökkent, hajdan minden biztonnal impozáns porták romlásnak indultak, bedőlt a tető, eltűntek az ablak- és ajtókeretek, az udvart felverte a méteres gaz, mely összenőtt az egykor gondozott kerttel. Alig van olyan porta, amely kivételt jelentene. A romlás képét mutatják azok az épületek is, melyeket sokgyermekes családok vettek birtokukba, gyarapodva, egymást invitálva a környékről az itt lévő magára hagyott üres házakba. A halottak sírjai eltűntek, nem fellelhetőek.

„Fasziszt”

A Vörös Hadsereg feltartóztathatatlanul nyomul előre, 1944 decemberében Budapest körül bezárul a gyűrű, elkezdődik az ostrom. Tata térségét erősebb német kötelék védi, több civil ott talál menedéket, az egyik német tiszt közli, a szomszédos Szomódot visszafoglalták, szabad az út a faluba. Többen elindulnak az otthonuk felé. Halálos tévedés, Szomódot a szovjetek tartják birtokukban, így a hajlékuk felé igyekvőket elfogják, a plébánia istállójában töltik életük utolsó éjszakáját. A járőrök is „dolgoznak” szedik össze az embereket. Másnap egyre gyarapodó fogolycsoportot indítanak útnak Dunaszentmiklós irányába. A faluvég egyik utolsó házában Bakonyi László református segédlelkész a csoportból alétan esik be az árokba, az őr ránéz, belerúg, fegyverét ráfogja, majd miután a rúgására nincs reakció, int egyet: „kaput”, kár a golyóért. A csoport a falutól úgy 4-500 méterre áll meg, földmunkába kezdenek. Másnap az orosz visszajön a házhoz a lelkészért, de a háziak egy üveg kisüstivel „lekenyerezik”, visszamegy. Nemsokára fegyverek dörgése hallatszik a foglyok felől. Majd néma csend. A lakosok lassan merészkednek oda, az erdő egy tisztásán 26 lemészárolt, vérbe fagyott tetem fekszik. Többek között: Pete László, Deli József, Horváth József, Marcsa Károly, Papp József, Gódor Gyula, Gódor Sándor, Kántor Mihály. Halálukat, annak okát a Szomód, Dunaalmás, Neszmély, Agostyán halotti anyakönyve őrzi. A gyászszertartásra erőt merítő Bakonyi Dezső nemcsak az imát mondta el a síroknál, hanem írásával bizonyította is a rémtettet. Ezt jó elvtársai éveken át nem feledték, és évente bevitték az ÁVH-ra rákérdezve, miért tette. A szíves vendéglátást mindig lábadozás követte.

1945. március 16-án a Vértes mélyén megbúvó Kápolnapusztát elfoglalják a szovjetek. Jöttek dülöngélve, hurrázva, a pincékbe családjuk mellé húzódozó férfiakat kizavarták a pincéből, pár lépésnyit kísérték, esetleg a szomszéd házig, ott szólalt meg a fegyver, elvéve az ártatlanok életét. A hozzátartozók elköltöztek, a házak, a falu elpusztult. Egyedül temetője emlékeztet a tragédiára.

2013. április 16-án az erdőgazdaság, a szomszédos Gánt és az elmenekült túlélők összefogásával ünnepség keretében hozták rendbe a sírokat.

Mirkovics Margit
Egy család emlékére

2014 január elején végiggondoltam, milyen örömök és veszteségek értek az említett esztendőben. A mérleg nyelve a veszteségek felé billent. A család története, amelyről írni szeretnék 6 gyermeket mondhatott magáénak, 3 fiút és 3 lányt.

A történet 1950-ben kezdődik, amikor letartóztatták a család két legfiatalabb tagját, a 23 éves Viszneki Lászlót és 20 éves öccsét, Józsefet. A két bátor fiatalembert 1950. december 21-én hűtlenség vádjára alapján kivégezték.

Leánytestvérüket, Ilonát pedig 8 évre ítélték ugyanezen vádpont alapján. A lányok közül Mária a legidősebb, aki apáca volt. Az apácarendek felszámolásával kikerült egy számára érthetetlen világba és helyét nem találva évekig hányódott. Ilona 1956-ban szabadult – a forradalom alatt elindult a nagyvilágba és kivándorolt Kanadába. Ott telepedett le és kötött házasságot az ügyükben szereplő Cserhádi Lászlóval, akinek ugyancsak 15 év nyomta a vállát.

A harmadik lány – a legkisebb – tanítónő lett és férjhez ment. De az ő élete sem volt nehézségektől mentes, hiszen mindenütt tudtak a fiuk kivégzéséről. Előmeneteli lehetősége nem volt. Testvérük, István szintén elhagyta az országot 1956-ban, csak annyit tudunk róla, hogy Ausztráliában él.

2013. augusztusában elvesztettük Ilonát, november végén pedig a 96 éves Máriát. Ilona Kanadában halt meg, Mária Miskolcon élt és mindkettő a PEK tagja volt. Mária temetésén a PEK Gruber Rudolfné személyében képviseltette közösségünket és vitte el koszorúinkat.

Mária – aki akkor 92 éves volt – 4 évvel ezelőtt a tardi emlékmű megkoszorúzása alkalmával az ünnepi beszédek elhangzása után elkérte a mikrofont és idős kora ellenére egy szép, hibátlan emlékbeszédet mondott az emlékmű előtt, amelyen ott van két kivégzett testvére neve is.

Mindannyian nyugodjanak békében!

Zsákai Piroska
Az apáca csókja

Befészkelte magát a nagypapa ölébe, aki a bibliából olvasott neki. Próbálta elképzelni a hallottakat. Amikor az Isten szeretetéről azt tudta meg, hogy a tenyerébe véste őt is, az érettségire készülő nagybátyjaira gondolt, akik a tételeket a mandzsettájukra írták. Biztos így írja őt is az Isten a tenyerébe – gondolta.

Vasárnaponként, amikor nagymama koldusa becsoszogott, ő terített és könnyes szemmel nézte a rongyos, szegény embert. Talán már akkor tudta, értük fog élni.

A család szó nélkül vette tudomásul, amikor érettségi után közölte, szegény gondozó ferences nővér lesz.

Engedelmességet, szegénységet, tisztaságot fogadott az oltár előtt.

Balassagyarmaton a gettóba hordta az ételmet, titokban.

Ők az én zsidó szentjeim – mondogatta. Torpedó nővérnek hívták, mert mindig futott. Bármennyire próbálta titokban tartani, nyilasokat valaki értesítette, azok pedig figyelmeztették a főnöknőt, hogy rossz vége lesz a látogatásoknak.

Kispestre helyezték.

Egy napon a járdán eszméletlenül fekvő embert talált. Ő maga törekeny volt, meg sem bírta mozditani. Bezörgetett hát egy kapun, hogy segítséget kérjen. Idős bácsi jött ki a hívásra. Hozott egy taligát és felváltva tolták a zárdáig az eszméletlen emberrel.

Megmosdatták, megetették, orvost hívtak. Nem kérdezték, honnan jött, ott is maradt náluk. Volt férfimunka bőven a ház körül. Boldogan élt volna a zárda kerti lakásban, ha egy napon a nővéreket fel nem pakolják egy teherautóra, hogy internálják őket.

Embertelen körülmények között próbáltak életben maradni.

Akkor kapta meg a hírt, hogy édesanyját és nagybátyáit letartóztatták összeesküvés vádjával.

Civil ruhát szerzett és elszökött. Isten tuja, hogy sikerült megtudnia, hol őrzik a ferences „összeesküvőket”.

Napokig ólálkodott az ávo környékén. Látta, amint reggelenként egy fiatal, elegáns tiszt száll ki egy autóból.

Hozzálépett és szó nélkül megcsókolta.

Az ávos megtorpant. Adja át az édesanyámnak, ezt a csókot kérem – mondta szelíden. A tiszt lesütötte a szemét és halkán ennyit mondott-menjen innen!

Lesütött szemében állítólag megcsillan egy könnycsepp.

Mi történt, mi nem, talán ennek a csóknak köszönhetően édesanyját „csak” internálták Kistarcsára.

Harangozó lett valahol a környéken, hogy esténként a kistarcsai tábor ablakai alatt sírdogáljon.

Melyik ablak mögött sírhat édesanyám, pityergett bánatosan.

Amikor ellopták ócska biciklijét, gyalog ment kilométereken át. Esténként a gyónató székben húzta meg magát.

Teltek az évek, kis ügyeskedéssel ápolónő lett egy kórházban. Megtetszett az orvosnak, aki kerek-perec megkérte a kezét.

Nekem vőlegényem van, doktor úr és én hűséges maradok hozzá – felelte.

Vőlegénye? – hüledezett az orvos. És hol van? Soha nem láttam.

A nővér a Hiszekegyből idézett:

„... Megfeszítették, meghalt és eltemették.

harmadnap feltámadt halottaiból,

felment a mennybe, és ott ül az Atya jobbján...”

Summa, summarum állás után kellett néznie.

Egy gyermekotthonban lett gondozó, ahol a buta párttitkárt bősztette fel.

Egy reggel az irodában cetlire írva ezt látta: vegyetek mallachúst!

Szammár, aki írta, firkantotta alá.

Aztán a gyermekotthont megkívánta Buci Gyuri és a gyerekeket szétdobálták.

Hányatott sorsán hihetetlen derűvel szórakoztat bennünket ma is.

Elhatároztam, megkeresem a nyalka ávost, akit azt hiszem meg is találtam. Kerestem valami emberit az „előadó” vonásaiban. Az előadónak kellett az őrizetesből kivenni a vádemeléshez szükséges tanúvallomást. Már nem él.

Vajon tudat alá gyűrt lelkiismerete megszólalt-e az utolsó óráján?

Emlékezett– e az apáca sírós csókjára?

És hallotta– e a megkínzottak jajgatását?

Hitem szerint igen.

A megbocsátásról: tudom, hogy könnyebb lenne.

Csak hogy nem megy.

Bocsásd meg Uram, de nem tudok megbocsátani!

Jézus a keresztfán azt mondta: Bocsáss meg nekik, Atyám!

Ezt én is elmondom, de elhallgatok, amikor azt kellene mondanom, – miképpen mi is megbocsátunk.

Nem kértek bocsánatot, pedig nekik is könnyebb lenne.

Járom a temetőket és emlékezem rájuk.

Családom meghurcolt tagjairól szól a történet.

Rájuk is gondolok, akik kínozták őket, bennünket. Szent Mihály Arkangyalt kérem, őrizzen meg a Gonosztól.

„...A sátánt és a többi gonosz szellemet taszítsd vissza a kárhozat tüzére!...”

Nekik az jár.

Zsákai Piroska

Falra borsó, falra...

Árkus, Borsós, Borzas-Mihályhalma, Elep, Ebes, Erzsébet- tanya, Kócs-puszta, Kónya, Kormó-puszta, László-major, Polgár-Lenin- tanya, Tedej. Álmunkban is fűjjük a helység- neveket mi, akik ott voltunk és még élünk. Még...

Falra borsó, falra, nem ragad az arra! Ennek a monológnak az eredetét már csak mi, kónyaiak tudjuk, mert a mi táborparancsnokunk kezdte így nevelő célzatú ordítóztatását. Ez a nacsalnyik a vadállatok szelídebb példánya volt, az elődje azt ígerte, ott fogunk megdöglenni. És pedig azért, mert mi vagyunk az ország rákfeneje, az emberiség szemete, stb. Burzsujok, kulákok, népnúzó és folytathatnám titulusainkat a végtelenségig. A sors iróniája, hogy ő döglött meg ott, föbe lőtte magát. No, nem lelkiismeret furdalásból, hanem mert elkobzott értékeinkkel nem tudott elszámolni. Ismerte a saját módszereiket, tudta mi vár rá. Úgy lopott, hogy a vezéreknek nem maradt semmi. Ez bizony főben járó bűn volt.

1950 júniusában elindultak a marhavagonok és a ponyvás autók a pusztá felé, bennük családok, esetenként csonka családok. Nem tudtuk, hova visznek bennünket, mindenki meg volt győződve arról, hogy irány a dicsőséges, azaz Szibéria.

Mindenképen szólni kell a vasutasok segítő készségéről. Továbbították a kidobott leveleket, vizet adtak fel, sőt segítségüket is felajánlották a szökéshez. A hatvani, csonka vasutas családokat ponyvás katonai teherautókon vitték, talán megelőzendő a szolidaritási megmozdulást. A fáma szerint Rákosi „okos” Mátyás nem szerette a vasutasokat, ebben is majmolva példaképét, Sztálint.

Azt is suttogták, hogy a lezárt tehervagonok azért várakoztak hetekig Hortobágyon, mert minket vittek volna tovább, kelet felé. Lehet benne valami, mert elszállásolásunkra nem készültek fel. Ideiglenes „szállásaink” nyitott pajták, csűrök voltak.

Állítólag Sztálin azzal hűtötte le legjobb tanítványa, Rákosi kedélyeit, hogy van neki elég szemete, csináljon a sajátjával, amit akar. Így aztán maradtunk. Kitakarítottuk a birkahodályokat, marha istállókat, disznó ólakat, tyúkólakat és megkezdtük túlélési gyakorlatunkat. Katasztrófa-turizmus a la ÁVÓ-TOURS. Csak a repülő elfelejtették értünk küldeni. Elkezdtük a patkányok és egerek elleni hadjáratunkat. A döglegyek

nappal, a szúnyogok éjszaka támadtak. Dolgozni 12 évestől idősebb gyerekeknek és az időseknek is kellett.

Enni, inni nem volt mit, tisztálkodni nem tudtunk, orvos nem volt. Csak az Isten irgalmára számíthattunk.

Éjszaka „appel”-t rendeztek, létszám ellenőrzés ürügyén órákig ácsorogtunk a pláccon és hallgattuk az idióta tirádákat. Számolni nem tudtak, nem stimmel soha a létszám.

Megerőszakoltuk a pusztát, feltörtük az ósgyepet, rizst, gyapotot természetünk, ezek „önlétükre fintorogva csodálkoztak”, elűzték a tanyák lakóit, akik minket „telepeseket” átkoztak.

Batári Gábor *Irgalom* című versében így ír:

„Addigi életüket kocka-fegyelemmé
Elvágólagosított csomagba utasították
Parancsra tettem masírozók.
Nem deportálás volt ez, államvédelmi érdek.
Életterüket kibírhatalanná szűkítették
Emberi embertelenek és elvtársi urak.
Ez nem a személyes szabadság elorzása,
Hanem államvédelem...”

Zsibbadt félelem lett úrrá az embereken, napirenden volt az éjszakai elhurcolás, senki nem tudta, mikor kerül rá a sor.

Mert belejöttek, de bele ám! Hiszen az elhurcoltak ingó és ingatlan vagyona közpréda lett. Módos parasztházak, porták, villák polgárházak, értékes bútorok, festmények új gazdái lettek a feljelentők és a haragosok. Kivették részüket a funkcionáriusok is a jussból.

A szocializmus meg csak nem akart épülni. Pedig a munkatáborok gombamód szaporodtak.

A hortobágyi kényszermunkatáborok rabjainak létszáma változó volt. Vittek-hoztak embereket. Akit vittek, azt nem láttuk viszont, volt, akinek nyoma veszett. Hét-nyolcezer ember tengette napjait a nyakig érő sárban, robotolt éhbérért. Rabmunkáltatás. Soha, sehol nem volt kifizetődő, nem is ez volt a cél. Sokkal inkább az emberek gyötrése.

A táborokban minden társadalmi réteg képviselve volt. Életkoruk a csecsemőtől az aggastyánig bezárólag mindenki istállóban, majd később katonai barakkban ten-gődött. Mindenkit el kellett vinni, még a vendéget is, mert csak az üres ház, lakás vált kifoszthatóvá. Aztán rájöttek, hogy a gyerekeket és az aggastyánokat el kell tartani, ezért „kegyet” gyakorolva, nagy rimánkodásra a hat éven aluli gyerekeket hazaenged-ték, rokonokhoz. Ma is emlékszem arra a kimondhatatlan fájdalomra, amit az elválás okozott. Síró kicsi, síró anya.

Az idősök bánata, fájdalma is emlékezetes marad.

Alkalmanként hangulat-vizsgáló ávosok jöttek, civilben. Emlékszem arra az idős bácsira, akit kérdezgetett egy „cukros bácsi” (mi gyerekek így hívtuk őket).

Na, hogy érzi magát? – kérdezte.

Hogy érezheti magát egy hetven éves fa, ha átültetik? – kérdezett vissza az idős úr. Nagyon jól! Én már láttam ilyen fát!

Micsurinfá volt az, édes fiam – filozofált az öreg. A briganti nem faggatta tovább. Módfellett szerették a gyerekeket faggatni. Ez a vártnál is eredményesebb volt néha.

Hol van apukád? – kérdezték az egyik kislányt.

Disszidált – suttogetta –, de nem szabad tudni róla senkinek!

Este rapportra hívták az édesanyját, aki visszajöve jól elnászpárgolta a gyereket.

Különös színfoltjai voltak a táboroknak a görögök, akik a szabadságot keresve szöktek Magyarországra. Megkapták. A gyerekeket elvették tőlük, janicsár képzőbe vitték őket, talán Balatonalmádiba. Tengerészek a magyar pusztán, szegények szenvedtek sokat.

Úgy kell nektek, mérgeződtek a többiek. Szerettük őket. Nem úgy, mint a szerb par-tizánokat, akik naponta levelet írtak Rákosinak arról, hogy hogy szenvednek ennyi mocskos fasiszta között.

Azt hiszem, az auschwitzot megjárt zsidók méltatlankodása sem kíván magyará-zatot.

Herendi-Fischer Ödön, a Világosság főszerkesztője és felesége volt a mi táborunk-ban. Az asszony barátnője volt Simon Jolán, Péter Gábor felesége, akit levélben értesít-tett internálásukról. Kérte, segítsen nekik egy szeretet otthonba bejutni. Irgalmatlan cirkusz lett belőle, mert a levelet „feketén” juttatták ki és a barátnő feldobta őket. Ve-lünk raboskodtak az utolsó napig. Az első adandó alkalommal külföldre mentek.

Néha csomagot is kaphattunk. Ez nem csak anyagi terhet jelentett otthon maradt szeretteinknek, hanem lelki presszúrát is. A posta is ellenőrzés alatt volt, tudták, ki

küld csomagot a Hortobágyra. Nem csak ételmezt, ruhaneműt, gumicsizmát is kellett küldeni, mert a sárban csak abban tudtunk járni.

Egy karácsonyra emlékszem, amikor rettenetes sár volt, és a csomagokat vontató hozta be a táborba. Illetve csak hozta volna, mert beleragadt a sárba. Lélegzet vissza-fojtva ültem az emeletes ágyon, tudtam, hogy nagymama nekem biztos küld szalon-cukrot, kalácsot, szalonnát. Olyan éhes voltam, hogy szinte fáj a gyomrom. Anyám dolgozott, mert a baromfi telepen a tyúkoknak nincs karácsony. Füleltem, de csak a traktor nyögdecselését hallottam. Jaj Istenem! Segíts! És lőn! Sztalinyecet küldtek, az húzta ki a traktort. Késő este érkezett meg a sok csomag, anyám meg sehol! Pedig csak neki adják oda a csomagot. A többiek türelmetlenül bontogatták a pakkot, én már bőgtem a méregtől. Végre bejött anyu, szomorúan. Nincs csomagunk, sírta el magát. Olyan nincs, az nem lehet, toporzékoltam. Biztos leesett a pótkocsiról, megyek és meg-keresem. Mindenki engem vigasztalt, kínálgattak, de én bebújtam apu bundájába és ott pityeregtem tovább. Nem kell! Egyétek meg! Már nem a gyomrom, a lelkem fáj.

Reggel a fejem mellett egy egész halom kaja volt. Behabzoltam. Lenéztem az alsó ágyra, de az már üres volt. Anyu javában a libákat hajkurászta. Boldog karácsonyt – gondoltam – és eszembe jutott a plafonig érő karácsonyfa és apu. Hol van most? Megint sírás. Adjátok vissza!

Egy hónap múlva érkezett meg nagymama csomagja, romlottan. Kónya helyett Kányára vitte az a hülye posta. Benne egy képeslap, amin boldog kislány korcsolyázott. A kalács penészes és minden ehetetlen volt. Éktelen káromkodásba kezdtem, de anyám rám szólt. Mosdatlan szád van! .Eltemettük a romokat a kazal mögé.

Az iskola a csoda műfaját is kimeríti.

A harmadik osztályt egy kis tanyasi kulipintyóban kezdtem. A „szabad” gyerekek szájtátva bámultak ránk. Mi voltunk a „telepesek” és a parancsnok kioktatott, hogy ne-künk mit szabad és mit nem szabad. Csodálatos, szép, fiatal tanító nénink volt, akinek a szívébe loptam magam a gyöngybetűimmel és a „ezt én már tudom” kiabálásommal.

Botrány egy vers miatt tört ki, mert azt kellett volna szavalnom, hogy „az én apám gazdagok foglya...”

– Nem igaz! Apám az ávosok foglya! Láttam, amikor elvitték!

A tanító néni kétségbeesett.

– Pszt! – csitítgatott – Baj lesz!

– Nem érdekel, akkor sem mondom!

Szegényke, engem féltett.

A következő évben már a táborban folytatódott a csoda.
Egy harmadikos gimnazista fiú kapta parancsba, hogy tanítani fog. És tanított.
Csodához illően. Bátai Józsefnek hívták, áldja meg az Isten halott poraiban is!

Nemcsak tanított, hanem gondjaiba vette az Isten árváit. Reggel sorra járta a barakkokat, putrikat, felkeltett bennünket. Órák után elkísért a konyha ablakához, megnézte, tiszta-e a csajka, lábas, kinek mi volt.

Ebéd után „szilencium”, hokedli előtt térdelve írtam a házi feladatot.
Ezután következett a sport, kifeszített egy kötelet és kézilabdáztunk. Ha rossz volt az idő, rejtvényt fejtettünk vagy olvasott nekünk. Tangóharmonikán kísért a hevenyészett kórust és mi boldogan daloláztunk.

Este takarodót fúj, és amikor meggyőződött, hogy vackunkban vagyunk, az iskolának csúfolt lyukban javított éjszaka és készült a másnapi órákra.

Aasztalán volt egy bot, azzal csapott zajt, ha a patkányok előmerészkedtek.

Tavaly temettük, én búcsúztattam volna, de elsírtam magam, mert eszembe jutott Néri Szent Fülöp: „Legyetek jók, ha tudtok!”

Sok év múltán tudtam meg, amikor a többi tábor oktatási viszonyairól értesültem, hogy a szerencsétlenségben micsoda szerencsénk volt ezzel az áldott emlékű tanítóval.

Ha egyszer valakinek eszébe jut egy „nemzet tanítója” érem adományozása, én poszthumusz őt fogom javasolni. Egyébként bányamérnök lett és annak is kiváló.

Merthogy tanár nem lehetett az ő káderlapjával.

Őreink olyanok voltak amilyenek. Szídtuk őket, mint a bokrot, pedig ők is büntetésből lettek kizsuppolva a prérire. Nem mind volt ávós, de volt közöttük nem is egy, aki a többit is figyelte. Voltak közöttük emberségesek, akik a szabadságra menve levelet vittek feladni. Egy Mező nevű rendőrről emlékszem, akit szerettünk. Ha este ő volt szolgálatba, leült a barakk egyik hokedlijére és énekelt: „Kigyúlt a fény, a megszépült új Lánchídon...”

Ha aztán kisbajtárs volt szolgálatban, azt megemlegettük. Éjszaka szétrugdosta az ócska lábbeliket és leparancsolta a holt fáradt embereket az ágyról. Volt káromkodás!

Bajtársnak kellett őket szólítani, ami maga nonszensz! Persze elvtársak nem voltak, urak aztán végkép nem.

Ismét Batári Gábor sorai kíváncsognak ide:

„...Irgalom tehát az éjjeli csongetéseknek,
A katonai teherautóknak, melyek száműzetésbe,
Nyomorba, megbélyegzettségbe ragadnak,
Irgalom a kíváncsi gyermekkezét sértő bajonettnek,

A gaztetre kész gyilok-automatáknak,
De nem feledés.
Irgalom a parancsra-tettem masírozóknak,
A konok parancsnokoknak,
A hányaveti hivatalnokoknak,
De nem feledés.
Irgalom a pribékeknek,
A vérfelmosóknak,
Az emberiség nagy jótevőinek,
Irgalom az irgalmatlanságnak...”

Apáinkról semmit nem tudtunk. Magyar szakos nagynéném levelében így rejtette el az információt: „Laci jól van, Tarcsa is meg őt az ég!”

Akkor még Kistarcsán volt.

Akkor, ősszel átvette a kistarcsai internálótábor őrzését az ávó. Princz Gyula édesapám is kiválogatta Recskre, a többi hatvani vasutással együtt.

Fiatalon halt meg, Recsk.

Dossziéjában olvastam rettenetes bűnét: KLERIKÁLIS BEÁLLÍTOTTSÁGÚ.

Hát ez bizony óriási bűn!

Legyen elégtétel, apám, hogy nem cserélnék azokkal, akik most szembesülnek apjuk ávós múltjával. Vagy mosdatják őket. A mocsokból.

Valóban, az apák bűneiért a fiúk nem vétkesek, de a lopott vagyont visszaadhatnák és kimondhatnák a verdiktet: Semmi közöm hozzád!

Elmentek már, akik elmondhatták volna, milyen volt anyaként látni a gyerekeik szenvedését, milyen volt megaláztatottan, rabszolgaként robotolni.

Nagyszüleink fájdalomát elképzelni csak most tudom, amikor unokáim vannak.

Apai nagyanyám járta a börtön-keringőt. Lánya Kistarcsán, apáca unokája száműzetésben, fia Recskben, a családjá Hortobágyon, unokája Recskben, annak a családjá Hortobágyon.

Melyiket sirassam? – kérdezte és potyogtak a könnyei rendületlenül.

És ezekért a könnyekért nem fizetett senki.

Védtek a ferenceseket és ezért lakolniuk kellett.

Megtizedelem a Zsakai családod! – tombolt a nyilasból lett párttitkár.

A tanácselnök meg beleterpeszkedett a házunkba. Tetszett neki.

Amikor meghalt, valaki kihajigálta a fejfáját újra és újra.

Nem mi voltunk!

Gyakran megyek a pusztára. Szeretem. Haza megyek.

Azokra gondolok, akiket elkapartak valahol egy árokparton. Hatvan éve nem keresi őket senki.

Jeszzenszky Iván emlékművet állítatott nekik. Fiatal édesanyja nem bírta a megpróbáltatást, öngyilkos lett. Az ő maradványait is a puszta őrzi, valahol.

Tanár lettem. Orosztanár! Nekem az orosz nyelv Puskin és Tolsztoj, nem Sztálin és Berija.

Hamisított történelmet tanultam és tanítottam. Az irodalmat is meghamisították.

Végezetül József Attilát, a „kommunista” költőt idézem:

„Világosítsd föl gyermeked:

A haramiák emberek; ...

És vigasztald meg, ha vigasz

a gyermeknek, hogy így igaz.

Talán dűnnyögj egy új mesét,

fasiszta kommunizmusét.,,

(Világosítsd föl)

Zsákai Piroska **Berija tanítványai**

Megtanulták a Dzszerdzsinszkij Akadémián hogyan kell az őrizettest kínozni. És hogy tökéletes legyen a művelet, azt is megtanulták, hogyan kell megfosztani a személyes szabadságától, ingó és ingatlan vagyónától. Mert hogy arra nekik volt szükségük.

Ha nem végezték ki, nem verték agyon, vagy nem ítélték hosszú, kibírhatatlan börtönre, akkor rabszolgamunkára kötelezték.

Kistarcsa. Recsk. Hortobágy. Kitelepítés. Katonai munkaszolgálat.

Még a terpeszt is átvették az SS-től. Hevenyészett pulpitusról ordítottak, hogy ott fogunk megdöglenni. Azért sem döglöttünk meg.

Nyájas vezérünk kopasz feje ott virított a csöpp tanyasi kulipintyó falán, ami iskola lett volna, mi meg torkunk szakadtából ordítottuk, hogy Rákosi pajtás bennünket boldog jövőbe vezet. Oda. Csakhogy most éhesek vagyunk, apuka. És fázunk apuka. Ez jutott eszembe és rányújtottam a nyelvem.

A barakkot sártenger vette körül. Valaki egy szál deszkát fektetett az ajtóba, amin akkorát lehetett csúszni, hogy hasmánt landoltunk a sárba. Mosakodni, mosni nem tudtunk.

Az éjszakákat Kis bajtárs tette széppé, amikor irtózatossá káromkodással szétrugdos-ta a lábbeliket. Körletrend, a názáreti kisistenit maguknak! Bajtársnak kellett nevezni a baj okozóit. Morbid humor, nem?

Egyszer megfojtom, morgott valaki, amikor bevágta maga után a barakk ajtaját.

Ne csak őrizz, gyűljöl! – tanították őket a tanfolyamon.

Hát gyűlöltek. Mi, gyerekek, mint Szolzsenyicin lágergyerekei egyre inkább a keresztény mitológia ördögfiókait formáztuk.

Sötétzárka. Cica meg én kuksoltunk a kónyai „Sing-sing”-ben. Kilenc évesen. Hatalmas bűnünk volt. Vackort loptunk. Éhesek voltunk.

Klausztrófia. Emlék okos Mátyástól. Nekem.

Apu ... pityeregtem, ha nem látott senki. Hol vagy?

Recsken – válaszolt, csak nem hallottam.

Hatvani Cukorgyár, ez volt a zsákra írva, amit magamra húztam. Este későn, amikor anyu hazaverődött, a pokróc alól kilógó retkes lábam láttán sírva fakadt.

Már folyékonyan káromkodtam és megtanultam leütött fejjel nekimenni az erősebbnek.

Romantika: Este a kútnál Nyikitával ábrándoztunk. Ő oroszul, én magyarul mondtam a magamét. Jól megértettük egymást.

Ha felugattak a vérebek, Nyikita felpattant, felém nyújtotta mindkét kezét, kivillantotta mind a harmincegynéhány fogát és azt mondta: Nu, kisbugar, davaj szpaty!

Jó éjszakát-feleltem és elindultam a poloskáimhoz.

Hogy mi volt a bűnünk? Arisztokrata, dolgos paraszt, hivatalnok, katonatiszt, csendőr, görög tengerész, kocsmáros, Auschwitzot megjárt zsidó újságíró, sváb gazda, gyűjtőneve: ellenség, fasiszta, osztályidegen.

Tessék választani, melyik tetszik.

Faludi György verséből idézek:

„Kihallgatás

Egész nap nyúzott. Hol bokámat rúgta

s ordított, hol dühödten nógatott.

Vadul gyűlöl. Pedig pontosan tudja,

hogyan ártatlan vagyok.

Tetemre hívás:

Adjátok vissza apáinkat!

Adjátok vissza a férjeinket!

Adjátok vissza az elrabolt éveket! – kiáltják kórusban a meggyötört, agyonvert, kivégzett ártatlanok szerettei. Pontosán tudtátok, hogy ártatlanok voltak.

Egy percig ne higgyétek, hogy elfelejtettük!

Egy percig ne reménykedjétek, hogy iszonyatos bűnök elavult!

Mossátok csak a kezeiteket, mint Pilátus, a víz egyre véresebb lesz!

És elmondjuk mindenkinek, hogy nem volt szabad elmondani senkinek!

A tiltás érlelte a gyümölcsöt, amit most átadok.

Utódaitoknak és utódainknak.

Rátok a történelem ítélőszéke vár.”

Zsákai Piroska

Ahol a birkák tényleg hajtanak

Tolerancia az internálótáborban

Hatvan a Zagyva folyó két partján épült. A jobb partján Új-Hatvan, a bal partján Ó-Hatvan található. Az előbbi vasúttelepnek, míg az utóbbit városnak hívták az emberek maguk között. A nagy vasút építés során Hatvan csomópont lett, amely lendületes fejlődést eredményezett. A MÁV jóléti intézményeket működtetett, komfortos lakásokat épített dolgozói számára. Akik építkezni akartak, telket kaptak. Amikor a vasutasok elhatározták, hogy templomot is szeretnének, a Vasút telket és az építkezéshez segítséget adott. A püspöktől „barna csuhásokat” kértek és kaptak. Így jöttek a harmincas évek elején a ferencesek Hatvanba, akiknek kolostort építettek.

Az idilli körülményeknek az 1944-es bombázás vetett véget, de a város csodával határos módon hamar magához tért. Látványosan és hamar épültek újjá a romba dőlő épületek.

1950-ben egy ideológiai bombázás következtében ledermedt város azonban soha nem talált magára többé. Rákosi Mátyás egyházellenes hangulatkeltési kísérletei sorra kudarcot vallottak. Nem számolt azzal, hogy a szerzetesek és papok népszerűségét hiteltelen emberekkel nem lehet egyik napról a másikra lerombolni. Fejvesztett kapkodásának az lett a következménye, hogy mindenegyes kísérlet tömegtüntetésbe torkollott és visszavonulót kellett fújni.

A következő egyházellenes megmozdulás színhelyéül az ÁVÓ az új-hatvani ferences kolostort szemelte ki. Elhíresztelték, hogy Szibériába viszik a barátokat. A hatvani ferencesek védelmében összesereglett több száz ember abban a hitben vette körül a kolostort, hogy mint a gyöngyösiek ők is sikerrel megvédhetik a barátokat az internálástól. Azt nem tudhatták, hogy aljas provokáció áldozatai lesznek. Két ÁVH-s zászlóalj zárta el a város egyetlen főútjának mindkét végét, csak a jelre vártak, mikor szoríthatják fogóba az embereket. Iszonyúan megverték őket. Egyúttal „okos Mátyás” leszámolhatott a vasutasokkal is, akikről az volt a véleménye, hogy fasisztákat kiszolgáló, jobboldali, klerikális szocdemek, munkás-arisztokraták. A vasút komisszára csaknem százfős listát adott át az ÁVH-nak, kiszolgáltatta a saját embereit.

Az események gyorsan peregtek. Letartóztatták a szerzeteseket és azokat a vasutasokat, akiket ma sem tudni, hogyan választottak ki. A klasszikus Andrassy út – Kistarcsa – Recsk ÁVH-Tours útvonal várt a letartóztatott vasutasokra, míg a barátok súlyos börtön éveket kaptak. A semmiért.

Ám, ami ez után következett, az maga az iszonyat. A védtelenül maradt családokra éjszaka tört rá az ávó. Harmincnégy leponyvázott teherautóra szórták fel az asszonyokat, kicsi gyerekeket és néhány holmit.

„A karaván elindult” – jelentette a nyilasló lett párttitkár

És mi az éjszakában elindultunk valahová. Azt hittük Szibériáig meg sem állunk.

Rekkenő hőségben, a portól csaknem megfulladva, étlen-szomjan zötykölődtünk üvöltöző ávósok kíséretében a Hortobágy folyó partjáiig. Ott leszállítottak bennünket, és amikor felsorakoztattak, a felnőttek szentül meg voltak győződve róla, hogy a folyóba lövöldöznek mindannyiunkat. Az ordítózó, gépfegyverrel rohangáló kutyás ávósok látványa ma is előttem van. Anyám sírt. Három éves öcsém nyöszörgött. Én apura gondoltam, akít a ballonkabátos berugdosott a dzsipbe és éreztem, hogy betyár világ jön ránk.

Nem lőttek a folyóba. Tanácskoztak, aztán visszaparancsoltak a platóra és tovább vittek. Egy autó jobbra, Borzasra, egy balra, Kónyára.²⁰ Mi Kónyára kerültünk.

Egy ronda, hórühorgas ember káromkodott az ávósokra és javasolta, hogy melegebb éghajlatra vigyenek bennünket, mert ott nincs hely. Riadt emberek tébláboltak körülötte, azokat is elküldte akárhová. Bezzeg a mi derék ávósaink sem voltak restek, visszazentségeltek, hogy márpedig leszórnak bennünket, ha fene fenét eszik is. És lőn. A tyúklétra megenyhültni látszott, amikor a holmik között rádiót, kerékpárt és fényképezőgépet is látott. Azonnal átvette „megőrzésre”. Soha többé nem láttuk viszont ezeket.

A sztyeppén egy birkahodály, egy katonai barakk és egy fedett pajta állt, falak nélkül. A barakkban az előttünk néhány nappal érkezett „Tito bérencek” voltak bezsúfolva, a pajta alatt is sokan szorongtak. A birkahodályt javában takarították, kézzel szedve a beton-keményesü üreleket. Egyelőre a pajta alá húzódtunk, álomba ájultan. Édes álmunk nem tartott sokáig, egy forgószél lekapta a pajta tetejét és nyakunkba zúdult az égi áldás. Nyájas parancsnokunk – akit ha a vadállat jelzővel illetnék, megsérteném a vadakat – az éjszaka kellős közepén felsorakoztatott bennünket és egy hevenyészve tákolt pódiumról ordított szétvetett lábakkal. A szózatból határozottan emlékszem az

20 Borzas és Konya a Hortobágyon, Nagykunságban és a Hajdúságban létrehozott 12 családi kényszermunkatábor rendszer részei. 1950. június 23-án létesítettek táborok: Árkus, Borzas-Mihályhalma, Kócspuszta, Konya, Kormópuszta, Polgár-Lenintanya, Tiszaszentimre 9-es tanya, 1951-ben Elep, Ebes, Tedej, 1952-ben Borsós és Lászlómajor.

„itt fognak megdöglenni” szlogenre. Ezt többször is elsütötte, biztos nagyon tetszett saját magának.

Lágeréletünk első reggelén megint összecsdítettek bennünket, kisdoktoriját előadta, miszerint mielőtt megdöglénénk, megtanulunk dolgozni. Anyám a kezembe adta az öcsémet és elzavart, nehogy engem is a munkásbrigádba toloncoljanak. Öcsém keserves sírásba kezdett, anyám a sorban zokogott én pedig tehetetlenül álltam a bőgőmasinával.

Hamarosan rájöttek, hogy öngölt lőttek, amikor a kicsi gyerekeket is felpakolták, mert az anyák munkára foghatóságát bizony erősen gátolta. Csakhogy a házainkat már kinézték maguknak az arra érdemes „elvtársak”, így aztán mindenkit felpakoltak a teherautóra.

Napokon belül készen állt az istálló, vagy ahogy az emberek nevezték az „Arany Bárány” szálloda. Volt aki „Hotel Rákosinak” becézte. Szalmát szórtak a lucskos és bűzös talajra, deszkával sorokat képezve, odaállítottak bennünket szorosan egymás mellé. A hodály másik felében bárányok bégettek és egy daráló zümmögött esténként altató gyanánt.

Hogy összesen hányan lehettünk betárolva, pontosan ma sem tudom. Becslések szerint kétszáz fölött volt a létszám. Tisztálkodásra nem volt lehetőség. A hodály előtt volt egy gémeskút és egy itató vályú, abban mosakodtunk. Aki a kút vizéből ivott az dizentériás lett. Ivóvizet lajttal hoztak, ami poshadt volt és bűdös. Enni napokig semmit nem kaptunk. Nekem kopogott a szemem az éhségtől, az öcsém azonban éhségsztrájkba fogott. A fiatal juhásznő, aki a családjával a táborban maradhatott, adott anyámnak egy tojást, de az öcsém nem volt hajlandó elfogadni. Nekem összefutott a nyál a számban, megettem volna, de egy rögtönzött kórus biztatta anyámat, hogy mindenképpen tömje bele, mert nem marad életben.

Napjainkat megszínesítette néhány fiatal lány és fiú, akik a közeli kiserdőbe vittek bennünket játszani. Én is partizán szerettem volna lenni, de az öcsém állandó bőgése miatt hamar rátaláltak rejtekünkre a fasiszták, így aztán legnagyobb bánatomra nem kerültem a többnyire győzedelmes partizánok közé.

Szeptember közepe táján észbekapott a tábor parancsnoka, hogy iskolába kellene járnunk. A tábor közelében lévő Ferenc majorban egy valóságos kulipintyó volt az iskola. Odajártak a környező tanyák gyerekei, akiket „szabadok”-nak hívtunk, ők pedig minket „telepesek”²¹-nek. Fegyveres, kutyás rendőr kísért bennünket az iskolába és vissza. Veszélyes bűnözőknek számítottunk.

21 A belügyminisztérium a deportált családok megnevezésére a „telepes”, „telepített” kifejezéseket használta. Az elnevezés a lakosság megtévesztését szolgálta, mintha az emberek saját akaratukból költöztek volna a Hortobágyra, szabad telepes munkavállalóként.

A fogvatartottak különböző szubkultúrából érkeztek, kódolva volt a konfliktus helyzet. Ám mindenek előtt a közös ellenséggel szemben zártuk össze sorainkat, ez pedig az uniformisba bújtatott rendőr volt.

Svábok, vendek, sokákok mellett megjelentek a görög szabadságharcosok, akikre azt mondták, hogy úgy kell nekik, de azért senki nem bántotta őket. A szerb partizánok egy kupacban duzzogtak és méltatlankodtak, hogy biztos tévedésből zárták össze őket a fasisztákkal, mármint velünk. Leveleket írogattak Rákosi elvtársnak, de velük sem volt semmi nevezetes összездülésünk. Volt egy kétnejű és sokgyerekes cigány, akik inkább szórakoztatóak voltak, mint vita tárgya. Ma is emlékszem egy fehérorosz arisztokrata család maradványára, akik valami csoda folytán túléltek a sztálini tisztogatást és a kilencven éves fogorvos nagymama filmszínész szépségű Nyikita unokájával szintén sorstársunk volt.

Egy Atanász nevű görög tengerész mókamesterként nevette meg többször bennünket. Jót derültünk furcsa akcentusán. Hamarosan a mi táborunkba is megérkezett egy náci tábor megjárta zsidó házaspár, név szerint Herendy Fischer Ödön, a Világosság című folyóirat főszerkesztője és a felesége. Persze össze kellett húzódnunk, pedig akkor már kevesen aludtak egyedül az összetolt emeletes ágyakon.

Esténként bábeli zűrzavar uralkodott a barakkban, ahová a kemény tél beálltával költöztek a gyerekesek. Az istállóban a patkányok, a barakkban pedig a poloskák lettek a társbérőink.

Egyszóval a láger népe toleranciából jelesre vizsgázott. „Na, ja” – mondom ma is, ha helyeslő választ adok. Ez a sváb Ketler bácsitól maradt rám, akit „francia nevelőnőnek” csúfolt Teri néni, mert keservesen káromkodott, ha felbosszantottam.

Anyám baromfi telepen dolgozott látástól-vakulásig. Az öcsémet hazaengedték, mert a táborban meghalt volna. Napokig állt az ablaknál és minket várt. Aztán egyszer nem várt többet.

Apánk Recskről hamarabb szabadult, mint mi. Az utcán az emberek szánakozva köszöntötték: „Jó napot Zsakai úr!” A kapunál álldogáló kisfiú is így köszönt az édesapjának. „Lacika, nem ismersz meg?” – „Nem – válaszolta. – Mindjárt szólok apának!” András bácsit, a nagybátyját hívta így.

Harmincnyolc hónap elteltével „szabadultunk”. Én úgy mondanám, hogy szétzavartak bennünket. Sem otthonunk, sem életfeltételeink nem voltak. Újra család lettünk. Apánk, a Recsken szerzett szívbajával, anyánk, a hortobágyi sokkal; az öcsém semmit nem értett, én elvadultam. Munkát nem kaptak, apámat politikailag megbízhatatlannak minősítették, anyám is állásért kilincsel, de az önéletrajza miatt sehova nem vették fel. Ott álltunk kisémmizve, megfélemlítve, s hogy miért, arra ma sem kaptam választ. Ahogy nem kaptak választ a többiek sem.

„Felejtsetek el! Bocsássunk meg!” – szajkózzák.

Nem felejttem el és nem bocsátok meg! Apám fiatalon meghalt, anyám harminc évig gyászolta. Az öcsém anyánk halála után összeroppant. Én életem első nyolc évével, amit ugyan megzavart a háború, de stabil alapot kaptam a nehézségek elviselésére. És rám maradt a krónikás szerepe. Ha tudták volna, hogy én örökítem meg hőstetteiket, biztos agyoncsaptak volna.

És még én bocsássak meg! Nem tehetem, pajtikáim! A megbocsátás nem az én kompetenciám. Toldi, amikor a cseh vitéz irgalomér könyörgött, az égre mutatott: „Ott kérj bocsánatot! Itt azt kapod, amit érdemelsz” – és levágta a fejét.

Egy dokumentumfilmben a meghurcolt református pap kérdezi a feleségétől: „Nem szereted őket?” (mármint az ávosokat) „Nem” – feleli az asszony. „Pedig akkor könnyebb” – sóhajt a pap.

Én sem szeretem őket. Pedig biztos könnyebb lenne, de nem megy!

Ma is emlékszem arra a fiatal anyára, aki kicsijét magához szorítva tanácstalanul ácsorgott az ordító rendőr mellett.

– Arra a fára kötöm fel a kölykével együtt dühöngött a rend őre.

– Mikor? – kérdezte fásultan az asszony.

– Hogy-hogy, mikor? – lepődött meg a hatóság.

– Mert az is jobb lenne mindkettőnknek. A kicsi beteg, fázik, éhes és nincs orvos, nincs tüzelő és nincs mit ennie.

Ha valakinek a foga fáj, és rossz hangulatban találta a parancsnokot, nem mehetett orvoshoz. A kilencven éves doktornő kezében pedig már nem volt erő.

Az is előfordult, hogy valaki fogfájást színlelt, remélve hogy néhány órára kiszabadul a pokolból.

Szólni kell az emberséges rendőrökről is, mert ilyenek is voltak. Tőlük tudtuk meg, hogy ők is büntetésként élnek meg a nyakig érő sárban való semmit tevést, elszakítva szeretteiktől. Azt is tudtuk, hogy rendőr ruhába bújtatott ávosoktól rettegnek ők is, nemcsak mi.

A kemény sorsú pusztai emberek tisztessége és érezhető szolidaritása meglepte a deportálás kiagyalóit. Arra számítottak, hogy a szegénység okaként odahurcolt emberek büntetését tetézhetik azzal, hogy a mély szegénységben élők haragját ránk zúdítják. Ez is öngólnak bizonyult.

Dani unokám nyolc éves volt, amikor először elvittem a pusztára. Szerettem volna, ha megismeri a Hortobágy páratlan szépségeit és azt is megtudja, hogy olyan idős voltam, mint ő, amikor a hodályba kerültem.

– Tényleg itt laktál? – szörnyülködött.

– Itt – feleltem.

– Rohadtak! – mondta kis gondolkodás után, majd önfeledten hajkurászta a lábait.

Sommás ítélet volt.

Hogy mit szenvedtek szüleink és nagyszüleink, azzal akkor szembesültem, amikor magam is ebbe a státuszba kerültem.

Nagyapám kemény ruszin volt, akit megedzett a Kárpátok zord világa, akit sírni senki nem látott, összeroppant, amikor elvittek bennünket. Nem volt több értelme az életüknek, hiszen nekünk éltek, dolgoztak.

Egy éjszaka nagymama üresen találta a helyét. Kétségbeesve kereste – a kertben egy apró lábnyom fölött térdelt és zokogott. Az öcsém lábnyoma volt.

Apám Recsken három éven át hallotta az öcsém keserves sírását, miután aludni küldte az utolsó estén. „Csak azt akartam, hogy bújjunk össze” – szipogott. De akkor már fejünk felett lógott a bárd és a kicsi láb alatta volt. Ezt nem bocsátotta meg magának apám.

Egy alkalommal a lányom és az akkor három éves Dani boldogan játszott.

– Mit tennél azzal, aki elszakítaná tőled? – kérdeztem a lányomtól.

– Megölném – felelte gondolkodás nélkül.

– Nem ölnéd meg. Ő ölne meg téged, mert a fegyver nála van – válaszoltam. – A fegyver mindig a gonoszoknál van. Azzal ámbítanak, hogy megvédenek veled, de ne hidd el!

Csaknem hatvan éve annak, hogy egy törpe gonosz minoritás elűzte otthonaikból családok ezreit. Azt hitte, soha, sehol, senki nem kérheti számon tőlük gaztetteiket.

„Szigorúan titkos” – szignózták gazemberségeik írásos bizonyítékait. A lelketlenség archívumát böngészve sokat gondolok azokra, akik velem együtt áldozatai voltak egy esztelen kor esztelen terrorjának.

Bűn és bűnhődés logikus sorrendje azonban nálunk még mindig várat magára. Ma is nyugodtan pöffeszkednek az elkobzott villákban, házakban, biztonságban érzik magukat, hiszen az államilag támogatott rablást már törvényesítették az állítólagos rendszerváltás után.²²

²² „Ezekben a lopott házakban általában még azok laktak, akiknek, mint a rendszer kedvezményezettjeinek, annak idején, miután az osztályellenséget kisöpörték belőlük, kiutalták az ingatlanokat. Akik a bitorolt lakásokat és villákat nem csupán nevetséges áron vehették meg – a bűnös magántulajdont tagadó kommunizmus nagyobb dicsőségére –, hanem még erre is tizenöt éves OTP kölcsönt kaptak. A történelmi családok, az egykori uralkodó osztályok és polgárság tulajdona tehát végül oda került, ahol állítólag történelmileg a helye volt: a győztes munkásosztály funkcionáriusa-

Azt is mondják, nem érdekli a fiatalokat a diktatúra természetrajza. Nem igaz Ők szeretnék, ha nem érdekelné a mai nemzedéket mocskos tetteik krónikája.

Csak hogy a szellem kibújt a palackból, nem lehet visszagyömöszölni.

Majd néven nevezzük őket, a hóhérokat, a gyilkosokat és a verőlegényeket.

A gyerekeiknek pedig majd nem kell erősen szennyezett nevük...

ihoz, illetve a rendszer hű kiszolgálóihoz. Telekkönyvileg bejegyzett magántulajdonként.” Görgey Gábor: Adria szirénje, 1999, 72-73.

TANULMÁNYOK – PEREK

Bank Barbara – Mészáros Gyula

Gyümölcsfalvi Imre és társai per - Az Antibolsevista Gárda egyik csoportja

Az ellenállási mozgalom

Az egész Dunántúlt és részben Budapestet is behálózó 1945-től 1955-ig tevékenykedő ellenállási mozgalom, amely számtalan ágra oszlott szinte felderíthetetlen. Csak nagy vonalakban követhető, hiszen nem volt közös parancsnokságuk, vezetőségük és egységes irányításuk sem. Egy eszme vezette a benne résztvevőket: harcolni akartak hazájuk szabadságáért. Valami módon mégis összefüggtek egymással: Veszprém - Zala - Vas és Győr-Sopron megyével. Mindegyik ügyben szerepelt olyan egyén, akinek személye összekötötte az egyes csoportokat.

Az ÁVH által leleplezett szervezkedés első csoportjába tartozott Gyimesi Szilárd, Alföldi László és Matók Leo is. Ennek a pernek 12 rendű vádlottja volt, akik közül 3 főt, a fent említett személyeket halálra ítélték és kivégezték. A második csoportja az összeesküvésnek Nyírfás Dezső és társai címen futott a bíróságon. A per 7 vádlottját 4 évtől 15 évig terjedő börtönbüntetésre ítélte az ítélőszék. A harmadik csoport perét Péterfi Vilmos, dr. és társai néven tárgyalta a bíróság, amíg a negyedik csoport a Gyümölcsfalvi Imre és társai cím alatt futott. Jelen írás az ő ügyüket tárgyalja.

Az Antibolsevista Gárdának közvetlenül 4 csoportját derítette fel az ÁVH. Ezek a szervezetek egymással szoros összeköttetésben működtek. A fő tevékenységük a háborúban elhagyott fegyverek összeszedése, röplapok készítése, információk gyűjtése volt, amely a megszálló szovjet csapatok elleni tevékenységben összpontosult. Ez volt az egész szervezkedés lényege.

A később jelentős szerepet vállaló Jelencsics Géza, már 1945 áprilisától kezdve, a soproni barátaival betört a soproni szovjet városparancsnok lakására. Ott mindent összetörték, a papírokat széttépték. Ez éppen akkor történt, amikor nagy ünnepély volt a városban és a városparancsnok is ott tartózkodott, ahonnan részegen tért haza lővéri

lakásába. Jelencsics az első fegyvereit ekkor szerezte. 1945-ben Sopronban amúgy is az nem szerzett fegyvert, aki nem akart.²³ Jelencsics ezt a tevékenységét, mármint a szovjetek elleni harcot a haláláig, 1955. január 13-ig folytatta.²⁴

1945 őszen a Csermajori Tejipari Szakiskolába került, ahol együtt tanult pl. Gazdag László, Benes Jenő, Nyírfás Dezső tanuló társaival. Az iskolatársaikra alapozva, itt Jelencsics Géza és Gazdag 1947-ben egy széleskörű ellenállási mozgalmat hoztak létre. A két szervezetet Nyírfás Dezső kapcsolta össze, amelyet következőképpen mondott el az ÁVH-s kihallgatásakor: „Jelencsics Gézát 1947 decemberében a Csermajori Tejipari Szakiskolán ismertem meg, amikor a vele egy szakiskolán tanuló Korompai Zoltán és István nevű unokabátyáimat meglátogattam, akik Jelencsics évfolyamtársai és barátai voltak. Jelencsics 1947-48-ban a gyakorlati idejében Szombathelyen, a Tejiparnál dolgozott és Korompai testvérek szüleinél lakott. 1948 májusában Jelencsics, ismerve a politikai beállítottságomat, felvetette, hogy milyen cselekményeket kellene végezni a szovjetek ellen.²⁵ Ekkor már működött Szombathelyen az Antibolsevista Gárda. Nyírfás tovább folytatva vallomását: „mielőtt találkozást létrehoztam volna Jelencsics és Gyimesi között, Jelencsics közölte velem, hogy Gyimesinek hoztam tudomására, ő már tagja egy nagyméretű szervezkedésnek és amennyiben Gyimesi hajlandó csatlakozni ezen szervezkedéshez, úgy feladata lesz a szombathelyi csoport megszervezése”.²⁶ Nyírfás Dezső a találkozót létrehozta és a két csoport egyesült.

Az 1950-51-ben letartóztatottak különböző csoportosulások tagjai voltak. Ilyen társaság volt az 1945-46-os években létezett Lengyel Antal vezetésével, kommunista-ellenes propaganda céllal létrejött „Fehérkereszt” nevű társaság, az 1948-ban létrejött, és az ellenállási mozgalom gyűjtőnevét adó „Antibolsevista Gárda” (AG), ami 1949. júliustól, 1949. szeptemberig rendszerellenes propaganda kifejtésére működött, és dr. Péterfi vezette „Új Társadalom Útja” (UTU) társaság.

A „PILAF” társaság egyetemi diákok kabarétársaságából vált ideológiai csoporttá. Létezett még egy „Keleturópai Ellenállási Mozgalom” (KEM) is, amely a konkrét tevékenység helyett a koordinálást és a propaganda kifejtését tűzte ki célul.²⁷

23 Hadtörténelmi Levéltár, (HL) Budapesti Katonai Bíróság. H.b. I.0093/1955. Gazdag László és társai pere. II. kötet, 229 f. (továbbiakban: Gazdag per.)

24 Hihetetlen bátor fiatalember volt, a géppisztolyát például hegedűtokban hordta Sopronban. Mészáros Gyulai tapasztalatai a kutatásai során.

25 Nyírfás Dezső vallomása.

26 HL, Gazdag per. III. kötet, 97. f.; továbbá: Nyírfás Dezső visszaemlékezése Mészáros Gyulanál.

27 Kövér István: Az Antibolsevista Gárda. Emlékkönyv. Szombathely, 1999. 145-214. továbbiakban: Kövér, 1999. 184-185.

A már előzőleg említett Jelencsics féle Csermajori ellenállási csoporton kívül, természetesen nem csak Jelencsics gyűjtötte a fegyvereket a szovjetek ellen, hanem mások is, így pl. Szombathelyen Gyimesi Szilárd és Friedsam Vilmos is. Az együtt összegyűjtött fegyvereket Friedsamék padlásán elrejtették. Ez a tevékenység nem volt rendkívüli akkortájt, az egész országban folytak ezek a begyűjtések, így pl. Veszprémben is a már ismertett Nemzeti Ellenállási Szövetség keretében.

Fehérvári István így foglalta össze az akkori időszakot és az ellenállási mozgalmak megindítását a szovjet megszállók ellen: A háború befejezése különösen mély nyomot hagyott a fiatal dunántúli diákokban. Az utolsó talpalatnyi föld elvesztése, a menekülésszerű, szervezetlen, de annál véresebb német-magyar ellenállás és az a tudat, hogy az ország szovjet katonai megszállása a bolsevizmus magyarországi uralmát is jelenti, felébresztette ezekben a fiatalokban az ellenállás gondolatát. Nagyban segített ebben a szovjet katonaság garázdálkodása, rablások és a megbecstelenítések, melyek napirenden voltak. Az új kommunista vezetők féltetve minden magyar érdeket és becsületet, szolgálai módon szolgálták ki a megszállókat. Így nagyon is érthető, hogy a fiatalok a katonai raktárakból szerzett fegyvereket az ellenállás gondolatával rejtegették odahaza. 1946-ban megalakítják az Antibolsevista Gárdát, először csak baráti csoportokra osztva, később kiterjesztik a Dunántúl nagyobb városaira is. Célja a szervezetnek egy független, demokratikus Magyarország megteremtése és a szovjet katonai megszállás lerázása. Nagy idealizmus élt bennük és hitték, hogy csak egy szikra kell ahhoz, hogy Magyarországon szabadságharc törjön ki a megszállók ellen.²⁸

Nem szabad elfelejteni, hogy ezek a fiatalok 1946-ban 16-18 évesek voltak, Gyimesi Szilárd a kivégzésekor 1951-ben csak 22 éves volt! Hogy felhívják a nagy tömegek figyelmét az ellenállásra, különböző szabotázs cselekményeket hajtottak végre. A kapcsolatot a nyugati vonallal Jelencsics Gézán keresztül tartotta Gyimesi, az ÁVH által legjobban keresett futárral, az ellenállás egyik legnagyobb vezetőjével, aki végül 1955. január 13-án, Sopron mellett az ÁVH-sokkal vívott tűzharcban hősi halált halt.

Lengyel Antal, az ellenállás egyik résztvevője, a következő sorokban emlékezett vissza az előzményekre.²⁹ „Az Antibolsevista Gárdának nem története, történelme van. Mert amikor elkezdjük, „nevetségesen fiatalok” voltunk. Nem volt köztünk sem náci, sem fajgyűlölő. 1945 tavasza egy „modern tatárjárás” volt annak minden következményével. Majd minden családban volt valaki, aki hiányzott. 45 telén tetőzött a nyomor. Egy darab szalonna, egy cigaretta nagy dolog volt. Az hogy nincs, természetes volt, mert az egész környezet osztozott a nincstelenségben. Az 1945-ös választás, a nekifutamodó pártokosság miatt úgy nézett ki, mintha valóban egy demokratikus tavasz

28 Fehérvári István: Börtönvilág Magyarországon. Budapest, 1990. 85-88.

29 Lengyel Antal tartott fenn kapcsolatot a Gyümölcsfalvi csoporttal, ezért is szerencsés, hogy ő leírta visszaemlékezéseit.

lenne Magyarországon. A hadifoglyok százezrei azonban nem jöttek, mint azt a nemzetközi jog alapján mindenki elvárta. Mindenki kezdte megérteni, hogy itt az történik, amit a Vörös Hadsereg óhajt, sőt, régi baloldaliak is szomorúan mondták: „ezt nem így akartuk”. De volt egy pár százaléknyi ember, aki számára a „felszabadítás” a szó legnemesebb értelmében az volt, mert felszabadította őket az állandó halálfelelemtől – legyen az faji vagy ideológiai nézetek miatt.

Ebben az „új világban” minden politikai és gazdasági paramétert a Vörös Hadsereg szabott meg 1945 tavaszán. A helyzetünkre jellemző, hogy egy szovjet tiszti bizottság egy tolmáccsal járta Szombathelyen az utcánk házait, és a lakosságnak kihirdette, hogy délután 2 órakor senkit nem akarnak az utcán látni. Mindenki mindent elvihet, de a lakásokat nyitva kell hagyni. Megindult a költözködés. Szerencsére a másik utca lakói ajánlottak fel szobákat, kamrákat. Mindenki segített talicskával, kiskocsival, kézzel. Szerencsénkre mi egy egész egyszobás lakást kaptunk. De mit tudtak az emberek pár óra alatt megmenteni? Pár hét után az orosz hadsereg-parancsnokság továbbállt, nyugat felé, és így a bútorok nagy része és a lakások is lakhatók voltak még. Voltak azonban utcák, ahol a lakók, és tulajdonosok csak évtizedek múltán térhettek vissza lakásaikba, amelyekben erre az időre többnyire a falakon kívül nem volt semmi. A Vörös Hadsereg pusztja jelenléte és a kollaboránsok viselkedése folytán a közbiztonság a nullára csökkent. A „vörös katona” tabu volt, és maradt a magyar hatóságok számára. Ebben az időpontban indult meg a „fegyvergyűjtés” mintegy a második világháború emlékeként, ami nem volt nehéz, mivel ezer és ezer eldobált fegyver hevert szanaszét. Így indult az „ellenállás” 1945 nyarán és kora őszén nem csak a mi szűk baráti körünkben. Ebből a „lehetetlen” helyzetből kiindulva kezdtünk el mi is szervezkedni, megalakult a „Fehér Kereszt Szövetség” mint illegális párt. Az 1950-51-es ÁVH-s kihallgatások alkalmával minden habozás nélkül elismertem minden szerepet a Szövetségből, mert láttam, hogy ebből nem kényszerülnek valami nagyot kihozni. A szövetség megalapítása után a Muzsnai – Tóth – Lengyel triumvirátus engem (Lengyel Antal – a szerzők) is beválasztott a Pfitzner Rudolf, Bokor Dénes, Keve Ferenc, Dévai László, Jakab Arisztid, Görög Imre, Zsámbokréti Pál, Marasztó András, Nagymajtényi István alkotta tagságba. A működésünk súlypontja a '45-ös választások voltak. A kommunista röpcédulák hátsó oldalára rövid, orosz-bérenc, hazaáruló, bosszúálló, vérengző kommunista jelszavakat írtunk kézzel. Ugyanezeket a jelszavakat krétával az akkor igen rosszul megvilágított belvárosi falakra is felírtuk. Tevékenységünk alkalmával az utcák üresek voltak, mert az oroszok miatt senki sem mert sötétedés után az utcára menni. (...) Szombathely sokat sínylődött az orosz katonai jelenlét miatt, minden laktanya tömve, a parkok nagy része parkoló harckocsikkal és teherautókkal voltak tele. A Faludi Gimnázium épülete orosz laktanya lett, maga a gimnázium ebben a tanévben a fiú kereskedelmi iskolába vendégeskedett. Egy szép tavaszi délután, miután mint vendégek mi jártunk délután, jött az igazgató két ismeretlen „úrral”. Kérem az „urak” a rendőrségtől vannak itt,

fegyverek után kutatnak, mindenki mutassa meg a táskáját, zsebét és ezzel az igazgató magukra hagyta az „urakat”. A két detektív tervszerűen elkezdte a padok szerint, a kiürített táskák tartalmát vizsgálni. Az egyik füzetem hátsó belső oldalán volt egy karikatúra-szerű rajz, ami egy várat akart ábrázolni „a la Lengyel”. Alatta ez a szöveg állt: „Fasiszta lovagvár a középkorban”. Amikor ezt az oldalt a nyomozó megpillantotta, megkérdezte: Mi van ide felírva? – és szépen felolvastam. Kérem, menjen a holmijával a folyosóra. A füzetet magánál tartotta.

Lehattunk vagy 20-25-en és szépen kettesével – a még régi sötétkék egyenruhájukat viselő rendőrök – voltak vagy tízen, bekísértek bennünket a Főtér és a Belsikátor sarkán álló akkori politikai rendőrségre. Szépen le a pincébe, ami valaha egy jól kiépített óvóhely lehetett. Piszkos volt, a falban lövések nyomai. Azt a hatást keltette, amit azt hiszem el akartak érní: félelmet. Ott ültünk a földre tett táskáinkon. Talán egy, vagy két óra után név szerint szólítottak. Fent, útközben már talákoztam „szépen” pirosra pofozott kollegákkal. Na, hol van a fegyvered, te piszkos fasiszta? Nincs, mondtam halkán, csattant a pofon. Na, hol van, mert mi tudunk „fínomak” is lenni, – mondta a szóvivő. Kérem nekem nincs fegyverem. Erre jött a következő pofon. A szóvivő főhadnagy volt az akkori politikai rendőrség szombathelyi főnöke. – Na, vigyék vissza a pincébe. Ott lesz ideje gondolkodni, hogy hol van a fegyvere. Ezzel visszavittek a pincébe. Ott már csak páran voltunk. Úgy éjfél felé szólítottak. Egy civil ruhás az ajtóhoz, illetve a kapuhoz kísért. „Egyszóval se senkinek, mi volt itt. Értettem?” És ezzel kint voltam az utcán, 15 perc múlva otthon. Az egész család remegve várt: „Mit akartak?” Ezt én is nagyon szerettem volna tudni. De a szüleim megnyugtattak: „a fiúk itt voltak, az egész Szövetség el van égetve.” Ezzel 1946 tavaszán hivatalosan is feloszlott a „Fehér Kereszt Szövetség”. Tartottunk attól, hogy esetleg megfigyelnek minket, s így a baráti társaságok is szétváltak.”³⁰

Az ilyen jellegű történetek nemcsak Szombathelyre, hanem az egész országra jellemzőek voltak. A politikai rendőrség a középiskolák diákjait is meg akarta félemlíteni, hasonló módszerekkel, mint a társadalom többi rétegét és csoportját is.

Tovább folytatva az emlékezést Lengyel Antal a következőket írta: „Szombathelyen ment az élet tovább. A megszűnt Fehér Kereszt most inkább a „négy szemközti” baráti beszélgetésekre szűkül. Mi mindig jobban éreztük a „kommunista” szorítást, ami mindig erősebben, fojtóbban tekeredett az emberekre. A Szabad Európa Rádió soha nem uszított, de félreérthetetlenül mondta, hogy ez csak egy átmeneti állapot. Az oroszok a békeszerződés megkötése után csak az ausztriai összeköttetés miatt maradhattak tovább. Mi egyszerűen nem akartuk elhinni, hogy a Nyugat győztesei Lengyelországot és Csehországot ugyanabba a státuszba helyezik, mint a többi vesztest.

30 Kővér, 1999. 161-163.

Szerettünk volna közvetlen tájékoztatást kapni arról, hogy miként vélekednek a nyugati hatalmak a „mai” Magyarország helyzetéről. Az egyetlen lehetőség ere, ha valamilyen formában a nyugatiakkal a kapcsolatot felvesszük. Hogy, hogyan és milyen formában, ezt nagyon jól tudtuk. Csak a különböző „felderítő szolgálatok”: CIC, ma CIA, FSS útján lehet. Muzsnai Laciék ’45 tavaszán az édesanyjával és nagymamájával Ausztriába, Wöcklaruchba települtek és a visszatéréskor csak egészen kevés holmit tudtak magukkal visszahozni. Tehát most Laci megpróbálja ezeket a dolgokat felkutatni és valamilyen módon pár értékeesebb dolgot visszahozni. Csatlakoztam hozzájuk.”

Mivel Magyarország közvetlenül nem volt határos Ausztria nyugati megszállási zónákkal, ezért akik nyugati zónákba akartak átjutni a szovjet zónán keresztül kellett átmenniük. De a szovjet zónában az osztrák csendőr és a hivatalos szervek közül sokan szolgálták ki a szovjeteket, jellemző, hogy az osztrák békeszerződés megkötése után 400 csendőrt helyeztek át a felszabadult szovjet zónából. Ezért kellett Alföldieknek – nagy nehézségek árán – átjutni az angol zónába a szovjet zónán keresztül. Tovább folytatva Lengyel visszaemlékezését: Az angol zónát elérve ”Minket Fürstenfeld előtt rakott le az osztrák paraszt a kocsirol. Két nap a vargabetűkkel biztosan lehúztunk 100 km-t. Most láttunk az úton először egy táblát, rajta: FSS felirat és egy három számjegyű szám. Ezt kell nekünk megtalálni. Végig kellett menni a városkán, a másik szélén egy emeletes villában székel az FFS. Az udvar egy nagy „faráccsal” volt lezárva. Egy csendőr bevezetett minket egy emeletes ágyakkal teli helyiségbe, ahol már vagy 25-30 ember üldögélt az ágyakon. Kaptunk két egymás melletti ágyat az emelete, a hátizsákot a fej alá, a vizes ruhákat az ágy végében a lábunkra terítettük, percekben belül aludtunk. Másnap a többiek tájékoztattak bennünket, hogy itt gyűjtik össze a menekülteket. Nap közben az FFS kihallgat és pár napon belül elvisznek bennünket egy nagy táborba. Ebéd, vacsora egy népkonyhán volt. Oda egy csendőr kísérte az egész 40 fős gyülekezetet. (...) Két-három nap múlva mi is bekerültünk egy 10-es csoportba, akiket átkísértek az FFS-hez. Ott egyetlen egyenruhás angolt nem láttunk. Egy előszobában kb. 4-5-en vártunk, a másik ötöt egy másik helyre kísérték az emeletre. Lacival megállapodtunk, mit mondunk. Volt kőszegi katonaiskolások vagyunk civil gimnáziumban, és a kommunisták kikezdték bennünket, nem akartuk a rizikót tovább vállalni. Az íróasztal mögött egy 40-50 év körüli úr ült, perfekt magyarsággal. Megkérdezte az adataimat. S nem telt el öt perc sem, az egésznek vége volt, már kint is voltam.

Még öt napig sem voltunk ott, olvassák a nevünket. Minden csomaggal a várakozó teherautóra! Este Strassban voltunk, menekülttáborban. Százfős hálóteremben aludtunk, ’47-ben a menekültek nagy része sváb származású magyar volt, s ami érdekes, a legtöbbje nem is tudott magyarul, de sokan voltak a volt Horvátország területéről is. A koszt igen gyenge volt. (...) A tábor magyar származású parancsnoka, egy volt

csendőr százados hívott minket az irodájába. Az angol parancsnok, egy százados és a segédtszjtje volt az angol személyzet. Az angolok a falu végén laktak egy szemben lévő szép kis kertes házikóban. Az angol divízió embléma egy macska, szájában egy hallal. Ilyen originál jelzést azóta sem láttam. A magyar csendőr százados, ha jól emlékszem, Tóth Jenőnek hívták, karcsú megjelenésű úr volt egy kis kecskeszakállal. Na, ti kőszegi cögerek vagytok? Kérdezte barátságosan. A fürstenfeldi értesülés gyorsan ideért, gondoltuk. Van egy kis Feld Polizei csoport, akik itt igazgatják a tábort. Magyar nincs köztük, ezek mind svábok, ha akarjátok beosztalak titeket ide. Valamivel több a kaja ott, külön kisebb szobákban lesztek elhelyezve, nincs házimunka, és természetesen a szabadnapon kijárhattok a faluba. Nem haboztunk, igent mondtunk. S így elkezdődött a „tábori rendőrségi szolgálat”. (...) A szolgálat 10-től 2-ig, vagy 2-től 6-ig tartott és ez minden második nap megismétlődött. Az egyetlen privilégiumunk az volt, hogy Muzsnai Lászlóval mindig együtt voltunk. Évekkel később Sövegjártó Miklós osztálytársunk, aki szintén Strassban volt, mesélte, állítólag dr. Tóth Jenő az ÁVH beépített embere volt, de velünk korrektül viselkedett, ha az ÁVH ügynöke volt is, minket nem akart „beszervezni”. Mi az amerikai zónába akartunk elérni, és így mindenáron papírokhoz akartunk jutni. Dr. Tóth, a táborparancsnok csak azt mondta mindig: Várjatok, majd lesz jó alkalom. A következő munkáscsoportba mi is bekerültünk. Egy rozoga teherautóval átszállítottak, kb. 25-ünket Graz és Szentgotthárd közötti, a falutól jó 13 km-re fekvő kőfejtőbe. Lent a bánya területén kaptunk segédmunkási beosztást. Amikor meghallottuk, hogy papírokat csak hetek után adnak, elhatároztuk, hogy lelépünk.

A távozásunk előtt mi még az ágyunkon lógó cédulára felírtuk németül, hogy a bányától átvett holmikát – lepedő, pokróc, hiánytalanul otthagytuk – aláírás. Elinultunk Grazba. Három órát gyalogoltunk, a teljesen kihalt országúton, se ember, se autó ott nem járt. Már világosodni kezdett, amikor egy faluba értünk. Észleltük, hogy a közeli állomásról indulófélben egy vonat, de mire a töltést megmásztuk, a vonat elindult. Először Laci ugrott, s mire rám került a sor, már jó tempóban ment a gőzös. A kalauz jóindulattal mondta, ne menjünk a grazi főpályaudvarra, hanem szálljunk le egy állomással előbb. (...) Most már csak azt kellett megkérdezni, merre van az egyetem, mert ott lakik egy gróf Hunyadi nevezetű úr, aki tud papírokat szerezni. Valóban az egyetemmel szemben lakott a későbbi lebuktatónk. A gróft nem találtuk meg, de közelben a barakktáborban aludhattunk. Itt megállapítottuk, hogy legfeljebb öt-hat napig tudunk még feketén élni a maradék pénzünkből. Rövid haditanács után döntöttünk: holnapután indulunk haza. S két nap múlva felültünk a fürstenfeldi vonatra. Két állomással előbb leszálltunk. Ez a vidék akkor a nyugati világ számára a „világvégét” jelentette. Egy rokonszenves parasztbácsikát szólítottunk meg, nem alhatnánk-e az éjszaka a pajtába. De igen, csak jöjjenek! Még a kútnál mosakodtunk, amikor a hátunk mögött „jó estét”-tel üdvözölt bennünket egy 30 év körüli csinos hölgy és kérdezte: ”Maguk magyarok?” – igen volt a válasz. Egy katonatiszt felesége volt, akivel már két

éve élnek kint. A beszélgetés végén felajánlotta, hogy a magyar ismerőse szívesen áthoz bennünket a határon. A két csempéssel elindultunk a szép nyári alkonyatban. Éjszaka egy erdőszélre értünk. Gyors ütemben meneteltünk tovább a sűrű, néha ösvény nélküli erdőben. Lassan hajnalodni kezdett, és percekkel belül világos lett. Egy erdei úton megálltunk, – na, itt vagyunk pár száz méterrel Felsőszölnöktől. Ezen az úton tovább, mondták, de vigyázzunk a falu elején, menjünk le az útról jobb oldalra ismét az erdőben, mert mindjárt a falu elején van a határvadász laktanya. Előkotortunk a maradék Schillingünket, legfeljebb 150-200 lehetett, ezt odaadtuk. Alig lépkedtünk párat, amikor egy derékszögű kanyarhoz érkeztünk és már bent is voltunk a faluban. S ott a határvadászok. Már nem térhettünk ki, mert a kapuúr észrevett bennünket. – Na, maguk honnan jönnek? – Odaáról. – Na, akkor csak jöjjenek be. Az előszobába leültünk a kispadra, a lábnál a hátizsákok. Nagy lótás-futás volt. Egy negyedóra múlva jött a parancsnok századosi rangban. – Na, jómadarak honnan jöttek? – Laci elkezdte mondogóját: Kőszegi cögerek vagyunk, és most megyünk haza. Én Magyar István vagyok, volt ludovikás tiszt, és ma van az esküvőm. Csak épp beugrottam, mert valamit még el kellett intézнем. Szerencséték van. Már mennem is kell. Menjetekek és vigyázatok, de ne a falun keresztül, se katona, se rendőr ne lássson benneteket. Isten veletek. Ezzel kezdetet rázott velünk. Mi akkor 1947-ben, amikor Magyar István elbocsátott bennünket, kimondottan forró augusztusi napon meneteltünk az erdőben keleti irányba. Egy alkalmas helyen letáboroztunk, találtunk egy lankás fás csoportot, leterítettük plédjeinket és lefeküdtünk. Hajnali öt óra körül ébredtünk, és indultunk tovább. Megtaláltuk a körmendi országotat és azon tovább meneteltünk Körmend felé. Szerencsénk lett, jött egy teherautó, aki megszánt bennünket, és jó fél óra alatt Szombathelyen voltunk. Jó 10 perc gyaloglás után a Lipp Vilmos utcában: ma Somlai Artúr utcában otthon voltam. A következő hetekben volt mit mesélni a „FLOTTA” 5 belső és három kültagjának. A „nyugati túra” után beláttuk, hogy gyors változásra reálisan nem várhatunk. Az amerikaiak nem készülnek a háborúra. Az első helyzetértékelés után kénytelenek voltunk belátni, hogy minden szervezkedést egészen kicsi lángra kell állítani, és figyelve várni. Meg voltunk győződve arról, hogy ugyan nem a politikai, hanem a gazdasági összetevők a kommunizmust megadásra kényszerítik. Én személy szerint meg voltam győződve, hogy egy jó rendszernek alfája és ómegája egy jó gazdaság. Ezt a kommunisták nem tudják megteremteni. Közben Magyarországon elkezdődött a híres szalámi politika. 1948 tavaszán, nyarán és őszén, ha politizáltunk is, de nem szervezkedtünk. Pfitzner Rudolf barátom az egyetemre került, Tóth Andrásék Budapestre költöztek. A berlini blokád közben megforrósított a politikai légkört, de nem történt semmi. Amerika nem kért jóvátételt hanem Marschall segélyt adott. Ebben az időpontban, 1948-49 fordulóján az ellenállás a baráti körben csak Muzsnai Lászlóra és rám maradt. Ha többet nem is, de hetente pár órát filozofáltunk, mit, hogyan, és hol kellene csinálni. Ebben az időben indult az új szervezet, „papírok, iratok és okmányok” nélkül. Láttuk,

hogy a rendszer egyre agresszívabban kezdi likvidálni ellenfeleit. Akkor született meg az M+L; Muzsnai + Lengyel kettős. Tudtuk, hogy csak sejtyszerűen és titkos alapon szervezkedhetünk. Tudtuk azt is, hogy a legnagyobb elővigyázatosság ellenére ki vagyunk téve annak, hogy előbb vagy utóbb beépül az a bizonyos „tégla”.

Meg voltunk győződve, hogy a volt katonaiskolák növendékeinek nyolcvan százaléka teszi ugyanazt, amit mi. Csak 40 év után látjuk, hogy tévedtünk. Muzsnai Lacival tárgyaltuk az ellenállás fontosságát, rizikóját és lehetőségeit. Meg voltunk győződve, hogy igenis kell egy ellenállási mozgalmat szervezni és azt életben tartani, és mindent elkövetni, hogy a „tégla” ne épülhessen be. Tudtuk, hogy egy ilyen mozgalmat működőképesen fenntartani csak akkor lehet, ha ennek anyagi alapjai vannak. Az ideológiai kevés. Muzsnai Lacival '47-es utunk után tisztán tudtuk, hogy a külföld csak a tisztá „hírszerző szolgálatot” hajlandó pénzelni. Erről nálunk szó sem lehetett. De akkor mivel törvényesítsük magunkat a támogatáshoz? Mit csináljunk? Szabotázs cselekményeket? Merényleteket? Röpcédulákat? Sorban elemeztük őket.

1. Szabotázs. Akkor még nem tudtuk, hogy az Antibolsevista Gárdának (AG)-nak van bőven elrejtett robbanó anyaga. De ha szerzünk is, hol és mit? Út, vasút, gyár, laktanya, lőszerraktár? Ismertük a Cseka, a GPU, az NKVD módszereit a megtorlásról. A tényeket a sajtó, rádió nem közli, csak a környékbeli lakosság tudja meg, és ez szájról-szájra terjesztheti. S a megtorlásban az ÁVÓ rendszere? Feltevéseink teljesen megfeleleltek a valóságnak. Inkább száz ártatlant lecsukni, mint egy bűnöst futni hagyni. Ez beigazolódtott a zirci merénylet után, amikor a plébános és 15-20 fiatal, akik az örnapi körmenethez friss zöld gallyat gyűjtöttek az erdőben letartóztatták és internálták. Nem beszélve arról, hogy az internálást megelőző tortúra mit jelentett a 20 ártatlan fiatalnak, és még legalább ötször annyit a szintén ártatlan hozzátartozóiknak. Azt tudtuk, hogy a diktatúrában, amely 1948 után mindenki számára teljesen tisztán látszott, az ellenterror oly természetes, minthogy a víz csak lefelé folyik. Ezért nem kockáztathattunk.

2. Merénylet. Itt a központi probléma a következő volt. Egy falusi vagy kisvárosi párttitkárt nyílt utcán lelőni nem nagy eset és nem nagy rizikó. De ez csak akkor hat, ha legalább egy napon négy-öt esik áldozatul. Méghozzá az ország különböző vidékein. Ehhez viszont már egy jól szervezett mozgalomnak kell lenni, amely jól el van látva mindennel, hírrrel, fegyverrel, stb. Volt ugyan két pisztolyom, de hogy a töltény is elsülne, abban nem voltam biztos. Azt láttuk, hogy egy olyan bizonytalan szint ez, ahol igen sok kérdőjel van a végén. Szamba vettük, hogy a párttitkár, vagy párttitkárok helyett egy kommunista miniszter is nagy hírt keltene. Nagymajtényi Istvánék Budapestre költözve a Rózsadombon a Bolyai utcában laktak. A szomszédjuk Zöld Sándor kommunista belügyminiszter volt, kertjükben állandóan két ÁVH-s sétált egyenruhában, géppisztollyal, a kapuban állt a harmadik. Ha a miniszter ment valahova, két autó

jött és a harmadikban három gorilla követte. Be kellett látnunk, hogy a zsebpisztoly, és a harmincéves forgópisztoly nem elég felszerelés. Volt még egy nyomós indok is. Ha sikerülne a merénylet, nagy lenne rá az esély, hogy a szomszéd lakóház lakói odakerültek volna, ahova a bakonyi falucska fiataljai. A kamikaze vállalkozást nem zártuk ki a lehetőségek közül, de ilyenre nem volt személyes aspirációnk. A merényletek közül is csak annak tulajdonítottunk jelentőséget, amely mögött az ÁVH egy nagy szervezetet sejt. Ez viszont csak rajztablán volt meg.

3. Röpcédula. Muzsnai László és én nem rendelkezünk semmi nyomdai lehetőséggel. De még egy stencil-sokszorosító gépünk sem volt. Sajnos az egész baráti körünkben sem volt ilyen szerszám. De itt is megállapítottuk, hogy csak egy széleskörű, egy időben, több helységben megjelenő röpcédula tud olyan eredményt elérni, hogy az ÁVH nem egy mindenre elszánt „egyedüli ellenállót” hanem egy nagy szervezetet lát. Egy „hólabda” levelet szerkesztettünk, ezt 12 példányban Budapesten adtuk postára. Ez egy próbálkozás volt, ha sikeres - gondoltuk -, akkor talán mi is kapunk vissza egy példányt. Ez az álmunk nem teljesült, több mint fele a tűzbe került, de a későbbi kihallgatások során – ez akkor jött elő – egy jelentkezett az ÁVH-nál, mert gondolom, úgy érezte, ez csak ügynök-provokáció lehet. Ezen az úton való haladást nem tartottuk megvalósíthatónak. A levél jó hecc volt. Azt hiszem, a jegyzőkönyvben is szerepel: Kelet-Európai Ellenállási Mozgalom: Magyar divízió. Muzsnai Lászlót, Marasztó Endrét, Homoki Istvánt is felvették az egyetemre. Az „osztályidegenek” a legnagyobb üvöltés ellenére bejutottak az egyetemre. Keve Ferenc már nem került be az állatorvosira. Egy év múlva Bokor Dénest és engem még csak a felvételre sem hívtak be. A titkos kapcsolat tartására előástunk egy könyvből a „megfejthetetlen kódot”. ABC-re utaló táblázat, ahol még egy jelszó játszik szerepet. De, hogy egy esetleges levélfelbontás esetén is csak egy semmitmondó írás legyen az ÁVH kezében, úgy állapodtunk meg, hogy csak minden ötödik szó kezdőbetűje volt a rejtjel számára fontos. Ez viszont azt jelentette, hogy 2-3 mondat távirati stílusban egy 2-3 oldalas levelet jelentett. Ez a mód nem lehet a gyakorlatban célszerű megoldás. De kipróbáltuk, működött. Az 1949-es ősz már sötétszürke volt. Kelet Európában minden állam a győztes Lengyelország is a szovjetek oldalán volt. Ezek a tények azt is bizonygatták, hogy Horthy '44-es átállási kísérlete csak rontott a helyzeten, és nem használt. A földbirtokreformot – az egyházat is beleértve – teljesen helyesnek tartottuk. A 3 millió magyar koldus eltűnésére csak egy új gazdasági rendszerrel, szociális átrendeződéssel és szabályos fejlődéssel megoldható kérdés volt. 1950 nyarán. Muzsnai Laci hazajött Budapestről. Egy szombathelyi geológusnál kapott egy jó állást, amit pár hét elteltével megosztott velem. A főnökünk, a Földtani Intézet számára egy hidrogeológiai térképet készített Vas megyéről. Reggel 6-kor indulunk biciklivel a falukba, ahol akutak mélységét, víztartalmát és hőmérsékletét kellett feljegyezni. Rendszerint négy napig kint dolgoztunk a terepen és 5-6 napon át a vázla-

tainkat az adatokkal szépen berajzoltuk a térképre. A ki- és hazabiciklizés alatt tárgyaltunk, így minden nap legalább 2-3 órát szervezkedtünk. Ebben az időben állapodtam meg Lacival, hogy ki fogok menni nyugatra, és fel fogom venni a kapcsolatot az angolokkal, és többek között egyenesen meg fogom kérdezni: mit kell csinálnunk, hogy támogassanak? Közben július eleje lett. A vizsga miatt késett Pfitzner Rudolf, de megérkezett az első röplapokkal dr. Péterfi-féle kiadásban. Ugyan egyikünk sem értett egyet a röplap szövegével, de röplap volt, és volt valaki mögötte, és volt egy sokszorosítójuk, illetve a lehetősége annak, hogy azt használják. Először is megbeszéltük a terjesztés módját. Jó lenne egy időpontban, több helységben szórni, akkor lenne az a benyomás, ha az ellenség kezébe kerül, – amit biztosra vettünk – hogy itt egy „nagy” szervezet van a háttérben. Muzsnai és Pfitzner egyhangú véleménye volt, hogy próbáljam meg Gyümölcsfalvai Imrével Sopronban felvenni a kapcsolatot, Imrével évek óta nem voltunk kapcsolatban. Egy rövid levél: élsz? szeretnék veled találkozni. Postafordultával jött a válasz: gyere, várlak. Írtam, jövök, s reggel az első vonatra felültem azzal, hogy az esti vonattal jövök vissza. Egy aktatáskában voltak a röpcédulák, kb. 100-150 db. Az első és utolsó lapoknál egy geológiai szakértekezés álcázta a röpcédulákat, amelyek ugyanolyan módon voltak sokszorosítva. A vonatokat akkor még nem ellenőrizték olyan szigorúan. Figyeltem a drótakadályt, ami Sopron előtt csak 150-200 méterre futott egy rövid szakaszon. Két ÁVH-s géppisztollyal, egyik az első, a másik a hátsó kocsiban állt. A vonat lassított tempóban haladt, az volt az érzésem, ingerelni akarják a disszidálni készülöket. A drótakadálynál torony, abban is ór, de az akadály előtt is sétálgattak a „zöldek”³¹ Mintha várták volna a vonatról leugró delikvenszeket. De nem ugrott senki. Az állomáson álltak az ÁVH-sok egyenruhában és civilben, de csak sok csomaggal érkező gyanúsakat igazoltattak. Én rövid ingben és keskeny aktatáskával nem tűntem fel. Áthúztam közöttük a kijáraton, nem akarták az igazolványomat látni – akkor még nem volt határsáv belépő. Meg kell azonban mondanom, hogy furcsa, felszabadult érzés fogott el, amikor az utcán megindultam a Bercsényi utca felé a Kuruc dombra. Senkit nem kellett megkérdezni. Imre olyan jól leírta az útvonalat, hogy minden gond nélkül oda is találtam. (...) *Imrének* röviden válaszoltam, miről is van szó. Ő lenne a soproni csoport elindítója és megalapítója – akkor még név nélkül. A Péterfi-röpcédula csak egy formája az ellenállásnak – mondtam. Imre minden gondolkodás nélkül igent mondott. Szervezkedés sejt alapon, ha lehet, felfelé és lefelé szintén mindenki csak egy tagot ismer. Ez volt a vezérfonala a szervezkedésnek. Az első feladat volt az első számú röplapot elszórni. Megállapodtunk egy időpontban, augusztusban, hogy Imrének legyen legalább két hete a dolgok szervezéséhez. Megállapodtunk, Imre az elszórás utáni hétvégén Szombathelyre jön, és személyesen beszámol. Semmi remény nem volt, hogy

31 Zöldek: Az ÁVH határőrség. A sapkájuk zöld színéről különböztették meg az ÁVH belső karhatalmi erőitől, akiknek a sapkájuk színe kék volt.

az utolsó vonatot elérjük. Ideges voltam, mert Pfitzner Rudoldffal és Muzsnai Lászlóval úgy beszéltek meg, hogy ők várnak az állomáson, ha nem jönnek, akkor eltűnnek. Egyébként szolgálati szabály volt, ha az egyik sejt lebukik, a következő tag azonnal illegálisba vonul. Vacsora után még fél éjszakát átbeszéltünk, aludni nem tudtunk. Muzsnai László és Pfitzner Rudolf megállapodtak, hogy 24 órát várnak, gondolták addig csak nem fogok beszélni. A korai vonattal mentem és azonnal Rudihoz, majd Lacihoz mentem. Ebben az időben Muzsnai Laci, Bokor Dinit bízta meg, hogy menjen Keszthelyre. Zalában a vizeseknél dolgozott, így Keszthely az ő működési körzetébe esett – és adja át a röpcédulákat Tóth Bálintnak. A szétosztott röpcédulákat a megbeszélte augusztusi napon, állomásokon, postán, üzletekben stb. elszórták. Izgalommal figyeltük a helyi és budapesti lapokat az elszórás követő napokban, sőt hetekben is. Semmi, semmi. Nem vártunk csodát, de azt gondoltuk, hogy egy kommunista újság közölni fog egy pár felháborodott mondatot. Néma hallgatás. Nem tudtuk lemérni az eredményt. 1950 nyarán már annyira meg voltak az emberek félemlítve, hogy egy visszhang csak illúzió lehetett. Ki merne volna a röpcédulát továbbterjeszteni a barátoknak, a szomszédnak? Már akkor a családon belül sem mert senki beszélni, diskurálni. És mennyire igaz volt ez a félelem. 1990 után jöttek rá házaspárok, hogy a feleség, a férj és viszont voltak „ráépítve” egymásra. A dr. Péterfi röpcédula világos és érthető. De a kocka el volt vetve. Az organizáció elindult. Pfitzner Rudi-val megbeszéltük, hogy szeptember elején egy második szállítmányt veszek át. S közben Muzsnai Lacival megbeszéltük a teendőket. A nyár folyamán a kimenetel kivitelezésén dolgoztunk. Társam és kísérőm Bokor Dini lett volna. Az átjutás a pornói erdőből Ják és Szentpéterfa között. Itt közelítette meg legjobban az erdő a határt. Akkor történt az első váratlan meglepetés. Bokor Dini visszalépett családi helyzetre hivatkozva. Vállaltam, hogy egyedül megyek. Muzsnai Laci nem akart beleegyezni. Ellenvetései: biztonságérzet, tájékozódás. Meg is állapodtunk egy társban Gyümölcsfalvai Imrében. A decemberi indulást ő is ideálisnak tartotta a hosszú sötétség miatt. Ekkor érkezett meg Pfitzner Rudolfon keresztül a második csomag dr. Péterfi röpcédula. Rudi azt kérte, hogy egy részét vigyem át Matók Leóhoz. Pfitzner Rudi már megbeszélte a randevúmat Leóval. Ez a találkozás felejthetetlen marad, Leó cőgertársam volt, igaz két évvel felettem. Leó nyitott ajtót. Egy keskeny kis helyiségben egy vaságy, a csikótűzhelyben fa lángolt, kellemes mellett volt. Leóval összeölelkeztünk. – Tónikám, hát te is!!! Vannak elkerülhetetlen dolgok az életben – mondtam. Leültünk a vaságyra, még ma is emlékszem azokra a hangulatos pillanatokra. Megállapodtunk: nekünk semmi kapcsolatunk, az utcán soha nem találkoztunk, így nem láthatnak bennünket együtt. Leó röviden megállapította, a dr. Péterfi röpcédulák nem elég rövidek és érthetőek, így a hatásuk sem lehet túl nagy. Röviden tájékoztattam Leót a sejt szerű szervezkedésről, s hogy miről van is szó. Mire ő azonnal mondta: – Én adok neked pár napon belül sokkal jobb röpcédulát. Mindjárt akkor tájékoztattam Leót, hogy rövidesen nyugatra megyek kapcsolatkeresésre és kiépítésre.

Leó ezt helyeselte. Pár nap múlva ismét találkoztunk ugyanott, a Rákóczi utcában. Leó átadta az antibolsevista Gárda röpcéduláit. Itt találkoztam először **Antibolsevista Gárda** elnevezéssel. Sajnos nincs sok, de majd gyártunk, mondta Leó. Nem lenne jó, ha ketten mennének ki nyugatra? Biztosan ismered Gyimesit. Persze, hogy ismerem. Ha csak egészen felületesen, de ki ne ismerte volna Gyimesit. Ha neked megfelel, Gyimesi pár napon belül felkeres, és a részleteket megbeszélitek Gyimesi pár nap múlva felkeresett Minden kertelés nélkül – Leó küldte hozzám – ő is jön, az útvonal is jó, pláne, ha mi azt már ennyire részletekben is kidolgoztuk. Menjünk hárman – mondta, lőszer van bőven, minden kipróbálva. Talán egy órát tárgyaltunk, akkor mondta, hogy ő a Bakonyban állomásozik, mint vasúti pályamunkás. Közben október lett, Gyimesi bevonult. Leóval találkoztunk kéthetente a csikótűzhely mellett. Mondta, Gyimesit beajánlották a tisztai akadémiára. De jön egy rövid időre haza és velem is akar találkozni. November elején Muzsnai Lacival is találkoztunk.³²

A negyedik csoport³³

Vádirat száma és kelte: Budapesti Államügyészség, 1951. áu. 001230/I. sz.; dr. Avar Jenő államügyész; 1951. július 24.

Elsőfokú bíróság és tanácsvezető bíró: Budapesti megyei Bíróság, dr. Olti Vilmos
Elsőfokú ítélet száma és kelte: B.II.001230/1951/4, 1951.10.16

Másodfokú ítélet száma és időpontja: Legfelsőbb Bíróság, B. IV. 00154/1951/13.; 1952. január 1. Az I. fokú ítélet jogerőre emelkedett.

Másodfokú bíróság és tanácsvezető bíró: dr. Lázár Miklós tanácsvezető

név	ítélet	II. fok	letartóztatás
I. r. Gyümölcsfalvi Imre			
Sopron, erdészeti dolgozó	15 év	jogerőre emelkedett	1950.12.12.
II. r. Szabó Lőrinc			
Sopron, gimn.érettségi	7 év	jogerőre emelkedett	1950.12.12.
III. r. Csányi Ferenc			
Sopron, gimn.érettségi	7 év	jogerőre emelkedett	1951.01.23.

³² Kövér, 1999. 166-175.

³³ ÁBTL 3.1.9 V-105904. 194-199; 200-210.

IV. r. Móricz Frigyes			
Sopron, gimn.érettségi	4 év	jogerőre emelkedett	1951.01.24.
V. r. Muzsnai László			
Szombathely, egyetemi hallgató	10 év	jogerőre emelkedett	*1951.01.24.
VI. r. Marasztó Endre			
Szombathely, orvostanhallgató	5 év	jogerőre emelkedett	1951.01.24.
VII. r. Keve Ferenc			
Szombathely, gimn.érettségi	5 év	jogerőre emelkedett	1951.01.24.
VIII. r. Homoki István			
Sopron, erdőmérnök-hallgató	5 év	?	1951.01.24.
IX. r. Bokor Dénes			
Szombathely, tisztviselő	10 év	jogerőre emelkedett	1950.12.12.
X. r. Bodorkós Ferenc			
Budapest, építészmérnök-hallgató	4 év	jogerőre emelkedett	1951.02.11.
XI. r. Németh Kálmán			
Sopron, műszaki rajzoló	1 év 6 hó	jogerőre emelkedett	1951.01.13.

A csoport tagjai

Gyümölcsfalvi Imre

1931. január 5-én született Sopronban. Édesanyja Horváth Mária, édesapja Gyümölcsfalvi György volt. Sopronban laktak a Bercsényi Miklós utca 13. szám alatt. Négy testvére volt: Gyümölcsfalvi Mária (Török Miklósné) a soproni Selyemiparban csévelő volt, Gyümölcsfalvi Magda (30 éves) a soproni Postánál tisztviselő, Gyümölcsfalvi György (28 éves) terményfelügyelő a győri Növénytermeltető Vállalatnál és Gyümölcsfalvi Antal (18 éves). Édesapját Horthy Miklós kormányzó vitézzé avatta, majd főtörzsőrmesteri rangban, a soproni Rákóczi Ferenc katonaiskolában raktárosként, utána a Zrínyi tiszti leánynevelő intézetben házfelügyelőként dolgozott. Gyümölcsfalvi Imre a soproni Szent István elemi iskolába járt, majd a kőszegi hadapródiskolába folytatta tanulmányait 1941-ben. A hadapródiskolával együtt 1945. március 28-án gyalogmenetben Nyugatra mentek, ahonnan 1945. október 1-jén tért vissza. Hazatérése után beiratkozott egy gimnáziumba, ahol 1950-ben leérettségizett. Ekkor beadta a

jelentkezését a miskolci egyetem kohómérnöki karára, de visszautasították azzal, hogy betelt a létszám a félévre. Elhelyezkedett a Magasépítési Vállalatnál, majd az Állami Erdőgazdaságnál. 1950. december 12-én pedig letartóztatta az ÁVH.³⁴ A bíróság 15 év börtönbüntetésre ítélte, a demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetésének büntetésében. Büntetéséből jelentős időszakot a márianosztrai börtönben töltött. 1956. július 9-én kelt felülvizsgálati jegyzőkönyvben, büntetését kegyelemből 1/3-val csökkentették, vagyis 10 évre csökkent a börtönbüntetés.³⁵ Az 1956-os forradalom és szabadságharc idején, a forradalom kiszabadította, majd annak bukását követően, Gyümölcsfalvi elhagyta az országot.

Szabó Lőrinc

1923. január 17-én született Mosonban. Édesanyja Kovács Ilona, édesapja Szabó Lőrinc. Sopronban lakott. Két lánytestvére van. Édesapja hivatásos katonatiszt volt, 1933-ban helyezték át Szombathelyre a III. hadtesthez. Előtte a mosoni határőrs parancsnoka volt. A szombathelyi repülő akadémián tanult, 1944. november 15-én avatták repülő hadnagygyá, majd az akadémiával együtt Nyugatra települt, ahol angol hadifogságba estek. 1945. november 20-án jött vissza Magyarországra. Először tűzszerész járőr mellett dolgozott, később az Állami Erdőgazdaságban kapott állást, letartóztatásakor a brenbergi bányában dolgozott, mint aknamélyítő. Szabót Gyümölcsfalvi tájékoztatta az ellenállásról és „beszervezte”. Három röpcédulát kapott Szabó Lőrinc Gyümölcsfalvi Imrétől terjesztésre, de ezeket ő elégette. 1950. december 12-én letartóztatták, majd 7 év börtönbüntetésre ítélte a bíróság szervezkedésben való részvétel büntetésében. Büntetésének egy részét, a tatabányai Bv. Munkahely-parancsnokság XIV. akna munkahelyén töltötte. 1956. június 25-én feltételes szabadlábra helyezték.³⁶

Csányi Ferenc

1929. október 25-én született Sopronban. Édesanyja Kovács Irén, édesapja Csányi Ferenc. 1945 előtt, a soproni hadapródiskola tanulója volt, és az iskolával együtt Nyugatra települtek. 1945 októberében hazajött, majd folytatta gimnáziumi tanulmányait. Az érettségét követően a soproni Selyemipari Vállalatnál helyezkedett el.

³⁴ ÁBTL 3.1.9 V-105904. 38-42.

³⁵ ÁBTL 3.1.9 V-105904. 215.

³⁶ ÁBTL 3.1.9 V-105904. 212.

Móricz Frigyes

1921. június 28-án született Sopronban. Édesanyja Krizmanics Ágnes, édesapja Móricz Frigyes. Az édesapja rendőr törzsőrmester volt. 7 gimnázium után előbb gyári munkásként helyezkedett el, majd jelentkezett katonai szolgálatra és a repülősohkhöz vonult be, közben leérettségizett. 1945 áprilisában szovjet hadifogságba esett, ahonnan 1948-ban tért haza. 1949-ben a Magasépítési Nemzeti Vállalatnál helyezkedett el, és ott dolgozott letartóztatásáig. A csoport ítéletében 4 évre ítélte a bíróság. Az 1956-os forradalom és szabadságharc elleni 2. szovjet intervenció idején elhagyta az országot.

Muzsnai László

1930. szeptember 30-án született Szombathelyen. Édesanyja Tóth Irén, édesapja Muzsnai László. Katonatiszti családból származott. 1945 előtt a kőszegi hadapródiskola hallgatója volt. Az intézettel együtt nyugatra ment, majd 1945 folyamán visszatért Szombathelyre, ahol leérettségizett. 1949 szeptemberében az Eötvös Lóránd Tudományegyetem geológiai fakultására felvették. Őrizetbe vételekor is ide járt.

A vádiratban az is szerepelt, hogy már az 1945-ös választások előtt a kommunisták ellen uszító hangú röpcédulákat terjesztett néhány társával. 1947 júliusában Lengyel Antallal Ausztriába mentek át illegálisan, ahol a vádirat szerint, Fürstenfeldben, az FSS egyik tisztje kihallgatta Muzsnait. A kihallgatás során elmondta, hogy Szombathelyen nincs katonai repülőtér, viszont szovjet csapatok állomásoznak. Azt az információt is közölte ekkor, hogy Veszprémben és Pápán is van katonai repülőtér. Muzsnai 1950 áprilisában Lengyel Antal révén lépett be a szervezkedésbe, melyben a P476/2. fedőszámot kapta. 1950 augusztusában, Lengyeltől kb. 20 röpcédulát vett át, melyeket Szombathely utcáin szétszórt. Néhány nappal később, Bokor Dénessel Keszthelyre újabb (5 darab) röpcédulát küldött, hogy azokat ossza szét. Marasztó Endrét, Tóth Andrászt egyedül, Keve Ferencet pedig Lengyellel közösen szervezték be a mozgalomba.³⁷ Muzsnai, 1950 szeptemberében 30 darab röpcédulát vitt Szombathelyre, melyeket ezt követően Lengyel Sopronba küldött, hogy ott terjesszék szét. 1950 novemberében Muzsnai arra vállalkozott, hogy Gárdonyban, a Bokor Dénes által elásott löszert, együtt Szombathelyre szállítják.³⁸ Muzsnai László ugyan 10 év börtönbüntetést kapott, de a büntetésének letöltése közben, 1952-ben elhunyt a börtönben.³⁹

37 ÁBTL 3.1.9 V-105904. 196.

38 ÁBTL 3.1.9 V-105904. 197.

39 ÁBTL 2.2.1 I/8. 8. doboz, 1107. Szombathelyen, a 112/1952. anyakönyvi kivonat számon jegyezték be az elhalálozást.

Marasztó Endre

1931. május 9-én született Csornán. Édesanyja Gyimóti Anna, édesapja Marasztó Ferenc. Egyetemi hallgató volt Pécsen. 1950 áprilisában Muzsnai László szervezte be az ellenállási mozgalomba. Marasztó arra vállalkozott, hogy a pécsi egyetemen két megbízható személyt megkeres és beszervez a mozgalomba, melyből júliusra egyet sikerült is megtennie. A rölapok terjesztéséről tudott és olvasta tartalmukat. Marasztót 5 év börtönbüntetést kapott, majd az 1956-os forradalom bukása következtében elhagyta az országot.

Keve Ferenc

1931. március 23-án született Szombathelyen. Édesanyja Birbauer Erzsébet, édesapja Keve Ferenc. A gimnáziumi érettségi letétele után 1950 októberében Muzsnai László és Lengyel Antal szervezte be az ellenállási mozgalomba. Elsőként szervezési feladatokat látott el, majd amikor tudomására jutott Lengyel Antal szökési kísérlete, vállalkozott arra, hogy összekötő lesz a szervezkedés két tagja között, vagyis Muzsnai László és Matók Leo között. 1951-ben 5 évre ítélte a bíróság. Az 1956-os forradalom során részt vett a forradalomban és követelte a kommunista vezetők leváltását és eltávolítását.

Homoki István

1929. július 9-én született Ungváron. Édesanyja Lukács Mária, édesapja Homoki János. Hadapródiskolába járt. A szovjet csapatok előrenyomulása következtében, az iskola befejezése előtt, szüleivel Ungvárról Sárvarra menekültek. 1949-ben Szombathelyen leérettségizett, majd a soproni Agrártudományi Egyetem erdőmérnök karára felvették. Letartóztatásakor másod éves hallgató volt. 1951-ben a bíróság 5 év börtönre ítélte. Az 1956-os forradalom és szabadságharc bukását követően elhagyta az országot.

Bokor Dénes

1931. április 3-án született Szombathelyen. Édesanyja Knauzbach Emma, édesapja Bokor László. Szombathelyen lakott a család. Édesapja 1944-ig hivatásos katonatiszt volt, alezredesi rangban. Egy nővére van, Bokor Márta. Ő is a kőszegi hadapródiskolá-

ba járt, mint többi társa, innen volt az ismeretségük is. A családdal nyugatra települtek, majd 1945-ben visszatértek. Bokor Szombathelyen beiratkozott a gimnáziumba, ahol 1950-ben leérettségizett. Ezt követően a Vízgazdálkodási Körzetnél helyezkedett el, és ott dolgozott letartóztatásáig. Bokor Dénes jogerősen 10 év börtönbüntetést kapott, melyet 1956. július 2-i felülvizsgálat során sem enyhítettek.⁴⁰ A határozat indoklásában az állt, hogy „az eddigi büntetés a célját egyáltalán nem érte el. Az elítélt megtagadta a hozzá feltett kérdésre való válaszadást, öntelten, beképzelt és szemtelenül viselkedett, arrogánsan a kihallgató ügyész szemébe röhögött és megvetését a mai rendszerrel szemben azzal fejezte ki, hogy székét megfordítva hátat fordított az ügyésznek.”⁴¹ 1956. október 28-án a forradalom kiszabadította a márianosztrai börtönből, majd ezt követően elhagyta az országot.

Bodorkós Ferenc

1930. október 8-án Bozsokon született. Édesanyja Molnár Anna, édesapja Bodorkós Ferenc. 1950-ben érettségizett, majd a budapesti műszaki egyetemre beiratkozott. Építézmérnök hallgató volt. 1950 augusztusában Lengyel Antal beszélgetett el vele az ellenállási mozgalmukról és megmutatta neki az „Idő” című röplapot. Ezt követően még 1950 szeptemberében is kapott röplapokat terjesztésre. Az ítéletben 4 év börtönbüntetést kapott. 1954. március 8-án, feltételesen szabadlábra helyezték. Az 1956-os forradalom bukását követően elhagyta az országot.

Németh Kálmán

1929. szeptember 22-én született Sopronban. Édesanyja Nagy Erzsébet, édesapja Németh Kálmán. 1950-ben érettségizett, majd ezt követően műszaki rajzolóként a soproni Magasépítési Nemzeti Vállalat alkalmazásába került. 1950 októberében találkozott régi osztálytársával, Gyümölcsfalvi Imrével, aki megmutatta neki a röpcédulákat és elmesélte neki az ellenállási mozgalmuk lényegét. Azt is elmondta, hogy ez az ellenállási mozgalom Sopronon kívül kiterjedt Szombathelyre és Budapestre.

40 ÁBTL 3.1.9 V-105904. 221.

41 Uo.

A letartóztatás és a nyomozás

Gyümölcsfalvi Imrét, Bokor Dénest és Szabó Lőrincet 1950. december 12-én tartóztatta le a határőrség, majd a nyomozást a szombathelyi ÁVH, a győri ÁVH segítségével folytatta le. Csányi Ferencet és Németh Kálmánt 1951. január 23-án tartóztatták le, majd január 24-én következett Móricz Frigyesnek, Muzsnai Lászlónak, Marasztó Endrének, Keve Ferencnek, Homoki Istvánnak a lefogása. A csoportból utolsóként Bodorkós Ferencet tartóztatták le, 1951. február 11-én.

A vádirat és az ítélet

A budapesti Államügyészség 1951. áü. 001230/1. szám alatt adta ki a vádiratát a megyei bíróságnak, Gyümölcsfalvi Imre és társai ügyében.⁴² A vádirat első rendű vádlottját, Gyümölcsfalvi Imrét, a demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetésének elkövetésével vádolták, míg a vádiratban szereplő következő 9 társát, a demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben való tevékeny részvétel büntettségével, és ezen felül Muzsnai Lászlót egy rendbeli kémkedés büntettségével, míg Bokor Dénest lőfegyver és lőszerrejtegetés büntettségével elkövetésével is vádolták. A X. rendű vádlottat, Bodorkós Ferencet a demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés büntettségével vádolták, Németh Kálmánt, a XI. rendű vádlottat pedig feljelentési kötelezettség elmulasztásának büntettségével vádolta meg az államügyészség.

Gyümölcsfalvi Imrét⁴³ (I. rendű), Szabó Lőrincet (II. rendű), Bokor Dénest (IX. rendű) 1950. december 12-én helyezték előzetes letartóztatásba. Többi társukat ezt követően tartóztatták le a papírforma szerint.⁴⁴ Így 1951. január 23-án előzetesbe helyezték Csányi Ferencet (III. rendű) és Németh Kálmán (XI. rendű). Másnap került előzetesbe Móricz Frigyes (IV. rendű), Muzsnai László (V. rendű), Marasztó (Mittl) Endre (VI. rendű), Keve Ferenc (VII. rendű) és Homoki István (VIII. rendű). Majd végül, 1951. február 12-én kerítették sort Bodorkós Ferenc (X. rendű) előzetes letartóztatásba helyezésére.

42 ÁBTL 3.1.9 V-105904. 194-199.

43 Az 1956-os forradalom leverését követően, a „Nemzetőr” című újság kiadója volt. 1960-ban Münchenben meghalt.

44 Ebben az időszakban rendszeresen nem az bizonyult a helyes letartóztatási dátumnak, amelyet a hivatalos iratokon feltüntettek, hanem jóval előbb megtörtént a személy elfogása, majd ezt a későbbiekben „törvényesítették”.

A vádirat a következő magyarázattal szolgál ezen személyek letartóztatására. „Péterfi Vilmos terhelt 1948. év őszén elhatározta, hogy „Új Társadalom Útja”, elnevezés alatt illegális szervezkedést hoz létre azzal a céllal, hogy a népi demokráciák megdöntését az imperialista államok fegyveres támogatásával elősegítse. Közvetlen feladatként a szervező munkát és a népi demokratikus rendszer gyengítését tűzte ki. Ennek érdekében „Idő” cím alatt a népi demokráciát és a Szovjetuniót gyalázó, a jelenlegi rendszer ellen uszító fasiszta röpiratok terjesztését határozta el. Az illegális szervezkedés egyik tagja Pfitzner Rudolf, Szombathelyen kezdte meg a szervező munkát és az illegális röpirat terjesztését. Pfitzner Rudolfon keresztül kapcsolódtak be a jelen bűnper vádlottjai a sejtyszerűen kiépített illegális szervezkedésbe.”⁴⁵

A vádirat szerint, Gyümölcsfalvi Imrét 1950. augusztus 17-én felkereste lakásán Lengyel Antal, az illegális mozgalom szombathelyi vezetője. Lengyel ekkor ismertette Gyümölcsfalvival a mozgalmuk lényegét és célkitűzéseit, majd beszervezte Gyümölcsfalvit a mozgalomba. Gyümölcsfalvi vállalta, hogy a mozgalom soproni részlegének megszervezője és a vezetője lesz. Ekkor átvett 20 darab röplapot, és azokat a következő napon, Sopronban, különböző helyeken szétszórta. Majd, amikor végrehajtotta ezt a feladatot, a gyanúsítás szerint beszervezte a mozgalomba Móricz Frigyeszt, Szabó Lőrincet⁴⁶ és Csányi Ferencet⁴⁷. Szabó Lőrinc beszervezését követően szervező munkára és fegyverek beszerzésére vállalkozott. 1950. október második felében két személyt szervezett be a mozgalomba. 1950. december 3-án, Szabó Lőrinc megbeszélte Gyümölcsfalvival, hogy Gyümölcsfalvi távollétében vezeti és összetartja majd a soproni részleget. 1950. december 12-én Gyümölcsfalvival az élen letartóztatták a társaságot.

Az ítéletben is ugyanez a tényállás és vádpontok szerepelnek a letartóztatott „szervezkedők” ellen. A másodfokú ítéletben a csoporttagjai nem kaptak sem enyhítést, sem súlyosbítást, vagyis az elsőfokú ítéletet helybenhagyta a másodfokú bíróság.

Az ítélet szerint, Gyümölcsfalvi Imrét, a demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetésének büntette miatt 15 évi börtönre ítélték. Szabó Lőrincet és Csányi Ferencet 7-7 év börtönre, Móricz Frigyeszt 4 év börtönre, Muzsnai Lászlót és Bokor Dénest 10 év börtönbüntetésre, Marasztó Endrét, Keve Ferencet és Homoki Istvánt 5-5 év börtönre, Bodorkós Ferencet 4 év börtönre ítélte a bíróság, mert bűnösnek találta őket a demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben való részvétel büntetésében, Bokor Dénest pedig lőfegyver és lőszerrejtegetés büntetésében is bűnösnek találtatott. Németh Kálmánt enyhébb letöltendő börtönbüntetését

45 ÁBTL 3.1.9 V-105904. 195.

46 Szabó Lőrincet 1950 szeptemberében szervezte be a mozgalomba Gyümölcsfalvi Imre.

47 1950 októberében szervezte be Csányi Ferencet Gyümölcsfalvi Imre.

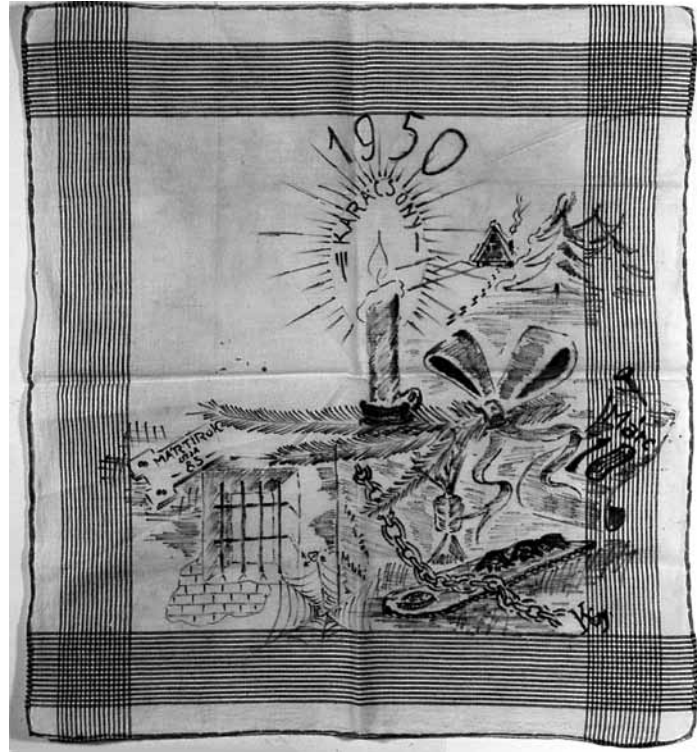
kapott, 1 év 6 hónap börtönbüntetésre ítélte a bíróság feljelentési kötelezettség elmulasztása miatt.

Muzsnain keresztül Tóth Bálint, Gyöngyösi István írók és Mihályi Géza v. kispap is az ellenállási mozgalom tagjai voltak. Nagymajtényi Istvánt minden bizonyíték hiányában 1953-ig internálták. A csoport Takács Ferencen keresztül kapcsolatban állt a farkasfai per vádlottjaival is, amely a kommunista igazságszolgáltatás legvéresebb fejezetéhez tartozott.⁴⁸

48 Ott 10 személyt végeztek ki és 70-et állítottak közülük bíróság elé. Takácsot ebben az ügyben újra bíróság elé állították és életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték.

Bank Barbara

Karácsony(ok) ünneplése „bezáva”

Börtönben, zsebkendőre készített karácsonyi hangulat.

Ez az írás abból a szándékból készült, hogy bemutassuk azokat a karácsonyi „történeteket”, melyeket 1945 után éltek át azok a személyek, akik hadifogságban, börtönben voltak, majd a karácsonyok megünneplése, illetve a megünneplésének tiltása hogyan alakult át az 1950-es év

években és bővült az internáltak, zárt táborba deportáltak emlékeivel.

Hivatalos és rövid meghatározása a karácsonynak így található meg lexikonokban: A karácsony egy keresztény ünnep, amelyen Jézus Krisztus születésére emlékeznek. Minden év december 25-én tartják világszerte, bár nem ezt a dátumot tekintik Jézus születésének. Feltehetőleg vagy azért esett erre a választás, mert egyes keresztény szerzők szerint Jézus szenvedése azaz a húsvét illetve fogantatása az év azonos napján, március 25-én történt, vagy azért, mert ekkor kezdődött el a téli napforduló a Föld északi

féltekéjén. A karácsony a karácsonyi- és ünnepi szezon közepén van, a kereszténység ettől az ünneptől kezdi számolni a karácsony hetét, amely tizenkét nappól áll. Annak ellenére, hogy a karácsony egy tradicionális keresztény ünnep, sok nem-keresztény ember ünnepli világszerte a szeretet ünnepeként.

Erről Magyarországon az akkori börtönviszonyokat, illetve az internáló-, kitelepítő és zárt táborokat megvizsgálva azt a bizonyosságot kapjuk, hogy az erőszakszervezetet, az Államvédelmi Hatóságot, a fogva tartókat 1949-től egyáltalán nem érdekelte, hogy ünnepek vannak, sőt ezeken a napokon még durvábban viselkedtek a fogvatartottakkal. Bár titokban, de az örök köreiben is voltak kivételek, de ők is féltek, egymásban sem bíztak.

A szovjet hadifogságban megünnepték a karácsonyt. Még karácsonyfát is állítottak, karácsonyi dalokat énekelhettek a hadifoglyok, sőt készíthettek egymásnak kis ajándékokat is.

Ez a magyarországi börtönviszonyokban, különös tekintettel az 50-es évek elejére már nem volt jellemző. A rabok csak onnan tudták, hogy milyen nap van – vagy nyomon tudták követni a napokat és egyfajta naptárat készítettek – hogy misére harangoztak. Nem ünnepelehték a karácsonyt, azok a napok sem különböztek a többitől.

Hadifogolytáborokban Szovjet hadifogságban

„Mindig beszerezték a karácsonyfát. Az oroszok nagyon megtartották az ünnepet. Egyszer megtiltották az éjféli misét Voronyezsben volt egy régi hadifogoly katolikus pap, a Balogh Páter. A hadifoglyok letették a kanalat és éhségstrájkoltak, ekkor engedték az éjféli mise megtartását.” Emlékezett vissza egy egykori hadifogoly, aki igen tapasztalt volt, ugyanis 23 tábort járt meg hadifogsága idején. 1950 decemberében, amikor átadták a magyar hatóságoknak, a tiszalöki internáló- és hadifogolytáborba került, egészen 1953-ig. Érdekes, hogy a tiszalöki táborból nem emlékezett arra, hogy egyszer is engedélyezték volna a karácsonyi ünnepek megtartását. Sőt egymás barakkjaiba sem mehettek át.

Ugyanezt tapasztalták a nyugati hadifogságban is. (Itt az angol hadifogságban történetekről van információnk.)

„1945 decemberében Borghorstban voltunk, szereztünk egy kis karácsonyfát és beállítottuk a szobánkba. Loptunk egy kályhát a vasútállomásról, mert akkor már nagyon hideg volt.” Petrusz Tibor főzte a karácsonyi gulyásleveset. „Sőt még süteményt is készítettem. A kekszet megkentem vajjal és mézzel, és valami aromát is belekevertem, ez volt a sütemény. Nekem volt Bibliám és én olvastam ilyenkor mindig belőle.”

Majd következtek a **karácsonyok különböző börtönökben ...**

Karácsony a recski internálótáborban

Az első büntetőbrigád 1950 karácsonyán, „természetesen az ünnep mindkét napját munkával kellett ünnepelni, nehogy valaki a szeretet és a megbocsátás ünnepén elérekenyüljön. Tabódy István, most szent karácsony ünnepén, itt a büntetőbrigádban is megszervezte a karácsony megünneplését, imádkoztak és szent énekeket énekeltek. Beárulta valaki, össze – vissza verték és fogdára került. Az egész barakkot megbüntették és később még kevesebbet adtak enni, a munkahelyeken még jobban meghajszolták az egész brigádot a karácsonyi énekek miatt.”

Karácsony a zárt táborokban

Tudtátok, hogy karácsony van? Megengedték, hogy emlékeztek róla?

Nem engedték, de tudtuk. Emlékeztünk. Énekeltek a vendek nagyon szépen, a svábok stielen nacht-ot, mi pedig a mennyből az angyalt énekeltük. Meg jöttek a csomagok, az volt a csoda. A csomagot hellyel-közzel megkaptuk. Ha gazdag volt a csomag, akkor azt már megdézsmálták és a címzettjére ráfogtak valamit, hogy büntetésből ne kaphassa meg. Megvámolták mindenkinek a csomagját. Az egyik karácsonyon Kónya helyett Kányára ment a csomagom, az egy rettenetes karácsony volt. Anyám dolgozott, volt egy karácsony, amikor majdnem beszakadt a csárda padlása, annyira megpakolták kukoricával. Karácsony esete kivezényelték a férfiakat kukoricát pakolni, ami általában is egy életveszélyes helyzet volt. Volt egy olyan karácsony is, amikor tetőt kellett cserepezni, de annyira hideg volt, hogy a cserepekre ráfagyott az emberek keze. Három karácsonyt töltöttünk Kónya pusztán. Az első az egy istálló karácsony volt, én úgy emlékszem, hogy viszonylag elviselhető volt a hőmérséklet is, mivel a birkák ott bégettek mellettünk. Jó meleget adtak. Misézni nem miséztek, mert nem volt Kónyan pap.

Ajándékot tudtatok egymásnak adni, vagy készíteni a csomagokon kívül?

Volt édesanyámnak egy barátnője, akitől – én nem tudom honnan szerezte – én kaptam egy emlékkönyvet. Az volt az egyik karácsonyon az ajándék, de annak borzasztóan örültem. Az első karácsonyunk nagyon keserves volt, mert még nagyon friss volt az emlék. Apám mesélte, hogy Recsken könyökön kúszták őket a fagyban, hóban, karácsonyeste, mert karácsonyi dalt énekeltek a barakkban. Ez volt az örök ajándéka.

A barakkot nem díszítették fel valahogy?

De voltak olyanok, akiknek szerencsájük volt a csomagban küldtek fenyőágot, fenyőfát. Ilyen volt a Batai tanítónak volt karácsonyfája. Azt a barakk közepére, a dob-

„1949 karácsonyán a Katpol-on voltam, a Zalka Máté laktanyában. Arról semmi jót nem lehet mondani. Onnan tudtuk, hogy karácsony volt, hogy kiszámoltuk. Az kegyetlen, az borzasztó volt. Semmivel sem volt jobb, mint a többi nap, inkább még nagyobbat rúgtak belénk (...) Sokkal jobb volt már a következő, 1950-es karácsony. Az a Margit körúton ért engem. Az felüdülés volt, mert ott tudtuk, hogy karácsony van, az már az elítélések után volt. Tudtunk, egy kis programot szervezni. Itt azért jó társaság volt együtt, zömében katonatisztek: Szepessy Artúr, Turányi Feri, Bartha Pista, egy jó társaság volt. Szóltak a harangok és áhítattal, csendben állt mindenki és hallgatta a harangok hangját. 1951 karácsonyán már a váci börtönben voltam. Akkor a karácsonyt a rabkórházba töltöttem. Ott volt akkor a Kriszten Ferenc hatvani rendházfőnök, Zakar András, Jaczkó Pál, Rácz Jenő, Friedrich István is. Az megint egy felemelő dolog volt és kivételes társaság. 1952-1953 karácsonyát a Gyűjtőben töltöttem. Ott tudtuk, hogy karácsony van, annál is inkább, mert oda is behallatszottak a harangok. A zárkában 4-en vagy 5-en voltunk és bensőségesen megemlékeztünk az ünnepekről. 1953 karácsonya azért volt nagyon emlékezetes, mert karácsony előtt újra írhattunk levelet haza és kérhettünk csomagot is. Karácsonykor pedig édesanyám és édesapám beszélőre jöhetett hozzám. Három év óta újra láthattam őket és beszélhettem velük. Elég rendesen hagytak minket beszélni. A következő két karácsonyt pedig a csolnoki rabtáborban töltöttem. Csolnokról már lehetett levelezni.” Emlékezett vissza sok-sok börtönben és munkatáborban töltött karácsonyára Petrusz Tibor.

„1952 Karácsonyán történt, hogy amikor a felvarrt kartonokat visszahozták a Kisfogházból, az egyik ór odajött hozzánk és halkán, hogy senki ne hallja, odasúgta: »Azt az alsó ládát nézzék meg különösen, hátha találnak benne valamit«, s ezzel elkullogott. A ládában a kartonok között egy kis csomagot találtunk, abban küldték a nők a maguk karácsonyi ajándékát: kis szövetdarabokból varrt szívek, rajtuk ráhímezve nevek és jókívánások, sárga ismerős papírba csomagolt szaloncukor! Úgy látszik, kaphattak cukrot és tejet, ezekből csinálhattak valami szaloncukor-szerű masszát s utána ezt pakolták be, miután más papír nem volt, WC-papírba. Hosszú esztendőkön keresztül ez volt az első karácsonyunk, amikor »ajándékot« is kaptunk.”

Az internáló – és kényszermunkatáborokban még a harangszó sem adatott meg, főleg a recski, tiszalöki és a kazincbarcikai táborokban, amelyek egy-egy településtől messze voltak ahhoz, hogy a harangozás eljusson hozzájuk. Sőt azon a napon is kihajtották őket dolgozni a különböző munkahelyekre. Ez történt a hortobágyi 12 zárt táborban is, ahol Szenteste és a karácsonyi ünnep többi napján is ugyanúgy dolgoztak a felnőttek. Nem volt különbség, nem volt engedékenység és jóindulat. De azért így is történtek csodák.

kályha közelébe állították és feldíszítették. Lukács Jóska meg talált zöld ágat és azzal is feldíszítették a barakkot. A szaloncukor az érdekes volt, mert otthon a nagymamám azt mondta, hogy az angyalok annyira elfoglaltak, hogy ő segít nekik szaloncukrot készíteni, mivel a háború után ilyen nem volt. Diós-rumos szaloncukrot csinált, én olyan finomat azóta sem ettem. A nagymamám küldött nekem egy bögrében szaloncukor alapot úgy, hogy a bögre tetejére lekvárt tett, így a szaloncukor alapot nem fedezték fel, így megkaptuk, és én jól belakmároztam belőle.”

Az 1956-os forradalom és szabadságharc leverését követően a karácsonyok hasonlóak voltak az 50-es évek eleji viszonyokhoz.

„A forradalom leverése után az ember hónapokig vizsgálati fogságban volt, lehetőleg mindenkitől elvágvá, s ezért a karácsony csak annyiban érintette, amennyiben a magánzárka csendjében gyakrabban kalandoztak hazafelé a gondolatai.

A jogerős ítélet kihirdetése után az ember „letöltő házba” került, ahol előbb vagy utóbb munkára vezényelték. Mivel az egy munkahelyen dolgozó rabok együtt is laktak, ezért az őrség szemében ezek a közösségek bármilyen falakon belüli rendtelenség lehetséges fészkeinek számítottak.

Minden állami ünnep fennkölt légtörést károsította volna bármelyik börtön lázadása. Ezért a falakon kívül munkásőr századok vigyázták a társadalom rendjét, belül pedig a parancsnokság a maga módján igyekezett elejét venni bármilyen rendezavarásnak. A „fenyőfa ünnepély” nem számított állami ünnepnek, a rabközösség lelki állapota azonban éppen ilyenkor reagált hevesen a legkisebb piszkálódásra.

Mindenki magából indul ki. Érvényes volt ez a politikai börtönök parancsnokaira is. A gazdasági hivatal minden hónapban lecsípett egy kicsit a siralmas rabnormából, hogy karácsonykor a szokásosnál bővebb kosztot oszthassanak. A lókolbász akkor is lóból készült ugyan, de nem három karikát adtak belőle, hanem két egész szálát! Azon persze semmit sem változtattak, hogy a munkaszüneti napokon ránk zárták az ajtót. Pedig jól ismerték azt a régi őrmesteri bölcsességet „A bakát nem szabad gondolkodni hagyni, mert ha gondolkodik, biztos rosszra gondol”. Az önsajnálát az egyszerűbb lelkék sajátja. Az 56-osok java tudta, hogy előttünk hány magyar generáció fizetett életével és szabadságával a haza megszabadításának a kísérletéért. Tehát nem történt velünk egyéb, mint azokkal akiknek a nyomába léptünk.

Ahol a szűkebb börtön közösségnek hívó emberek voltak a hangadói, eleve szó sem lehetett az ünnep megzavarásáról. Voltak azonban más erkölcsi-gondolati áramlatok is, és érdekes módon éppen az ún. revizionista kommunisták adtak hozzá tápot. Ezek a jól képzett marxista értelmiségiek a börtönben is reform-szellemű bolsevikok maradtak. Természetesen őket találta a politikai tisztgarantúra elég megbízhatónak a köztörvényes általános iskolások okítására. Nem kellett félnie a börtön operatív tisztjének attól, hogy a kötelező tananyag mellé valamilyen marxizmustól idegen eszmét csempésznek

a köztörvényes rabok ártatlan lelkébe. Nagy Elek rabtársam, a Néphadsereg alezrede-se, ám – székely lévén – sovinizmus miatt lefokozott és kirúgott munkástanács elnök szívesen tartott volna előadást Ady vallásos költészetéről a börtön iskola nebulóinak. Hallani kellett volna a revizionista tanári kar felhőrdülését (a magyarság nagy tömegei máig azt hiszik, hogy Nagy Imre párt – és kormánygarantúrája valamilyen magyarabb politikát hozott volna az országba).

Amerikai börtönöket látogatva jöttem rá, hogy a szabad társadalomban a legsúlyosabb büntetés a szabadság elvesztése. Nem úgy nálunk: Az elítélre még külön terheket kell rárakni ahhoz, hogy biztosan rosszabb élete legyen, mint odakint volt. Ezt ismerték fel a melós gyerekek, amikor a Gyűjtőt kis börtönnek nevezték, Kádár Magyarországot pedig nagy börtönnek.

A rab tehát magában igyekezett megélni az ünnepet, s így a néhány napos munkaszüneti bezártságot csendes befelé fordulásra használta fel. Ki-ki a maga módján. Az egyszerűbb lelkű fiúk nem viselték el a tétlenséget, mert hát gondolkodni fáj. Az okosabb fegyőrök igyekeztek minél több munkát adni nekik, hogy takarodókor fáradtan nyúljanak el a szalmazsákon. Ellesett beszélgetés két fegyőr között: „Szegények, most kushadnak a zárkában, mi meg megyünk haza.” – „Csak ne sajnáld őket! Ha az ellenforradalom győz, most mi lennénk rács mögött, s ők mennének a családjukhoz.””

Bank Barbara

„Itt élned, halnod kell”

– avagy emlékezés azokról a személyekről, akiket 1945-1953 között politikai okokból álnéven temettek el

„Abban az időben egyszerűen nem volt olyan központi hivatal, vagy hatóság, amely regisztrálta volna az összes letartóztatást, ítéletet, kivégzést, elhurcolást és az eltűnést. Ugyanis ami az ÁVH-n történt, az szigorúan megmaradt az ÁVH belügyének, és ki merte volna kutatni, hogy mi játszódik le a különböző pincék és kazamaták mélyén.”⁴⁹

Több esetben megtörtént az is, hogy ebben az időszakban kivégzettek, vagy börtönökben, internáló táborokban meghaltak hozzátartozói csak 1955-1956-ban, vagy az 1961-1963 közötti rehabilitálások, felülvizsgálatok során, vagy 1989 után megnyílt levéltárak dokumentumaiból tudták meg, hogy hozzátartozójuk már nem él, illetve, hogy mikor – jobb esetben, hogy hol hunyt el – halt meg és hol temették el. És ez volt a jobbik eset ...

Azokat a személyeket, akiket álnéven temettek el, vagy nem jelölték meg sehogyan sem a „temetési helyet”, vagy eladták a holttestet egy bonctani intézetnek, kórháznak, azok örökre eltűntek, ám a nevük, ha tudjuk dokumentumokból, vagy ismerjük társaik visszaemlékezéseiből, akkor fennmarad az utókor számára, a többiek nevei pedig feljegyeztettek az Égben ...

A Fő utcából, az Andrássy út 60.-ból is egyszerűen „eltűntek” emberek. Az Államvédelmi Hatóság tisztjeinek akkoriban egyik kedvenc jelmondata az volt, hogy „Nem vagyunk kötelesek a maguk életével elszámolni, számunkra legfeljebb a vödör mész előteremtése a probléma (...)”

„Egy B. nevű rabtársunkat, (aki a börtönben borbély volt) időnként felkeltették éjszaka az 1950-52-es években, és teherautón levitték Váctól északra a Duna bal partjára, ahol egy-egy füzesben, a homokos talajban B. elásta a teherautón hozott holttesteket, amelyeket az ÁVH hozott valahonnan.”⁵⁰

49 Fehérvári István: Börtönvilág Magyarországon 1945-1956. POFOSZ 1990. 49. (továbbiakban: Fehérvári 1990.)

50 Fehérvári 1990. 49.

A kivégzéseket főleg Budapesten a Markó utcai fogházban (1945-1948), a Gyűjtőfogházban (1945-1955), a Margit körúti katonai börtönben (1949-1950) és az ÁVH Központ, Fő utcai börtönében (1951-1956) hajtották végre. De kivégzések folytak a Conti utcai volt kémelhárító fogházban is. Budapesten kívül 1949-ig Sopronkőhidán is végeztek ki politikai elítélteket – a szovjetek, majd az ÁVH. Kivégzések történtek még Szombathelyen, Miskolcon statáriális ügyekben Szegeden és Kecskeméten.

A legtöbb kivégzést a Kozma utcai Gyűjtőfogházban, a Kisfogház udvari részében hajtották végre. Ezen az oldalon ugyanis nem voltak zárkaablakok és a Csillag-részből sem lehetett odalátni.

A halálos ítéleteket a Gyűjtőben és más helyeken is, általában a korareggeli órákban, rendszerint 7 órakor, a PV-n pedig az éjszakai órákban hajtották végre. Statáriális ügyekben a nap bármelyik időpontjában, a törvény szerint az ítélet meghozatala – jogerőre emelését követően, két óra múlva kellett végrehajtani.

Egy 1951. november 15-én, Bánkuti Antal államvédelmi százados által „szentesített” házi rend, amely az Állambiztonsági Büntetőintézet⁵¹ rendjére vonatkozott bele foglaltatta külön pontban (5. pont) a halálos ítéletek végrehajtásáról szóló rendelkezését. Miszerint az „intézetben elhelyezett elítélteken a halálos ítéletet minden esetben jogerős bírói ítélet után és a központ által kapott engedély alapján lehet végrehajtani. (Ez nem meglepő és szokatlan, ha tudjuk, hogy a bírónak megsabták, hogy mennyi halálos ítéletet kell kiszabni, sőt az ÁVH Központ által előre megszerkesztett vádiratot, illetve ítéletet is a tárgyalás kezdetére, illetve a per utolsó napjára megkapták egyes esetekben.) Azokat az elítélteket, akik halálra vannak ítélve külön cellákba egyenként helyezük el és megerősített őrséget állítunk szolgálatba. Az ítélet végrehajtás előtt a nyilvántartó vezetője az ügyeletes tiszttel együttesen megállapítják a személyazonosságot. A végrehajtott halálos ítélet után a nyilvántartó vezetője a központi nyilvántartót értesíti.”⁵²

1953. november 6-án, a Legfőbb Ügyészség Különleges Ügyek Osztályának osztályvezető ügyésze, Bakos Pál levelet intézett az Országos Börtön parancsnokának, a meghalt elítéltek eltemetésének ügyében, amelyben kérte – az Országos Börtön parancsnokát –, hogy a Kozma utcai börtönintézetben, „a legutóbbi időkben is temettek el különböző államvédelmi őrizetben meghalt elítélteket, őrizeteseket. Az osztályvezető ügyész szerint az ő feladatuknak jelölték ki, hogy a temetés körülményeit, annak törvényes módját ellenőrizzék, a halotti anyakönyvi átvezetés végrehajtását megszervezni és

51 Állambiztonsági Büntetőintézet: a volt Gyűjtő. Az ÁVH 1951. május 5-én vette át az Igazságügy Minisztériumtól. Átvették az intézethez tartozó épületeket és berendezéseket teljes egészében, ám az intézethez tartozó Elmemegfigyelő továbbra is az Igazságügy Minisztérium kezelésében maradt.

52 ÁBTL 2.1 XII/15. 172. Államvédelmi Hatóság VI/2-III. alosztály, Gy. 1163/1951. számú dokumentum, Bánkuti Antal aláírásával.

a hozzátartozók részére a törvényes felvilágosítást megadni.” Ezért Bakos Pál felkérte a parancsnokot, hogy ezekről a temetésekről szóló kimutatások hiteles másolatát (név, születési adat, eltemetés ideje, sírhely pontos megjelölése, anyakönyvi átvezetés módja) soron kívül küldje meg a Legfőbb Ügyészségre.⁵³

Amikor 1963-ban, a koncepciók ügyekben őrizetbevett, kivégzett és börtönökben, internáló táborokban meghalt személyek temetési helyének felderítése eredménytelen maradt, akkor a BM III/2 osztály, Köteles István, osztályvezető rendőr alezredes azzal a javaslattal állt elő, hogy a fentebb jelzett ügyekben részt-vett, volt illetve akkor is a BM állományában levő személyeket hallgassák meg. A lista a következő volt vizsgáló tiszteket nevezte meg: Turi Károly volt rendőr százados⁵⁴, Fekete Zsigmond⁵⁵ volt rendőr őrnagyot, Gazdik Gyula, Lalik Árpád, Kapitány István dr., Barkóczy Pál dr., Halustyik Mihály dr., rendőr tiszteket, Hegedüs Gyula⁵⁶ volt rendőr hadnagyot. Ezek a vizsgálótiszteken felül, az elhalálozott személyek temetkezési helyét illetően felvilágosítással szolgált még a Vizsgálati Osztályon szolgálatot teljesítő Repnik József⁵⁷ rendőr százados, aki Fekete Zsigmond volt rendőr őrnaggyal együtt részt vett a koncepciók ügyek áldozatainak korábbi kihantolásában, illetve azoknak a volt államvédelmi és büntetés-végrehajtási beosztottaknak a felderítésében, akik annak idején a temetkezés körülményeire és helyére vonatkozóan felvilágosítással tudtak szolgálni.⁵⁸ Így meghallgatásra beidézték összesen 25 személyt a fentiekkel együtt: Péter Gábort⁵⁹, Károlyi Márton⁶⁰, dr. Bálint Istvánt⁶¹, Princz Gyulát⁶², Lőke Gyulát⁶³, Réh Alajost⁶⁴, Köteles Henriket⁶⁵, Kovács Gézá⁶⁶, Bánkuti Antalt⁶⁷, Lehota Istvánt⁶⁸, Fazekas Pétert⁶⁹, Zentai Ottót⁷⁰, Urr

53 ÁBTL 2.1 X/32. 62/179.

54 1957-ben elbocsátották a Belügyminisztérium állományából.

55 Az augusztusi párthatározat alapján szereltek le.

56 1953-ban, vagy 1954-ben elbocsátották a BM állományból.

57 A VI/2. Börtönügyi Osztály állományában dolgozott.

58 ÁBTL 2.1. X/2. 15. 1963. július 8-án kelt javaslat.

59 Az ÁVH volt vezetője.

60 Az ÁVH Vizsgálati Főosztályának helyettes vezetője, majd az Igazságügy Minisztériumban dolgozott osztályvezetőként.

61 Az ÁVH vezető orvosa volt.

62 Az ÁVH börtönök és internáló táborok ellenőrzését, temetéseket, stb. intézte.

63 A VI/2. osztály, Börtönügyi Osztály vezetője volt.

64 Figyelő-nyomozó, feladata mellett Princz Gyulának segített.

65 Figyelő-nyomozó, feladata mellett Princz Gyulának segített.

66 Az Országos Börtön, a váci Börtön operatív tisztje volt, előtte pedig Princz Gyula csoportjának tagja.

67 Az Országos Börtön parancsnoka, Princz Gyula helyettese volt.

68 A Váci Börtön parancsnoka volt.

69 A VI/2. osztály, Börtönügyi Osztály vezetőjének helyettese, a Recski internáló tábor parancsnoka. (Réh és Bédi sógora)

70 A VI/2. Börtönügyi Osztály titkára.

Józsefet⁷¹, Puskás Róbertet⁷², Sándor Györgyöt⁷³, Bodonyi Márton⁷⁴, Murányi Mihály⁷⁵, Nagy Jánost⁷⁶, Pados Lászlót⁷⁷, Csete Józsefet⁷⁸, Faludi Ervint⁷⁹, Berkesi Andrást⁸⁰, Csete Istvánt⁸¹.

A meghallgatott személyek egy része – Princz, Réh, Köteles, Bánkuti – csak Rajk László, Pálffy György, Sólyom László „elföldelésére”⁸² emlékszik, amelyben személyesen is részt vettek. A politikailag „kevésbé ismert személyek elföldelési helyét »nem ismerik«, idejét nem »tudják«, arra sem emlékeznek, hogy »milyen módon« történt a meghalt személyek eltemetése.⁸³ A kihallgatott személyek közül, a börtönparancsnokok, a volt VI/2. osztály vezetőit, Princz Gyulát és Lőke Gyulát nevezték meg mint azokat a személyeket, akiknek ismerniük kellett a temetések mechanizmusát. Princz Gyula és Lőke Gyula ellenben a felő vezetőket, mint Péter Gáborra, Károlyi Mártonra hárították a felelősséget. A volt vezetők Rákosi Mátyást, Szűcs Ernőt és Juhász István volt államvédelmi ezredeseket jelölték meg azon személyeknek, akik a temetéseket intézték⁸⁴, „akik meghaltak, beszélni már nem tudnak”⁸⁵.

A temetések módszerére vonatkozóan a következőket állapította meg a vizsgálat:

Az ÁVH hatáskörébe tartozó börtönökben és internáló táborokban történt halálesetről minden esetben a Vizsgálati Főosztályhoz tartozó, VI/2. osztály – amely a börtönök és internáló táborok ellenőrzését, felügyeletét látta el – kapott értesítést. A kapott értesítés alapján – amely az orvosi jelentést is tartalmazta – a VI/2. osztály intézkedett a kivégzett vagy meghalt személyek szállításáról, illetve elföldeléséről.

A meghalt személyek elszállítása, elföldelése mindenkor a legteljesebb konspirációval történt. A konspiráció nemcsak a külső szervek felé – tanács, temető – érvényesült, hanem az ÁVH-n belül is konspirált volt minden ezzel kapcsolatos tevékenység. Általában minden kivégzett vagy egyéb módon meghalt személyt a börtönökből és internáló

71 A VI/2. Börtönügyi Osztály őrparancsnoka.

72 A VI/2. Börtönügyi Osztály állományában dolgozott.

73 A VI/2. Börtönügyi Osztály állományában dolgozott.

74 A Katonai Ügyészség vezetője volt.

75 A Mártírok úti börtön parancsnoka volt.

76 Az Országos Börtön politikai tisztje, Bánkuti Antal helyettese volt.

77 Az Országos Börtönben munkahely vezető volt.

78 A Vizsgálati Osztály őrparancsnoka, a Recski internáló tábor parancsnoka volt.

79 Vizsgáló.

80 Vizsgáló.

81 Vizsgáló.

82 ÁBTL 2.1 X/2. 26. Ezt a szót használják a Jelentésben.

83 ÁBTL 2.1 X/2. 26.

84 Ez az egymásra hárítása a felelőségnek. Nem képzelhető el, hogy Rákosi maga intézkedett volna olyan ügyekben, mint egy meghalt, vagy kivégzett temetése. Ez abszurdum. Erre voltak a különböző osztályok, amelyeknek a tényleges funkciója és működése ezeknek az ügyeknek az elintézésére volt hivatott.

85 A jelentésben ez volt a mondat utolsó részének magyarázata.

táborokból – kivéve azokat a személyeket, akikről a fokozottabb konspiráció érdekében a Párt vezetője az ÁVH vezetőin keresztül külön intézkedett, mint Rajk, Szőnyi, Szalai, Zöld elföldelésének esetében, melyet Princz, Réh, Köteles államvédelmi tisztek hajtottak végre, a VI/2. osztály értesítése alapján a Gyűjtőfogház szállította és földelte el. A szállítás rendszerint este történt. A kocsira történt felrakást és a Gyűjtőfogházba történő kiszállítást a VI/2. osztály ellenőrizte, de az elföldelésben nem vett részt.

A meghalt személyek kisebb részét Vácon, többségét az Új-Köztemetőben az erre a célra kijelölt rabtemetőben – a Gyűjtőfogház parancsnokságának intézkedése alapján – temették el. Temetés előtt a hivatalos eljárás a következőképpen alakult: a meghalt személyt be kellett jelenteni az illetékes tanácsnál – ami sok esetben nem történt meg – majd ezt követően a temetőben befizették a sírhely árát, ahol nyilvántartásba vették a halottat. Ezt követően lehetett kiszállítani a sírhoz, ahol a kijelölt állandó sírásók elvégezték az elföldelést.

Politikai és konspirációs okok miatt a személyeket legtöbb esetben hamis néven jelentették be és temették el. Sok személyt egyáltalán nem vettek nyilvántartásba, hanem közvetlenül a Gyűjtőfogházból vitték a rabtemetőbe és név nélkül elföldelték. Ez főleg a koncepciók perében kivégzett vagy meghalt személyeknél és tömeges elhalálozásnál történt, mint például 1952-ben, amikor a Mosonyi utcai Rabkórházban járvány, öngyilkosság következtében nagyméretű volt az elhalálozások száma, a szovjet hadifogságból hazajött és „ellenőrzés” alá vont „horthysta” tisztek és főtisztek között.

A halottak szállítását a Gyűjtőfogház végezte, erre a munkára kijelölt rabokkal, külön erre a célra készített kocsival, amely külsőleg a Budapesti Csokoládégyár kocsijához hasonlított. A kocsit minden esetben előbb a Gyűjtő udvarába hajtott, ahol a rabokat leszállították az autóról, majd ezt követően a szállító autó kivitte a halottakat a rabtemetőbe. Volt olyan is, amikor a holttestet betették a hullakamrába és később vitték ki a rabtemetőbe. A halottakat személyi adatok nélkül szállították ki, többségükéről senki nem tudta a személyazonosságát. „Előfordult az is, hogy a személy feje be volt csomagolva, hogy ne lehessen felismerni.”⁸⁶ Így tettek Péter Gábor sógorával, Lusztig Gyulával is, akit 1953. februárjában a Conti utcai börtönből – ahol meghalt – pokrócba csomagolták és úgy vitték a Gyűjtőbe, ahol a boncolás után Nagy János – a Gyűjtőfogház parancsnok helyettese – megbízták a halott konspirált eltemetésével. Nagy János az utasítást személyesen végrehajtotta, viszont a személyről nem tudta, hogy kicsoda és a temetésnek a helyét sem kellett jelentenie senkinek.

Az elföldeléseket a rabtemetőben a temető alkalmazottai közül négy megbízható személy végezte. A temetések főleg este történtek. A négy személy a rendes fizetésén felül is kapott pénzt a Gyűjtőfogház parancsnokától, azért, hogy a látottakról ne beszéljenek sehol, senkivel. A halottak temetése a rabtemetőben különböző módon tör-

86 ÁBTL 2.1 X/2. 28.

tént. Előfordult, hogy egy-egy sírgödörbe 2-3 halottat egymás fölé, vagy hosszirányban temettek. Rendszerint ide temették a börtönökben meghalt és felboncolt holttesteket, vagy a boncolásból származó hullarészeket. A hullarészeket a halottakkal együtt, ha több volt belőle, akkor külön gödörbe „földelték el.” A holttesteket a legbarbárabb módon igyekeztek eltüntetni, megsemmisíteni, hogy arról semmiféle nyom ne maradjon. Ez a körülmény, valamint a konspirált módszer, ahogy a VI/2. Osztály és a Gyűjtőfogház a temetéseket végrehajtotta, nem teszi lehetővé és mellékletben felsorolt 10 személynél a temetési hely pontos megállapítását.⁸⁷ „A kihallgatott személyek közül azok a vezetők – Péter, Princz, Lőke – akik az intézkedéseket tették a halottak elszállítására, nem voltak őszinték, nem tárták fel az általuk megvalósított módszereket, azt azonban megállapítottuk, hogy az elszállított halottak temetési helyét nem tudják megmondani, mert azt nem ismerik. Hasonló a helyzet azokkal, akik az elföldelést végrehajtották. Ezek a személyek – Bánkuti, Nagy János, Pados László stb. – a temetések helyeként a rabtemetőt nevezik meg, a keresett személyek kilétére vonatkozóan azonban nem tudnak semmit mondani. Név szerint nem tudják kit temettek el, mert semmiféle hivatalos eljárás, vagy feljegyzés nem történt a konspiráltan eltemetett személyekről.”⁸⁸

1951 és 1953 között az alábbi kivégzettek, illetve börtönben, internálótáborban meghaltakat „temették el” álnéven:⁸⁹

1. **Bodoki (Bodki) László** (Kismajtény, 1888.12.21. anyja neve: Récsei Berta)

Csendőr alezredes volt. Háborús bűntett, szervezkedés címén ítélte halálra a Legfelsőbb Bíróság. Az ítéletet 1952. augusztus 26-án hajtották végre. Az Új Köztemető 301-es parcellájába temették el, **Bédeki Lajos** álnéven anyakönyvezték.

2. **Bosnyák Zoltán** (Budapest, 1905.01.02. anyja neve: Budesch (Buresch) Anna)

Újságíró, tanár volt a két világháború között, illetve a háború utánig. A bíróság háborús bűntett elkövetése miatt halálra ítélte. Az ítéletet 1952. október 4-én végrehajtották. A temetésre a dokumentumok szerint, csak 1952. október 21-én került sor az Új Köztemetőben. **Baranyai Zoltán** álnéven anyakönyvezték

3. **Bozsik Pál, dr.** (Gyöngyös, 1884.01.26. anyja neve: Gulyás Anna)

Prépost volt, Mindszenty bíboros köréhez tartozott. A Grósz-perben ítélték el demokráciaellenes szervezkedés vádjával. A börtönben, betegségben halt meg 1952. júni-

87 ÁBTL 2.1 X/2. 29.

88 Uo.

89 A lista korántsem teljes, további kutatásokra is szükség van. De mindenképpen meg kell említeni még Tóth Lajos („Drumi”) pumás repülőst, akit ugyancsak álnéven temettek el.

us 3-án. 1952. június 4-én temették el az Új Köztemető 301-es parcellájában, **Brezsáki Pál** néven anyakönyvezték.

4. Csanádi László (Temesvár, 1930.05.04. anyja neve: Turi Rozália)

Kémkedés vádjával ítélte halálra a Katonai Bíróság. 1952. június 6-án az ítéletet végrehajtották és aznap el is temették az Új Köztemető 301-es parcellájába, közös sírba Kalamár Istvánnal. **Csontos László** fedőnéven temették el, illetve ezen a néven anyakönyvezték is. (301-4-16)

5. Kalamár István (Porszombat, 1915.10.10. Tóth Eleonóra)

Tiltott határátlépés és kémkedés vádjával ítélte halálra a Katonai Bíróság, ugyanabban a perben, mint Csanádi Lászlót. 1952. június 10-én, egyszerre végezték ki Csanádival, és egy sírba temették még azon a napon Csanádival együtt, az Új Köztemető 301-es parcellájának 4. sor 16. sírjába, **Kálmán Dénes** álnéven.

6. Szeder Ferenc (Szentes, anyja neve: Fenyvesi Zsuzsanna)

Szociáldemokrata párti képviselő volt, politikus. Az úgynevezett „jobboldali szociáldemokraták” elleni persorozat egyik elítéltje volt. Szervezkedés, hűtlenség vádjával került börtönbe, ahol betegségben elhunyt 1952. június 13-án.⁹⁰ **Fedelényi Ferenc** álnéven temették el az Új Köztemető 301-es parcellájában. (301-4-20)

7. Szilbényi Dezső (Örvény, 1907.08.07. anyja neve: Kalocsai Erzsébet)

Háborús büntett elkövetésének vádjában találta bűnösnek a Legfelsőbb Bíróság. 1952. július 26-án hajtották végre az ítéletet, de a dokumentumokból nem derült ki, hogy mikor került sor a temetésére az Új Köztemető 301-es parcellájában. **Szalványi Rezső** álnéven anyakönyvezték.

8. Tarisznás Gerő (Ditró, 1891.12.02. anyja neve: Sáska Katalin)

Ő is a Révai féle „ki a reakciós” politikának vált az „áldozatává” a kommunista párton belül. A Mosonyi utcai Rabkórházban halt meg 1952. szeptember 1-jén. Arra nincs adat, hogy mikor temették el, de azt tudni, hogy az Új Köztemető 301-es parcellájában történt a halott „elrejtése” **Tányéros Gerő** álnéven.

9. Kökényesi Arthur (Kisterenye, 1891.09.24. anyja neve: Csathó Mária)

Miniszteri tanácsos volt, és az Ostenburg zászlóalj tisztje. A Katonai Bíróság hűtlenség és szervezkedés vádjával ítélte halálra. 1951. július 31-én végezték ki, és még aznap el is temették, **Kéri Alajos** álnéven a 298-as parcellába.

10. dr. Pongrácz Alajos (Budapest, 1909.06.05. anyja neve: Rademacher Mária) A Budapesti Katonai Törvényszék szervezkedés büntetében találta bűnösnek, és 1953. július 31-én ezért kivégezték. A 298-as parcellában temették **el Pálmai Antal** álnéven.

11. dr. Przibislawski Ferenc (1922.06.22. anyja neve: Herczeg Ilona)

A Katonai Bíróság szervezkedésben való részvételért ítélte halálra. 1953. július 31-én kivégezték és a 298-as parcellába temették el **Pesti Fülöp** álnéven.

12. dr. Hévey László (Győrsziget, 1902.04.03. anyja neve: Kovács Margit) a Katonai Törvényszék szervezkedés büntetében találta „bűnösnek”, ezért halálra ítélte. Az ítéletet 1951. július 31-én végrehajtották. **Halas Lajos** álnéven temették el a 298-as parcellába.

13. Vezér Ferenc Páter (Szaniszló, 1914.03.24.)

Háborús büntett elkövetéséért ítélte a Bíróság halálra a Grósz-per keretén belül.⁹¹ 1951. augusztus 1-én került sor az ítélet végrehajtására, majd 1951. augusztus 3-án **Vanay Frigyes** álnéven temették el az Új Köztemető 298-as parcellájának 17. sor 1. sírjába.⁹²

⁹⁰ Családja, barátai még 1955-ben sem tudták, hogy 1952-ben meghalt. Még mindig reménykedtek abban, hogy az amnesztiával ők is sorra kerülnek a szabadulásban.!!!

⁹¹ Erről bővebben: Bank Barbara – Soós Viktor: Decus Solitudinis – Pálos évszázado rk.: Sarbak Gábor, Budapest, 2007. 264-272.

⁹² Vezér Ferenc atyának a kiléte volt a legtovább feloladatlan. Egy A/4-es papír felén találtam meg az utasítást, hogy mikor, milyen névvel és hol temessék el.

Dokumentumok

1. számú dokumentum⁹³

Jelentés
Budapest, 1951. augusztus hó 8-án

Jelentem, hogy az intézetben kivégzett és elhalt elítélteket az Új Köztemető 298 számú parcelláján temettetjük el. A temetés az alábbi módon történik.

Az intézetből a hullákat este besötétedéskor átszállítjuk előre megásott 298. sz. parcellában levő sírhelyhez és azt a Köztemető három legmegbízhatóbb alkalmazottjával földeltesük el. Minden temetésnél az intézet beosztottjaiból 2 bajtárs civilben ellenőrzi a temetés végrehajtását.

A Katonai Törvényszék által kivégzett személyeket is a mi módszerünk alapján temetik el. Az intézet pénztára minden temetésnél 52 Ft-ot használ fel.

Mellékelve 1 drb. helyszínrajz.

Bánkuti Antal
áv. szds.
intézetvezető

2. számú dokumentum⁹⁴

Állambiztonsági Büntetőintézet

Jelentés
Budapest, 1951. augusztus 3.

Jelentem, hogy Vezér Ferenc holttestét Vanay Frigyes néven a mai napon eltemettük. A haláleset bejelentés másolatot csatoltan megküldöm.

Bánkuti Antal
áv. százados
intézetvezető

Lőke Gyula
áv. alezredes elvtárs

⁹³ ÁBTL 2.1. X/32. Gy. 69/1951.

⁹⁴ ÁBTL 2.1. X/32. Gy. 31/1951.

3. számú dokumentum⁹⁵

Állambiztonsági Büntetőintézet

TITKOS! „H”

Budapest

Jelentés
Budapest, 1951. július 31.

Jelentem, hogy folyó hó 31-én reggel 7 órakor az alatt felsorolt halálraítéltek lettek kivégezve, és a zárójelben feltüntetett néven lettek eltemetve:

769. Kökényesi Arthur (Kéri Alajos)
770. dr. Pongrácz Alajos (Pálmai Antal)
771. dr. Przibislawski Ferenc (Pesti Fülöp)
772. dr. Hévey László (Halas Lajos)

Bánkuti Antal
áv. százados
intézetvezető

⁹⁵ ÁBTL 2.1. X/32. Gy. 1/1951.

Váci börtönviszonyok az 50-es években

A váci börtön rövid története

A váci fegyház és börtön létrejöttének és kialakulásának rövid történetét részletesebben mutatom be, mivel Lakó János 1951-től 1959-ig, míg Földvári Rudolf 1958-tól 1960-ig töltötte börtönéveinek nagy részét ebben az intézményben.

A kezdetek

Mária Terézia nevéhez fűződik a váci fegyház létrejötte. Vácott az uralkodónő tiszteletére egy hatalmas diadalkaput emeltek, melyet 1762-ben maga a királyné is megtekintett. Ekkor döntött úgy, hogy a kapu melletti épületet befejeztesse, hogy létrehozzon egy, a nemes ifjak nevelését szolgáló intézetet bécsi mintára, melynek építkezését 1765-ben kezdték meg.⁹⁶ A Theresianum a királynőről kapta a nevét és 1777-ben kezdte meg a működését. Az intézethez nem csak könyvtár, hanem kis kápolna is tartozott. A kápolnában az oltár felett egy márványtáblát helyeztek el, mely az építés évét és a királynő nevét örökítette meg. A tábla még a mai napig is megtalálható a börtön falán. I. Ferenc 1808-ban katonai akadémiát alapított a Theresianum helyén, melyet harmadik feleségéről Ludovikának nevezett el. Az intézet célja az volt, hogy az ország védelmét szolgálja azzal, hogy magasan képzett tisztikart nevel az itt tanuló magyar ifjakból. 1854-ben az Osztrák Igazságügyi Minisztérium elrendelte több állami fegyház létrehozását, az 1852-es osztrák birodalmi büntetőtörvénykönyv életbelépésével. Ennek szellemében a Vácon lévő Mária Terézia és Migazzi Kristóf által felépített épületet fegyintézeté alakították át. Vácra az első elítélt 1855. november 20-án érkezett. Ekkor a börtön 600 férőhellyel rendelkezett.⁹⁷

A börtönhöz neogótikus kápolna is tartozott, mivel az istentiszteleten való részvétel minden rab számára kötelező volt.⁹⁸ A fegyencek lelki gondozását lelkészek végezték

ARCKÉPCSARNOK

A kivégzettek

Úgy mondom, "arc" pedig teljes "test",
Úgy mondom, "test", pedig már csak "arc",
Úgy mondom, "gyömge" volt, pedig "erős",
Úgy mondom, "erős" volt, pedig halkán sírt:

Úgy mondom, "él", pedig "meghalt",
Úgy mondom, "meghalt", pedig él.
Úgy mondom, "eltűnt", pedig "köztünk" van,
Úgy mondom, "köztünk" van, pedig "eltűnt".

Úgy mondom, "fegyőr", pedig csak "rab",
Úgy mondom, "rab", pedig "fegyőr" volt,
Úgy mondják, "nem volt", pedig "volt",
Úgy mondják "volt", pedig nem.
Úgy mondják, "hűtlen", pedig "hű",
Úgy mondják, "hű", pedig "hűtlen",
Úgy mondják, "szabadult", pedig "meghalt",
Úgy mondják, "meghalt", pedig "szabadult".

Úgy mondják, "nem így volt", pedig "így volt",
Úgy mondják, "így volt", pedig nem igaz,
Úgy mondják, "volt", pedig most is van,
Úgy mondják, "nem volt", pedig "volt".

Úgy mondják, "hagyjuk", de én "nem hagyhatom",
Úgy mondják, "régen volt", pedig "még van",
Úgy mondják, "felejtsetek", pedig "emlékszem",
Úgy mondják, "bosszú", pedig "nem az".

Úgy mondják, "nem tudjuk", pedig "tudjuk",
Úgy mondják, "ez már nincs", a múltat temetik,
Úgy mondják, "fájlaljuk", de könnyük kevés:
Halálig kötelez az emlékezés.

(Margit körüti börtön, 1950, 1951, 1952.)

Fülei-Szántó Endre

96 Lőrincz József – Nagy Ferenc: Börtönügy Magyarországon. Budapest, 1997. 203.

97 Dr. Megyeri István: A magyar börtönügy és az országos letartóztatási intézetek. Budapest, 1905. 436-437.

98 Tamáska Péter: Politikai fogoly kerestetik. Börtönök Magyarországon 1945-1990. Budapest, 2006. 235-236.

a börtönben, akik az igazgatónak voltak alárendelve. Az elítéltek, betegsége vagy halálveszélye esetén bármikor rendelkezésre kellett állniuk.⁹⁹

A váci fegyházban különböző körletek különültek el. 1893-ig csak az úgynevezett „nagy ház” működött, melyet a Theresianumból alakítottak ki. Ehhez az épülethez kapcsolták hozzá a börtönkápolnát. Ugyanekkor épült fel a háromemeletes magánzárka épület is, mikor az ír-fokozatos rendszer bevezetésre került. Ennek szellemében hajtották végre a fegyházbüntetést. A fokozatosság értelmében a bekerülő rabokat először magánzárkába helyezték el. Amennyiben jó magatartást tanúsítottak, csökkentették a fogva tartás szigorúságát és már csak éjszaka kellett a magánzárkában tartózkodniuk a raboknak. Nappal részt kellett venniük a közös munkában. A még több kedvezményt kapott elítélteket közös zárkákba helyezték el, legvégül pedig feltételes szabadságot kaphattak. A fegyencek idejét munkával igyekeztek kitölteni. Foglalkoztak katonai ruha varrásával, hálószővással, szalmakalap készítéssel, cipőkészítéssel és tollfosztással is, valamint minimális iskolai oktatásban részesültek.¹⁰⁰

Az államfogházat a kiegyezés után létesítették azok számára, akik izgatás, párbajvétség és sajtóvétség vádjá miatt kerültek fogságba.¹⁰¹ Erre azért volt szükség, mert még a XX. század elején is került sor párbajra, melyet a törvény büntetett. Sok úr került Vácra az államfogházba, melyet emiatt úri börtönnek is neveztek. A mai napig is megtekinthető fogolynyilvántartó könyvekben és az elítéltek által írt vendégkönyvekben számos ismert névre bukkanhatunk. Köztük van Herczeg Ferenc is a későbbi írófejedelem, Krúdy Gyula író, vagy Törley József pezsgőgyáros, akik mind párbajvétség miatt élvezhették a fogház vendégszeretét. Bővebben Csordás Lajos tesz említést a Népszabadságban megjelent cikkében az államfogházról, melynek hangulatát így írta le: „Tizenkét szoba várta az úri fegyenceket a földszintes, sárga kőkerítéssel kerített épületben. Minden fogoly saját szobát kapott természetesen. Az urak mellé külön inast is beosztottak a fegyház arra érdemes rabjai közül. Nappal szabadon lehetett kijárni a szobákból a folyosóra és a közös társalgóba: kártyázni, pipázni vagy vendéget fogadni. Akinek nem ízlett a börtönkoszt, külön is rendelhetett kedvére valót a közeli Kúria vendéglőből, a háziszolgával. Még napi egy liter bor fogyasztását is engedélyezte a börtönorvos. Előfordult azonban, hogy az őrizetesk éjszaka ki-kiszöktek további literet elfogyasztására. Sőt olykor a főfoglár is velük tartott.”¹⁰²

A Doberdót, a börtön fegyelmező részlegét, ugyanúgy, mint a börtönkápolnát az 1855-ös építkezés alkalmával alakították ki. Nevét az olasz Doberdó helységről kapta, mivel itt is legalább annyian szenvedtek és haltak meg a kegyetlenkedések miatt, mint

az első világháború alatt a Doberdónál. A fegyelmező részlegen több ablaktalan zárka volt, melyekbe a levegő csak a rácsozott légaknákon keresztül áramolhatott be. Ha fegyelemsértésre került sor a rabok szigorú büntetéseket kaptak. Erre a fegyelmező részleg különböző speciális zárkái szolgáltak. Ilyen volt például az állózárka, melyben a rab nem tudott leülni, vagy leguggolni, csak állni. Egy bizonyos idő után a kimerültségtől összeesett, vagy elájult ilyenkor a vérkeringése nem tudta megfelelően ellátni az agyat vérrel és az elítélt maradandó károsodást is szenvedhetett. Másik eszköz a fenytésre a sötétzárka volt, vagy a vasalás.¹⁰³

Az I. világháborútól napjainkig

Az I. világháború után a rabok foglalkoztatásában új munkák jelentek meg, többek között a bútorasztalos üzem, a képkeretező részleg vagy a gombgyártó üzem. Azonban a rabkórház felépítését tekinthetjük az 1945 előtti korszak legjelentősebb beruházásának. Az építkezés 1928 és 1931 között folyt, felavatására 1931. május 19-én került sor.¹⁰⁴ A Váci Hírlapban röviden így jellemezték a kórházat, ami a korszak legmodernebb intézményei közé tartozott abban az időben. „Nincs ma modernebbül felszerelt kórház, mint a váci fegyház kórháza. A kórtermek két-három-ötágúak, mindegyik meleg levegővel fűtve. A padló egybeöntött vörös anyagból készült, ideálisan tiszta. Szekrény, kis szék minden ágyhoz. Villany. Minden kórteremben fűthető klozet, fürdőszoba. Porcelán mosdó vízcsappal (...). A műtőterem tökéletes berendezésével tűnik fel, röntgen, kvarc fény.”¹⁰⁵ A rabkórház nagy felháborodást keltett a váciak körében. Sérelmezték, hogy az egyszerű városi polgárok nem részesülhetnek olyan modern egészségügyi ellátásban, mint a rabok.

A pártvezetés vizsgálta a börtönökben és fegyházakban uralkodó viszonyokat. Egy 1949-es jelentés szerint, amely több büntetőintézetben vizsgálódott, többek között a váci börtönben is, több hibát találtak. Itt az adminisztrációt a büntetőintézeti papokra bízták, a magánzárkákban lévők Bibliát kaptak, valamint feszületek és képek nagy számban voltak felfedezhetőek. Így a váci börtön életében nagy változás következett be. 1950. március 11-én az Államvédelmi Hatóság¹⁰⁶ minden előzetes figyelmeztetés nélkül átvette a börtön irányítását. Ettől kezdve a hivatalos neve: Állambiztonsági Börtön.

99 Dr. Megyeri I, 1905. 438.

100 Lőrincz J. – Nagy F, 1997. 203.

101 Tamáska P, 2006. 236.

102 Csordás Lajos: Párbajhősök az államfogházban. Pest-budai hírességek szép napjai Vácott. In: Népszabadság (2003)

103 Fehérvári István: Börtönvilág Magyarországon 1945-1956. Budapest, 1990. 196-198.

104 Tamáska P, 2006. 236.

105 Váci Hírlap 1931. május 19.

106 Az Államvédelmi Hatóság (ÁVH) fokozatos átszervezéseken ment keresztül. 1948 szeptemberében Kádár János kezdeményezésére, aki ekkor a belügyminiszteri posztot töltött be, megalakult a BM ÁVH. Végül 1950. január 1-jén kiadott minisztertanácsi rendelettel hozták létre az önálló, a BM-től független ÁVH-t.

LAKÓ JÁNOS BÖRTÖNÉVEI (1950–1959)

tön Vác, volt. A legsúlyosabb elítélteket szállították ide. Valamint úgy határoztak, hogy a papokat el kell távolítani az intézetből.¹⁰⁷ Lehota István alezredest nevezték ki az intézet új parancsnokává 1950-ben, miután megtörtént az őrség lecserelése és a lelkészek elbocsátása. Az addigi elviselhető börtönélet megváltozott. Lehota alatt kezdődtek meg az elítéltek bántalmazásai, melyek addig tilosak voltak.

Sztálin halála után a Nagy Imre kormány megalakulásával a viszonyok megenyhültek és 1953-ban már csak elvétve alkalmaztak kegyetlen módszereket. Az 1956-os forradalomban résztvevők egy részét a politikai megtorlás következtében Vácra szállították, mivel a legjobban őrzött intézetek közé tartozott. 1959-re már kialakult, hogy a meglévő büntetés-végrehajtási intézetek milyen típusú foglyokat fogadnak be. Vácra az öt év fölötti büntetésre ítélték kerültek, mint Bibó István, Göncz Árpád Déry Tibor és Mérei Ferenc. A börtön jelentősebb eseményei közé tartozott az 1960-as éhségsztrájk. Az éhségsztrájkot részletesebben kifejtem Földvári Rudolfnál, aki szintén Vácra raboskodott a sztrájk ideje alatt. Az éhségsztrájkot az 1960. április 1-jén kiadott részleges közkegyelem generálta, tehát a várakozások ellenére nem mindenki szabadulhatott. A legtöbbben Déry Tibor, valamint Farkas Mihály és fia egyéni kegyelemben való részesítését sérelmezték. A sztrájkban résztvevők az általános amnesztiát követelték, azonban Földes László vezetésével a megmozdulást hamar elfojtották. Az éhségsztrájkban résztvevő elítélteket elszállították Vácról, valamint megvonták tőlük az össz-kedvezményeket, tehát a levélváltás, a látogatás és a csomagküldés jogát.¹⁰⁸ Kádár János végül 1963. március 21-én jelentette be az amnesztiát. Azonban ez nem terjedt ki azokra, akik részt vettek a fegyveres harcokban, vagy gyilkosság, hűtlenség, valamint visszaesés miatt ítélték el.¹⁰⁹

A váci börtön, Vác város szívében a Duna bal partján helyezkedik el. Az intézet a mai napig is börtönként és fegyházként üzemel a Köztársaság u. 62-64-es szám alatt. A kápolnát egy ideig raktárnak használták, ám 2000-ben az eredeti helyreállítás mellett döntöttek. A börtönkórház bezárása után az épületben 1996-ig oktatás folyt. Sajnos ma az épület üresen áll. Jelenleg 608 fő befogadására alkalmas a fogház 228 zárkájával. Az intézmény csak férfi elítélteket fogad, akik börtön és fegyház fokozatú büntetésüket töltik.¹¹⁰

107 T. Varga György: Börtönügy és rabmunkáztatás. In: *Trezor 2. A Történelmi Hivatal évkönyve*. Szerk.: Gyarmati György, Budapest, 2000-2001. 163-165.

108 Kertész Dezső – Litván György: Váci börtönsztrájk, 1960. *Visszaemlékezések és dokumentumok*. In: *Évkönyv VI*. Budapest, 1995. 163-232.

109 Ómolnár Miklós: 12 nap amely... 1956. október 23-november 4. *Események, emlékek, dokumentumok*. 1989. 508.

110 Lőrincz J. – Nagy F., 1997. 204.

Lakó János 1922. június 24-én született Olaszliszván földműves családban. A sárospataki református gimnáziumban érettségizett, majd tanulmányait szintén a sárospataki főiskolán folytatta teológia szakon. Már fiatal korában kapcsolatba került a vallással, 1944-ben a II. világháború alatt református tábori lelkészként szolgált a hadseregnél. „*Én teológus voltam. Tábori lelkészi kiképzésben részesültem Kassán a hadseregnél és azt megfelelő, jó eredménnyel elvégeztem.*”¹¹¹ Miután kiképzése befejeződött visszament Olaszliszkára, ahol édesapja halála után édesanyja gazdálkodott tovább.

1945-ben ismerkedett meg egy másik vallási közösséggel, ahová rövidesen be is lépett és itt kezdett munkálkodni. Ez a közösség 1920-24-ben jelent meg Magyarországon és a mai napig is működik. Az egyház egyik központja New Yorkban, míg a másik Bernben van. A közösség tagjainak feladata, hogy a vallás számára minél több hívet szerezzenek. Ezt a munkát a hívek szórólapok és brosúrák, valamint személyes térítés révén végzik. Jó szervezőmunkájának eredményeképpen 1948-ban Lakó Jánost a vallási közösség budapesti központjába helyezték és a körzetvezetők irányításával bízták meg.¹¹² Ezzel foglalkozott egészen letartóztatásáig, melyre 1950. november 3-án került sor.¹¹³ Letartóztatását követően házkutatást végeztek nála terhelő bizonyítékokat keresve.

Börtönbe kerülésének okai és körülményei

A kommunizmus az egyik legnagyobb ellenségének a vallást tekintette, mivel nagy szellemi, anyagi és morális tekintéllyel rendelkezett. A kommunisták Isten helyére saját vezetőjüket tették. A vallási közösségeket pedig üldözendőnek nyilvánították, mert a kommunista ideológiával szemben az isteni igazságokat hirdették. A vallás és hit teljes felszámolására törekedett a kommunista diktatúra. A vallásos, hitbuzgalmi és karitatív szervezeteket, egyesületeket felszámolták, a vallási vezetőket, akik szembe helyezkedtek a párttal eltávolították. Az Állami Egyházügyi Hivatalt 1951-ben hozták létre, melynek célja az volt, hogy ellenőrzést gyakoroljon az összes hitfelekezet felett. Lakó Jánost is vallásos meggyőződése miatt ítélték el, semmi más okot nem tudtak felmutatni. „*Megvallottam az Istenbe vetett hitemet mindig (...).*”¹¹⁴

111 Az interjúról hanganyag készült, melyhez Lakó János hozzájárult. Lakó János – interjú. Készítette: Lévai Dorottya, 2013. 02.25. A szerző tulajdonában. (továbbiakban: Lakó János interjú).

112 ÁBTL 3.1.9. V-71056. Konrád János és társai pere. 15-18.

113 ÁBTL 3.1.9. Vizsgálati napló III/1. I. sorozat 1. kötet.

114 Lakó János interjú.

A kor gyakorlatának megfelelően Lakót, koncepció perben ítélték el, koholt vádak alapján, több társával együtt. A tárgyalást vizsgálat előzte meg, melynek végeztével állították össze a vádiratot. A nyomozat a vallomások alapján a közösség vezetőinek Konrád Jánost, Bartha Andrászt és Lakó Jánost jelölte meg. A tárgyalás 1951. február 1-jén volt, ahol a Budapesti Megyei Bíróság a demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben való tevékeny részvétel büntette miatt nyolc év börtönbüntetésre, a közügyektől való tíz év eltiltásra ítélte őket.¹¹⁵ A vádirat szerint Lakó János a tárgyaláson tagadta bűnösségét és a nyomozati vallomását is részben visszavonta mondván, hogy azt kényszer hatása alatt írta alá. Védekezés gyanánt a következőket mondta el „cselekvésünkben mindig a vallási szempont és az igehirdetés magasztosága volt a cél.”¹¹⁶ A védők fellebbeztek az ítélet ellen, melyet 1952-ben zárt tárgyaláson utasított el a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága a vádlottak társadalomra való veszélyessége miatt.¹¹⁷

„A tárgyalást felületesen megcsinálták, előre kész volt az eredmény.(...) Elítéltek, hogy meg akartuk dönteni a népköztársaságot, kémkedtünk az imperialistáknak, ami mind koholt vád volt. Nem csináltunk mi olyanokat, de nem kívántak akkor bizonyítékot rá. Leírták és elítéltek nyolc esztendőre és teljes vagyonekobzásra.”¹¹⁸ A kémkedés vádját annak alapján találták ki, hogy az egyház Amerikából és Svájcából kapott idegen nyelvű iratokat, leveleket és szórólapokat, melyeket magyarra fordítva terjesztettek a hívek között. Ezek a szórólapok természetesen nem tartalmaztak titkos információkat csak és kizárólag vallási jellegűek voltak.

Az ítélet kihirdetése után a Kozma utcai börtönben volt, átszállítására a váci börtönbe csak később került sor. Átszállítását pontosan dokumentálták, az átvételi jegyzéket Lehota István a váci börtön akkori igazgatójának, aki kegyetlenkedéseiről volt ismert, akkori helyettese írta alá.¹¹⁹

Börtönviszonyok

Az 1950-es évekre a magyar börtönügy az állam irányítása alá került és a nyugati börtönmodelltel teljesen elvetette. Kiszolgálta az egypártrendszerű diktatúrát és a fennálló rendszerrel szembefordulókat igyekezett megbüntetni. Példátlan mennyiségű ember került börtönbe ennek az elferdült igazságszolgáltatásnak az eredményeképpen. Az elítéltek száma 1952-re hatvanezerre emelkedett. A magyar börtönügy személyi és

115 ÁBTL 2.2.1. Operatív nyilvántartó karton.

116 ÁBTL 3.1.9. V-71056. 219.

117 ÁBTL 3.1.9. V-71056. 214.

118 Lakó János interjú.

119 ÁBTL sz. n. – 1951. 05. 06.

szervezeti rendszerét is átalakították. A sztálini büntetőpolitika megkövetelte a börtönök alkalmazottjainak cseréjét. Csak politikailag megbízható emberek láthatták el a feladatokat, nem számított a szakmai képzettség. A Váci Fegyház 1949-ben az Államvédelmi Hatóság felügyelete alá került. Lehota István parancsnoksága alatt 1950-től az elítéltekkel szemben a gyakorlatban, kegyetlen bánásmódot alkalmaztak a „ne csak őrizd, gyűlöld is” mottónak megfelelően.¹²⁰

Fehérvári István könyvében az egyik elítélt így nyilatkozott a váci fegyházban történő bánásmódról. „Egyéniségünktől megfosztottak. Számok lettünk. (...) A sétára az udvar négy sarkába felállított géppisztolyos ávósok ügyeltek fel. Séta egyesével 5 méteres távközzel, mellre hajtott fejjel, háton összefogott kezekkel.”¹²¹ Emellett számtalan alkalommal került sor, bántalmazásra is, az örök részéről.

Lakó János is hasonlóképpen emlékszik vissza a börtönben lévő állapotokra, az őt ért atrocitásokra. „Azt mondták a börtönőrök: A nevüket nekünk sem mondhatják meg! Úgy voltunk odaadva, hogy a nép ellenségei. Még a falra is ki volt írva: Ne csak őrizd, gyűlöld is! Mind a négy falon ott volt.”¹²² A durvaságokat, a bántalmazásokat ő sem kerülhette el. „Durvaság sokszor volt. Engem is volt, hogy megverték, a talpamat gumibotl. (...) Aztán volt úgy, hogy kiültettek a folyosóra gúzsba kötve és akkor ott egy fél napot ücsörögtem. Nem bünesetért, csak úgy valamit kitaláltak. (...) Néha egy kicsit kivittek sétálni minket, ami nagyon ritka volt és nagyon gyors. Messze voltunk egymástól, öt lépésre, hátratett kézzel kellett menni, beszélni nem volt szabad. De hát annyi ór nem volt, ha az egyik sarokban hallhatta, akkor ott hallgattunk. De aztán odébb mentünk és csak átbeszéltünk egymásnak.”¹²³

A bántalmazások nem voltak rendszeresítve, nagyban függtek azoktól az államvédelmi őröktől, akik vigyáztak az elítéltekre. Érdemes megemlíteni, hogy az őrök közül sem mindenki volt kegyetlen a fogvatartottakkal. Voltak, akik humánus magatartást tanúsítottak a rabokkal szemben, esetleg rokonszenveztek velük.¹²⁴ „Akik már megismertek bennünket, meg tudtak különböztetni a politikaiaktól, hogy mi csak a hitünkért vagyunk bezárva. (...) Értelmesebbek voltak az őrök között is, akik felismerték, hogy mi mások vagyunk, mint a többiek és megsúgták, hogy legyünk készen, ha valami van, mert hippis lesz. Így hívták a kutatást.”¹²⁵ Ez olyan jó volt, elrejtettünk mindent, amit tudtunk.¹²⁶

120 Lőrincz J. – Nagy F, 1997. 38-39.

121 Fehérvári I, 1990. 193.

122 Lakó János interjú.

123 Lakó János interjú.

124 Lőrincz J. – Nagy F, 1997. 39.

125 Kiss Károly: *A mai magyar tolvajnyelv*. Budapest. 1963. 61.

126 Lakó János interjú.

Az 1953-as év nagy fordulatot hozott. Sztálin halálával enyhébb politikai irány vette kezdetét. Ennek köszönhetően a büntetés-végrehajtásban is igyekeztek a törvényesség betartására törekedni. Ezzel párhuzamosan alakult meg a Nagy Imre kormány, mely enyhítette a kegyetlenkedéseket a börtönökben azáltal, hogy eltörölte a kurtavas használatát. *„Amikor Nagy Imre lett a miniszterelnök, már akkor változások voltak. Az örök is megijedtek, hogy itt változhat is valami. Mindjárt udvariasabbak lettek, nem üthettek meg bennünket. Egész szelíd bánás volt.”*¹²⁷

Az elhelyezésnél az adott körülményeknek megfelelően folyamatosan változott, hogy mennyi elítélt került egy zárkába. Nem volt megszabva, hogy kik hova kerülnek, a beosztás véletlenszerű volt. Sok esetben persze előfordult, hogy olyanok kerültek össze, akik régről, vagy esetleg egy másik börtönből már ismerték egymást és örömmel üdvözölték a másikat. Lakó János esetében először úgy határoztak, hogy a vele egy perben elítéltekkel került egy helyre. Később ezt a döntést megváltoztatták. Ebben szerepük volt az államvédelmi öröknek is, akik folyamatosan hallgatózva azt figyelték a folyosóról, hogy a zárkában miről beszélgetnek a rabok. *„Ha sokan voltunk, többeket is tettek egybe. Volt egy nagyobb cella is, ahol többen voltak. Hogy meg ne „fertőzzük” a többi, egybe tettek bennünket. Voltunk öten a cellában. Mi nagyon jól éreztük magunkat, egyből kezdtük a Bibliát elejétől kezdve ismételni, mert olvasnivalót nem adtak. Minden nap másikkal tartott előadást, de leskelődtek és megállapították, hogy ezek igen jól érzik magukat együtt. Mikor így a végére értünk a Bibliának, akkor jutott eszükbe, hogy szét kellene tenni bennünket. Így aztán szét is tettek minket a többi közé.”*¹²⁸

A bemutatott körülmények ellenére Lakó János nem érzett különösebb félelmet a börtönök alatt. *„Rettegő félelem nem volt, de az a félelem bennünk volt, hogy el vagyunk zárva. Kibírjuk-e? Meg hát nyolc évre voltam elítélve és azért az elég sok időnek tűnik. A reményt nem adtuk fel. A teremtővel való kapcsolat megmaradt ott bent is.”*¹²⁹

Rabtársakkal való kapcsolat a börtönben és a szabadulás után

Abból adódóan, hogy kis helyen sok embert zsúfoltak össze, nagy jelentősége volt annak, hogy az elítélt hogyan jött ki a cellatársával, milyen kapcsolatot tudott velük kialakítani, egyáltalán tudott-e. Ugyanis annak ellenére, hogy az örök szigorúan tiltották az egymással való kommunikációt és egyes visszaemlékezésekből kiderül, hogy még a nevetés is súlyos retorziót vont maga után,¹³⁰ mégsem tudták teljesen megszüntetni a

127 Lakó János interjú.

128 Lakó János interjú.

129 Lakó János interjú.

130 Fehérvári I, 1990. 198.

rabok egymás közti beszélgetését. A zárkába való bezártság adott lehetőséget az eszmecserére az elítélteknek.

Vácson miután társaitól külön tették, Lakó János több cellát is megjárt és különböző emberekkel ismerkedett meg, többek között Göncz Árpáddal,¹³¹ akivel szoros barátságot kötött. *„Olyan emberekkel kerültem kapcsolatba, akiket a civil életben soha el nem tudtam volna érni.”*¹³² Erre lehetőséget adott a fegyház berendezkedése is, hiszen Vácott leginkább miniszterek, katonatisztek, tisztviselők raboskodtak. *„Engem egy zárkába tettek egy váci földbirtokossal. Azt mondták, hogy én tudok vele leginkább beszélni, mert ő tudott németül is, angolul is, olvasott ember volt. Én is örültem neki, mert kicsit frissen tudtam tartani a nyelvismeretemet. Én is nyertem azzal, hogy odatettek.”*¹³³

Lakó János szerencsésnek mondhatta magát, hiszen neki sokat segített az Istenben való hite, hogy könnyebben elviselje a börtönlétet. Sőt, még arra is fordított időt, hogy másoknak segítsen, tartsa bennük a lelket, hogy ne adják fel szabadulásuk reményét. *„Voltak olyanok, akik nagyon örültek, hogy velünk kerültek egy cellába és aztán később is tartották a kapcsolatot velünk. Kíváncsian kérdezősködtek és volt alkalom elmondani, hogy minket a vallásunkért ítélték el. Volt, aki meg is ismerte az igazságot. Velem is egy zárkába került, egy tanár, akivel jól összeszoktunk, sokat beszélgettünk. Mikor hazament, akkor sem feledkezett el rólunk, tartottuk a kapcsolatot.”*¹³⁴ Egy 1961-es jelentésből derül ki, melyet Lakó Jánosról írtak, hogy a börtönben végzett téritő tevékenységéről tudomást szerzett a vezetés. A fogdaügynök részletesen tért ki megismerkedésükre és ottani beszélgetéseikre a váci börtönben. *„Lakó Jánost a váci börtönben ismertem meg, ahol büntetésünket töltöttük 1958-ban. Én az úgynevezett „MZ” magánzárka osztályon voltam házimunkás, illetve a gyógyszerek szétosztásával megbízott elítélt. Ilyen alkalommal ismerkedtem meg Lakóval és közvetlen barátság fejlődött ki közöttünk. (...) Lakó megismertetett nagyjában vallásának elméletével, s megígérte, hogy kiszabadulásunk után, ha találkozunk sokat fogunk erről beszélgetni, mert látja rajtam, hogy esetleg a testvérük lehetek.”*¹³⁵ Tehát Lakó János az őt megfigyelő ügynökben teljesen megbízott, még szabadulásuk után is meghívta otthonába. Fel sem merült benne, hogy barátja jelentéseket készít róla a Belügyminisztérium II/5-felosztálya számára.

131 Göncz Árpádot életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték az 1956-os forradalom után. Csak 1963-ban szabadult. A harmadik Magyar Köztársaság első köztársasági elnöke lett 1990-2000 között.

132 Lakó János interjú.

133 Lakó János interjú.

134 Lakó János interjú.

135 ÁBTL 3.1.2. M-23412.

Munkalehetőség a börtönben töltött idő alatt

Az elítéltek szabadidejét különböző munkával kötötték le, mely az évek során folyamatosan változott. Kezdetben tollfosztásból és hálókészítésből állt, később már asztalos műhelyben is lehetett dolgozni. Általában a börtönben lévő házimunka feladatait is a rabok látták el, ilyen volt az étkeztetés vagy a mosoda.

Érdekes választ kaptam mikor arról érdeklődtem az interjú során, hogy mivel lehetett foglalkozni a börtönben: „*Eleinte semmivel sem. Olvasnivalót sem hoztak, semmit. Egyszer kihívtak bennünket, hogy elmennénk-e a mosodába dolgozni. Egymásra néztünk, örülnénk neki. Onnan ugyanis elzavartak mindenkit, mert szándékosan elrontottak mindent. Nekik is könnyebb volt, mert mi nem csináltunk kárt szándékosan. Még egy embert hozzánk kellett csapni, mert eggyel több munkás kellett oda. Egy katonatisztet tettek hozzánk. Az is örült neki, hogy velünk van, mert kíméletesek voltunk vele. A szomszédban pedig ott voltak a konyhások. Ha a sapkájukat szépen kikeményítettük, akkor kaptunk egy kis kenyeret. Itt tűrhető volt a helyzetünk. Amit a lelkiismeretünk megengedett, azt megcsináltuk, ami viszont ellenkezett vele, azt semmiképpen sem. Ezt egy-két év múlva már az örök is megtanulták.*”¹³⁶ Az elkülönítés után a szomszédos zárkába kerülő rabtársaival Lakó János legalább együtt dolgozhatott, ami pozitív engedménynek volt tekinthető az örök részéről.

Egy érdekes történetből azért kiderül, hogy az olvasás igénye soha nem szűnt meg és mekkora kockázatot jelentett, ha valaki megpróbált valamilyen formában könyvet csempészni a zárkájába. Azonban a szerencse sokszor segítette az elítélteket. „*Egyszer elvittek valahova takarítani és ott találtam egy kis könyvet, ami bibliai tárgyú volt. Gondoltam ezt megreszkírozom és beviszem magammal a zárkába. De a bemenetelnél átkutattak bennünket véletlenszerűen, így spárgával odakötöttem a testemre a kis füzetet. Tudtam, ha engem most levétköztetnek óriási baj lesz. Persze nekem is azt mondták vetkőzzek le. Nagyon vontatottan vetkőztem, már csak az ing volt rajtam, meg az ing alatt a füzet és ekkor belökdöstek a zárkába. Így tudtam a tiltott könyvet bevinni.*”¹³⁷

Családdal való kapcsolattartás lehetőségei

Manapság teljesen megszokott, hogy a rabokhoz meghatározott időpontokban látogatást tehetnek családtagjaik. Tehát a bezártság ellenére nincsenek elszigetelve szeretteiktől. Azonban az 1950-es évek elejére nem ez volt a jellemző. Sokszor a váratlan

136 Lakó János interjú.

137 Lakó János interjú.

börtönbe kerülés után, semmilyen lehetőséget nem kaptak a rabok arra, hogy felvehessék a kapcsolatot hozzátartozóikkal. A családok volt, hogy évekig semmilyen hírt nem kaptak.

Lakó János esetében is ez történt, hogy eleinte minden kapcsolatfelvételt tiltottak. Elég hosszú időnek kellett eltelnie, mire megengedték a levél és csomag küldését, valamint a személyes látogatást. Ebben a már említett 1953-as változásoknak volt nagy szerepe, mikor megalakult a Nagy Imre kormány. „*Eleinte nem volt se levél, se csomag, se látogató. Nem tudták egy jó darabig, hogy mi van velem. Három és fél évig semmi hírt nem adhattam magamról. Mikor Nagy Imre lett a miniszterelnök, akkor kaptunk egy lehetőséget, hogy egy lapot küldhetünk haza, csak vigyázzunk, mit írunk rá. Csak azt, hol vagyunk, egy személy meglátogathat és hozhat 5 kg csomagot, egyebet ne írjunk. Aztán édesanyám jött el meglátogatni.*”¹³⁸ A kezdeti engedmény után a kapcsolattartás rendszeresítve lett. Az elítélés idejéhez viszonyítva állapították meg azt. Természetesen a megírt leveleket szigorúan ellenőrizték, hiszen még az is szabályozva volt, ki hány sort írhat.

Szabadulás a börtönből

Az 1956-os forradalom következtében sok rab szabadulhatott ki a börtönökből. Egy névtelen visszaemlékezés így beszél Vácról történt szabadulásáról „október 24-én nem vittek le bennünket dolgozni, az örök titokban közölték, hogy kint nagy „balhék” folynak. (...) Reggeli osztás után kint az utcán civilek gyülekeztek és a magánzárka osztályon hallottuk, hogy kórusban követelték a politikai foglyok szabadon bocsátását.”¹³⁹ Az elítéltek végül október 27-én szabadulhattak, köztük Lakó János, Konrád János és Bartha András is. A forradalom leverése után 1957. február 20-án újból visszavitték Bartha Andrással együtt. Még egyszer nem ítélték el, de kötelezték teljes büntetésének a letöltésére. Végül 1959 áprilisában szabadulhatott a váci büntetőintézetből.¹⁴⁰ Ezután először édesanyját látogatta meg Olaszliszkán, majd visszatért Budapestre, hogy munkába álljon.

Szabadulás utáni visszailleszkedés az életbe

A börtönből való szabadulás után gondot jelentett újból visszailleszkedni a civil életbe és munkát találni. Kikerülése után közveszélyes munkakerülőként (KMK)

138 Lakó János interjú.

139 Fehérvári I, 1990. 226.

140 ÁBTL 3.1.9. V-146708/1. Konrád János és társai pere. 40, 146, 170.

tartották számon. Mégis sikerült elhelyezkednie Budapesten a Benczúr utcában lévő öregek utókezelésével foglalkozó kórházban, mint lelkigondozó. Először csak helyettesítési időre alkalmazták, de nagyon megkedvelték, így véglegesítették. Később a kórház élére egy ÁVO-s tisztet helyeztek igazgatónak. Az igazgató tudomására jutott, hogy évekig volt börtönben és kifogásolta, hogy nincsenek megfelelő okmányai és emiatt feljelentette. Ugyan behívták, de nem került újra börtönbe. Ezután pár hónapig egy ápolói szakképzésen vett részt, ahol megismerkedett az előadó főorvossal, aki révén végül a Közegészségügyi Járványügyi Állomáshoz (KÖJÁL) került. Nyugdíjazásáig itt dolgozott portásként. Az állandó munkája mellett a vallási közösséget is segítette fordítóként. A közösségben ismerkedett meg feleségével. Megismerkedésükre így emlékszik vissza: „Akkor a Bételben dolgoztam és ott volt egy kis szoba, ahol laktam. Aztán a feleségem is odakerült, ott dolgozott és így kerültünk közel egymáshoz. Hát olyan vonakodva megkértem a kezét, mert elég nagy a különbség köztünk. De azóta látom, hogy sok udvarlója meghalt már, akik akkor öhozzá valók voltak. És hát Isten engem életben tartott és most is együtt tudunk lenni. Így látom, hogy a teremtő is hozzájárult ehhez a dologhoz. A mai napig is élvezem a segítségét, a támogatását.”¹⁴¹

A szabadulás ellenére állandó megfigyelés alatt állt¹⁴² és sorozatos házkutatásokkal ellenőrizték.¹⁴³ Az egyikről így számol be: „Figyeltek minket mindig. Onnan tudtuk, hogy a harmadik szomszédban lakó néni mondta, hogy kérdezősködtek felőlünk, vigyázzunk. Utána jöttek is házkutatást tartani. Olyan dolgok nem voltak nálunk, ami törvénybe ütköző lett volna, csak bibliai igazságok. Mikor ilyen hír volt elrejtettünk minden olyat, amiből valami ügyet lehetett csinálni. Írógépünk is volt, az apósom a ház alatt ázott egy fedezéket, abba lehetett tenni és egy betonlapot ráhelyezni. Azt nem lehetett, hogy semmit ne találjanak, ezért olyan dolgokat tettünk ki, ami nem a mi gépünkön volt készítve. Akit ide küldtek kutatni, az elkobozta ezeket és megelégedve ment el, de semmi vádat nem tudtak készíteni ezek alapján.”¹⁴⁴ (xy számú melléklet)

A folyamatos ellenőrzés következtében 1961. április 5-én szervezkedés gyanúja miatt újból eljárás indult ellene és előzetes letartóztatással vizsgálati fogságban volt, ahol többször is kihallgatták. A kérdések leginkább vallásos tevékenységére irányultak. Végül 1961. június 27-én az eljárást megszüntették és szabadlábra helyezték, továbbra is rendőrhatalom figyelem mellett.¹⁴⁵

Lakó János mindezek ellenére nem érezte úgy, hogy a börtönévek miatt hátrány érte volna. „Amit rám bízta azt megcsináltam, nem válogattam a feladatok közül.”¹⁴⁶

141 Lakó János interjú.

142 ÁBTL 3.1.2. M-28812.

143 ÁBTL 3.1.9. V-146708/2. 168.

144 Lakó János interjú.

145 ÁBTL 2.2.1. Operatív nyilvántartó karton

146 Lakó János interjú.

Sorsával elégedett, ma is csendes nyugdíjas életet él feleségével. Két verses kötetet jelent meg „Jövőt keresek” és „A legjobb útitárs” címmel. Bakonyi István a kötet ajánlásában fogalmazza meg legjobban a versek keletkezésének okait: „Ír alkalmi verseket, istenes költeményeket, de nem idegen tőle a nemes játék, a könnyedség sem. Nem vitás, hogy a Krisztusi szeretet, az erőszakmentesség mozgatja tollát, s ez a toll ugyanakkor a magyar költészet hagyományos értékeit mutatja föl.”¹⁴⁷ A fájdalom, a szenvedés, a szabadságvágy, a boldog pillanatok, a hit biztonsága mind fellelhetők a rabságát megörökítő verseiben. A fogság alatt nem volt lehetősége leírni verseit, így emlékezetből később írta le ezeket.

FÖLDVÁRI RUDOLF BÖRTÖNÉVEI (1957-1961)

Földvári Rudolf 1921. május 20-án született Kispesten. A háború alatt magyar királyi katonaként „a repülősovánál szolgáltam, a fényképész kiképző századnál.” A harcokban szovjet fogságba került egészen 1945. augusztus végéig. Visszatérve lépett be a Kommunista Pártba családtagjai invitálására. „Akkor, amit a Kommunista Párt hirdetett azzal csak egyet lehetett érteni. Mi volt ez? Földosztás, újjáépítés, 1946-ban a forint megjelenése, mindenki előtt kinyílt a múzeum, az iskola, az egyetem, a középiskola kapuja. A Kommunista Párt programja egy ilyen rendkívül dinamikus, rendkívül aktív és tényleg a mindennapok problémáinak a megoldására irányuló politika volt.”¹⁴⁸ Tehetségére hamar felfigyelt a pártvezetés és felelős beosztásokba helyezték. Először a Szakszervezetek Országos Tanácsának (SZOT) propaganda osztályára, majd a Központi Vezetőség káderosztályára került osztályvezető-helyettesnek. Visszaemlékezésében Rákosi is pozitívan beszél róla: „jóvágású, fiatal, értelmes káder, jó szónok, jó előadó, régi vasmunkás család sarja (...).”¹⁴⁹ „1952-1954 között az MDP fővárosi bizottságának első titkára, tagjai közé választotta az MDP Központi Vezetősége (KV) és a Politikai Bizottság (PB) is.”¹⁵⁰ 1953-ban delegáció indult Moszkvába Sztálin temetésére, melynek tagjai közé beválasztották. Később mikor Moszkvában elmarasztalták Rákosiékat a küldöttség tagjaként Földvári Rudolf jegyzeteket készített a tárgyalásokról.¹⁵¹ Ekkor szembesült a politikai vezetés valós tevékenységével és annak káros következménye-

147 Lakó János: A legjobb útitárs. Székesfehérvár, é. n.

148 Az interjúról hanganyag készült, melyhez Földvári Rudolf hozzájárult. Földvári Rudolf – interjú. Készítette: Lévai Dorottya, 2012. 12.07. A szerző tulajdonában. (továbbiakban: Földvári Rudolf interjú).

149 Rákosi Mátyás: Visszaemlékezések 1940-1956. 2. köt. Budapest, 1997. 933.

150 Fazekas Csaba: Földvári Rudolf-Borsod-Abaúj-Zemplén megyei MDP-titkár levelezése Gerő Ernővel. ArchivNet XX. századi történelmi források. 2(2002)1. http://www.archivnet.hu/pp_hir_nyomat.php?hir_id=349 (letöltés: 2013. 04. 05.)

151 Jegyzeteit teljes egészében közli: Kapu 1989. májusi száma.

ivel. Mindig munkált benne, hogy segítse az embereket, meghallgassa problémáikat, ennek érdekében nyitotta ki a budapesti pártbizottság kapuit mindenki számára. Ez az önálló kezdeményezés nem tetszett a Rákosi-féle vezetésnek. „(...) próbáltak maguk köré egy kirakatot, dekorációt képezni. Én onnan kirepültem, nem tudtam ebbe beleilleszkedni.”¹⁵² Erre a következtetésre saját életútjának értékelése alapján jutott. Így eltávolították Budapestről és Miskolcra került borsod megyei első titkárnak. Itt is a dolgozók érdekében tevékenykedett. Igyekezett leszámolni a korrupcióval és javítani az emberek életszínvonalán.

Az 1956-os forradalom kitörésekor, október 23-án, Miskolcon Földvári Rudolf részt vett az irodalmi esten, melyet Illyés Gyula és Szabó Lőrinc közreműködésével szerveztek meg. Nem volt politikai jellegű a találkozó, leginkább Szabó Lőrinc verséről folyt a beszélgetés. Eközben az egyetemen gyűlést tartottak, ahol az egyetemisták megfogalmazták követeléseiket. Ezen a gyűlésen Grósz Károly vett részt, aki visszatérve tájékoztatta Földvári Rudolfot az eseményekről. A követelések szociális, társadalmi és kulturális részeivel Földvári Rudolf egyetértett, de elutasította a Varsói Szerződés felmondásának és a szovjet csapatok azonnali kivonásának két pontját.¹⁵³ Ekkor már értesült arról, hogy aznapra Budapesten az egyetemisták felvonulást szerveztek, de csak este értesült róla, hogy a tüntetés felkeléssé vált és a Központi Vezetőség rendkívüli ülést hívott össze. Ekkor még telefonon utolérte Gerő Ernőt, a párt első titkárát és figyelmeztette, hogy a problémákat haladéktalanul orvosolni kell. Megnyugtató választ azonban nem kapott. A beszélgetés után hangzott el Gerő rádióbeszéde, melyet Földvári Rudolf teljes mértékben elutasított a megyei pártbizottság nevében,¹⁵⁴ ezzel gyakorlatilag elutasítva a pártvezetés politikáját.¹⁵⁵

Október 24-én a miskolci Dimávg¹⁵⁶ munkástanácsának gyűlésére ment, hogy megnyugtassa a felháborodott munkásokat, akik sztrájkjal fenyegetőztek amennyiben nem teljesítik követeléseiket. Földvári Rudolf telefonon próbált beszélni az illetékesekkel, hogy a pártvezetésből jelenjen meg valaki Miskolcon, aki hajlandó tárgyalni a munkásokkal. Mikor erre senki nem volt hajlandó vállalni, hogy a munkások követeléseit tolmácsoló delegációt elkíséri Budapestre, hogy beszélhessenek a miniszterelnökkel. Földvári Rudolf tehát közvetítőként volt jelen, mintsem a delegáció vezetőjeként. Budapestre érve Hegedüs Andrászt kereste, mivel még nem tudta, hogy időközben Nagy Imre lett kinevezve miniszterelnöknek. A találkozó sikeres volt, Nagy Imre megígérte a reális követelések teljesítését. Zárószavaira Földvári Rudolf így emlékszik

152 Földvári Rudolf interjú.

153 Az egyetemisták követelését megjelentették az Északmagyarország 1956. október 25-i rendkívüli számában.

154 A Gerő beszéd elutasítása október 24-én jelent meg az Északmagyarországban.

155 Molnár Adrienne: Földvári Rudolf-életinterjú. Tiszta vizet a pohárba. Budapest, 2011. 204-208.

156 Diósgyőri Magyar Állami Vas-, Acél- és Gépgyárak

vissza: „Amit belpolitikailag, kormányilag megvallok, azt beveszem a programba, de egyet kérek maguktól, ha hazamennek, rendes munkát, fegyelmet, ellátást a lakosságnak biztosságnak.”¹⁵⁷ Október 26-án még részt vett a KV ülésen, ahol Kádár János, akit a párt első titkárának választottak, kijelentette, hogy a harcoknak véget kell vetni. Csak ezután, október 27-én tért vissza Miskolcra, ahol belépett az október 25-én megalakult megyei munkástanácsba, melynek vezetője Kiss József lett. Ez a megyei munkástanács szorosán együttműködött a megyei pártbizottsággal.¹⁵⁸

Miskolcra október 28-án akartak a szovjet csapatok bevonulni a sztrájk leverésére, azonban Földvári Rudolf arra hivatkozva, hogy kézben tudják tartani az eseményeket a szovjeteket távozásra kérte. Ebből kifolyólag vádolták meg szovjetellenességgel november 4. után. Nagy Imre aznap elmondott rádióbeszéde Miskolcon zavart keltett az emberekben így a munkástanács vezetői még egy delegációt küldtek november 1-jén Budapestre, hogy a miniszterelnök biztosítsa őket követeléseik teljesítéséről, melynek Nagy Imre eleget is tett. Így a konszolidáció november 4-ig végbement Miskolcon, mégis aznap reggel szovjet csapatok vonultak be Miskolcra. Földvári Rudolfot és társait letartóztatták és Ungvárra vitték, ahonnan csak november 17-én térhetett vissza.¹⁵⁹ Ekkor a megyei munkástanács elnöke lett 1956 november végétől decemberig. Ennek programjában tartotta magát ahhoz, amit október 23-tól kezdve megfogalmaztak. Ezt a programot később a Kádár-kormány megtagadásaként értékelték. Ezen tevékenységei miatt vádolták meg és állították be ellenforradalmárnak, aki elárulta a pártot.¹⁶⁰

Börtönbe kerülésének okai és körülményei

A rágalmozások miatt Földvári Rudolf 1957. január végén vizsgálatot kezdeményezett maga ellen, ennek eredményeképpen március 13-án kizárták a Kommunista Pártból. Ennek ellenére az országot nem hagyta el, pedig sokan javasolták ezt a lehetőséget. „Hosszú napok és éjszakák töprengése után úgy döntöttem, hogy maradok, nem hagyom el az országot. Maradok, mert a szándékaim becsületesek és tiszták voltak. (...) Elmeneküléssel azt bizonyítottam volna, hogy a felelősségre vonás elől menekülök. Ebből logikusan következne, hogy bűnösnek tartom magam és a velem együtt tevékenykedő társaimat is. Becstelenségre nem vállalkozhattam.”¹⁶¹

157 Földvári Rudolf interjú.

158 „Szuronyok hegyén nem lehet dolgozni!”. Válogatás 1956-os munkástanács-vezetők visszaemlékezéseiből. Szerk.: Kozák Gyula és Molnár Adrienne. Budapest, 1993. 269-292.

159 Földvári Rudolf cikke ungvári újtjáról Egy ungvári kéretlen „vendéglátás” címmel jelent meg az Új Tükör című lap 1989. december 31-ei számában.

160 Molnár A, 2011. 230-248.

161 Molnár A, 2011. 306.

Maga a vizsgálat nem korrekt módon folyt, az eljárás nem felelt meg a szervezeti szabályzatban leírtakkal. Célja nem az igazság feltárása volt, hanem a koncepció felállítás és annak igazolása. A pártközpont csak a Földvári Rudolfal együtt dolgozó funkcionáriusoktól szerzett információkra szorítkozhatott. Őket feltehetőleg a hamis és torz vallomásokra az ellenszenv készítette, mivel Földvári a megyei munkástanács programjában¹⁶² olyan célokat fogalmazott meg – a többpártrendszer igényét, valamint a protekció és a korrupció felszámolását – melyek korlátozták privilégiumaikat. A tanúvallomásokat a pártközpont minden további nélkül elfogadta anélkül, hogy kivizsgálta volna. „A vád tanúit sorakoztatják azokból a funkcionáriusokból, akiknek vaj volt a fején. Hát azok ki ellen vannak? Az ellen, aki megvonta a privilégiumaikat, érthető. Senki nem firtatta, nincs-e valamilyen összeférhetetlenség a dolog mögött.”¹⁶³ Ekkor Földvári szakított a politikával és újból a Budapesten lévő Vörös Csillag Traktorgyárban kezdett el dolgozni, mint lakatos. Május 10-én bejelentették lemondását a Parlamentben és országgyűlési képviselői mandátumát elvették.¹⁶⁴

Földvári Rudolf letartóztatására 1957. május 22-én éjjel került sor nővére budapesti otthonában. Előzetes letartóztatásba 1957. május 23-án került a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetésének alapos gyanúja miatt.¹⁶⁵ „Maga az egész nyomozati eljárás azzal kezdődött, hogy három hónapnál tovább előzetesben nem lehetett fogva tartani senkit. Egyetlen egy meghosszabbítás nem volt, pedig 14 hónapig ültem előzetes letartóztatásban.”¹⁶⁶ A vizsgálati szakasz során nem törvényes módszerekkel jártak el, azonban fizikai bántalmazást nem alkalmaztak és rendszeres látogatásra is biztosítottak lehetőséget a miskolci megyei börtönben. A kihallgatásokra erőszak nélkül, teljesen rendszertelen időközönként került sor.¹⁶⁷ A vizsgálat lezárásakor elkészített jegyzőkönyvet Földvár Rudolf nem volt hajlandó aláírni és bűnösnek sem vallotta magát. „A vége a nyomozásnak, amikor összeállítják az úgynevezett vádiratot. - Írja alá! - Maga írja alá! - Miért? - Mert a magáé, nem az enyém. Én nem ezt mondtam.”¹⁶⁸

A tárgyalásra Budapesten a Fő utcai börtönben került sor 1958. július 9 és 18 között.¹⁶⁹ Földvári Rudolf volt az I. rendű vádlott.¹⁷⁰ A per menete nem volt szabályos. A

162 A program megjelent az Északmagyarország című folyóiratban 1956. december 5-én. Közli: Múltunk, 1997. 3. sz. 236-241.

163 Földvári Rudolf interjú.

164 Molnár A, 2011. 308.

165 ÁBTL 1.6. II/8. Monográfiák. 22. köt.

166 Földvári Rudolf interjú.

167 Molnár A, 2011. 317.

168 Földvári Rudolf interjú.

169 ÁBTL 3.1.9. V-144163/17. 43-45. Földvári Rudolf és társai pere.

170 Pertársai közül Kiss József volt a II., Szitovszky Zoltán a III., Nagy Attila a IV. és Simonffy György az V. rendű terhelt. Később az ügyészség Simonffy Györgyöt felmentette, helyette Bogár Károly lett

miskolci megyei ügyészséghez címzett levélből kiderül, hogy eredetileg Földvári Rudolf védőügyvédje, Dr. Vértesi György lett volna, azonban a védők még a tárgyalás előtt lemondtak, így a perbefogottakat kirendelt védőügyvédek képviselték.¹⁷¹ A per anyagából kiderül, hogy ezzel szemben a vádnak az öt perbe fogott személyre összesen 32 tanúja, míg Földvári Rudolféknak egyetlen egy védője sem volt. „Védelmem nincs, védőtanút nem lehetett felsorakoztatni. A kirendelt védőügyvéd ifj. dr. Csathó Gyula, aki Aczél György apósa volt, kérte védőokmányok és tanúk betérjesztését. A bíró dr. Borbély János nem engedte ezt, arra hivatkozva, hogy a nyomozat mindent kiderített egyoldalúlag.”¹⁷²

A tárgyalás az ügyész kérdésével kezdődött. „Bűnösnek érzi-e magát? Nem. Majd spekulál egy nyakatekert kérdéssel: de ha úgy kérdezem, hogy szubjektíve nem akart ellenforradalmat, de objektíve mégis úgy sikerült, akkor sem? Nem.”¹⁷³ Ezután kimondták a vádat Földvári Rudolf ellen, mely a BHÖ. 1 pont /1/ bekezdésében felvett, a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló mozgalom vezetése volt.¹⁷⁴ Ennek bizonyítására sorakoztatta fel a vád a tanúkat, a funkcionáriusokból, akik csak politikai véleményüket mondták el. A koronatanú Grósz Károly lett, Földvári Rudolf munkatársa, aki a Borsod megyei Pártbizottság agitációs propaganda osztályának vezetője volt. A Belügyminisztérium összefoglaló feljegyzése szerint „október 30-ig szorosán együttműködött Földvárival, annak tevékenységét támogatta, azt kiszolgálta.” Ennek ellenére nem fogták perbe, melyet az összefoglaló így indokolt: „Grósz Károly november 4-e után pártapparátusban maradt, a párt útmutatása szerint végezte munkáját. Igyekezett az ellenforradalom során elkövetett hibáit jóvátenni. Figyelembe véve október 30-a utáni magatartását, a pártnak azt az állásfoglalását - aki november 4-e után leteszi a fegyvert, a párt és kormány politikájával szemben nem lép fel, annak megbocsájtnak - Földvári Rudolf és társai ellenforradalmi ügyében csak tanúként lett kihallgatva, felelősségre vonva nem lett.”¹⁷⁵ Tanúvallomásában Földvári ellenforradalmi tevékenységét támasztotta alá.

„Maga a bírósági procedúra kész komédia volt.” Ennek igazolására két tanúvallomás kiemelése és rövid ismertetése szükséges. Az egyik tanú Dr. Király Levente miskolci ügyész volt, aki ellen már ekkor eljárás folyt. „Az volt a dolga, hogy bebizonyítsa, hogy én adtam utasítást arra, hogy kiket tartóztasson le az ÁVH-sok közül. Elmondta a monológját és a bíró megkérdezte van-e véleményem. Mondtam neki kérdésem van. Mondja

az V. rendű vádlott.

171 „0079/1957 sz. ügyben alulírott Védők, tisztelettel bejelentik, hogy a védenek képviselőtől, egyéb hivatalos elfoglaltságunk miatt lemondunk, és kérjük ennek szíves tudomásul vételét, valamint ennek védenekkel való közlését. Miskolc, 1958. június 4.”

172 Földvári Rudolf interjú.

173 Földvári Rudolf interjú.

174 ÁBTL 1.6. II/8. 157. Monográfiák. 22. kötet.

175 ÁBTL 3.1.9. V-144163. Grósz Károlyra vonatkozó feljegyzések.

meg a tanú, mikor, hol kapta tőlem ezt az utasítást. Spekulált, majd mondott egy dátumot. Mondtam a bírónak, önök azt nagyon jól tudják, hogy akkor nem voltam Miskolcon. Mindjárt összesúgtak, ez a szerencsétlen is tépelődött. A bíró azt mondta neki a végén, gondolkodjon, hátha eszébe jut. A tisztelt tanú gondolkodott, mondott egy másik dátumot. Mondtam a bírónak, tudják, hogy akkor sem voltam Miskolcon. A bírónak rögtön le kellett volna tartóztatnia hamis tanúskodás miatt, de nem. A tanú mehetett haza.¹⁷⁶ A tárgyalás jegyzőkönyvében viszont sem az nem szerepel, hogy Dr. Király Levente ellen eljárás folyt, sem az, hogy nem tudott válaszolni Földvári Rudolf kérdésére.¹⁷⁷

A másik vallomás azt mutatja meg, hogy még a gondosan előre elkészített koncepció perben is előfordulhatott hiba. „A másik tanú az egyetemről került ki, Fekete László egyetemi tanár. Nem tudom milyen szerepet szántak neki, de azt mondta el, hogyan tartóztatták le az oroszok, hogy került ki Ungvárra, onnan Zürichbe és milyen fejedelmi körülmények között engedték el és kísérték haza. Majdnem röhögtünk a tárgyaláson. Tudniillik nem ezt a Fekete Lászlót akarták, hanem azt, aki a megyei munkástanácsnak volt elnökhelyettese.”¹⁷⁸ Ez a véletlenszerű tanúvallomás, mely az egyetlen volt, amelyik a valós eseményeket mondta el, szembehelyezkedett azzal a váddal, hogy Földvári Rudolf ellenforradalmi tevékenységet folytatott volna. Azonban a jegyzőkönyv ezt sem említi, csak az eredeti Fekete László tanúvallomását közli.¹⁷⁹

A tárgyalás alatt a kirendelt védőügyvéd lehetőségei korlátozottak voltak. Nem lehetett igazolni a perbe fogottak ártatlanságát. Amint ezt megpróbálták rögtön leállította őket a bíró. Földvári Rudolf védőügyvédje beszédében azt próbálta elérni, hogy védencét, ne a demokratikus államrend elleni szervezkedés vezetése miatt ítélik el, hanem csak abban való részvétele miatt, ezzel is remélve a büntetés enyhítését. „Földvári Rudolf a munka felvételét állandóan szorgalmazta. Minősítés tekintetében kérem megfontolás tárgyává tenni, hogy vádlott cselekménye nem a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló mozgalom vezetését, hanem annak részvételét követte el. A büntetés kiszabásánál kérem figyelembe venni vádlott előéletét is. Kérem a Bíróságot úgy büntesse meg vádlottat, mint a megtévedt testvért szokták. A vádlott még lehet jó katonája a rendszernek.”¹⁸⁰

Földvári Rudolf a tárgyalás folyamán tényekkel bizonyította, hogy csak a konszolidáció érdekében tevékenykedett. „Konszolidáltunk sortűz nélkül Miskolcon, Borsodban november 4-ig. Ez bűn? Hát ezt kérték.”¹⁸¹ A Legfőbb Ügyészség képviselőjének

176 Földvári Rudolf interjú.

177 ÁBTL 3.1.9. V-144163/17. 144-154. Földvári Rudolf és társai pere. Dr. Király Levente tanúvallomása.

178 Földvári Rudolf interjú.

179 ÁBTL 3.1.9. V-144163/17. 161-167. Földvári Rudolf és társai pere. Fekete László tanúvallomása.

180 ÁBTL 3.1.9. V-144163/17. 263-264.

181 Földvári Rudolf interjú.

indítványában mégis a következők hangzottak el: „Földvári Rudolf azon védekezése, hogy a közbiztonságot a közvagyon megóvását akarta, nem bír jelentőséggel, mert az események, a tények mást mutattak. (...) Cselekményének rugója elsősorban féktelen karrierizmusa, másodsorban Nagy Imre platformjával való teljes azonossággal voltak. A legsúlyosabb időkben elárulta a pártot, a hazát.” Ezután röviden összefoglalták mik lehetnek súlyosbító és enyhítő körülmények a vádlott helyzetére nézve. „(...) súlyosbító körülményként kérem értékelni azt, hogy a legnehezebb napokban otthagya a megyei pártbizottságot. Nem igyekezett befolyásolni az eseményeket, hanem annak zászlóvivője lett, a párt tekintélyét rombolta. (...) Enyhítő körülményként Földvári Rudolfnál számításba jöhet, hogy november 17-e után igyekezett a munka beindítását elérni és e tekintetben komoly eredményeket is ért el. Továbbá egy gyermekes családi állapotát.”¹⁸² Mindezek ellenére a Legfőbb Ügyész képviselője dr. Szegedi Vilmos mégis a legsúlyosabb büntetést kérte, mely a halálbüntetés volt. „Földvári Rudolf I. r. vádlottra a legsúlyosabb büntetés kiszabását látom indokoltnak, mivel a súlyosbító körülmények sokasága folytán az enyhítő körülményeket nem lehet figyelembe venni.”¹⁸³ A többi vádlottra súlyos büntetés kiszabását kérték.

Mind az öt vádlott felszólalhatott az utolsó szó jogán. Földvári Rudolf védőbeszédében igyekezett meggyőzni a bíróságot, hogy nem ellenforradalmi tevékenységet végzett, nem vallotta magát bűnösnek. „(...) Mai szemmel nézve tevékenységeimet, azok tényleg objektíve segíthették az ellenforradalmat. Nem tudom teljes határozottsággal azt mondani, hogy bűnösnek érzem magam. (...) Karrierizmus nem vezetett. (...) Nem látom bebizonyítottnak, hogy bűncselekményt követtem volna el a népi demokratikus államrend ellen, nem látom igazságosnak, hogy csak én állok itt. Kérem a bíróságot, hogy igazságos döntést hozzon. Ami velem történt nem tett a párt a szocializmus ellenségévé. A két legfontosabbat már elvesztettem, a családom, a pártot.”¹⁸⁴

Végül a zárt tárgyaláson a végleges ítéletet 1958. július 18-án hozták meg. Földvári Rudolfot életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték, mely ellen nem volt fellebbezési lehetőség. „Földvári Rudolf I. r. terheltet a bíróság bűnösnek mondta ki a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló mozgalom vezetésének büntetésével. Földvári Rudolfot főbüntetésül életfogytig tartó börtönre, az egyes jogok gyakorlásától 10 évi időtartamra való eltiltásra és teljes vagyonelkobzásra ítélte.”¹⁸⁵ „Ne élje át senki azt az érzést, ami ilyenkor az embert elfogja. Életfogytig? Az mennyi? Még az csak hagyján, hogy mi lesz velem, de mi lesz a családdal?”¹⁸⁶ Biztató szavakat egyedül a cellába visszakísérő

182 ÁBTL 3.1.9. V-144163/17. 259, 262.

183 ÁBTL 3.1.9. V-144163/17. 263.

184 ÁBTL 3.1.9. V-144163/17. 270.

185 Pertársai közül Kiss József 12 évet, Szitovszky Zoltán 10 évet, Nagy Attila 12 évet és Bogár Károly 15 év börtönbüntetést kapott.

186 Földvári Rudolf interjú.

tiszthelyettes foglárától kapott. „*Ne keseredjen el! Volt, akit halálra ítélték és hazakerült innen. Most egyet kérek magától. Hozok egy könyvet és azt olvassa, ne gondolkodjon az ítéleten. Nyugodjon meg. Fontos, hogy az élete megmaradt, a többi majd megoldódik.*”¹⁸⁷

Börtönviszonyok

Az ítéletet követően Földvári Rudolfot a Kozma utcai kisfogházba¹⁸⁸ szállították, ahol magánzárkát kapott. A zárkában embertelen körülmények uralkodtak, minden koszos volt. A tisztálkodási lehetőséget egy mosdótál adta, alvásra pedig egy szalmazsákos priccs szolgált. „*Napokba tellett mire ki tudtam síkálni, tisztítani.*” A zárka kitisztítása azért volt fontos, mert a mocskos zárkában a higiénias viszonyok rosszak voltak, a rabok könnyebben kaphattak el fertőzéseket, betegségeket. „*Én semmi mást nem akartam, mint egészségesen valamikor kiszabadulni. Ezért volt az, hogy kipuoltam a zárkát akárhová tettem, hogy legalább onnan ne kapjak valamilyen fertőzést.*”¹⁸⁹ Ugyan a börtönben a rászoruló rabok kaphattak kórházi ellátást, de a súlyos megbetegedés okozta esetleges maradandó károsodásokkal még nehezebb volt a börtönéletet elviselni.

Pár hét elteltével szállították át Vácra, több társával együtt.¹⁹⁰ Az elhelyezés itt sem volt a legjobb. A zárka rendkívül egyszerű volt. Ágyak helyett földre szórt szalma biztosította az alvási lehetőséget ezenkívül egy vizesvödör, egy mosdótál és egy kübli¹⁹¹, képezte a zárka berendezését. Földvári Rudolfnak itt nem kellett sok időt eltöltenie, mert hamar áthelyezték a börtön dolgozó részlegébe, ahol a rabokat már jobb körülmények várták. A cellában emeletes ágyakon lehetett aludni, kübli helyett angol vécét használhattak és lehetőség nyílt a rendszeres tisztálkodásra is. „*Már egy teljesen felszabadultabb valami volt. Nyitottabb zárka, ki lehetett menni, csak éjjel zárták az emberre magára.*”¹⁹² A rabokat rendszeresen borbélyhoz vitték, ahol a börtönhírekről tájékozódhattak, valamint olykor szórakozásként mozielőadást tartottak. Naponta volt séta az udvaron, mely lehetőséget adott az információ cserére a rabok között, bár ez tiltott dolognak számított.¹⁹³ Megfélemlítés céljából hipiseket alkalmaztak, akik azt ellenőrizték, hogy

nincs-e a fogvatartottnál tiltott eszköz. Ilyen kutatások alkalmával teljesen felforgatták a zárkát.

A váci börtönőrök viselkedését Földvári Rudolf pozitívan értékelte. „A foglárok viselkedése és magatartása jobb volt a vártnál. Többükkel lehetett normálisan beszélgetni, még vitatkozni is, például 56 eseményeiről.”¹⁹⁴ Szándékos kegyetlenkedést nem követtek el, rosszindulatúak nem voltak. Tisztában voltak azzal, hogy politikai elítélteket őriznek, akik nem követtek el bűntényt.

Rabtársakkal való kapcsolat a börtönben és a szabadulás után

Földvári Rudolf a Kozma utcai kisfogházban, illetve a váci börtönben több különböző zárkába került, ahol más-más embereket ismert meg. Nem mindenkire tud visszaemlékezni név szerint, de a velük töltött időt, a sok érdekes beszélgetést és történeteket, valamint személyiségüket a mai napig pontosan fel tudja idézni.

A Kozma utcai börtönben másfél hónap után először kapott zárkatársat. „*Megkaptam zárkatársnak a Fazekas Gyurkát, aki miskolci volt szintén. Az édesapja volt a helyi lapnak a főszerkesztője és ő is újságíró volt. Vele együtt beszéltek végig, hogy mi történt, hogy történt.*”¹⁹⁵ Vácon külön helyre kerültek és csak a börtönstrájk ideje alatt kerültek újból egy zárkába, majd a szabaduláskor a Kozma utcai börtönben beszélhettek újra. Szoros barátság kötődött közöttük és szabadulásuk után is tartották a kapcsolatot.

A váci börtönben Haraszi Sándorral, Donáth Ferencsel, Vásárhelyi Miklóssal, Kovács Istvánnal, Várad Gyulával és Zólomy Lászlóval került egy zárkába. Azt, hogy a beosztás milyen megfontolás alapján történt, hogy véletlenszerűen vagy előre megtervezett módon, nem lehet tudni. Földvári Rudolf társaival igyekezett jó kapcsolatot kialakítani és hamar összekovácsolódtak, annak ellenére, hogy szinte mindannyian más társadalmi körből jöttek. A kezdeményező szerep Földvárié volt, aki szorgalmazta a zárka kitakarítását, rendbetételét, valamint javasolta a közös élelmiszerteremtés kialakítását. Ennek lényege az volt, hogy mindenki, az otthonról kapott élelmiszert beadta a közösbe, hogy onnan egyenlő részben oszthassák szét egymás között. Ez a mentalitás a többi zárka lakóinak furcsa volt. „Voltak, akik mindezt túlzásnak, különködésnek, kolhozkodásnak tartották. Elsősorban nem a mi zárkánkban, hanem a többiben lévőktől hallottunk vissza ilyen véleményt.”¹⁹⁶

Bibó István, aki a fordítóirodában együtt dolgozott Földvári Rudolfal, közölte meglepő véleményét ezzel kapcsolatban. „Itt, Vácon szeptemberre bekerültem a for-

187 Földvári Rudolf interjú.

188 A börtön 1894-96 között épült. Az öt évnél nem hosszabb fegyház és börtönbüntetésre ítélteteket tartották itt fogva. A Kozma utcai kisfogházat 1951-ben vette át az Államvédelmi Hatóság.

189 Földvári Rudolf interjú.

190 Társai, olyan személyek voltak, mint Donáth Ferenc, Haraszi Sándor, Vásárhelyi Miklós, Déry Tibor, Kovács István, Várady Gyula valamint Zólomy László.

191 A zárkában elhelyezett illemhely helyetti vödör.

192 Földvári Rudolf interjú.

193 Molnár A, 2011. 342.

194 Molnár A, 2011. 324.

195 Földvári Rudolf interjú.

196 Molnár A, 2011. 346.

dítóirodába, ahol aránylag jó dolgunk volt. (...) Én speciálisan egy színekommunista cellába kerültem, amelyben Donáth, Vásárhelyi, Földvári Rudolf, Kovács tábornok, Váradai tábornok voltak együtt. És ebben a cellában kolhoz volt. A reggelit összecsapta a társaság, és Kovács István – aki a legfőbb szervező volt – beosztotta; máma lekvárt fogunk reggelizni, a másik napon sajtot és a harmadik napon szalonnát- ott elég jó volt a koszt. A humoros az volt, hogy a 2-es, 3-as és 4-es cellában csupa nem kommunista volt, s ők ezt a kommunista együtttest illő távolságból nézték, a kolhozon pedig nevettek.”¹⁹⁷

Bibó István egyébként részletes jellemzést adott könyvében Földvári Rudolfról is annak ellenére, hogy soha nem beszéltek egymással.¹⁹⁸ „Földvári volt a legfurcsább ember az egész társaságban. Egyrészt valami fantasztikus „pártszerű” képessége volt arra, hogy a legkülönbözőbb párthatározatokat – ott már különböző pontokon szivárogtak hírek, talán akkor már került börtönűjság is – behatóan, részletesen, az összes konzekvenciát figyelembe véve értelmezze. Ezt ő is iskolázatlansága ellenére jobban tudta csinálni, mint akár Donáth vagy Vásárhelyi. Ő volt az az ember, aki 23 évesen lett Rákosi jóvoltából a Politikai Bizottság tagja, majd pedig ötvenhat tavaszán egyike volt, akik jó hangosan elkezdtek a pártban zsidózni. Végül pedig ötvenhatban a forradalom alatt a miskolci Forradalmi Tanácsnak lett a vezetője.”¹⁹⁹ Földvári véleménye szerint Bibó István a róla alkotott képet hallomások alapján alakította ki és nem ellenőrizte, hogy a hallott információknak mennyi az igazságtartalmuk. Földvári Rudolf Bibó István által róla közölt adatait életinterjújában a következőkkel cáfolja: „Politikai bizottsági tag 1952 végén, 32 évesen lettem, nem 1944-ben, amikor 23 éves voltam. 1956 elején nem kezdtem erősen zsidózni, de máskor sem. Az 1953. júniusi moszkvai tanácskozásról készült jegyzeteimben még csak nem is rögzítettem a szovjet vezetők részéről gyakran elhangzó zsidó szót. Borsodban november 4-ig csak vezetőségi tagja voltam a megyei munkástanácsnak, nem a forradalmi bizottságnak vagy a nemzeti bizottságnak és csak november 17-én lettem a megyei munkástanács elnöke.”²⁰⁰ Ebből az a következtetés vonható le, hogy a visszaemlékezéseket is nagy körültekintéssel kell kezelni.

Mindegyik zárkatársával jó viszonyt alakított ki. Leginkább Haraszi Sándorral²⁰¹ értekezett a legtöbbit, aki rangidős lévén szívesen megosztotta tapasztalatait. „Haraszi Sándor bácsi jólelkű, segítőkész ember volt, bár őszintén, kertelés nélkül, néha gorombán mondta ki, ami a bégében volt. Nemcsak én szerettem és tiszteltem őt, ha-

nem mindenki, aki személyes kapcsolatba került vele.”²⁰² Bibó István is hasonlóképpen emlékezik meg róla. Donáth Ferenc²⁰³, aki „a hangját alig hallható bölcs, a gondolkodó szobor” volt, együtt szabadult Haraszi Sándorral 1960-ban. A többi vele egy cellában lévő elítéltről is hasonló szeretettel emlékezett meg. „Vásárhelyi Miklós²⁰⁴ volt a szeméből derűt, optimizmust árasztó, lényéből nyugalmat sugárzó társunk. Zólyom szálfatermetű, katonás tartású, gerinces, nyíltszívű, igazi katonaember volt. Kovács István tábornokra úgy emlékszem vissza, mint a mindig mosolygó, életvidám, magát mindenhol fölhaladó, a társait mindenben segítő, tette kész, kezdeményező sorstársamra. Váradai Gyula²⁰⁵ jellemében, magatartásában, szavaiban, erkölcsében a vasasok keménysége, gerincessége is tükröződött.”²⁰⁶

Szabadulása után Donáth Ferenc kivételével, mindenkivel tudott személyesen beszélni, bár a rendszerváltásig ezek a találkozások nem lehettek rendszeresek a fokozott rendőri felügyelet miatt. Egy idő után nem is keresték egymást, nehogy újból gyanúba és börtönbe kerüljenek ezzel is ártva maguknak és családtagjaiknak.

Munkalehetőség a börtönben töltött idő alatt

A Kozma utcai kislakásban Fazekas Györggyel együtt kérték meg az öröket, hogy továbbítsák kérésüket és biztosítsanak a számukra valamilyen munkalehetőséget, amivel ki tudják tölteni felesleges szabadidejüket. Végül fordításra kaptak engedélyt és német, valamint orosz szövegeket fordítottak magyar nyelvre. A munkáért fizetés járt, melyen ételt és tisztálkodási szereket lehetett vásárolni, de haza is lehetett küldeni egy keveset a család megsegítésére.

Vácon ugyanez a rendszer működött. Itt egy fordítóirodában helyezték el, ahol ötvenen dolgoztak egyszerre négy cellába beosztva. „Lehetett dolgozni, valami kis pénzt is lehetett keresni. Az, amit ott kerestem 400-500 forint volt, abból a levonás után maradt 150-200 forint. De ez is valamit jelentett otthon, amikor úgy indult a család 1957 őszén, hogy a feleségem édesapjának alig 1000 forintos nyugdíja volt és jó háromnegyed évig ebből kellett gazdálkodni. Ekkor valamit sikerült ezzel a párszáz forinttal segíteni.”²⁰⁷ Annak a rendszere, hogy a munkáért fizetés jár, már a XIX. században kialakult.²⁰⁸

202 Molnár A, 2011. 349.

203 1956-ban az MSZMP Ideiglenes Intézőbizottságában tevékenykedett. A Nagy Imre-perben ítélték el 1958. június 15-én 12 év börtönre. 1960-ban egyéni kegyelemmel szabadulhatott.

204 Szintén a Nagy Imre-perben ítélték el 5 év börtönre. 1960-ban amnesztiával szabadult.

205 Zólyom László, Kovács István és Váradai Gyula magas beosztásban lévő katonatisztként szolgáltak, mielőtt Vácra kerültek volna.

206 Molnár A, 2011. 350-352.

207 Földvári Rudolf interjú.

208 Dr. Megyeri I, 1905. 445.

197 Huszár Tibor: Bibó István. Beszélgetések, politikai-életrajzi dokumentumok. Budapest, 1989. 172.

198 Molnár A, 2011. 346.

199 Huszár T, 1989. 173.

200 Molnár A, 2011. 346.

201 Haraszi Sándor 1956-ban a Népszabadság főszerkesztője volt. Először a Nagy Imre-per kapcsán akarták elítélni, végül leválasztották és külön perben ítélték el 6 év börtönre 1958. augusztus 18-án. 1960-ban amnesztiával szabadulhatott.

1960-ban Vácra Budapestre helyezték át a fordítóirodát, így Földvári Rudolf ismét visszakerült a Kozma utcai börtönbe. Itt viszont már nem fordítói munkával bízták meg, hanem a börtön speciális műhelyébe került, mely híradástechnikai eszközöket állított elő. A raboknak szabadabb légkört biztosított ez a munka és több pénzzel is járt. „Az ÁVO-sok felügyelete alatt volt ez a speciálé. Egy darabig ott voltam, egy-két hónapig, de mit láttam, hogy a főnökség kocsiját ingyen javítják. A korrupció vastagon dúlt közöttük.”²⁰⁹ Ezzel kapcsolatos negatív véleményét nem rejtette véka alá, ennek lett az eredménye az, hogy eltávolították az műhelyből a suszterájba. Ez azzal is együtt járt, hogy másik cellába került, ahol közbűntényesek is voltak és a fizetése is kevesebb lett, ez a lépés igen megviselte, hiszen így a családnak is kevesebb pénzt tudott küldeni. Végül börtönparancsnoki kihallgatást kért, minek következtében a fordítóirodába helyezték vissza és új cellába is került.

Családdal való kapcsolattartás lehetőségei

A családdal való kapcsolattartás az egyik legfontosabb dolog volt az elítéltek számára és egyben a legritkább is. Általában három formája létezett: a levélírás, a csomagküldés és a személyes találkozás, az úgynevezett beszélő. Rossz magaviseletért büntetésképpen, általában ezektől a kedvezményektől fosztották meg az elítélteket.

Az ítélet kihirdetése után Földvári Rudolf először a Kozma utcai kisfogházban találkozhatott feleségével, akitől csomagot is átvehetett. Vácon azonban más körülmények voltak. Itt már az ítélet súlyossága határozta meg a kapcsolattartási formák gyakoriságát. Ez a módszer rendkívül nehéz helyzetbe hozta azokat, akik súlyos ítélet miatt kerültek be a börtönbe. Nekik kellett a legtöbb időt családjuktól távol tölteniük, mégis ők találkozhattak velük a legkevesebbszer. „A nagy probléma a ritka találkozás volt a családdal.”²¹⁰

A beszélők ketrecblokkokban zajlottak hatalmas hangzavar közepette 10-15 perces időtartammal. A levelezésben is limitálták a szöveg mennyiségét, mely 32 sorban volt meghatározva. Mind a két esetben, a beszélőkön és a levélírásnál is figyelni kellett arra, hogy az elítélt ügyéről ne tegyenek említést, mert arról tilos volt beszélni. Ezt szigorúan ellenőrizték. Így a találkozások és levélváltások alkalmával a fogvatartottak legtöbbször az egészségi állapotuk és az életkörülményeik tájékoztatására szorítottak. Igyekeztek megnyugtanni családtagjaikat, hogy jól vannak és biztosítani őket szeretetükről. Ritka esetben a rabok engedményeket kaptak, melyek alkalmával külön találkozóon vehettek részt. Földvári Rudolf két esetben kapott ilyen rendkívüli beszélőt. Ekkor fele-

ségével nyugodt körülmények között tudott beszélni. Ez az engedmény annak volt köszönhető, hogy a felsővezetés már tudott szabadulásának időpontjáról.²¹¹ „Kevés volt a találkozás, de a kapcsolat az nemhogy lazult, de erősödött ilyenkor is a családdal. Hanem hogy mi van velük. Azt nagyon jól tudtam, hogy akivel találkoztam a feleségemmel meg a testvéremmel, el nem mondják, mit kell átélniük, mert ennyire tapintatosak és tényleg emberiek. De a bizonytalanság rosszabb volt. Ez volt a legnehezebb.”²¹²

A váci börtönsztrájk

1960-ban a váci börtönben tömeges éhségsztrájk tört ki, valamint tiltakozó megmozdulás vette kezdetét. 1956 után ez volt az egyetlen nagyobb zendülés. A váci börtönsztrájk a korai Kádár-korszak igen fontos, de eltitkolt eseménye volt. Közismert személyiségek is részt vettek benne úgymint Bibó István, Göncz Árpád, Mérei Ferenc, Nagy Elek vagy Széll Jenő. Kertész Dezső kezdeményezésére indultak meg a váci börtönsztrájkjal kapcsolatos kutatások, aki saját és egykori rabtársai emlékeire hagyatkozva igyekszik feltárni az eseményeket.²¹³

Földvári Rudolf is Vácon tartózkodott a sztrájk ideje alatt. Ő három fő szempontot emelt ki a sztrájk kirobbanásának okaként. Első okként a foglárók híreszteléseit említette meg melyekben a politikai rabok közelgő szabadulására utaltak. Ez a hír feszült várakozást keltett mindenkiben. A második ok, hogy 1959-ben több elítélt számára engedélyezték a „csókos beszélőt”. Ez azt jelentette, hogy a szokásos ketrecblokk helyett a rabok közvetlenül érintkezhetek családtagjaikkal. A problémát az okozta, hogy akik nem vehettek részt ezen a beszélőn elégedetlenségüknek adtak hangot. Felháborodva mondogatták, hogy csak a „fejesek” részesülhetnek ebben az engedményben. Harmadik ok az 1960. évi áprilisi részleges amnesztia.²¹⁴ „1960. április 1-jén jelent meg az elnöki tanács 1960/10 sz. törvényerejű rendelete a második „részleges közkegyelemről”, amely kimondta az internálótáborok megszüntetését és amnesztiában részesítette az 1957. május 1. előtti cselekményekért hat évet meg nem haladó börtönbüntetésre ítéltet.” Ekkor szabadulhatott a váci börtönből több jelentős személy köztük Földvári Rudolf zárkatársai, valamint egyéni kegyelmet kapott Déry Tibor, Donáth Ferenc, Farkas Mihály és fia, Jánosi Ferenc és Váradi Gyula. A legnagyobb felháborodást az elítéltek között a börtönben Déry Tibor, valamint Farkas Mihály és fiának szabadulása keltette. Kertész Dezső és Litván György tanulmányukban még egy indokot hangsúlyoznak,

211 Molnár A, 2011. 358.

212 Földvári Rudolf interjú.

213 Kertész D. – Litván Gy, 1995. 163.

214 Molnár A, 2011. 340.

209 Földvári Rudolf interjú.

210 Földvári Rudolf interjú.

mégpedig Kádár konszolidációs tevékenységét, mely amnesztiával akart pozitív benyomást kelteni a nyugati országokban és megfelelni Hruscsov enyhülési politikájának.²¹⁵

Az éhségstrájk április 7-én vette kezdetét és gyorsan terjedt a rabok között. Földvári Rudolf és akkori cellatársa Farkas György számba véve a lehetőségeket úgy határoztak, hogy nem vesznek részt a sztrájkban annak ellenére, hogy az általános amnesztia kövételével egyetértettek, de azzal nem, hogy azt sztrájk útján akarják kikényszeríteni.²¹⁶ Feltételezésük jogos volt, mivel a sztrájk a börtön falai között maradt és a közvélemény mit sem tudott az eseményekről, a belügyminisztérium utasítása szerint Földes László vezetésével hamar leverték. Ezután megtorlásként a sztrájkban résztvevőket Budapestre, a Gyorskocsi utcába, Márianosztrára valamint Sátoraljaújhelyre szállították át.

Szabadulás a börtönből

Földvári Rudolf 1961. április 1-jén szabadulhatott a budapesti kisfogházból pertár-
saival, Kiss Józseffel, Szitovszky Zoltánnal, Nagy Attilával és Bogár Károllyal együtt. *„Jött egy érdekes nap, 1961. április 1-je, nagyszombat. Én reggel fél hétkor síkálom a padlót, mert viasszal kentük be, hogy könnyen lehessen tisztítani a port, amikor beszólt az ügyeletes őr, hogy Földvári maga ne menjen dolgozni. Rögtön összenéztünk. Hárman voltunk a zárkában és a többiek már elkezdtek könnyezni, hogy haza fogok menni. Mondtam várjatok, hátha beszél nektek is. Hát nem szóltak be. Aztán ők elmentek és elbúcsúztunk. Már megjött a hazai csomagom, amit a feleségem meg a családom küldött húsvétra. Úgy váltam el tőlük, hogy gyerekek ez a titek. Nagyon el voltak keseredve.”*²¹⁷

A rabok kiengedését megelőzően, őket a szabadítóterembe kísérték, ahol magukhoz vehették civil ruhájukat, személyes holmijukat, börtönben keresett pénzüket és megkapták a szabaduló cédulát. A börtönőrök szívélyesen beszéltek mindenkivel, igyekeztek jó tanácsokkal ellátni a szabadulókat, miről beszélhetnek kint és miről nem. *„Azok, akik vigyáztak az emberre úgy bántak akkor vele, mint valami császárral. Kicsit olyan oldottabb légkörben vált el az ember tőlük, mint amikor bekerült.”* A kiengedést követően a rabok szabadon távozhattak. Földvári Rudolf 46 hónap és 8 nap után térhetett haza családjához. *„A hazatérés az egy kálvária volt. Nem tudtam, hogy lépjek be, mert nem tudták, hogy jövök, arról elfelejtkeztek a főnökök, hogy értesítsék az otthonlávókat.”*

215 Kertész D. – Litván Gy, 1995. 165-166.

216 Huszár T, 1989. 173.

217 Földvári Rudolf interjú.

A család sírva fogadta és mindenki megkönnyebbült, hogy végre hazatérhetett. *„Ez egy nagyon megrázó, de lelkileg felszabadító érzés volt.”*²¹⁸

Szabadulás utáni visszailleszkedés az életbe

Első teendőként a szabadultaknak jelentkezniük kellett a hivatalos szerveknél a rendőrkapitányságon és be kellett mutatniuk a szabaduláskor kapott elbocsátási papírt. Földvári Rudolf a kispesti rendőrkapitányságon jelentkezett és Miskolcon vehette át személyigazolványát. Újbóli munkába állását a párt döntése határozta meg, mely úgy rendelkezett, hogy csak az eredeti szakmájában való elhelyezkedést engedélyezi. Így került vissza 1961. május 6-án a Vörös Csillag Traktorgyárba szerelő lakatosnak, ahol húsz éven keresztül, egészen nyugdíjba meneteléig dolgozott.²¹⁹

1962. április 3-án az Elnöki Tanács kegyelemből eltörölte Földvári Rudolf hátralévő büntetését és mentesítette az ítéletből fakadó hátrányos következményektől is. Ennek ellenére őt is és családját is érték kellemetlenségek. Az 1962-es határozatról a Belügyminisztérium nem értesítette az illetékeseket, így a választásokon a 70-es évek közepéig részt sem vehetett. Lánya a gimnázium után tovább szeretett volna tanulni, ezt azonban a középiskola nem engedélyezte.²²⁰ Munkahelyén tehetségének köszönhetően egyre előrébb lépett, de Mező Imréné kezdeményezésére olyan részlegre helyezték át, ahol kevés emberrel találkozhatott csak. A párt attól tartott, hogy a társadalomra káros tevékenységet folytat és igyekezett elszigetelni. Ezt bizonyította az is, hogy állandó ellenőrzés alatt tartották.²²¹ Kérdősködtek utána a gyárban és otthonát is megfigyelték, mindezeknek csak a rendszerváltás vetett véget, amikor rehabilitációját is kimondták.

218 Földvári Rudolf interjú.

219 Molnár A, 2011. 365.

220 Kőrösi Zsuzsanna – Molnár Adrienne: *Titokkal a lelkemben éltem. Az ötvenhatos elitéltek gyermekeinek sorsa.* Budapest, 2000. 216.

221 ÁBTL 3.1.2. M-34519. Jelentés Földvári Rudolfról. 1968. augusztus 29 és 1971. április 5. 39-40; 98-101.

Sváby Enikő

Halápi József és társai pere – Kard és Kereszt mozgalom

Ez a per volt a demokratikus pártok tagjai elleni legnagyobb per Szegeden, amelynek nyílt tárgyalása során több mint 30 főt ítélték el. Egy alig félszáz elkeseredett tagot számláló, a nyugati segítségben bízó, apró szervezetből az ÁVH egy, az ország fennálló rendjét megszüntetni kívánó, „terrorista, fasiszta” mozgalmat kreált.

A többi koncepció perhez hasonlóan ez a per is több részből állt: a főperhez csatlakozott egy katonai bírósági tárgyalás, Kenderesi András ellen, akinek mivel 1950-ben a Csillag Börtönben volt börtönőr, a mozgalomban az lett volna a feladata, hogy a támadás megindulásakor a politikai foglyokat kiszabadítsa és felfegyverezze. A Budapesti Katonai Törvényszék 1950. október 30-án a demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben való tevékeny részvétel büntetésében találta bűnösnek, ezért 6 év fegyházra, 10 év hivatalvesztésre és 10 év politikai jogai gyakorlásának felfüggesztésére ítélte. Ugyancsak a perhez kapcsolódóan indult eljárás Nagy Ferencné ellen, aki édesapjához, id. Bedő Árpádhoz, akart beszélgetési engedélyt kérni. Ruttkai György államügyész először kijelentette, hogy a beszélőt majd a tárgyalás szünetében engedélyezi, a szünetben azt állította, hogy a tárgyalás után lehetséges az. A tárgyalás végén pedig kijelentette, hogy a szünetben adhatott volna beszélőt, most már nem adhat! Ekkor Nagy Ferencné jogos felháborodásában azt mondta, hogy „majd visszakapják még”, amiért 4 hónapra elítélték – noha gyermeket várt –, mivel kijelentése a vádirat szerint „a demokratikus államrend ellen gyűlöletre izgatásnak” számított. Krémer Elemér és Halápi József vallomása alapján pedig egy újabb per keretében vádat emeltek özv. Mészáros Józsefné ellen, akiről a két vádlott, mint főszervezőről vallott. Ugyanakkor a per folyamán több vádlott beismerte, hogy felesége is tudott a mozgalomról, akiket több évre internáltak. A nyomozás során a főperben elítélteken kívül összesen 169 fő neve merült fel, akikből 39 főt biztosan internáltak, vagy elítéltek mellékperekben.

A főperben szereplő 28 vádlottat 1950. július 9. és 23. között tartóztatták le. Augusztus 8-ig rendőrhatalósági őrizetben voltak, július végén vették fel „letisztázott” vallomásaikat az ÁVH Szegedi Osztályán. Augusztus 2-ára elkészült az ÁVH főhadnagyának jelentése a szervezkedésről, a vádlottak beismerő vallomásának összegzésével, a következmények felsorolásával és a tárgyi bizonyítékokkal, kijelentve, hogy „az imperialista hatalmak ötödik hadoszlopaként fejtettek ki romboló munkát”. 1950. augusztus 8-án

rendelték el előzetes letartóztatásukat, melynek indoka a vádlottak beismerő vallomása és a bűnjelek voltak. Augusztus 11-én terjesztette fel a vádiratot az államügyész. A vád: a demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés kezdeményezése, illetve az abban való tevékeny részvétel, tiltott fegyverrejtegetés és deviza büntett (ez utóbbi alapja 1 dollár volt!).

Az ÁVH „fő bázisa” a Szegedi Tisza Szállóban volt, ezen kívül volt egy villája a töltés szomszédságában, amit a szegediek is csak egyszerűen „Nagy Jajgatónak”, vagy „Kékítőgyárnak” hívtak. A kihallgatások körülményeinek elképzeléséhez elég idézni id. Szántó Sándor bíróság előtti vallomását: „A rendőrségen mondta nekem egy mérnök, hogy ne hagyjam magam kékre verni, s így elvállaltam a dolgot.” Nagy Ferencné elmondása szerint a tárgyalás előtt alig ismerte meg édesapját, annyira lefogyott, és annyira megviselte a sok verés. Az iratokból az is kiderül, hogy a kihallgatások alatt folyamatosan állnia kellett és nem adtak neki vizet. Elkeseredésében majdnem megverte kihallgatóját, de féltette családját. Nagy Ferencné később, a börtönben tudta meg, hogy amikor megengedték, hogy édesapja fehérműjét kimossák, az tiszta vér volt, ugyanúgy, ahogy a tárgyaláson viselt ruhái is. A nyomozati anyagból az is kiderül, hogy Antal Mihályt, Kormányos Jenőt és Bite Jánost is megverték az ÁVH-n. A Hatóság „hatásos” kihallgatási módszerét mutatja az is, hogy míg az első, vagy az első két vallomásban a vádlottak általában tagadtak mindent, vagy csak azt vallották be, hogy tudtak a mozgalomról, addig általában a harmadik vallomásukban már részletes, beismerő vallomást tettek.

A vádlottak elfogása után az ÁVH a más koncepció perекből már ismert módszert is bevetette: Halápi, Nyilasi és Kalmár Antal mellé ún. vambert tettek a cellába, akik általában már elítélt őrizetesek voltak, közvetítették a foglyok kedélyállapotát és megpróbálták kifagatni őket.

Ebben az eljárásban is használták a régi taktikát: minden vádlottnak volt egy szigorú és egy „rendes” kihallgatója. Halápi és Nyilasi nyomozati anyagából kiderül, hogy a rendes vallató az államügyész volt. Ez azt is jelentette, hogy rövidebb jegyzőkönyvek készültek és Nyilasi esetében a korábbi vallomásokhoz képest több változtatás is előfordul ezekben. Ugyanezt a hatást érte el az államügyész Kalmár Antal esetében is, aki cellatársának elmondta, hogy azért vidám, mert az államügyésznél volt, aki nagyon barátságos.

A 28 vádlott átlagéletkora 42 év volt, a legfiatalabb 24 éves, a legidősebb 63 éves volt 1950-ben. A vezetőnek kikialtott Halápi József B-listás városi tisztviselő volt, akit 1947-ben demokrácia-ellenes kijelentésért 1 év börtönre ítélték, majd 8 hónapra internáltak. Foglalkozásukat tekintve hat tisztviselő, hat horthysta rendőr, csendőr és katona, négy

1945 előtti nagykereskedő és gyártulajdonos, tíz munkás és két paraszt volt köztük. A 28-ból tizenegyen semmilyen 1945 utáni pártnak nem voltak tagjai, a többiek közül legtöbben, szám szerint heten a Független Kisgazda Párt, ugyancsak heten a Szabadság Párt, öten a Demokratikus Néppárt, öten a Szociáldemokrata Párt, ketten a Magyar Kommunista Párt, egy vádlott pedig a Nemzeti Parasztpárt tagja volt. A 28 vádlott közül hatan kerültek a második világháború alatt amerikai, angol, francia fogságba.

Halápi József, a Kard és Kereszt Szövetség vezetője, 1902. november 15-én született Derecskén munkás családban. 4 középiskolát és kertészszakiskolát végzett Budapesten. 1919-ben Budapesten kivitt a temetőbe egy fehér csokrot, amiért a kommunisták elfogták. A vád ellene az volt, hogy a csokorral tüntetni akart, aminek következtében majdnem kivégezték. Ő maga innen eredezteti kommunista-ellenességét. A második világháborúban szovjet fogságba esett. 1946 decemberéig Szegeden, majd Sándorfalván községi végrehajtóként tevékenykedett. Ekkor B-listázták, ami után alkalmi munkákból élt. 1947 januárjában csatlakozott a Szabadság Párthoz, amelynek vezetőségi tagja lett és jó szónoki képességével, valamint demokrácia-ellenes és szovjet-ellenes beszédeivel tűnt ki. 1947. április 20-án a Szabadság Párt zászlóbontó nagygyűlésén Halápi volt a második szónok. Beszédében a kommunisták, a nemzetiségek, a zsidók és a Szovjetunió ellen szólalt fel, kijelentve, hogy a Szabadság Pártnak csak keresztény magyar férfiak kellene a magyar kormányba. Ezek alapján izgatás vádjával eljárás indult ellene, 1947. április 26-án elrendelték internálását, majd első fokon 4 hónap fogházra ítélték 1947. szeptember 18-án, amit le is töltött. Másodfokon a Népbíróságok Országos Tanácsa 1947. december 13-ai ítélete alapján 1 év börtön, 10 év hivatalvesztés és negyedrészes vagyonekzárásra ítélte az 1946. évi VII. törvény 2.§ c) és d) pontja alapján. A börtönbüntetésből 4 hónap 20 napot letöltöttek vettek. A vele egy cellába ültetett besúgó, ún. vamzer jelentéséből sok minden kiderül gondolkodásmódjáról. Halápi szerint Magyarországon csak az ÁVH tagjai állnak a rendszer mellett, az ország 88%-a kommunista-ellenes és a rendszerrel elégedetlen. Kijelentette, hogy az országban minden a fegyveres erőszak alapján működik, nincs jog, nincs szabadság, az ÁVH áll mindenkinek felett. Azt is eltervezte, hogy a bíróság előtt karakánul el fogja mondani az igazságot: azt, hogy őt megverték, a vallomások kényszer hatása alatt írta alá, és legfőképpen azt, hogy 8 millió magyart kellene börtönbe vetni, mivel ennyien vannak a rendszer ellen. Az 1950. július 11-én készült „Szolgálati jelentésből” kiderül az is, hogy: „Halápi József a kihallgatás alkalmával az ÁVH épületén belül megtámadta és tetteleg bántalmazta az őt kihallgató ÁVH főhadnagyot”.

A Kard és Kereszt Szövetség második embere Nyilasi Sándor volt. 1905-ben született Gyilárdon, Temes vármegyében. 1927-ben szökött Temesvárról Magyarországra, Jutason részesült kiképzésben, majd szakaszvezető lett, Szegeden a 9. gyalogezerdnél

szolgált. 1946 nyarán Ausztriába szökött sógorával, de október 19-én visszatért Magyarországra. Kimenetelének okául azt hozta fel, hogy itthon nem talált munkát, később ugyanezen okok miatt kapcsolódott be a Szövetségbe, mivel azt remélte, hogy a jugoszlávok bejövetele után legalább munka lesz. 1947 januárjában csatlakozott a Szabadság Párthoz, ahol a rókusi szervezet szervezője lett, ahol megismerkedett Halápi Józseffel.

A Szegedi Megyei Bíróság szerint a vádlottak már magukban is veszélyesek voltak múltjuk miatt, míg a Budapesti Legfelsőbb Bíróság szerint a vádlottak múltja magában is igazolja a vádak valóságát.

A többi koncepció perhez hasonlóan itt sem volt lehetőség a védők kiválasztására. Nagy Ferencné nagybátyját akarta édesapja és bátyja védelmével megbízni, azonban ezt nem engedélyezték, sőt egy kirendelt védő több vádlott védelmét is ellátta egyszerre.

A nyilvános tárgyalás 1950. augusztus 25-26-án folyt Szegeden. Halápi József és Nyilasi Sándor ellen az 1946. évi VII. törvény 1.§ (1) bekezdése, Nyilasi ellen fegyverrejtegetés miatt, Kalmár Antal, dr. Merényi Miklós, Bodolai Béla, Benke Gedeon, Antal Mihály, Gelei János, id. Szántó Sándor, ifj. Szántó Sándor, Szögi József, Szögi Antal, Bite István, Kun Lajos, Tóth 19 János, Bite János, Krémer Elemér, id. Bedő Árpád, ifj. Bedő Árpád, Kónya János, Bodó Antal, Kormányos Jenő, Bakos József, Éri Ferenc, Szalai Antal és Nagy Sándor ellen az 1946. évi VII. törvény 1.§ (2) bekezdése, Benke és Kormányos ellen fegyverrejtegetés miatt és dr. Sükrei József ellen az 1946. évi VII. törvény 8.§ (1) bekezdése alapján indítottak eljárást.

A nyomozás során „megállapították”, hogy 1949 márciusában Halápi József egy kommunista-ellenes szervezetet hozott létre Kard és Kereszt Szövetség néven. Fedőneve Dél volt, a szervezet részére körbélyegzőt, tagigazolványt, szervezeti- és alapszabályzatot hozott létre, amely a győzelem utáni új rendszer felépítésével is foglalkozott. Lapot is alapítottak Ellenállási Híradó néven, ami 1949 második felétől jelent meg havonta kétszer, 14-15 példányban. A vádirat szerint tele volt a „demokratikus államrend elleni gyűlöletre izgató kifejezésekkel”, egyes világpolitikai eseményeket a valóságtól eltérően, a szervezetnek megfelelően állított be, valamint utasításokat tartalmazott a tagoknak a szervezetben kifejtendő tevékenységeire nézve. A szervezetnek Halápi volt a vezetője, 11 főcsoportvezető volt, voltak csoportvezetők és egyszerű tagok, összesen kb. 400 fő. A tagoknak a belépéskor 10 bélyeget kellett adniuk a főcsoportvezetőnek, aki ezt eljuttatta Halápinak. A tag ezen bélyegek ellenében kapott igazolványt. Minden tag egy bélyegalbumba került bele, ami nyilvántartásként szolgált, ennek alapján lehetett tudni a tagok számát. Ezt a bélyegalbumot a házkutatás során meg is találták. A szervezet célja volt kapcsolat teremtése Jugoszláviával és más nyugati hatalmakkal,

ezért átjárót kerestek a jugoszláv határ közelében. 1950 februárjában sor került a szervezet részletes politikai programjának kidolgozására. A mozgalom célja volt a harc a fennálló népi demokratikus társadalmi rend ellen, harc a kommunizmus ellen, fegyveres akció kidolgozása az államrend megdöntésére és a hatalom megszerzésére. További cél volt 200 holdig a földek visszaadása, 200 hold felett pedig kárpótlás fizetése a volt tulajdonosoknak, valamint a gyárak visszaadása. Antal Mihály szerint céljuk az volt, hogy visszaállítsák a Horthy-hadsereget, illetve polgári demokratikus rendszer felállítását: nem kommunizmus, nem szocializmus, nem kapitalizmus, hanem egyenlőség és kereszties hadsereg szervezése a Szovjetunió és a kommunizmus leverésére. A hatalom megszerzése esetén számonkérő székeket állított volna fel a közalkalmazottak és a Népfrems pártok vezetői ellen, ami a B-listázáshoz hasonló lett volna. A mozgalom körbelyegzőjét Nagy Sándor, a Szabadság Párt volt szervezője készítette. A Trianon előtti Magyarországot ábrázolta, „Istenért, Hazáért, Szabadságért” felirattal. A nyugati kapcsolat biztosítására Kalmár Antal javaslatára levelet írtak Magyar József chicagói római katolikus papnak, hogy rajta keresztül elérjék Lucius D. Clay tábornokot, aki kommunista-ellenes harcot hirdetett meg. 1950 áprilisában sikerült a fővárosban is elindítani a szervezkedést, Szögi Antal révén. Ugyanekkor került sor az eskütelekre is. A tagok beszerzése után a szervezet tagjai gyújtogatásokat, robbantásokat, gyilkosságokat és terrorcselekményeket hajtottak volna végre, hogy előidézzék az amerikai, vagy jugoszláv beavatkozást. A házkutatás során előkerült 10 db fehér karszalag, ami a szervezet tagjainak védelmet nyújtott volna a jugoszláv katonák öldöklése ellen. Ezután a tagokból jött volna létre a Keresztény Demokrata Párt, ami visszaadta volna az elvett földeket, gyárakat és kárpótlást fizetett volna.

1950 tavaszán fogalmazódott meg a fegyveres felkelés terve. Ennek kiindulópontja az volt, hogy a kormány a magyar-jugoszláv határ mentén a Titóval való konfliktus miatt, eltávolította a megbízhatatlan elemeket. Az „Akció terv” szerint a mozgalom férfi tagjai 50 fős csoportokban foglalták volna el Szeged jelentős épületeit: az ÁVH és az MDP székházát, a rendőrség, a tűzoltóság és a laktanya épületét, valamint a Csillag Börtönt. Ezután kiengedték volna a politikai foglyokat, az ellencsapás megfékezésére pedig elvágták volna a telefonkábeleket, a MÁV alkalmazottak megakadályozták volna a vasúti közlekedést, a városban pedig terrorcselekményekkel pánikot keltettek volna. A figyelem eltereléséért felgyújtották volna a szérűskerteket, ami egyben a titóista csapatoknak jelzés lett volna a beavatkozásra. A fővárosban beszervezett tagok feladata lett volna a közlekedés megbénítása, mivel mindhárman a Budapest Székesfővárosi Közlekedési Rt-nél (BSZKRT) dolgoztak.

A tervről a főcsoportvezetők a Tisza-parti füzesben tartott megbeszélésen értesültek, amely 1950 júniusának elején volt. Ezen Halápin kívül a főcsoportvezetők vettek

részt. Itt többek közt abban is megállapodtak, hogy a fegyveres felkelés indulásának jele a harangok félrevertése lesz. A találkozó hamar feloszlott, mivel félték a megfigyeléstől, mint később kiderült, nem alaptalanul. Ugyanebben az időben Halápi Pestre utazott, ahol Szögiéknek megadta a rejtjeles kódot, amit levélben küldött volna meg, ha a szegedi akció megindul. A szervezet budapesti tagjai is tartottak egy megbeszélést 1950. június 18-án, ahol jelen volt Szögi Antal, Tóth Sándor és Kun Lajos. Ezután a pontos végrehajtás érdekében Halápi és id. Bedő Árpád nászasszonya lakásáról megvizsgálták az ÁVH épületét és környékét, hogy tervet készítsenek elfoglalására. Ifj. Bedő Árpád vallomásából kiderül, hogy Halápi apját nevezte ki a fegyveres szervezet katonai tanácsadójának, akinek legfontosabb dolga a fegyverszerzés volt. A tárgyi bizonyítékok listájából kiderül, hogy nagyon kevés fegyverük volt a mozgalom tagjainak. A vallomásokból lehet feltételezni, hogy különböző fegyverszerzési lehetőséget dolgoztak ki. Az egyik lett volna a bakai gyár, vagyis a kendergyár fegyvereinek megszerzése, ahol volt a mozgalomnak egy beépített embere. A másik lehetőség az lett volna, hogy kevés, saját fegyvereikkel az ÁVH sikeres megtámadása után az ott lévő fegyverekkel folytatták volna a harcot. Kun Lajos vallomásában elmondta, hogy az egyik Ellenállási Híradó utasította a tagokat, hogy mindenki maga szerezzon fegyvert és előírta, hogy a tagok tartsanak otthon maguknál üvegben benzines petróleumot benzinbombának elkészítve, ami majd a főleg a kommunisták ellen fog irányulni. A kevés fegyver megléte a nyomozók számára azért sem kisebbítette a mozgalom súlyát, mivel az ÁVH elmélete szerint, a szervezkedőknek valószínűleg csak a külföldi beavatkozásig kellett volna állniuk a sarat. A nyomozás és a vallomások alapján nemcsak a nagyobb ipari vállalatoknál és a közlekedés területén voltak beépített tagok, hanem a rendőrségnél és a katonaságnál is. A mozgalom által megcélzott társadalmi csoport a B-listázott tisztviselők, a munkások és a parasztok voltak. Szívesen látták a jobboldali szociáldemokratákat is, mivel ezek segítségével megismerhették az MDP helyi szervezetének munkáját. Halápi megtiltotta a tagoknak, hogy katonákat, vagy papokat szervezzenek be, mivel félt, hogy lebuktathatják őket. Halápi kijelentette: egyetlen nehézség adódott, hogy ÁVH-ba nem sikerült beépíteniük senkit. Azonban lebuktak.

Az 1950. július 28-án készült „Összefoglaló jelentés” szerint május 8-án hálózati úton jutott az ÁVH tudomására a szervezkedés és 55 tagot derítettek fel. Ugyanezt erősíti meg a Nyilasi Sándor dossziéjában talált jelentések, amelyek azt mutatják, hogy május 22. óta figyelték a mozgalom tagjait. 1950. április 27-én Keszthelyi Béla egyetemi hallgató – akit a jelentésben, mint „inf. 1.”-t jelölnek – a szegedi ÁVH-n jelentette a szervezkedést: Szabó Antal, Krémer Elemér, Budai Mihály és Morvai Györgyné próbálta őt beszervezni. További besúgók is szerepelnek az aktákban. Nekik Krémer és Éder adott két igazolványt, sőt a füzesi találkozón is volt egy beépített ember. 1950. június 20-án pedig a Fővárosi Villanyvasút üzemi pártszervezetének párttitkára a Nagy-budapesti

Pártbizottság titkárságához írt jelentést a szervezkedésről. Az ÁVH jelentése szerint „B. egyénünk Nyilasi Sándort 1950. május 21-én ismerte meg”. Június 3-án Nyilasi Sándor figyelmeztette Nagy Sándort és Mészárosnét, hogy másnap az ÁVH félre fogja veretni a harangokat, hogy lebuktassa a tagokat. A nyomozati anyagból kiderül, hogy nemcsak egy besúgó épült be a mozgalomba: Antal Mihály 1950 májusában szervezett be valakit („Futo nevű B-egyénünk”). Szalai Antal nyugállományú alhadnagy anyagában is szerepel egy besúgó, akinek Szalai mindent elmond. Ugyanez a személy Éri Ferencnél is járt májusban, sőt Halápi Józseffel is beszélt. Általában lakáshivatali nyomozónak adta ki magát. Teljesen megbíztak benne a mozgalom tagjai, ami abból is látszik, hogy őt bízták meg azzal, hogy készítse el az ÁVH, a posta, a laktanyák, valamint a fegyverraktárak elfoglalásának tervét. Az ÁVH több tagot is figyelgetett, például Szögiék lakását. A később Kistarcsára internált Kocsis Gyula vallomásában kihallgatóinak elmondta, hogy június 20-a körül írt egy feljelentő levelet a szegedi ÁVH-nak, melyben jelentette a szervezkedést és mellékelteként a Bakos Józseftől kapott igazolványt is elküldte. Egy 1950. június 24-i jelentésből az is kiderül, hogy az ÁVH már a füzési találkozáson is ott volt. Az ÁVH teljesen átlátta a mozgalom belső ügyeit. Utasításokat adtak a besúgóknak, hogy tudjanak meg mindent a mozgalomról, de aktív szerepet ne vállaljanak, nem másolhatnak röpcédulát és nem terjeszthetik az eszmét.

Amikor az egyes tagok értesültek lebukásukról, minden iratot megpróbáltak megsemmisíteni. Ennek ellenére a házkutatás során a nyomozók az említett bélyegalbumon kívül találtak még a vádlottak lakásán kb. 25 db tagsági igazolványt, a szervezet körbelyegzőjét, csendőri sajtót, indigókat, esküszöveget, írógépet, szovjet térképtáskát és tábori távbeszélőkészüléket, valamint 1 db 9 mm-es ismétlőpisztolyt, legalább 200 db töltényt, fél kg puskaport, 1 db gumibotot, 3 db kardot és 1 dollárt. Megtalálták még a Szögi Antal által titkosírással vezetett névsort és a hozzá tartozó megoldó kulcsot is, ami 37 nevet tartalmazott, valamint a budapesti és szegedi központ közötti virágnyelven írt levelezést is. Ugyancsak megtalálták a Kalmár Antal által vegytintával írt levelet.

A bírósági tárgyaláson Halápi József bűnösnek vallotta magát, azonban mentségére hozta fel, hogy az amerikai rádió hatása alatt cselekedett. Elismerte az Ellenállási Híradók készítését, az alap és szervezeti szabályzatot, az esküszöveget felismerte és beismerte a tagok beszerzését. A többi vádlottal ellentétben az a kijelentése, hogy 100 fős csoportok felállítását tervezte a fegyveres felkelés idejére és Nyilasi Sándor szervező munkáját megpróbálta nagyítani. Mentségéül hozta fel azt is, hogy nem tudta, hogy ezzel a szervezkedéssel bünt követett el és igazi célja a disszidálás volt, a Jugoszláviába való átjáró megtalálása.

Nyilasi Sándor csak annyiban érezte magát bűnösnek, amennyiben belement a szervezkedésbe, de tagadta, hogy főcsoportvezető lett volna és önálló munkájáról színterint nem lehetett beszélni, hiszen ő nem értett a politikához. Beismerte a bélyegke átadását, azonban színterint ez nem a tagok beszerzését jelentette. Míg Halápi azt állította, hogy már 1949 tavasza óta tag Nyilasi, addig ő azt vallotta, hogy csak 1950-ben csatlakozott. Kijelentette, hogy nem esketett fel senkit, a tervezet kidolgozását nem készítette el és úgy tudta, hogy a szervezet tagjainak feladata a „károk mellőzése” lett volna. A nála talált fegyverről elmondta, hogy azt a sógorának szerezte, aki közben disszidált, és azért nem adta le a rendőrségen, mert félt, hogy ezért őt fogják bebörtönözni. Nyilasi Sándor főcsoport-vezetősége mellett színterint az ÁVH színterint, hogy ő szervezte be a legtöbb tagot, az ő feladata volt a terrorakció kidolgozása, 1950 márciusában az ő lakásán voltak megbeszélések, őt tartották a legjobb főcsoportvezetőnek és külön bélyegzője volt.

Augusztus 26-án az államügyész előterjesztette a végindítványt, amiben fenntartotta a vádat, véleményét pedig az alábbiakban foglalta össze: „Ilyen kártevők társadalmunkban a vádlottak is. Az ő szervezkedésük is arra irányult, hogy országunkban a szocializmus építését akadályozzák, vagy legalábbis megnehezítsék. Ezért veszélyes a vádlottak cselekménye a társadalomra annak dacára, hogy szervezkedésükkel komoly sikert nem értek el és nem is érhetnek el, mert a magyar dolgozó nép egységesen zárkózik fel Pártunk mögé és így a vádlottak tömegekkel nem rendelkeztek és nem is rendelkezhetnek. Azonban a cselekmény veszélyességének az elbírálásánál a vádlottak cselekményét nem lehet elkülöníteni a világtörténelmi eseményektől, nem lehet elkülöníteni az imperialisták agresszív magatartásától.” A kirendelt védőügyvédek irgalmas, méltányos és enyhe ítéletet kértek. Az utolsó szó jogán a vádlottak megbánást tanúsítottak és méltányos ítéletet kértek.

Az ítélet ennek ellenére a vádirat szerinti büntetést mondta ki, azaz Halápi Józsefet és Nyilasi Sándort halálra, Kalmár Antalt 15 évi, dr. Merényi Miklóst 10 évi fegyházra, Bodolai Bélát 5 évi kényszermunkára, Benke Gedeont 6 évi fegyházra, Antal Mihályt 8 évi, Gelei Jánost 6 évi kényszermunkára, id. Szántó Sándort 5 évi fegyházra, ifj. Szántó Sándort 7 évi, Szögi Józsefet 15 évi, Szögi Antalt 12 évi, Kun Lajost 6 évi, Tóth 19 Jánost 5 évi Bite Jánost és Bite Istvánt 10-10 évi kényszermunkára, Krémer Elemért 10 évi fegyházra, id. Bedő Árpádot 14 évi fegyházra, ifj. Bedő Árpádot 9 évi kényszermunkára, Kónya Jánost 10 évi fegyházra, Bodó Antalt 6 évi, Kormányos Jenőt 6 évi, Bakos Józsefet 5 évi, Éri Ferencet 8 évi kényszermunkára, Szalai Antalt 3 évi fegyházra, Nagy Sándort 10 évi kényszermunkára, végül dr. Sükrei Józsefet 3 évi fegyházra ítélték. Ezen túl hivatalvesztésre, a közügyektől való eltiltásra és dr. Sükrei kivételével teljes vagyonelkobzásra ítélték őket. Az indoklás szerint az ítéletben meghatározó volt az egyes

tagok főcsoport-vezetősége, vagy a fegyveres felkelésben való és a hatalom átvétele utáni szerepe, és ha mindez nem volt elég, akkor „társadalmi veszélyességük”. Másnap a Délmagyarország is beszámolt cikkében a tárgyalásról „A bíróság keményen lesújtott a magyar nép alattomos ellenségeire” címmel és dicsérte a két halálos ítélet kimondását.

A fellebbezések után 1950. október 3-án ült össze Budapesten a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága zárt tárgyalásra, ahol az elnökeknek kellett figyelmeztetnie az ügyvédeket, hogy a két halálraítélt érdekében 3 napon belül pótolják a kegyelmi kérvény benyújtását! A legfőbb államügyész-helyettes perorvoslat hiányában súlyos büntetés kiszabását kérte, míg a védők irgalmas ítéletet kértek. Október 10-én született meg a már jogerős ítélet, ami fenntartotta a két halálos ítéletet és a többi vádlott esetében súlyosbította az első fokon kihirdetett büntetéseket, a szervezet kimagaslóan nagy tárgyi bizonyítékai és veszélyességének indokával.

1950. október 11-12-én nyújtották be a halálra ítélték védői a kegyelmi kérvényt a Népköztársaság Elnöki Tanácsához. Az indoklás a következő volt: „ez csak egy karcolás a demokrácia ércbástyáján, a demokrácia már elég erős, hogy kegyelmet gyakoroljon”. Dr. Molnár Erik igazságügy miniszter 1950. november 14-én terjesztette fel kegyelemre a két halálraítéltet, de jellemzésében egyiküket sem tartotta kegyelemre méltónak, míg a Legfelsőbb Bíróság Nyilasi Sándor kegyelmi kérvényét támogatta. 1950. november 16-án Rónai Sándor, az Elnöki Tanács elnöke elutasította a kegyelmi kérvényt. Az ítéletet 1950. november 21-én 15 órakor hirdették ki zárt ülésen és másnap végre is hajtották.

1956-ban több, a Halápi-perben elítélt ügyében indult kegyelmi eljárás. Ezek során olyan feljegyzések születtek dr. Simon László, megyei bírósági tanácsvezető aláírásával, melyek véleménye az volt, hogy az egész „ellenforradalmi” szervezet alapját lényegében az képezte, hogy Jugoszláviától támogatást reméltek, aminek nem volt alapja. Ezért a szervezkedés tárgyi súlya minimumra csökkent.

A Halápi József és 27 társa elleni per koncepció per volt, amint azt Németh Dezső is állítja könyvében. Ezt igazolja, hogy a tárgyalásra jegyeket osztogattak, csak a beismerő vallomások hangoztak el, tanúk nem voltak. A családtagokat nem engedték be, a folyosón is csak egy zöld ávos barátságos viselkedésének következtében állhattak. Onnan nézték végig, ahogy a 27 vádlott egymáshoz láncolva, ávosok kíséretében bevonult a tárgyalóterembe. Végig kellett nézniük, ahogy az odarendelt DISZ-tagok leköpködik családtagjaikat, „hazaáruló” és más becsmérő szavakkal illetik őket. Tulajdonképpen az ügy résztvevői egymás ellen tettek terhelő tanúvallomást az enyhébb büntetés reményében. A vádat „bizonyították” még a tárgyi bizonyítékok is, amelyek még ha tényleg

a vádlottak tulajdonában is lettek volna, akkor is kevés lett volna ennyi fegyver ahhoz, hogy egy sikeres fegyveres felkelést lehessen velük kirobbantani. Ezt érezvén a másnapi Dél-Magyarország a következőket írta: „Bár mozgalmuk nem volt alkalmas arra, hogy megdöntse a fennálló társadalmi rendszert, társadalmi veszélyessége mégis igen nagy, mert a külső ellenséggel együttműködve sokat árthattak *volna* magyar nép államának, sok szenvedést zúdíthattak *volna* hazánkra.” (saját kiemelés – S. E.) Az ÁVH-n kivert és a bíróság előtt megváltoztatott vallomások és a kevés fegyver, vagy a fasisztának titulált sajtó nem lehetett elég a bizonyításhoz. Az elítélés igazi oka a vádlottak múltja volt, amint azt a Legfelsőbb Bíróság ki is jelentette a zárt tárgyaláson. Ez a koncepció per 1 évvel a Rajk-per után született, annak forgatókönyve alapján, azonban kevesebb sikerrel, hiszen még a tárgyalási jegyzőkönyvben is szerepel az erőszakkal kikényszerített vallomások bizonyítéka és négy vádlott tulajdonképpen visszavonta az ÁVH-n felvett vallomásait. Bár az ítéleteket végrehajtották, de mai szemmel belátható, hogy a bizonyítási eljárás nagyon hiányos volt. A legszembetűnőbb ellentmondásokat sem oldották fel, a védelem szóhoz sem jutott. Nem vették figyelembe, még enyhítő körülményként sem, hogy kilenc vádlott, vallomásaik szerint, ki akart lépni a mozgalomból, de megfélemlítették és kényszerítették őket, hogy maradjanak.

Nagy Ferencné elmondása szerint tényleg létezett ez a szervezkedés. Tagjai abban a hitben éltek, hogy a nyugati hatalmak nem fogják hagyni, hogy a szovjeturalom Magyarországon gyökeret verjen; hittek abban, hogy az amerikaiak felszabadítják az országot. Erre az eseményre készülődtek. Az amerikai invázió idején Szegeden ők vették volna át a rendfenntartó erőket, de nem volt szó arról, hogy véres merényleteket követnének el a kommunisták ellen. Tehát a szervezkedés nem tűzte ki célul a demokratikus államrend megdöntését, mert tisztában voltak vele, hogy ennyien nem érhetnek el sikert. Csak az amerikai segítségben bíztak, ami akkoriban tényleg bűnnek számított.

Szekér Nóra

A Magyar Testvéri Közösség nevű titkos társaság helye a magyar történelemben

A Magyar Testvéri Közösség nevű titkos társaság létezéséről a Szabad Nép 1947. január 5. számából értesülhetett első ízben a közvélemény. E naptól kezdve azonban hosszú hónapokon keresztül a Közösséggel kapcsolatos hírek uralták az újságok főoldalait. Ugyanis e titkosan működő társaságot nem kevesebbel vádolták, minthogy egy széles körű köztársaság-ellenes összeesküvés szervezésének koordinátori szerepére vállalkozott. Egységbe toborozta a magyar társadalom reakciós elemeit, hogy egy összeesküvés formájában visszaállítsa a Horthy-rendszer állami és politikai berendezkedését. A köztársaság és a demokrácia megdöntését akár erőszakos úton is elképzelhetőnek tartották. Ennek jegyében megkezdtek a fegyveres felkelés kiobbantásának előkészítését. Az Államvédelmi szervek éberségének köszönhetően azonban sikerült még az előkészítő fázisban leleplezni az összeesküvőket, elhárítva ezzel a fiatal magyar demokráciát veszélyeztető első komoly, szervezett támadást – összegzik az eseményeket a korabeli sajtókiadványok.

A történet azonban a Közösség és a vélt összeesküvés leleplezésével nem zárult le. A nyomozati anyagok és a Közösség által szervezett összeesküvés széleskörű felgöngyölítése a Kommunisták Pártja érvelése szerint ugyanis bebizonyították, hogy a Horthy-rendszert visszaálmodók tábora messze nincs elszigetelődve a magyar társadalmon belül. Az események bizonyossága szerint a magyar köztársasági államrendet veszélyeztető reakciók nem csupán a hatalmukat veszített perifériális klikkek és csoportokak között találhatóak, hanem a hatalmi elit legmagasabb rangú tagjai között is. A nyomozati anyagok egyértelműen bizonyítják ugyanis – a kommunisták Pártja érvelése szerint – hogy a Közösség kapcsolatrendszerén keresztül a tervezett összeesküvés szálai elérnek a politikai hatalmat gyakorló pártokig, de elsősorban a Kisgazdapártig és annak vezető politikusaig, Kovács Béláig, Nagy Ferencig, Varga Béláig. A Kisgazdapárt és vezető politikusainak a sorsa ezeknek a vádaknak a tükrében megpecsételődött, hiszen a magyar politikai életben nem lehet helye olyan politikai erőnek, amely nem kevesebbel kompromittálta magát, mint az államrend fegyveres úton való megdöntésére tett kísérletben való bűnrészesség vádjával. Ahhoz pedig nem férhetett kétség, hogy a reakciónak a társadalomba való ilyen mértékű beágyazottsága mellett az államvédelmi szervek éberségére, annak minden következményével együtt szükség van.

A Közösség által vezetett összeesküvés ügy kapcsán egy 7 perből álló persorozat megrendezésére került sor, melynek során 229 vádlottat ítéltek el. Egy vádlottat, Donáth Györgyöt halálra ítélték. Kovács Bélát, a Kisgazdapárt főtitkárát 1947. február 25.-én „földalatti szovjetellenes, fegyveres terrorista csoportok kialakításában és a szovjet hadsereg ellen irányuló kémkedés megszervezésében való aktív részvétel vádjával” letartóztatták, és minden törvényes eljárás nélkül elhurcolták. Ausztria szovjet megszállási zónájának börtöneiben, majd Szovjetunió különböző börtöneiben töltött 9 év után halálos betegten térhetett haza. Varga Béla és Nagy Ferenc lemondásra kényszerültek, és az emigrációba menekülés mentette meg őket Kovács Béla sorsától.

A Magyar Közösség leleplezése tehát a II. világháború utáni magyar történelem alakulása szempontjából sorsdöntő pillanat. És nem csupán politikatörténeti következményei miatt. E persorozat kapcsán az is egyértelművé vált, hogy nem egy demokratikus rendszer, hanem egy kemény diktatúra van kibontakozóban. E perben alkalmazott módszerekkel a szovjet irányítás alatt álló kommunista párt világossá tette, hogy a magyar politikai élet játékszabályai már nem a jogállamiság mentén működnek. E pertől kezdve a magyar politikai élet a diktatórikus rendszerek logikája szerint működik, amikor a hivatalos állásponttól eltérő politikai koncepció gyanúja is az összeesküvés vádjával fenyeget.

Ebben a politikai színdarabban főszerepet osztottak a Magyar Testvéri Közösségre. A persorozat koncepciójának megfelelően a tárgyalásokat megelőző sajtóhadjáratban és a vádpontokban egy olyan titkosan működő terrorista szervezet képe rajzolódott ki, mely minden bomlasztó és a fiatal magyar „demokráciát” veszélyeztető cselszövés melegágya, a reakciós és fasiszta elemek gyülekezőhelye. „A vádirat – bocsánatot kérek, nem tudok más kifejezést használni – »hemzseg« az ellentmondásoktól és olyan állításoktól, amelyek a bizonyítás és az eljárás során a legcsekélyebb bizonyítást sem nyerték” – összegzi a vádpontokkal kapcsolatos véleményét a halálraítélt Donáth György utolsó szó jogán elmondott beszédében. Természetesen ma már vitán felül áll a persorozat koncepciózus megközelítése és Donáth Györggyel ebben a tekintetben senki sem szállna vitába.

A Magyar Testvéri Közösség nevű társaság létezése azonban a valóság, nem a koncepció szüleménye. Valóban működött, és valóban titkosan, a konspirációs szabályoknak megfelelően. Milyen társaság volt tehát ez a Magyar Közösség, kik voltak a tagjai, milyen szellemben működött és milyen szerepet játszott a magyar történelemben?

A Magyar Testvéri Közösség rövid története és szervezeti felépítése

1920-as évektől működött – nyílt alapszabállyal és legális keretek között – egy Rákóczi Balatonfürdő Egyesület nevezetű szervezet, melynek tagjai balatonszepezdi telektulajdonosok voltak, akik egyesületi formában kívánták a baráti kapcsolataikat ápolni. Ezen egyesület a valóságban azonban fedőszerve volt egy titkosan működő társaságnak, melyet a beavatott tagok egymás között csak Közösségként emlegettek. E titkosan működő Közösség előzményei feltehetőleg egy Erdélyben működő társaságig nyúlnak vissza. Ezt támasztja alá az a tény is, hogy a kezdetben pár száz főre tehető társaság tagjai nagyrészt Erdélyből áttelepült értelmiségiek voltak, akik egymást igyekeztek segíteni a trianoni Magyarország nyújtotta szűkös lehetőségek között. Az erdélyi előzmények meghatározták a Közösség szellemi irányultságát is. A kezdetektől fogva fő feladatuknak a nemzeti érdekek érvényesítését tekintették. A trianoni Magyarország helyzetét, társadalmi problémáit a hazáját vesztett erdélyi értelmiségiek szemszögéből látták.

Az 1930-as évek elejétől egy Rákosi Jenő nevezetű postatiszt vezető szerephez jutott a Közösségen belül. Szervező munkájának köszönhetően fellendült a közösségi élet, újjászervezte a szervezeti kereteket, valamint széleskörű tagtoborzásba kezdett. A tagfelvétel nem korlátozódott az erdélyi értelmiségiekre. Mindenki tagja lehetett a társaságnak, akit a közösségi szóhasználat szerint „jó magyar embernek” tartottak. Ennek köszönhetően a társaság taglétszáma megsokszorozódott. A megnövekedett szervezeti keretekkel együtt azonban egyre több vitás kérdés merült fel, valamint Rákosi Jenő személyével kapcsolatban is bizalmatlanság alakult ki. Odáig fajult a helyzet, hogy 1938-ban szakadáshoz vezettek az ellentétek. A Rákosi Jenőtől függetlenedők tábora ekkor vette fel a Magyar Testvéri Közösség nevet. Új fedőszervnek a budapesti székhellyel működő Honszeretet nevű társadalmi egyesületet választották. A korábban asztaltársaságokra tagoló szervezeti kereteket teljes mértékben átalakították. A tagokat 10-15 fős családokba osztották, a családokat nemzetségekbe, azokat hadakba, a hadakat pedig törzsekbe szervezték. Magyarország német megszállásáig 3 budapesti és 4 vidéki had épült ki, ami összesen egy törzset jelentett, hozzávetőleg 3000 főt. A családok legnagyobb részét szakmák szerint alakították ki, egy családba azonos területen dolgozó közösségi tagokat szerveztek, hogy így hatékonyabban tudják egymást a szakmai életben segíteni. A legmegbízhatóbb tagokat úgynevezett munka-családokba osztották, amelyeknek a feladata a Közösség szervezeti kereteinek működtetése volt. Ilyenek voltak többek között a tagtoborzó családok, az új tagok kiképzésével foglalkozó családok, a Közösség pénzügyeit rendező családok, a titkosság jegyében az egymást sem ismerő tagság és a vezetőség közötti kommunikációért felelős szószólócsaládok.

A Közösség ebben az 1938-ban megszervezett formájában működött egészen 1944 márciusáig, amikor a Vezetőség a német megszállás következtében beszüntette

szervezeti működését, és a közösségi szóhasználat szerint „téli álomba merült.” Tevékenységének fénykora, amikor a legnagyobb taglétszámmal és ennek megfelelően a legnagyobb befolyással rendelkezett, lezárult. A II. világháború után felmerült a vezetőségben és tagságban is a szervezeti keretek újjászervezése, a Közösség „élesztése”, de erre már nem kerülhetett sor. A pernek köszönhetően a Közösség története tragikus fordulatot vett, vezetőinek nagy részét bebörtönözték, a tagnévsor pedig bekerült az államvédelmi szervek kartotékába, ami a névsoron szereplők számára a Rákosi- és a Kádár-rendszerben egy életre szóló megbélyegzést jelentett.

A Közösség szellemisége

A Közösség egy olyan titkos társaság, amelyik nem egy politikai pártot, egy társadalmi csoportot, vagy vallási felekezetet kíván a háttérből a titkos társaságok sajátos eszközeivel támogatni, hanem sokkal inkább egy szellemiséget, amelynek a lényege a magyar nemzeti érdekek érvényesítése. Ez a célkitűzés azonban a Közösség eszme-rendszerében nincs további alpontokra szedve. Ez azt jelenti, hogy nincs a Közösségnek pontokban definiált ideológiája, amely előírja a magyarság érdekeinek eléréséhez vezető helyes utat. E célkitűzés emiatt nem vált politikai irányvá merevedett cselekvési programmá, hanem sokkal inkább megmaradt egy küldetésnek, egy szellemiségnek, amely elsősorban értékrenden, mentalitáson, szemléletmódon keresztül értelmezhető. Ha a hagyományos értelemben vett csoportkategóriák, mint származás, társadalmi osztályhoz való tartozás, politikai vagy vallási hovatartozás, stb. mentén szeretnénk a közösségi tagság kritériumait meghatározni, csak igen erős feltételekkel érvényes megállapításokra jutunk. Mert való igaz, hogy a magyar származás (magyar származásúnak kellett lenni apai ágon és anyai nagyapai ágon) a tagfelvétel kritériumai közé tartozott. Ennek ellenére a Közösség legbefolyásosabb tagjai között is számosan voltak idegen származásúak, köztük például Rákosi Jenő, aki zsidó származású volt, vagy Bajcsy-Zsilinszky Endre, aki ugyancsak nem magyar származású szülők gyermeke. Ezen alapelveket ugyanis nem érvényesítették feltétel nélkül, a származási kritériumot nem antropológiai, biológiai alapon tartották fontosnak, hanem – ahogy ezt az egyik vádlott a Népbíróságon megfogalmazta – inkább pszichológiai, öntudati alapon.

Elmondható, hogy a Közösség tagjainak nagy része a középosztályból került ki, de nem kizárólagosan. A Közösség nagy hangsúlyt fektetett arra, hogy a munkásság köreiből is folytasson tagtoborzást, bizonyítja ezt, hogy a munkásnemzettség vezetőjét a legfelsőbb vezetőségbe is beválasztották. A magyar parasztság soraiból, bár feladatuknak tűzték ki, nem tudtak tagokat beszervezni, de a parasztság helyzetét a legégetőbb társadalmi problémának tekintették.

A politikai hovatartozás tekintetében pedig a legszínesebb kép tárul elénk. A baloldaltól a szélsőjobbig a politikai szekértáborok legkülönbözőbb tagjai képviseltették magukat a Közösségben.

Ennek oka azzal magyarázható, hogy a Közösség a feladatát abban látta, hogy összegyűjtse és támogassa azokat az embereket, akik a magyarságért tenni akaró, közösségi szóhasználat szerint „cselekvő életet” képesek élni, akár a saját egyéni érdekeiket is alárendelve ennek a célnak. Ez a feltétel azonban nem köthető egyetlen egy politikai vagy vallási irányzathoz, sem társadalmi osztályhoz, sőt pont azt célozza, hogy minden társadalmi, gazdasági, szellemi vagy politikai csoportosulásban a magyarság érdekeit előtérbe helyező tendenciákat erősítse. Nem tartotta feladatának, hogy meghatározza, a magyarság szempontjából mi a helyes politikai irány vagy válságkezelő program, ezért nyitott volt minden olyan irányzat felé, amelyben nem látta a magyar nemzeti szuverenitás veszélyeztetését. A Közösség ebből az ideológiájából adódóan állt szemben alapállásként a II. világháború alatt a német, a háború után a szovjet térhódítással. Ugyanakkor hangsúlyozni kell, hogy a magyar nemzeti érdekek védelme, nem jelentheti a közösségi felfogás szerint az „aki nincs velünk, az ellenünk van” szemléletét. A Közösség önmeghatározásában kiemelte, hogy „önvédelemre” szövetkezett, bizonyos tendenciákat kíván erősíteni, de nem a bomlasztást, vagy a támadó magatartást tartja feladatának.

A Közösség tevékenysége

A Közösség gyakorlati tevékenysége ideológiájából fakadt. Céljai megvalósítása érdekében két fő irányban tevékenykedett. Egyrészt folyt egy belső munka, mely a tagok kiválasztásából, neveléséből, összetartásából állt, másrészt egy külső munka, mely a magyar közélet, a szellemi, gazdasági, társadalmi és politikai élet „befolyásolását” célozta. E két munkaterület azonban szervesen összefonódott egymással, ugyanis a Közösség a céljait legfőképpen a megfelelő tagok kiválasztásával és azok támogatásával gondolta kivitelezni. A gazdasági, szellemi és társadalmi élet minden területén minél több közösségi tag legyen, és minél több közösségi tag legyen kulcspozícióban, hogy ezekből a pozíciókból szolgálják a közösségi elveket.

A Közösség lehetőségeit tehát elsősorban tagjainak száma és társadalmi státusza határozta be. Azáltal, hogy a társadalmi elit, a Horthy korszak közéletének legbefolyásosabb tagjai lényegében nem képviseltették magukat a Közösségben, a kormányzásra, a politikai élet irányítására a Közösség nem tudott különösebben nyomást gyakorolni. Fentebb említésre került, hogy bár voltak munkás emberek is a Közösség soraiban, de alapvetően a középosztály értelmiségi tagjai alkották a tagság jelentős részét. A Közösség tehát elsősorban középszinten tudott érvényesülni, minisztériumokban osztály-

vezetői szinteken, vidéken megyeszékhelyeken, közszolgálati vállalatok vezetőiként, középszintű gazdasági vállalkozások irányítóiként. Egy az ÁVO-n 1947-ben készült összesítés szerint a MÁV, a BESZKÁRT, az Elektromos Művek, a Fővárosi Gázművek, a Vámhivatal, az Országos Statisztikai Hivatal, a MÁVAG irányításában csúcsvezetői szinten 4-5, középszintű szinten pedig akár 50 fölött is lehetett a közösségi tagok száma. A Nemzeti Banknál, a Postatakarékpénztárnál, az Országos Központi Hitelszövetkezetben, az Anyag és Árhivatalban és lényegében az összes jelentős állami intézmény vezetőségében lehetett találni közösségi tagokat. A Közösség különösen nagy hangsúlyt fektetett a minisztériumokra mint olyan intézményekre, ahol középszinten a lehető legközvetlenebb befolyást lehet gyakorolni az ország irányítására. De az egyetemeken és a tudományos életben is nagy számban voltak jelen a Közösség tagjai.

A Horthy korszakban virágzó egyesületi életnek, társadalmi szervezeteknek, ifjúsági mozgalmaknak is fontos figyelmet szentelt a Közösség. E szervezeteken belül tagjain keresztül próbálta a számára helyesnek ítélt tendenciákat támogatni. Számos esetben, anyagi támogatást is nyújtott a közösségi szempontok szerint hasznosnak tűnő egyesületeknek. A népi mozgalom támogatása kiemelt szerepet kapott a Közösség munkájában, hiszen egy olyan szerveződésről van szó, mely lényegét tekintve a közösségi alapelvek újrafogalmazása egy legalisan működő mozgalom keretei között. Létrehozták a Magyar Irodalompartoló Társaságot, mely komoly anyagi támogatást nyújtott számos népi íróknak, valamint kulturális rendezvények, irodalmi estek, könyvnapok szervezéséhez is segítséget nyújtott. A Közösség saját tőkéjéből könyv és lapkiadót alapított, mely elsősorban a népi írók könyveit adta ki. Ugyancsak saját tőkéből és közösségi irányítás alatt szerkesztették a Magyar Élet és a Magyar Út című országos jelentőségű folyóiratokat, melyek a népi mozgalom orgánumaivá váltak.

A Közösség a 30-as évek végétől a magyar érdekeket leginkább veszélyeztető fenyegetést a nácizmusban látta, és legfőbb feladatának a német térhódítás ellensúlyozását tekintette. Ennek jegyében a Közösség összegyűjtötte azoknak a „megbízható”, befolyásos embereknek a névsorát, akikre egy németellenes munkában számítani lehet. A taggá való beszervezésnek is egyre fontosabb kritériumává vált a németellenes beállítódás.

A Közösség tagjainak mindig is kötelezettségei közé tartozott egyfajta hírszerzési tevékenység, ami azt jelentette, hogy minden olyan történést, amely „magyar érdekeket sértett”, figyeltek, és igyekeztek azokról ellenintézkedés foganatosítása céljából az illetékes személyeket, szervezetet tájékoztatni. Ez a „hírszerzés” a nácizmus előtérbe kerülésével egyre erőteljesebben a „németveszély” elhárítására irányult, és egyre szervezettebb formát öltött. Az így szerzett információkkal a német gazdasági és politikai térhódítást igyekeztek szabotálni.

1944. március 19.-i német megszállás után a vezetőség azonban a szervezetre és a tagokra nézve veszélyesnek ítélte a további munkát, felfüggesztette a Közösség működését, és egyéni elbírálásra bízta az ellenállásban való további részvételt. A Közösség így tehát szervezeti formában nem vett részt az ellenállásban, de tagjainak egy jelentős része, közülük számosan a vezetőségi tagok közül is aktív munkát vállalt a németellenes ellenállásban. Hamza D. Ákos 1947-ben megjelent *Harcunk a szabadságért* című művében friss élmények alapján gyűjtötte össze a közösségi tag Bajcsy Zsilinszky Endre által vezetett Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottságában részt vevő 9 csoportot. Szinte mind a 9 csoportban képviselték magukat a Magyar Közösség tagjai, számos esetben a csoportok vezetőségében foglaltak helyet. Kiemelten fontos szerepet játszottak a Közösség ellenállási szerveként is emlegetett Magyar Függetlenségi Mozgalomban, melynek vezetői és tagjai szinte kivétel nélkül közösségek voltak. A közösségi per vádlottjainak jelentős része aktív tagja volt az ellenállásnak, többen közülük a Gestapo börtöneinek rabjaiként éltek meg a háború végét.

A Közösség tevékenysége a háború után

A Közösség szervezeti kereteinek működését a német megszállás következtében beszüntette. A háború után azonban látva a szovjet érdekek egyre erőteljesebb térhódítását a tagok közül sokan a Közösség újjászerveződésének szükségességét hangsúlyozták. Még mielőtt azonban az újjászerveződés kérdését érdemben megvitathatták volna az ÁVO felderítő munkájának köszönhetően a Közösség lelepleződött. Ami pedig a belügyi szerveket a Közösség nyomára vezette, az egy Kecskeméti utcában rendszeresen találkozó, főleg vezérkari tisztekből álló hét fős társaság. A vezérkari tisztek rendszeres összejövetelei gyanút keltettek a biztonsági szervekben, ezért a szomszéd lakásból lehallgatták a találkozókat, a résztvevőket pedig megfigyelték. Az összejövetelek gyanúságát tovább fokozta, hogy a társaság magát Földalatti Fővezérségnek nevezte, vezetőjüknek pedig Dálnoki Veress Lajost tekintették, a volt vezérezredest, akit Horthy Miklós a 1944. október 15.-i kiugrási kísérlet előtt akadályoztatása esetén „homo regius”-á nevezett ki. A hét embert az a meggyőződés hozta össze, hogy a szovjet jelenlétnek köszönhetően a magyar hadsereg fontos pozícióit a szovjet érdekeket kiszolgáló hada árasztotta el. Ezért úgy gondolták, hogy számba veszik azokat a megbízható katonatiszteket, akik a szovjet csapatok távozása után leválthatnák a kompromittált vezérkart. A társaság tagjai közül csak négyen voltak a Közösség tagjai, de ez is elég volt ahhoz, hogy rajtuk keresztül a nyomozás eljusson a Közösség újjáélesztése ügyében rendszeresen találkozó közösségi vezetőkben álló csoportig.

Egy katonákból álló Földalatti Fővezérség, melynek vezetője a Horthy által kinevezett „homo regius” és egy titkos társaság, melynek soraiban tekintélyes jobboldali

politikusokat is találni nagyon jó alapanyagul szolgált a MKP-nak ahhoz, hogy egy horthysta alapokon álló összeesküvéssé gyúrassa a szálakat. De a Kommunista Párt számára nemcsak ezért volt óriási értékű a Közösség leleplezése. Az a tagság, amely azon az alapon szerveződött, hogy elutasít mindenféle idegen érdekek előtérbe helyezését a magyarral szemben, természeténél fogva utasítja el a Szovjetunióból irányított Kommunista Párt célkitűzéseit. A Közösség leleplezésével az ÁVO nagy lépést tett előre a magyar társadalom feltérképezése szempontjából. Olyan több ezer fős, középszinten befolyásos és politikailag aktív ember névsorához jutott, melynek minden tagja potenciális ellenfele a moszkovita vonal törekvéseinek.

TANULMÁNYOK – TÁBOROK

Bandi István (összeállítása)

Fejezetek a romániai kommunizmus építésének történetéből – a kényszerintézkedések, a börtönök és a munkatáborok világa

A Romániai Kommunista Diktatúrát Elemző Elnöki Bizottság (CPADCR) vizsgálódásai nyomán megállapítható, hogy hozzávetőleg 2.000.000 embert hurcolt meg a román kommunista diktatúra 1945 és 1989 között, ebbe beleértendők a súlyos börtönökre ítélték mellett a deportáltak, kitelepítettek, kényszerlakhelyesek és más szabadságuktól megfosztott és üldözött személyek.

A kitelepítések, deportálások

1945-ben az első átfogóbb kényszerintézkedés a németajkú román állampolgárok ellen irányult, akiket a Szovjetunióba deportáltak a szovjet katonai parancsnokság utasítására. A román hatóságok ekkor még a király vezetésével a kért 80.000 deportálandó helyett, a különböző mentesítési akcióknak köszönhetően „csak” 69.000 személyt raktak marhavagonokba.

A Groza-kormány hatalomra kerülésével 1945 márciusától kezdődően rövid idő alatt a Belügyminisztérium (BM) 90.000 személyt tartóztatott le. Bűnük csak az volt, hogy az előző rendszer vezetői vagy kiszolgálói személyzetéhez tartoztak úgy mint párttagok, minisztériumi alkalmazottak stb. Az úgynevezett „adminisztratív intézkedések” olyan személyekre vonatkoztak, akik a kommunista rendszer számára nemkívánatosnak minősültek. Ezeket az intézkedéseket a Belügyminisztérium hajtotta végre hivatkozással a Minisztertanács és a Nemzetgyűlés különböző határozataira és rendelkezéseire. Ezek a jogi aktusok nagyon homályosan írták körül az ember-, illetve társadalmi csoportokat, akikkel szemben a BM eljárhatott. Ilyen alapon juttathattott a romániai kommunista elnyomó gépezet internálótáborokba, munkatáborokba, sőt deportációba tömegeket és jelölhetett ki számukra kényszerlakhelyet anélkül, hogy bírósági ítélet indokolta volna ezeket az intézkedéseket.

1949 februárjában a kommunista hatalom befejezettnek tekintette az 1945 márciusában elkezdett földreformot és mintegy a folyamat lezárásaként a 83. számú rendelettel intézkedett a „nagybirtokos maradványok felszámolásáról”. A gyakorlatban 1949. március 1-je éjszakáján távolítják el az utolsó életképes gazdálkodókat, 7.959 főt, kitelepítve őket otthonaikból, megfosztva őket minden ingó és ingatlan javaiktól és határozatlan időre kényszerlakhelyet jelölve ki számukra. A DO-t, azaz a kényszerlakhelyet a 83. számú rendeletre hivatkozással jelölték ki, de ez a jogi intézmény 1949-ben jogilag még nem volt lesabályozva. Ezt majd csak 1950 októberében teszi meg a hatalom, amikor visszamenő hatállyal is az 1154. sz. Minisztertanácsi Határozat rendelkezik.

1949 végén és 1950 elején a kialakult politikai helyzet a paraszti társadalmat ellenállásra készítette. Így Románia nyugati, határ menti és egyes erdélyi vidékein parasztlázadások, sőt párhuzamosan az ország déli területein több helyen felkelések törnek ki. A több tízezer ember részvételével zajló megmozdulásokat a hatalom fegyverhasználattal törli le. A több tíz halott mellett sokan kerülnek a Szekuritáté börtöneibe, illetve 2.000 személy ellen hoznak adminisztratív intézkedéseket, kitelepítve és kényszerlakhelyet jelölve ki számukra az ország másik, keleti végében, Dobrudzsában, Constanta tartomány elhagyatott területein.

A harmadik kitelepítési hullám 1951. június 18-án éjszaka történt, Románia Jugoszláviával szomszédos határszakaszán, ahonnan 25 km mélységben 44.000 személyt telepítettek ki. Az érintett személyeket a román alföldre, a Bărăgan Galati-i és Ialomita-i tartományába szállították és ott a gabonaföldek közepébe rakodták ki őket 18 helyszínen arra kényszerítve őket, hogy sárból gyúrjanak, illetve építsenek közintézményeket és saját házakat még a tél bekövetkezése előtt, így alakítva ki új településeket. A kitelepítettek a munkatáborokban szenvedőkhöz képest nagyobb szabadsággal rendelkeztek, de 15 km-nél távolabb nem mehettek a kijelölt kényszerlakhelyüktől. Megfelelő ételkészítés, ivóvíz és orvosi ellátás hiányában rövid időn belül több százan hunytak el.

Az 1951. június 18-áról 19-re virradó éjszakán bekövetkező deportálás kezdeményezésének pontos időpontja nem ismeretes. A törvényi alapot az 1950. január 15-én a Nemzetgyűlés elnöke C. I. Parhon, annak titkára, Marin Florea Ionescu, a belügyminiszter, Teohari Georgescu és az igazságügyminiszter, Stelian Nițulescu által aláírt 6. számú rendelet biztosította. Minden jogalapot nélkülöző rendelet, mely az évek során 200.000 ember adminisztratív ítéletét és a táborokban több tízezer személy halálát okozta – mondta ki, hogy „munkatáborokba” küldhetők mindazok, akik „veszélyeztetik vagy szándékukban áll veszélyeztetni a szocialista berendezkedést, hogyha tetteik nem minősülnek bűncselekménynek”. Más szóval nemcsak hogy lábbal tiporták az ártatlanság vélelmét, de inkriminálták az el nem követett cselekményt, sőt még annak szándékát is.

Először következtek a Duna–Fekete-tenger-csatornához történő internálások, több ezer ember deportálása és áttelepítése; majd 1951. március 15-én a Minisztertanács

egy különleges határozatot bocsátott ki, melyet Gheorghiu-Dej, Vasile Luca, Iosif Chisinevski, Teohari Georgescu és más román munkáspárti vezetőségi tagok írtak alá.

Ugyanakkor párhuzamosan a Román Munkáspárt Központi Vezetősége kiadott egy irányelvet, és létrehozták a kitelepítések vezetésével megbízott Központi Bizottságot, amely összeállította a kitelepítés „munkatervét”. A bizottság a Mezőgazdasági Minisztérium, Belügyminisztérium, Pénzügyminisztérium, Belkereskedelmi Minisztérium, Állami Tervbizottság, Állami Begyűjtési Bizottság, Minisztertanács Ügyeivel Megbízott Főigazgatóság, Helyi Gazdálkodási Főosztály és Központi Szövetkezetek (Centrocoop) küldötteiből állt. Három hónap alatt teljes titokban állították össze a kitelepítésre kerülők névsorait, a végrehajtás módozatait és a beavatkozó szerveket. Noha az előkészítés igen aprólékos volt, a deportálás gyötrelmei nemcsak magának a deportálás tényének, hanem a végrehajtók hozzá nem értésének, butaságának és korrupciójának is köszönhető volt. A 2.500 pártaktivistát és a több mint 10.000 katonát, szekuritátést, milicistát és határőrt, akik részt vettek ebben, annyira indoktrinálták és megfélemlítették a titkosság és éberség szigorával, hogy néha napokig pályaudvarokon tartották a kitelepítetteket, anélkül, hogy közölték volna velük a célállomást. A kitelepítettek arra gyanakodtak, hogy a Szovjetunióba viszik őket úgy, ahogyan az 6 hónappal korábban a Donbasba, „újjaépítési munkára” küldött németekkel is történt. A művelet megkezdése előtt 48 órával Temesváron munkamegbeszélést hívtak össze, amely keretében Alexandru Drăghici (belügyminiszter-a ford.), Marin Jianu belügyminiszter-helyettes mellett Mihai Burcă (a művelet katonai vezetője) tábornok megadták a „szükséges eligazításokat”. A találkozón elhangzottak tanúskodnak arról a cinizmusról, ostobaságról és embertelenségről, amelyek jellemezték azokat, akik döntöttek 18.000 család sorsáról „akik csak azért voltak vétkesek, mert lakhelyük határövezetben volt”.

Az alatt az 5 év alatt, amíg a Bărăgan sztyeppéjén voltak kitelepítve, legkevesebb 1.600 ember hunyt el. Akik megmaradtak, újjaépítették életüket és ezzel együtt a hátrahagyott paraszti élet lelkületét is. Sztálin halála után 2 évvel és a Román Népköztársaság ENSZ-be való felvételének perspektívájában térhettek vissza.

Visszatéréskor a deportáltak feldúlva találták házaikat, vagy állami intézmények foglalták el, vagy a helyükre hozott telepések. Új házhelyeket ígértek nekik, és egyesek inkább azt választották, hogy visszatérnek a Bărăganba. Legtöbben lépéseket tettek a hatóságoknál, hogy bírói úton próbálják meg visszaszerezni elveszett javaikat. A zavaró helyzet megoldására, a Román Munkáspárt vezetése azt javasolta, hogy a kitelepítettek javait visszamenőlegesen foglalják bele az államosítás előtti rendeletekbe. A feladatot a Minisztertanács Elnöksége kapta meg, noha ez végrehajtó és nem törvényhozó szerv volt. Noha az 1951-es politikai helyzet radikálisan megváltozott, a Titóval való kibéküléssel, a hatóságok folytatták a visszaélések sorát, ez alkalommal a törvények meghamisításával.

Ami pedig a visszatérteket vagy a Bărăganban maradtakat illeti, néhány év elteltével a „kényszerlakhely” megszüntetésével, felszólították őket házaik elhagyására, a „szisztematizálás-területrendezés”-re való hivatkozással.

1955 a változás éve volt. A genfi egyezmény, ahol a nagyhatalmak megalapozták az enyhülés alapjait, a Gulág valamilyen mértékű lazításához is vezetett. Romániában – mint ahogy más kommunista országokban is – megszelídült a börtönrendszer. A kisebb büntetési tételű „ellenforradalmárok” közkegyelemben részesültek. Azok, akik 7-8 éve bírósági ítélet nélkül ültek – a Btk. egyes visszaható paragrafusai és sztereotip ítéletekkel – szabadlábra helyeztek, arra való hivatkozással, hogy „büntetésük lejárt”. Elkezdődtek a bărăgani deportáltak szabadulásának előkészületei, majd a következő évben haza is térhettek.

A deportáltak által szabadon hagyott házakba és falvakba 1956-ban változásképpen politikai foglyokat telepítettek. Akiknek lejárt büntetési tételük, de „visszaesőnek” minősítették, azoknak ezeket a falvakat jelölték ki kényszerlakhelyként. Az adminisztratív büntetés mértéke közvetlen arányban állt a „visszaesés” súlyosságával, így 12 hónaptól 24 hónapig terjedt a kényszerlakhely, de akár 60 hónap is lehetett. Így a falvak indulásra kész lakói, azok, akik nem akartak, vagy nem tudtak hova menni keveredtek itt össze a volt börtönlakókkal, akik a cella sötétjéből kerültek a napos Bărăganba dolgozni.

A csökkenő létszám nem sokáig jelentett gondot, ugyanis azoknak a fogvatartottaknak, akik 1952 és 1954 között szabadultak, de nem bizonyultak „átneveltnek” a hatóságok szerint, és továbbra is veszélyt jelenthettek az állam biztonságára, kényszerlakhelyként az említett új építésű falvakban jelölték ki kényszerlakhelyet az 1954/337 számú Minisztertanácsi Határozatban rögzítettek szerint, mely kimondta, hogy 6 hónaptól 5 évig terjedő időtartamra lehetett DO-t kijelölni. A határ menti kitelepítettekkel szemben a kényszerintézkedést végül az 1955 júliusában kiadott 6100. számú belügyminiszteri rendelet alapján fokozatosan oldották fel. Előbb csak a kijelölt 512 család költözhetett vissza eredeti lakhelyére 1955 második felében, majd 1956 januárjában további 4700 család hagyhatta el a 18 kényszerlakhelynek felépített települést.

A kitelepítések az agglomerációs központokból folyamatosak voltak az ötvenes évek kezdetétől egészen a hatvanas évek közepéig. 1953-ban csak Bukarestből 16.000 személyt telepítettek ki az ország más településeiről további 23.300 személyt telepítettek ki, illetve jelölték ki számukra kényszerlakhelyet. Ebben a hullámban távolították el a polgárságot (tisztviselőket, kereskedőket, rendőröket, katonákat, stb.). Az ötvenes évek elejétől a Belügyminisztériumon belül külön szervezeti egység a Kitelepítésekkel és Kényszerlakhelyekkel Megbízott Ügyosztály (SDDO) foglalkozott az említett feladatokkal. Az SDDO statisztikái szerint 1955 második felében még 35.000 kitelepített volt kényszerlakhelyen, míg az 1960 első félévi adatok szerint már csak 2.766 személynek volt határozatlan időre kiállított DO-s személyigazolványa. Noha 1964-

re minden kényszerintézkedés területén teljes amnesztiát hirdettek, mégis előfordult olyan eset, amilyen egy 1967-es Állambiztonsági Tanács vizsgálati jegyzőkönyvéből derült ki: 2.205 vizsgált tisztázatlan ügyben 512 személynek a vizsgálat idején még mindig határozatlan időre fenntartott kényszerlakhelye volt. Az 1965-től új politikai kurzust fémjelző Ceausescu sem tudta nélkülözni a kényszerintézkedéseket, noha hatalomra kerülésének első éveiben határozottan elítélte a dej-i korszak ilyen jellegű intézkedéseit. Az 1977-es Zsil völgyi bányászmegmozdulások kapcsán kényszerlakhely intézkedéseket vezettek be 250 bányással szemben, akiket kitiltottak addigi lakhelyükről és származási helyükre telepítették őket. Az ellenzékben lévő értelmiségiekkel szemben inkább az elszigetelés eszközét vetették be, rendőri felügyelet alá helyezve az érintetteket. A korszak elnyomó gépezete inkább az elszigetelés eszközzel élte. Megkerülhetetlen jelenség a szisztematizálás, amely valójában állami utasításra történő kitelepítés és áttelepítés más lakóhelyre állami támogatással. Ugyanis a Ceausescukorszakban 1977-87 között irányítottan 182.500 lakást bontottak le, ebből 98.000 városokban és 84.500 falvakban.

Börtönvilág, táborok, táborrendszerek

A román kommunista börtönvilágban a jogfosztottak összesen 250 fogva tartási helyre kerülhettek. Ebből a 250 helyszínből 44 fogház, 61 vizsgálo és gyűjtőhelyszín, 72 kényszermunkatábor, 63 kitelepítési, deportálási központ és kényszerlakhely, 10 pedig pszichiátriai központ politikai foglyok számára. A kommunista berendezkedés börtönvilágának rövid ismertetése előtt csak viszonyítási alapként említenénk, hogy 1945 kezdetén Romániában 74 börtön működött, melyek összesen 15.000 fő befogadására voltak alkalmasak. A romániai kommunista hatalom első intézkedései között szerepelt a szovjet mintájú fogva tartási rendszer kialakítása. Ennek első lépése a fogva tartási helyszínek átminősítése volt az új céloknak megfelelően, így kiemelt központokká váltak például Nagyenyed, Craiova, Szamosújvár, Nagyvárad, Gyulafehérvár, Arad stb. A következő lépés az átalakított börtönrendszer szabályainak szigorítása volt. Az új szabályzat szerint, amely 1949-ben lépett életbe, a fogvatartottakat szükség esetén teljes elszigetelésben kellett tartani. Éhezhető volt a fogvatartott, sőt teljesen megvonható volt az orvosi ellátás. Az 1947 és 1964 közötti Gheorghiu-Dej fémjelzte korszakban három csoportba sorolható büntetés-végrehajtási intézmény volt: vizsgálo és gyűjtő jellegű, átmenő vagy rendező, és a végső állomások, ahol a politikai elítéltek büntetéseiket valójában töltötték. Az első kategóriába tartozó intézmények a Különleges Hírszerző Szolgálat (SSI - Serviciul Special de Informatii) fennhatósága alá tartoztak. Így Malmaisonban, Bukarestben rendelkezett egy központi vizsgáloval. Továbbá a Szekuritáté fővárosi és tartományi központjaiban is voltak saját vizsgálati börtönök,

mint például Ploiesti, Brassó, Galati, Suceava, Nagyvárad, Pitesti, Kolozsvár stb. Ezekben az intézményekben rendkívüli körülmények uralkodtak: kisméretű cellákban nagy zsúfoltságban tartották a foglyokat, sőt esetenként a cellákból még az ágy, priccs is hiányzott, egészségügyi ellátás nem létezett, továbbá az étel gyenge minőségű volt. A második nagy csoportba sorolhatók a tranzit fogva tartási helyek, mint pl. Jilava, Ghencea, Buzau, Bákó, Botosani, Braila. Végül a harmadik csoportba tartoztak azok a büntetés-végrehajtási intézetek, ahová a politikai foglyok véglegesen a büntetésük letöltése céljából kerültek: Nagyenyed, Szamosújvár, Pitesti, Galati, Craiova, Fogaras, stb. Az 50-es évek elején a megsemmisítés minősítése alapján kétféle intézmény létezett a kommunista börtönvilágban: megsemmisítési központok (Pitesti, Nagyenyed, Szamosújvár, Jilava) és megsemmisítő börtönök (Máramarossziget, Ramnicu Sarat, Déva, Targu-Ocna, Jászvásár, Galati, Ploiesti, Szeben, Kolozsvár, Nagyvárad, Arad, Temesvár, Karánsebes, Lugos, Szatmárnémeti, Vaslui, stb.) A börtönrendszer részét képezték a zárt rendszerű munkatelepek és kolóniák. Említésre méltó zárt munkatelepek voltak - ezek egyben irányító központnak is számítottak - nagy szocialista beruházásokhoz kapcsolódóan: Constanta, Midia, Capu Midia, Peninsula, Castelu, „9 Culme”, Cernavoda, Bakul, Poarta Alba, ez utóbbi a Duna-Fekete-tenger-csatorna irányító központja is volt. Ugyancsak a megsemmisítő munkatáborok sorát gyarapították azok a börtönök, amelyek vagy bányákat, vagy építőtelepeket szolgálták ki, mint például: Felsőbánya, Kapnikbánya, Onyest-Borzesti, ill. a Békási vízierőmű. Említésre méltó, hogy munkatáborokba vagy telepekre sok esetben olyan személyek is kerültek, akik már letöltötték kiszabott büntetésüket. Ezt bizonyítja egy 1953-ban lefolytatott főügyészségi belső vizsgálat, mely szerint egy adott helyszínen 402 olyan személyt találtak, akik büntetésüket már rég letöltötték.

A román börtönvilág szerves részét képezte a fiatalkorúak számára fenntartott munkatábor rendszer. Ez a struktúra 1951-1961-ig működött. Elvileg csak az árva gyerekek fogva tartásáról intézkedett a hatalom, olyanokról, akik csavargó, kolduló életmódot folytattak, de ide kerültek az árvaházakból azok is, akik megszegtek a szabályokat, továbbá az általános iskolákból azok a tanulók, akik „ellenséges magatartást tanúsítottak a demokratikus rend ellen”. A körülmények és a bánásmód azonos volt a felnőttekével, azaz intenzív munka, gyenge élelmezés, egészségügyi ellátás hiánya, és mindezek mellett az állandó fizikai bántalmazás volt a jellemző. A Sztálin halálával Romániában is bekövetkező vizsgálatok során készült jegyzőkönyvek szörnyű állapotokat találtak a fogva tartási intézményekben. A legtöbb helyen nem volt rágcsáló és rovarirtás, a ruhákat nem mosták, illetve „a fogvatartottak nem fürdhettek heti rendszerességgel” (sic!). A Suceava-i börtönben, a folyóvízhasználat és ellátottság is hiányos volt, a fekália elöntötte a pincerrendszert, ahol ugyanakkor cellasorok is voltak. Más intézményekben (Targu Jiu, Targu-Ocna) még vizes blokk sem létezett.

A hruscsovi korszak kezdetén a Munkatáborok, Lágerek és Börtönök Főigazgatóságának felülvizsgálati jelentése szerint 1954 végén közel 20.000 fogva tartott személy (akik nem rendelkeztek internálási határozattal, vagy lejárt a kiszabott internálási időtartam, vagy leülte a büntetési tételt) bocsátottak szabadon. Azonban 1955-től kezdődő visszarendeződéssel újra emelkedett a fogvatartottak száma, míg végül 1956-ban a magyar forradalom hatására különböző indokokkal a volt fogvatartottak közül sokakat újra letartóztattak. 1958-ban az orosz hadsereg kivonulásával a román kommunista rendszer újra megkeményedett, és tömeges letartóztatásokat hajtott végre az egyetemi világban (diákokat és tanárokat tartóztatva le). Ezek az intézkedések méreteikben hasonlítottak az 1948-52-es periódusra. A romániai kommunista börtönvilág először az 1960-as évben lélegezhetett fel, ugyanis ekkor amnesztiasorozat kezdődött, amely 1964-ig tartott, amelynek során felszámolták a munkatáborokat és „elvileg” majdnem minden politikai foglyot szabadlábra helyeztek. Ezt a tömeges szabadulás valójában a Szovjetuniótól való távolodással és párhuzamosan a nyugat és a Tito vezette Jugoszláviához való közeledéssel volt magyarázható.

Néhány gondolat erejéig ki kell térni a kényszermunkatáborok rendszerén belül is különös szereppel bíró Duna-csatorna táborvilágára. 1949 májusában a Román Munkáspárt Politikai Bizottsága döntést hozott a Duna-Fekete-tenger-csatorna építési munkálatainak megkezdéséről. Ez a beruházás közvetlenül a Minisztertanácsnak volt alárendelve, ugyanakkor az 505. számú határozatával felhatalmazta a munkák közvetlen felügyeletével a Duna-csatorna munkálatait felügyelő Főigazgatóságot.

A társadalom három területéről került ki a csatorna munkaerő szükséglete. A fizetett civil munkaerő, a szolgálatot teljesítő közkatonák, akik a különböző építési munkálatok mellett ellátták az objektumok védelmét és a fogvatartottak őrzését is. Az utolsó munkaerő csoportba tartoztak a politikai foglyok és más adminisztratív intézkedések következtében büntetés alatt álló személyek, akik együtt a csatorna legnehezebb fizikai munkáit végezték. A fogvatartottak kiválasztásánál csak egyetlen szabály volt, hogy csak azok dolgozhattak, akiknek büntetési tétele nem haladta meg a 12 évet.

A 100. számú Belügyminiszteri parancs pontosan meghatározta azokat a társadalmi kategóriákat, akiket internálni kellett. Az intézkedés mögött egy valós munkaerő-igény állt, ugyanis a Csatorna Főigazgatósága leadta munkaerő igényét a Belügyminisztériumnak, amely hivatali úton az illetékes Vizsgálati Igazgatósághoz került. Ez utóbbi utasítására a Szekuritáté listákat készített a reakciós személyekről és a „nép ellenségeiről”, akiket le is tartóztatott. Utólag egy tábornoki bizottság jóváhagyta ezeket a listákat, egyben a rajta szereplő személyeket 12 hónaptól 60 hónapig terjedő szabadságvesztéssel sújtotta, külön bírósági eljárás nélkül.

Az így „elítélteket” az ország negyedik legnagyobb elosztótáborába Poarta Albára küldték, ahol igény szerint osztották szét őket Constanta, Midia, Capul Midia, Peninsula, Castelu, „9Culme”, Cernavoda, Bacul, Periprava és Salcea Duna-csatorna

menti vagy az azt kiszolgáló táborok között, amelyek a legszörnyűbb lágerek voltak a román kommunista táborrendszeren belül. Ezeken a helyszíneken az 50-es években egyidejűleg hozzávetőlegesen 60.000 fogvatartott dolgozott. Sztálin parancsától egészen a konkrét megvalósításig 1949. május 25. és 1950. március 23. között egy sor ülést tartott a Román Munkáspárt Politikai Bizottsága, a Minisztertanács és a Nemzetgyűlés Prezídiuma (törvényhozó szerv) meghatározta a jövő építetójének („Duna–Fekete-Tenger-Csatorna Munkálatainak Főigazgatósága”, DGC) feladatait. Székhelye Constanța, de a Minisztertanácsnak közvetlenül alárendelve működött. A Csatorna létét az 1950. március 23-án kelt 75. számú rendelet tette hivatalossá, majd 1950. decemberében a gigantikus terv bekerült a Román Népköztársaság első ötéves tervébe (1951-1955).

Kezdetben a Csatornát mint idilli helyszínt mutatták be, ahová a fiatalok mennek dolgozni, 2 év alatt szerzik meg egyetemi diplomájukat, „összkomfortos” lakásokban laknak, 8 órát dolgoznak naponta, klubokban és mozikban szórakoznak; de végül ez lett az ország legnagyobb kényszermunkatábora, ahová több tízezer fogvatartott került „átnevelés” ürügyén, napi 12-14 órát dolgozva fegyveres fenyegetettség mellett, nyomorúságos barakkokban összezsúfolva, melyeket szögesdróttal vettek körül, és magaslesekben állig felfegyverzett őrök vigyáztak rájuk.

Az utópiától a népirtáshoz az átmenet kulcsát az 1950. január 14-én kiadott 6. számú rendelet jelentette, amelyet C. I. Parhon a Nemzetgyűlés elnöke írt alá, következésképpen törvényesen is létrejöttek (ezek léteztek korábban is, de jogalap nélkül) a munkatáborok, azok részére, akik „veszélyeztetik vagy veszélyeztetni próbálják a népi demokrácia berendezkedését.” Ez a rendelet, amely előzménye volt a Minisztertanács 1950. január 13-án kelt 2. számú határozatának, bátorította a Szekuritátét abban, hogy megtöltse az országot rabszolga-lágerekkel, amelyekbe az „adminisztratív lefogatottakat” gyűjtötték össze a legkisebb indoklás és bírósági eljárás nélkül, több száz embert tartalmazó „fekete listák” alapján, Pintilie, Nicholski, Mazuru és néhány más tábornok aláírásával. Így biztosították a munkaerőt a Csatornához, Békáshoz (Bicaz) és Borzestihhez, majd később, 1958 után (egy hasonló Nemzetgyűlés Prezídiumának február 17-én kelt 89. számú I. Gh. Maurer a Nemzetgyűlés elnöke aláírásával ellátott rendelettel) a Salcia és a Periprava láger számára is.

Ugyancsak a 6. számú rendelet alapján 1950 májusában a „Duna munkatelepet” (azaz a máramarosszigeti politikai börtönt) hozták létre, a szovjet határ közelében, ahová a legnagyobb titokban helyezték el az 1919 és 1947 közötti időszakban kormányzó politikai elit tagjait, a nagy Románia létrehozóit. Ugyancsak a 6. számú rendeletre hivatkozással adták ki azt a belügyminisztériumi parancsot, amelynek alapján 1951. június 18-a éjszakáján az eretnek Jugoszláviával közös határszakaszon közel 44 000 személyt deportáltak.

A Csatorna építésének gondolatát még 1948-ban Sztálin sugalmazta, nem sokkal a június 11-i államosítás és Tito Jugoszláviájának Kominformból történt kizárása után. Sztálin román elvtársainak, akik a kétoldalú gazdasági együttműködés létesítése miatt érkeztek Moszkvába, említést tett egy, a XX. század elejéről való, a Dunát a Fekete-tengerrel összekötő hajózható csatorna angol építési tervéről.

Ez az időszak az ifjúsági „önkéntes” építőtelepek/táborok időszaka is volt. Ekkor üzemeltek az APACA (Bukaresti ipari létesítmény), a Bumbesti-Livezeni, a Szálva-Visó (Salva-Viseu), a Szentágota-Botorkatanya (Agnita-Botorca) vagy a Mezőcsán-Kolozsvár (Ceanul Mare-Cluj) építőtáborok.

Egyetlen elfogadható magyarázat a Sztálin által előterjesztett kívánságra, hogy szükség volt egy közvetlen hajózható csatornára Jugoszlávia felé és az „angol-amerikai imperialisták” esetleges háborúja esetére (amelyet olyannyira vártak a jaltai és potsdami egyezségek következtében szolgáskorba került népek). Vagy lehet – ahogy akkor okoskodtak –, hogy a Kreml óhaja volt, hogy rendelkezhessenek a Duna-deltával azért, hogy teljes ellenőrzés alá vonhassák a folyami közlekedést. Egy másik lehetséges ok lehetett – amelyet a román kommunisták vittek bele az egyenletbe – mindazok megsemmisítése, akik ellenálltak az ország kommunizálásának. Minden diktatúra tart az elitektől, legyen szó intellektuálisról, gazdaságról vagy szakmairól. Olyannyira, hogy a propaganda nyelvezetében, kevésbé a hivatalos iratokban, megjelent az a formula, hogy „A Csatorna = a román polgárság temetője”. Semmi sem rémíthette meg jobban a vérengző kommunista helytartókat, mint egy szilárd középosztály léte, a földhöz ragaszkodó parasztság és egy olyan értelmiség, amelyik tudatában volt a szakadék mélységének, amely felé az ország haladt. A Csatorna több tízezer paraszt, tanár, pap, tiszt, iparos, egyetemista és tanuló előirányzott, ütemezett sírjává vált, akik „veszélyeztetették vagy veszélyeztetni próbálták a népi demokrácia rendjét...” (...)

A Duna–Fekete-tenger-csatorna kényszermunkatáborai

(Fundatia Academia Civica engedélyével)

A Csatorna 70 kilométeres nyomvonalán sorakozó 14 láger közül a Columbiá-nak (Cernavodă) 8000 foglya volt, és a folyami kikötő építésén dolgoztak. A 'Saligny' nők számára kialakított tábor volt, amelynek létszáma a kezdeti 2000-ról 8000 főre növekedett. A dunai híd nagynevű építőjének nevét kölcsönözték a legsötétebb női tábor elnevezéséhez: „Saligny kolónia” Medgidia és Cernavoda között a Duna partján külön a Csatorna női foglyai számára fenntartott kolónia, az éhezés, a fagyoskodás, a kimerítő munka, a megalázás és a tervszerű megsemmisítés helye volt több száz nő számára, akiket azzal vádoltak, hogy ellenállást fejtettek ki a román társadalom kommunizálásával szemben.

A Duna –Fekete-tenger-csatorna kényszermunkatáborai
(Fundatia Academia Civica engedélyével).

Mindközül a legnagyobb láger a Poarta Albă-i volt, amely 12000 fő kapacitással működött. Galeșen 3000-en, míg Noua Culmén (átvitt értelemben Kilencedik Mennyszárgként is fordítható) 7500 személy raboskodott. A Csatorna lágerei között a legdurvább a Peninsula volt, ahol 8500 fő körül volt a fogvatartottak száma. A tábor az elviselhetetlen munkafeltételeknek (kőfejtés) és az embertelen bánásmódnak (az átnevelő brigádok tevékenysége) köszönhetően Valea Neagră-nak (Fekete Völgy) is neveztek. Capul Midián, amely a Csatorna legészakibb pontján helyezkedett el (így találták ki akkor), 2500 rab dolgozott, akikhez később adódott hozzá a Tasăul építőtelepen dolgozó 1500 rab. A tervek a Csatorna és a Tasăul tó között vízlépcsőt irányoztak elő. A „speciális lágerekben” Eforián és Constanțan (Stadion) 7000 fogvatartott dolgozott. Az „átmeneti lágerek” közül, amelyek a Csatorna ellátását biztosították, a legnagyobb Castelu (Kastély) volt 5000 rabbal. A lágerekben éjjel háromkor volt az ébresztő. Munkába indulásig (a több kilométeres utat gyalog tették meg) még volt sorakozó, rabok számlálása és egy színlelt reggeli. A brigádok hozzávetőlegesen 50 főből álltak, akiket 10 katona és két tisztes felügyelt.

A Sztálin halála utáni moszkvai látogatásán a Gheorghe Gherghiu-Dej vezette pártdelegációnak Hruscsov nyíltan bírálta, sőt szégyenteljes beruházásnak titulálta a Duna- csatornát. Ennek hatására már 1953. július 18-án kormányrendeletben mondták ki a Csatorna munkálatainak leállítását és egyben megnevezték a „nép ellenségeit”, akik szabotázsakciókkal lehetetlenítették el a beruházás megvalósulását. A Csatorna munkálatait más szabályok és körülmények közepette a következő diktátor Ceausescu rendelte el 1973-ban és a kivitelezésig még sokan szenvedtek a megvalósítás érdekében, 1984-ben fejezték be építését. Az 1965-ben kezdődő Ceausescu-korszak börtönvilágának és kényszerintézkedéseinek rendszere már egy másik önálló fejezete a romániai kommunizmus építésének.

Bank Barbara

Buda – déli internálótábor

A Buda-déli internálótábort²²², az egykori Károly laktanya épületeiben és területén, a Sas-hegy aljában, a Budaörsi út 61. szám alatt alakították ki. A Magyar Államrendőrség budapesti főkapitányságának Központi Internálótábor, 6382-es intézményi szám alatt. A táborra az iratanyagokban két elnevezést is használtak: Az egyik a rendszerezett Buda-Dél, a másik a ritkábban használt Dél-Buda. A volt kaszárnya és egykori internálótábor helyén áll ma a Petőfi laktanya.

A tábor felügyelete és vezetői

1945. elején az intézmény még a Honvédelmi Minisztérium kezelésében állt, de mivel a Belügyminisztériumnak szüksége volt olyan épületekre, ahová több ezer embert tudott felügyelet alá helyezni, ezért megállapodott a két minisztérium egyes laktanyák, illetve épületek „kölcsonadásáról”. Így került a Buda-déli laktanya is a Belügyminisztérium kezelésébe egy időre. 1945 elején nagyrészt a kitelepítésre szántak és a háborús bűnökkel vádolt, de jogilag büntetésre nem ítélt rendőrhatalósági őrzetesek ideiglenes elhelyezésére szolgált a laktanya.²²³ 1945 tavaszától már hivatalosan is internálótáborként üzemelt. Nem az ÁVO, hanem még a rendőrség felügyelete alatt állt. A Buda-déli internálótábort, hivatalosan a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányság irányította, melynek első parancsnoka Pelsőczy Tibor rendőr százados volt, majd tőle Ruscsák Lajos rendőr alezredes vette át a táborparancsnoki posztot 1946. ok-

222 A Buda-déli internálótáborról részletesen lásd: Druzsa Attila: „Buda-Dél – Dél-Buda” variációk Ünnepi tanulmányok M. Kiss Sándor tiszteletére. Szerkesztette: Ötvös István. Piliscsaba, 2004. 260-277.

223 HL 852-es doboz (3-91.) Erdey Sándor és Zimányi Tibor interjú, készítette Bank Barbara és Druzsa Attila 2001. április.

tóber 1-jével.²²⁴ Ruscsákot az internáltak csak „Dreifusz”-nak (háromlábúnak) hívták. Gúnynevét, két mankója és egy lába miatt, a németből kapta.²²⁵

A Buda-déli tábor, Kistarcsára való átköltöztetését követően, még ő vezette 1949. szeptemberéig – leváltásáig – a Kistarcsai Központi Internálótábort is. Leváltására visszaélései miatt került sor. Kistarcsán utóda Buda-déli helyettese, Taródi Lajos rendőr alezredes lett, akit a visszaemlékezések jóval emberségesebb rendőrként említnek.

A tábor berendezkedése, lakóinak élete, életkörülményei, a tábor létszáma

A táborba érkezőket először rendszerint kopaszra nyírták, majd a tetűvizit és a fürdés után jött a fertőtlenítés. A bevezető után az állományt az ügyeleti fogadó szobába az „egeres”-be vitték. Itt töltöttek 3-4 napot úgy, hogy se ágy, se pokróc nem állt a rendelkezésükre. Mindenki ott és akképpen aludt, ahogyan tudott, a helységben hemzseggő poloskák és egyéb rovar fajok között. Pár nap elteltével az udvaron sorakoztattak mindenkit. Létszámmellenőrzés után, a tábor parancsnoka – Ruscsák alezredes – intézett beszédet az internáltakhoz, majd ezredékbe osztották őket, amely lakóhelyüket is meghatározta. A táborban öt ezred működött:

- I. Az elsőbe az asztalos, cipész, szabó, iparművész és festő műhelyek tartoztak.
- II. A második volt a női ezred szálláshelye. Itt elkülönülve éltek egymástól a politikai okokból internáltak és a prostituáltak.²²⁶ Az ezredet női ezredparancsnok irányította.
- III. A harmadik ezredbe, nagyrészt a táborparancsnok által összeválogatott, belső tábori munkára rendeltek tartózkodtak. Ide voltak beosztva a mosodások, a takarítók, a konyhások, a kórházi kisegítők vagy egészségügyiiek, de ide tartoz-

224 Erdey, 2001. 59, 62. Ruscsák József valamikor a Köztemetőben volt sírásó. A két világháború között illegális kommunistaként működött. Ő volt a Népszava ülőembere – elmondása szerint. Ez azt jelentette, hogy ha valaki a lapban olyan cikket írt, amit a cenzúra kifogásolt. Ruscsák vállalta a szerzőséget, és ezért sajtóvétségért elítélték. Ő meg leülte a büntetést. Az ostrom után a Kommunista Pártban tűnt fel, ahol az elvtársak alezredessé léptették elő az illegálisban tett szolgálataiért. Régebben a Népszava „ülőembereként” működött, ami azt jelentette, hogy ha valaki a kommunisták közül írt egy olyan cikket, amiért a cenzúra problémázott, ő ülte le az érte kiszabott büntetést. A fél lába azért hiányzott, mert részegen ráfeküdt a villamos sínre, és az elgázolta. „Primitív és durva ember volt, a foglyokat – ha alkalma nyílt rá – a mankójával verte. A beszélő után gumitöm-lökkel spricceltetett a látogatókra, ha nem akartak elmenni.” Görgey Guidó: Két Görgey. Helikon, 2004. 200.

225 Erdey, 59.

226 Ez nem mindig volt így, kezdetben teljesen összekeverték őket.

11. Buda-déli internálótábor, volt Károly, ma Petőfi laktanya.

tak a „krumplisok” is, akik az ezred nagy részét adták. Ők pucolták a burgonyát az étkezésekhez, és ők pakolták le a teherautókat is.

- IV. A negyedik ezredbe az úgynevezett „ápoltkézűek”, vagyis az értelmiségiek kerültek. Hozájuk tartoztak még a gazdaságisok: az árdragítók és a feketézők is.
- V. Az ötödik ezred a kitelepítésre váró svábokat, népi németeket foglalta magába. Helyükre a későbbiekben az intellektuelek kerültek. Ebbe az ezredbe kerültek azok a budaörsi svábok is, akiket 1945 júniusában, az úrnapi körmeneten, egy rendőrrazzia során vettek őrizetbe és internáltak. A visszaemlékezők arról számoltak be, hogy a rendőrök a körmenet végén körbefogták a férfiakat, a kezükbe különböző felirattal transzparenszeket tettek, majd kiemelték őket a tömegből és Budapestre szállították mindannyiukat.²²⁷ A Világ című napilap 1945. június 16-i számában, összesen 600 budaörsi német internálásáról számolt be.²²⁸

A negyedik és ötödik ezredekben csak alkalmanként volt némi munka: belső szállítás és takarítás. A tábor létszáma 4-5 ezer fő között váltakozott.²²⁹

227 Grósz András: Menekülők és internáltak. In: Jogfosztások Budaörsön/Entrechtungen in Budaörs (1944-1948). Szerk.: Grósz András. Budaörs, 2010. 64. (továbbiakban: Grósz)

228 Grósz, 64. A budaörsről ekkor elhurcolt személyek száma eltérő, 150-160 főt említ a korabeli sajtó, a visszaemlékezők 800 főről beszélnek. Bővebben: Grósz, 64-65.

229 Erdey, 59-61.

A tisztálkodás és a higiénia lehetőségei is igen korlátozottak voltak. A körülbelül 70 fős szobák előtt a folyosón volt a WC. Fürödni csak havonta egyszer lehetett, de ekkor rövid időre még meleg víz is volt. A táborban mindenki megtarthatta civil ruháját, elmentében a Recskén későbbiekben bevezetett rabruhával.

A látogatás, levélírás, csomagbeadás engedélyezett volt. A táboron belül viszonylagos szabadságot élveztek a rabok: azon kívül, hogy nem mehettek az utcára, mindenki kapcsolatot tarthatott, beszélhetett a másikkal, ezreden belül és kívül. Még a férfi és női ezredekben is az úgynevezett „fidi” levelek mellett, a női ezredparancsnokok jelenlétében a családok vagy párok beszélhettek egymással (A „fidi” levelek, az egyik ezredből a másikba átcsempésztet magánlevélkék.).

A hozzátartozók látogatásaira havonta egyszer kerülhetett sor, és legfeljebb öt percig. A beszélőt egy hosszú, drótkerítéssel elválasztott folyosón bonyolították le. A drótok a folyosó közepén voltak elhelyezve két sorban úgy, hogy köztük néhány ór kényelmesen sétálhasson, ellenőrizve a látogatást. A dróthálókat mind két oldalon olajjal bekenték, nehogy hozzáérhessenek a látogatók vagy az internált rabok.

A tábor életéhez szervesen hozzátartozott a vasárnaponként hallgatható szentmise, vagy a jó idő esetén megtartott kulturális előadások, amelyeken a női ezreddel együtt vehettek részt – persze szigorúan elkülönítve. Az előadásokon filmvetítések, színdarabok, versek, operák és operettek kerültek bemutatásra, amelyeket természetesen maguk az internáltak szerveztek meg.

A tábori ételmezés silány és kalória szegény volt, hivatalosan napi 1200 kalória. Reggelire híg feketekávé egy szelet kenyérrel, ebédre és vacsorára zsírtalan leves, főzelék vagy tészta, gyakran bab vagy borsó, hús helyett leginkább szizsikkal volt a „menü”. Ünnepeken néha lejárt konzervek vagy lóhús egészítették ki a szegényes étrendet. A táplálkozás szempontjából igen sokat számítottak a hozzátartozók által beküldött, limitált és ellenőrzött élelmiszer csomagok. Ezeket büntetésből meg is vonhatták az internáltaktól. Az ételmezés hiányát és egyoldalúságát, a tisztálkodás elhanyagolását Mindszenty bíboros levelei, illetve beszámolóí is alátámasztják.

Az internálótábor bejárata mellett jobb- és baloldalon két torony épület helyezkedett el. Itt alakították ki a fogdákat. A tornyok egyik szárnyában, a fogdák mellett az Államvédelmi Osztály által elkülönítetteket tartották, hermetikusan elzárva a tábor többi személyétől.

Fogdára fegyelmi büntetésekkel lehetett bekerülni. Ilyenek voltak a fekete levelezések vagy az őrséggel való tiszteletlenségek, ritkábban a szökések, szökési kísérletek. A szökésekért alapos verés, kurtavas, sötétzárka, a kedvezmények megvonása és böjt járt.

Mindszenty bíboros 1945. november 20-i beszámolója a miniszterelnöknek az októberi veszprémi, illetve a november 18-i Buda-déli internálótáborban látottakról.²³⁰

A Buda-déli internálótáborba 1945. november 18-án látogatott el a Bíboros. A következő pontokba szedett megállapításokat és javaslatokat tette:

- 1. Az internáltak száma.** „Indokolatlanul magas. (...) A Buda-déli táborban a táborparancsnok szerint (1945) november 18-án 5000 felett voltak az internáltak. Gondolom a „felett” nem okvetlen százakat, hanem esetleg többet is jelent. Úgy tudom, hogy összezsúfoltak korábban itt már 10.000 internáltat is.²³¹ Ez mindössze két hely adata. Másutt, a fővárosban és vidéken sem kevés az internált.”
- 2. Elhelyezés.** Emberségesnek nem mondható. (...) A budadéliben az alagsor és a legfelsőbb, bombázott emelet sor tarthatatlan elhelyezést nyújt. Itt épp most négy nap és négy éjjel folyt be az eső. Ott vizes minden helyiség, látszik a cementen át is a talajvíz. A fekhelyek legtöbb helyiségben a csupasz földön, de láttam deszkát is alattuk. Ablak nincs, van, ahol ajtó sincs.
- 3. Élelmezés.** Már hivatalos nyilatkozat is jelent meg a sajtóban, hogy silány és elégtelen. Reggel rántott leves, délben és este egy-egy kanál főzelék. Kenyér néha van; a táborparancsnok kérdésemre azt válaszolta, hogy három napig is kimaradt a kenyér. Az internáltaktól, gondozóiktól úgy tudom, hogy 10-14 napig is hiányzott már a kenyér.
Az élelmezés annál inkább elégedetlenséget vált ki, hisz az internáltak kijárnak munkára. Ennek a munkának díja van és a napszám (...) kellene az élelmezésben.
- 4. A munka.** Az internáltakat kiadják munkára. Ez nem helyteleníthető. Elkell a munka az országnak is, az őrizeteseeknek is. Itt-ott némi ételmet is kapnak az internáltak. A munka közhasznú pl. a Hadimúzeumban. Ám mennek olyan helyekre is, ahova nem indokolt a kivezénylésük. Veszprémben az egy (...) épületekhez, ahol enni kaptak, nem engedték őket; ellenben a (...) -hoz, ahol nem kaptak enni, engedték.
Az egész országban kerestük hatalmas tételként kell, hogy jelentkezék az állam bevételei között. Naponta, reggel találkozom munkára hajtott férfiakkal, nőkkel. Úgy tudom, egy-másfél óras távolságra is mennek. November 14-17 táján mentek esőben, dolgoztak esőben, jöttek haza esőben. Csatakosan,

230 ÁBTL 3.1.9 V-700/14. 102-105.

231 ÁBTL 2.5.8 – 70. d. Egy 1945 októberében keletkezett jelentés 8 ezer, Buda-Délen raboskodó internáltat említ.

ugyanazon ruhában tértek pihenőre a már jelzett helyeken. Lábaik dagadtak, lábbeli helyett akármelyiknél csak rongy akadt.

- 5. Egészség.** Az eddigiekből érthető, hogy egyre több lesz a beteg. Veszprémben valóban már sok volt, a beteg, a budaiban még több. Találtam szobákat tüdőcsúcshurutosokból, mellbajosokból, szívbajosokból. Állítólag ezeket, mint internált mivoltuk miatt jogosulatlanokat, fővárosi hivatalos rendelet alapján távolították el a kórházakból. A megelőző világban a 15-20 évre elítélt fegyenceknek, a gyilkosoknak is volt joguk kórházi kezeléshez, ha betegek voltak. Orvosokat bőven fogtak el melléjük. Ám gyógyszer és eszközök híján, mire mennek a táplálatlanság miatt elerőtlenedett betegekkel! Egyszer a Vöröskezeszt adott gyógyszert, de mi volt az annyi embernek?!
- 6. Köztisztaság.** Szappan nincs, a legtöbbnek a rajtavalója van; tetű, poloska, rüh elmaradhatatlan.
- 7. Bánásmód.** Némi javulás van. Egyesek még őrzik a régebbi, kegyetlen verések kék nyomait, de friss verésekről - legalább előttem nem panaszkodtak, vagy nem merték előadni.
- 8. A lelki összeomlás** még fájdalmasabb. Szégyen letörtség. Akárhánynak szétdőlt a családi életét az internálás. Micsoda otthonba megy ez haza?! Az apa talán Német- vagy Oroszországban. Apró gyerekei otthon gondozatlanok, elférgesedtek, talán küszöbről - küszöbre hanyódnak, iskolázatlanul eldurvulnak. Ezek pedig ártatlanok és az ártatlan szenvedésért a köz bűnhődik majd. Számolnunk kell azzal, hogy feltör erősen az öngyilkosság az internáltak közt.
- 9. Feltűnő rétegek.** A veszprémi internáltak között találtam 70 éven felüli szívbajosokat, dagadt lábakkal, mozdulatlanul fekvő betegeket. A budaiban találtam egy szomorú réteget, rokkantakat külön nagy tömegben. Béna emberek. Találtam orvosokat, ápolónőket, akik elkelnének a kórházakban. Találtam 80 éves öregasszonyt, 7 hónapos terhes nőt, 80 éves hajlott öregembert, akit elmenekült fia helyett tartanak fogva. Gondolom, ezek aligha ártalmasak a társadalomra.
- 10. Újabb lefogások.** Olyan hírek jelentek meg a sajtóban, belügyminiszteri nyilatkozat alapján, hogy a „kisnyilasokat” elengedik. No, a táborok csak úgy hemzsegnak a kisnyilasoktól november 18-án is. Hivatalos nyilatkozat jelent meg arról, hogy a választásra tekintettel szeptember 16-a után nem lesz internálás. Történt bizony azóta is. November 18-án találkoztam a Buda-déliben 20-25 olyan egyénnel, akiket két-három napja szedtek össze különböző helyekről.
- 11. A lefogási körülmények.** Nem megnyugtatók. Egyéni bosszúnak tág teret nyit. Akárhányszor lakás, műhely, vagyon is számításba került. Ha komoly ok lett volna, a független magyar bíróság, vagy pedig a népbíróság elé kerültek

volna. A közigazgatási eljárás, internálás során – magamról tudom – nincs komoly fellebbezési lehetőség; rácsapnak valakire egy ajtót és az ajtó zárva marad. Védelem, mentőtanú nincs, csak vádló. A kihallgatás ugyan legtöbbször hat-nyolc hónap múltán sem történik meg; de ha megtörténik, nem egy esetben kínzásokkal csikarják ki a vallatóknak tetsző vallomást.

12. Internálási okok. Nyilas párt-, üzemi tanácstagság, volksbund tagság, németbarátság, MOVE²³² tagság, kiutalt zsidó lakásban lakott. 1945 tavaszán látszhattak ezek súlyosaknak, de 1945. év végén nem nagy dolgok ezek. A beugratók bűnösök, ezek az egyszerű emberek közönséges megtévesztettek. Aztán nem tud az ember mit szólni olyan vádhoz, hogy az illetőnek német neve van. Ahhoz a vádhoz sem, amelyet sohasem közöltek a vádlottal. A félreértést, személycserét így lehetetlen megállapítani. Ez a helyzet a huszadik század jogszolgáltatásába nem fér bele; ez az itt maradt német és nyilas rendszer ténye.

13. A tennivalók. Azt kérném, méltóztassék még a tél beállta, biztos elpusztulásuk előtt szabadlábba helyezni a. az összes 65 éven felülieket, betegeket, terhes nőket; b. a rokkantakat, papokat, orvosokat, ápolónőket, az anyákat, akiknek 10 éven aluli gyermekük van és ezt községi bizonyítvánnyal tudják igazolni; c. minden további internáltat inkább helyezzenek rendőri felügyelet alá a saját lakóhelyén. Családi, nemzetgazdasági érdek egyaránt ezt sürgetik.

Akik nyilas párttagok vagy az üzemi tanácsok tagjai voltak, már rég levezettek. A büntetés legyen mindig arányban az elkövetett vétséggel. Ruhátlanok, tartatlanok, lábbelietlenek, ne szenvedjenek mértéken túl. És hát a demokrácia kíván emberséget, könyörületet. El kell jönnie már a megbékélésnek.

Miniszterelnök Úrnak intézkedését és válaszát várva maradtam hazafias tisztelettel

Mindszenty József
Hercegprímás

Budapest, 1945. november 20.”

232 Magyar Országos Véderő Egylet.

Mindszenty József bíboros hercegprímás, amikor csak ideje engedte és engedélyt kapott, meglátogatta a Buda-déli internálótábor foglyait. Így történt ez 1946 novemberében is. A látogatását követően írt összefoglalót a táborban tapasztaltakról.²³³

A Buda- Dél internáltjai

A magyar püspöki kar 1946. július 20-án 3757. sz.-on sürgette a Miniszterelnök Úrnál a hosszabb időn át ígéretett amnesztiát. Egyes pártok részéről fölényesen oly nyilatkozatok történtek, hogy a püspöki kar nyitott kaput döntet, hisz augusztus 20-ra kijön a rendelet. Huszadika 4-szer elmúlt, de a „nyitott kapu” zárva még mindig. Az amnesztia ügye - úgy tudják - nem is kerül tárgyalásra. A szerencsétlen internáltak helyzete azonban súlyos és nem válik a demokrácia megkedveltető eszközévé.

Az internáltak száma indokolatlanul nagy még ma is pl. csak a Buda-déliben 5000 körül mozog és az irányzat emelkedő. Bár a feloszlott vidéki táborokból töltik fel, de azért ott is akad és ha nem is volna, a második esztendő vége felé ez mégis érthetetlenül magas.

Tartam. Százak vannak internálva 18-20 hónapja itt és egyebütt együttvéve.

Az erkölcsi levegő lehangoló. Egyik vármegye központi tisztviselője vidéken 11 hónapig volt internálva. Szobatársai: 3 cigányleány és 2 kéjné. Trágárság, durvaság az állandó levegő. Közben az a tudat, hogy az eddig általa eltartott beteg édesanya és beteg nővér nyomorog.

Akiknek nem itt volna a helyük. A Buda-déliben 17 gyermek is van, akiknek kora 1-15 év. Akad szoptatós anya 6 hónapos csecsemővel. Vannak öregek (50-75 év) úgy 1000 körül. Terhes anya 8, TBC-s egyén 12. nyomorékok, betegek (köztük csípőbántalmakban szenvedők) 1000 körül. Ennek a több mint 2000 egyénnek az ittlétét megérteni nem lehet. A gyerekek miatt, hogy el e zülljenek, az anyát, valamint legalább a 65 éven felülieket haza kellene engedni. A terhes anyákat, a jövődő ártatlan és szükséges magyar életért, és a betegeket, főként a TBC-seket, hogy be ne fertőzzék az internálótáborban zsúfoltan, higénia nélkül élő tömeget, kórházba vagy haza kellene engedni. Van rendelet (200.000/1946), amely szerint szabadlábba helyezendők azok a betegek, akiknek állapotát az internálás súlyosbitja. Ez a rendelet azonban legtöbbször nem érvényesül.

A gyerekeket egyszer kiadták volna és elvitték volna. Ám a tábori hatóság, ahogy nevezi magát, akkor „nem ért rá” és a gyerekek ma is ott vannak kéthete is.

233 ÁBTL 3.1.9 V-700/14. 19-25. 1946. november 12.

Van itt (október 15.) 7 katolikus pap. Jó ideig nem engedték őket misézni. Most újabban naponta misézhetnek. Fele d.e., fele d.u. a közös teremben. Addig a világiakat kivevénylik onnét, mert - úgy látszik - bűnös dolog misét hallgatni.

Attól nem kell tartani, hogy ez a réteg a honvédség, rendőrség párt-gárdák, az orosz megszálló hadsereg ellenében forradalmat vagy ellenforradalmat kezdjen.

Ellátás: napi 5 dkg körüli kenyér. Reggeli 3 dl ún. rántott leves (meleg víz és liszt-habarcs). 1/2 7 után már ez sem kapható. Ebéd 3 dl vízbefőtt bab, más semmi. Vacsora vízbefőtt burgonya.

Amit adnak, ehetetlen. Csomagot elvben lehet küldeni, valójában azonban ez a rendőrök kénye-kedvétől függ. Minden szerdán van csomagbeadás a látogatók részéről. Ezres tömeg áll kora hajnaltól vékony ruhában, esőben, hidegben és várja a d.e. 9 órát. A legutolsó szerdán egy asszony elájult a tömegben a kimerültségtől és erre a többi követelte a csomagbeadás megkezdését. A felelet az lett, hogy a táborparancsnok 15 rendőrt vezényelt ki a tömeg visszaszorítására. Akik 12 óra után érkeztek, azokat a tömeg közt levő őrszem visszautasította. Máskor, ha vidékről jön is, nem engedik be a látogatót. Még a terhes, szoptatós anyák is csak hetenként egyszer kaphattak élelem-pótló csomagot.

Amit hoznak az internáltak kevés, a családnak ma kibírhatalan teher. A csomag 5 kg-nál nem lehet nagyobb. A csomag tartalma írásban 2 példányban beadandó, rajta legyen a küldő neve is. Az élelmiszer „nem haladhatja meg a dolgozók élelmezési színvonalát”. Hiteles rendőrmagyarázat szerint nem adható be: szalonna, zsír, hús, vaj, gyümölcs stb. Ezek, amennyire nem fényűző ételek, annyira eltarthatók és „élelem-pótlók”. Folyton változtatják a csomagbeadás idejét; sokan jönnek és úgy mennek is vissza, hogy a csomagot nem adhatták be.

Azokat, akik kijárnak dolgozni, valamely üzembe vagy az oroszokhoz, a tartatlanul végzett munka végsőkéig elcsigázza. Letörnek, betegek lesznek és előbb-utóbb, de biztosan elmennek a föld alá.

Elhelyezés. A Buda-délien a legtöbb pavillonnak sem ajtaja, sem ablaka. Az ablakokat részben bedeszkázták. De vannak szép számmal papiros ablakok. A legfelső emeleten rossz a tető, befolyik az eső. Az alagsorban a talajvízben jár az ember. A fekvőhely padló, az alagsorban kövezet. Akik szabadulnak, örök emléknak viszik magukkal - egyéb híján - a legsúlyosabb reumát.

Látogatás. Újabban csak havonta egyszer. A beszélgetés rendőr jelenlétében, két sor kifeszített szögesdróton át úgy, hogy egy méternyire vannak egymástól a beszélgetők. A tartam 5 perc.

Égésügy. Október végén hivatalos nyilatkozat szerint a gyógyszerkészlet teljesen kimerült. Most a tél kezdetén, ilyen viszonyok közt nincs aspirin, kodein. A kötszer

teljesen hiányzik. A WC 4-5 cm. vízben és még nagyobb piszokban. Az internálótábor és benne az internált nem más, mint egy tetűbirodalom, a kiütéses tifusz melegágya.

Fegyelem. Fegyházi szigor és elbánás uralkodik. Hozzájön a politikai rendőrség szeszélye és durvasága. A táborparancsnokhoz bejutás és kihallgatás szinte lehetetlen. Hetekig, sőt hónapokig várhatnak erre az internáltak. Oka: az internáltak nagy száma és a közvetlen felettesek lelkülete. A pavillonok előtt mindig rendőr áll. Engedély nélkül a helyiségből ki- és bemenet nincs. Az internált sorsa általában a szobafogság.

Olvasni tilos. Aki látogatáskor levelet ad át, vagy dob, 14 napi sötétzárkát kap. Aki beszél az ablakból az utcára, szintén sötétzárkába jut.

A fegyelem nem hogy enyhülne, de egyre újabb szigorítások jönnek.

Különösen az értelmiségiekkel (400) szemben. Ezek szenvednek legtöbbit. Ezek kapják a legrosszabb épületeket. Sem ajtó, sem ablak, csak bombázott tető és víztócsák. Ezeké a legkevesebb mozgás. Nem vezénylik munkára őket. Állandó szobafogság a részük, még az udvarra sem mehetnek. Ablakuk befalazva és bedeszkázva. A legtöbb teremben a sötétség és rossz levegő uralkodik, a szellőztetés lehetetlen. Itt mindenki a földön fekszik. Ez az épület a IV. internált ezred, itt élnek az esperesek, plébánosok, teológiai tanárok és hittanárok is.

A papok lefogásának oka. Ugyanazon fővárosi hittanári állásban egymástán két hittanárt fogtak le, internáltak. Az ok: a hittanár által vezetett Mária Kongregáció nagy taglétszámmal és szépen működött, a Madisz²³⁴ tagok és működés híján sínylődött. A Madisz tagjai (4) jelentették fel. Az egyik vidéki plébános azért került be Kanizsán, majd Budapesten a táborba, mert a Hangya elnöke volt. Aki ma az országos Hangya²³⁵ élén áll, bizonyára nem tudja, minő elítélendőt tesz.

234 MADISZ: Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség. A Madisz, a párton kívüli 15-24 éves ifjúságot tömörítő tömegszervezet az MKP kezdeményezésére és javaslatára 1944. december 31-én alakult meg Szegeden. Az MKP célja az volt, hogy egységes (kommunista befolyás alatt álló) szervezetbe tömörítse a politikáló ifjúságot, a belpolitikai feszültségek növekedésével azonban a többi párt a Madiszhoz csatlakozás helyett saját önálló ifjúsági szervezet felállításáról döntött, ezért a Madisz létszáma az 1945-ös 240 ezer főről az év végére a felére esett vissza. Tagjai zömmel parasztfiatalok voltak. 1948 márciusában a különböző ifjúsági rétegszervezetek felszámolásakor egyesült a SZIT tagságával (Szakszervezeti Ifjúság és Tanoncmozgalom), majd 1950-ben beolvadt a DISZ-be (Dolgozó Ifjúság Szövetsége). Hetilapja a Magyar Ifjúság és az Ifjúság volt.

235 Hangya szövetkezet: A II. világháború előtti időszakban Magyarország valamennyi településén jelen voltak a Hangya szövetkezetei; székházzal, kereskedelmi átvevő-hellyel, hitelszövetkezeti partnerséggel, és azzal a szellemiséggel, hogy az összefogás, a szövetkezés az egyetlen út arra, hogy a termelők megfelelő pozíciót érjenek el a piacon, hogy a gazdaságszervelet piaci érdekei érvényesüljenek. Gróf Károlyi Sándor munkájának, valamint az akkori mezőgazdasági miniszternek köszönhetően 1888. évben az országgyűlés napirendjén már szerepelt a szövetkezetek témája, majd az 1896-os agrárprogram tartalmazta a szövetkezetek támogatását, a szövetkezeti eszme fejlesztését is. Ezt követően emelkedett törvényerőre 1898-ban az Országos Központi Hitelszövetkezetéről szóló törvény-tervezet, majd ugyanebben az évben létrejött a termelő-értékesítő és fogyasztási szövetkezetek Hangya központja is.

A Buda-déli internálótáborban 6 katolikus pap sínylődik. Ezek mindegyike április-szeptember hónapok közt került az internáltak közé, a kimutatás szerint. Áprilisi 2, májusi 1, júniusi, júliusi, szeptemberi 1-1. Miért van itt 7 hónapja internálva valaki? De a valóság az, hogy van olyan is, aki 2x6 hónapja sínylődik; csak előbb vidéken tartották.

A papoknál, világiaknál az állandó tétlenség célja a lelki felőrlés.

Módszerek és eszközök. Az internáltakat 4 ezredbe sorolták. Az iparos legényekből lett parancsnokok rendkívül élvezik a brigadérosi allűröket.

A hivatalos miniszteri látogatóknak csak az I-II ezred épületeit mutatják meg. Itt ablak, deszkaágy, és kimeszelt szoba is akad. Ezek a Patyomkin-ezredek garnizonjai. Viszont az alagsor és a legfelső emelet nem látogatható, csak használható.

A tavasszal Dorogra, munkára kivezényeltek 80 internáltat. Szívesen mentek, hisz munkájukért ígérték nekik: 1. szeptemberben szabadulnak, 2. rendes kereset lesz és ennek 2/3-a a családé, 1/3-a az övék és még bakancsot, munkaruhát kapnak. Ebből annyi teljesegett, hogy októberben 7 szabadult - ennyi Dorog nélkül is szabadult volna - a többi bevonult a táborba. Bakancs, ruha nincs, a rajtuk való egyetlen is megetté a munka. A keresetből a család semmit sem kapott, az internált kb. 5 hónapra 45 Ft körül.

Hasonló jelenségek fordulnak elő az erdőkitermelés körül is.

Szabadulás. Van szabadulás; papíron napi 40-50, a valóságban legfeljebb 10. csak statisztikai szemkötőre megy. Megegyik, hogy halottnak, a táborba soha nem létezőnek, megszököttnek állítanak ki szabadságos levelet. Megtörtént, hogy a táborban ismeretlen, egy azon névre 5 ízben állítottak ki szabaduló levelet. Ezek a szabadulási esetek szerepelgetnek a sajtóban, feltehetően, a hivatalos nyilatkozatokban is.

A létező szabadulók az internálótáborból igen gyakran vese-és szívbajjal távoznak. A szabadulóknak általában hetenként 1-3-szor kell jelentkezniük a rendőrségen. A 20-as évek és nyilas idők internáltjainak jórészt hetenként 1-szer kellett jelentkezniük. Ezek villamost, nyilvános telefont nem használhatnak. Szóval a sárga folt (megint bírói ítélet nélkül) itt maradt.

Van szabadulás halál révén is. Nem, mintha az internálótáborban tömegével haltak volna a nyáron az emberek. Az utolsó percben a rabkórházba szállítják a beteget. (Internált a rabkórházban! A korábbi jogrendben a beteg internáltat szabadságolták vagy közkórházakba szállították.) A rabkórházakban a nagy legyöngülés és betegségek miatt stb. 30-40 internált hal meg havonta. A télen több lesz a halott a táborban is, a rabkórházban is.

A lelki gondozás az internálótáborban nehezebb, mint régen az elítélt raboknál. Siralmas. Ez az egyetlen, természetjogból folyó vigasz is erősen korlátozott. Szentmise csak vasár- és ünnepnapokon van; ez is d.u. 3-4 óra közt.

A kicsi kápolnahelyiségben 800 internált fér el, nagy zsúfoltságban. A folyosó is tele, az udvaron is vannak. De megtörténik, hogy a rendőrök vagy a férfiakat, vagy a nőket, máskor a „feleslegeseket” visszakergetik. Az internáltak hite katolikus. Protestáns alig van, izraelita szinte nincs. Így 4000 körül maradnak vasárnap szentmise nélkül. Gyónni nem szabad. Betegekhez nem lehet papot hívni, meghalhatnak állat módra. A vallás így meg csak nem is magánügy, hanem tilos.

Feltörő kérdések:

1. Miért kell ennyi magyar embert magyaroknak senyveszteni, sorvasztani a nyilasvilág felszámolásának 19-dik hónapjában anélkül, hogy a bíróság elé állítanák őket?
2. Avagy még a NOT is felmentette, de internálják őket bírói ítélet ellenére. Aki bűnös, lakoljon; akit nem tudnak jogszerűen büntetni, ne büntessék! A határokon elég sok a haláltábor és a pusztuló magyar. Gyerekek, öregek, betegek ... Miért gyötrődnek?
3. Miért kell ilyen erkölcsi levegő? Miért kell ilyen ellátás, ilyen elhelyezés mellett 5 ezer embert együtttartani? Csak egy helyen> aztán jön Kistarcsa stb.
4. Vajon emberséges-e internáltakat, nem beigazoltan bűnösöket fegyencekére emlékeztető sorsra fogni?
5. Vallásszabadsággal összeegyeztethető-e az, ami a lelki gondozás terén tapasztalható?
6. Miért kell csak egyetlen helyen 6 papot, ennyi időn át, bírói ítélet nélkül tartani?
7. Mi az oka annak, hogy a japán háborús bűnösöknek elhelyezése és élelmezése semmi panaszra nem ad okot? Azok még 1000 kötetes könyvtárt és képes folyóiratokat is kapnak (Magyar Kurír, 1946. november 10.) Ha magyar valaki és talán azt sem tudja, miért tört ki a háború és még vádat sem tudnak ellene hónapok hosszú során át emelni, éheztetik, gyötrik, fagyasztják, beteggé tesz. Szent István, Nagy Lajos, Hunyadi János és Mátyás népét így bitangolják. Magyarország az elsők közt van internálótáboraival, a bírói ítélet nélkül halálra gyötört tízezeivel.
8. Emberi jogok, de csúful illusztrálnak benneteket!
9. Demokrácia, hogy szerettetnek meg téged! **Egykor és most.**

1919 után is volt internálótábor, voltak internáltak 2000 körül. De azok nem fáz-
tak, nem éheztek, nem voltak férgesek és mégis a szociáldemokraták, demokraták, hol
egyik, hol másik miniszterrel, gyakran a belügyminiszterrel és miniszterelnökkel jár-
ták az egyetlen internálótábort és minden alkalommal beszámoltak a parlamentben és
a sajtóban.

Most az internálás 19-20-dik hónapjában az üldözött polgárok internálótáborai-
ban képviselő-csoport még nem látta szükségesnek felülvizsgálni az internáltak sorsát.
Ezek ítélet nélkül is bélpoklosok. Ideje volna, hogy minden párt képviselőküldöttjei
vizsgálják meg az internáltak sorsát.

Az egyéni kivizsgálás csődöt mondott. Sok az internált, nincs elintézési szándék.
A táborparancsnokok nem sietnek a pozíciókból. Másrészt a politikai levegő is inkább
a szám növelése, a gyötetés fokozása mellett szól. A családok, gazdaságilag elvéreznek.
Nemcsak egy államilag inaktív tette családtag tartása nehezedik rájuk. 10-20
hónapja szipolyozzák, kifosztják azokból az ügyvédek közül egyesek, akik ma szóba jö-
hetnek a hivatalok előtt. Tudunk internáltról, aki ügyvédjének előre telket adott, másik
az infláció idején 1 kg aranyat. Az internált maradt internált. Amikor a család számon
kérte, azt felelte: Örüljenek, hogy nem vitték át az Andrássy út 60. alá. A borzalmasan
zsaroló piócákkal szemben ma tenni nem lehet semmit. A szegény pedig, akinek nincs
semmije, penészedik és elpusztul.

Az egyéni vizsgálat azért is csődbe jutott, mert az aktára ráült az egyéni bosszú,
amely elsüllyeszti, elveszíti az aktát és az - embert, a magyart.”

A tiltakozó levelek hiába mentek a miniszterelnöktől, több miniszterig. A problé-
mákat nem orvosolták. Az internáltak helyzete pedig egyre rosszabbodott.

Az internáltak közül többeket külső munkára vittek. Így több mint 200 internált
dolgozott a vasutaknál, a déli, kelenföldi és a dunaparti pályaudvaron.²³⁶ Kiadták mun-
kára az internáltakat a diósjenői fakitermelésre, az Elektromos Művek kelenföldi tele-
pére, a Kossuth híd építésére, a főkapitányság kertgazdaságába, Ercsibe, illetve a dorogi
kőszénbányába.²³⁷

1945 októberében még mindig gondot jelentett a táborban levő kiskorú gyerekek
elhelyezése. Ekkor 639 kiskorú gyermek élt itt.²³⁸ A kiskorúakat a felnőttekkel együtt
szállásolták el. Valamennyien fekvőhely hiányában a földön alszanak, egyes szobákban

236 ÁBTL 2.5.8 – 2. d.

237 ÁBTL 2.5.8 – 70. d.

238 ÁBTL 2.5.8 – 70. d.

hatvanan is. Ablaküveg egyik teremben sem volt. A jelentés tevője megoldást kért a
helyzetre, mivel „a kiskorúak, de különösen a fiatalkorúak erkölcsi és szellemi fejlődése
a tábor területén súlyosan veszélyeztetett.”²³⁹ A gyerekek elhelyezésének megoldásá-
ról jelenleg nincs adat, de a probléma többször felvetődik az internálótábor fennállása
alatt.

A Buda-déli tábort, mint Központi Internálótábort, 1949. április 30-án éjjel 24
óraig kiürítették. A Honvédelmi minisztérium 1949. május 2-án átvette a laktanyát
Ruscsák Lajostól.²⁴⁰

239 ÁBTL 2.5.8 – 70. d.

240 MOL XIX – B – 1 – j. 38. d. 49.

Csorba Béla

Most már biztos: közel hat és fél ezren vesztek oda Járekon

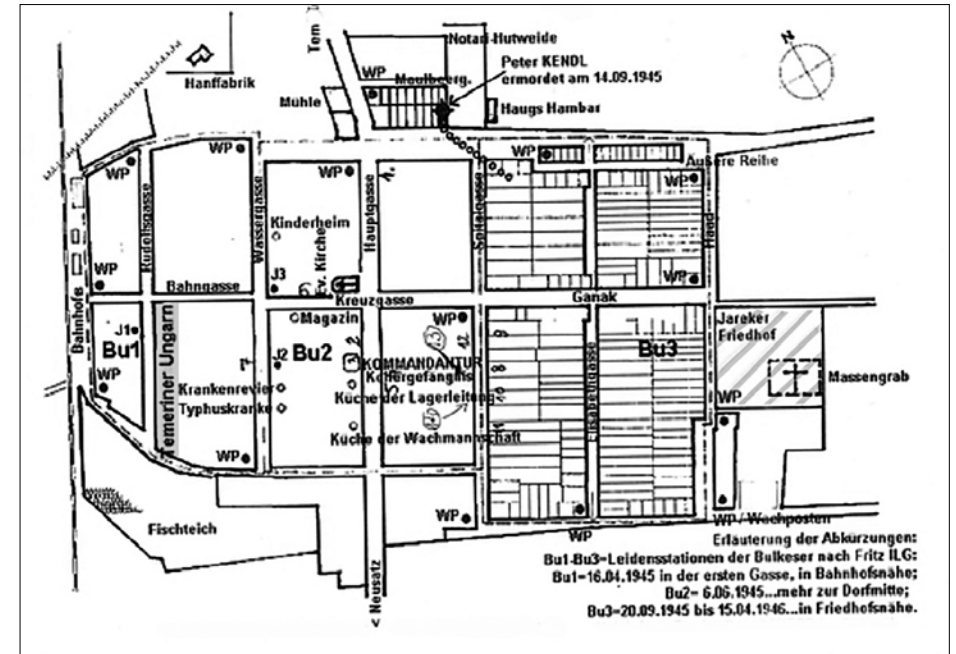
2010 februárjában – számomra is váratlanul – megkerült a Temerinhez tartozó járeki megsemmisítő tábor elhunytjairól vezetett három halotti anyakönyv ez ideig „lappangó” (vagy „lappangásra” ítélt?) második kötete is Ennek fényében jelentős mértékben pontosíthatjuk az áldozatok számára vonatkozó eddigi ismereteinket. (Emlékeztetőül: Mészáros Sándor az első és a harmadik kötet ismeretében mindössze 2376 elhunytól beszélt.)

A járeki tábort 1944. december 3.-ától, 1946 áprilisáig működtették, tehát még jóval a katonai közigazgatás megszűnése után is.

Az első áldozatokra vonatkozó adatok valójában abba a 300 számozott lapot tartalmazó kötetbe kerültek bejegyzésre. Ezt még 1941. június 17-én nyitotta meg az akkor még Tiszaistvánfalvának nevezett helyi anyakönyvvezető, mégpedig a 25. folyószámmal. Ugyanebben az esztendőben még 15 bejegyzés követett, 1942-ben és 1943-ban 30-30, 1944 pedig még 19. Az utolsó, még magyar nyelven bejegyzett halott Grószér Jakabné született Adolf Katalin 21 éves, ágostai evangélikus hitvallású földműves nap-számos volt, aki 1944. szeptember 19-én este 9 órakor bélhurutban halt meg.

Október közepéig a járeki lakosság, követve a Wermacht utasításait, mintegy ötven, főleg idősebb ember kivételével, legszükségesebb ingóságait szekerekre rakva, elhagyta Tiszaistvánfalvát, vagy ahogyan egymás között ők nevezték, Schönhaust. Október végén bevonultak az oroszok – Tolbuhin marsall állítólag egy időre a főutcai impozáns Wallrabenstein-házban ütötte fel főhadiszállását –, majd megérkeztek a partizánok is. Addigra az üresen maradt házak egy részét kifosztották a környékbeli települések és tanyák nincstelenjei és mindenre elszánt lumpenelemei.

Az új jugoszláv hatalom – összhangban az AVNOJ-i határozatokkal – Jugoszlávia egész területén, hozzálátott a népellenségé nyilvánította német lakosság deportálásához. Különböző típusú koncentrációs táborokat hoztak létre a munkatáboroktól egészen a megsemmisítő lágerekig. A járeki tábor ez utóbbi kategóriába tartozott, ezért eleinte ide nem is küldtek munkaképes férfiakat, csupán öregeket, betegeket, kiskorúakat és gyermekes anyákat.

A járeki (tiszaistvánfalvi) internálótábor.

Az új történelmi helyzet természetesen az anyakönyv lapjain is nyomon követhető. 1944. december 3-ától megváltozik a bejegyzés nyelve és írásmódja: a magyart a cirill betűs szerb váltja fel. 1944. december 31-ig összesen 86 elhunyt (20-105) adatait regisztrálják.

A következő év adatai – 1945. január 1-jétől egészen július 17-éig – ugyancsak ebben a – nevezzük így – I. (első) kötetben található, összesen 1602 halott adataival. Magyar szempontból ezek a hónapok a leginkább figyelemre méltók: január 23-ától kezdődően megsaporodnak a magyar elhunytakra vonatkozó bejegyzések. Kezdetben Csurog és Zsablya, később Mozsor is gyakran szerepel, de kerültek a koncentrációs táborba magyarok meghalni más településekről is.

A napokban „előkerült” (szerintem soha el sem veszett) II. kötet a legvaskosabb – talán ezért is „lappangott” ennyi ideig. Mivel anyaga kronológiailag 1945-re vonatkozik, értelemszerűen az 1603-as folyószámmal folytatódik – vagyis ott, ahol az első kötet véget ért. Az 1945. december 31-én bejegyzett utolsó elhunyt az 5442-es sorszámot kapta, 1945-ben tehát ennyien (!) pusztultak el Járekon. El tudjuk gondolni, hogy ez mekkora tömeg?! És mégis, a sírok mára eltűntek nyomtalanul. Nyomtalanul? Nem is olyan biztos...

A III. (harmadik) anyakönyvet a szerb nyelvű, latin betűs címlap szerint 1946. január 8-ától április 15-éig vezették. Ez azonban nem igaz, ugyanis az anyakönyvet később újraszámolták, de a folyószámokat már nem lehetett megváltoztatni, így az anyakönyv nem az 1-essel, hanem a 127-essel kezdődik, vagyis összesen 21 lapot utólag eltüntettek. Ki tudja, miért? Ha arra gondolunk, hogy a szájhagyomány kivégzésekről is tud a táborban, akkor akár ez is lehetett az egyik oka a lapok eltűnésének, de természetesen ez csupán egyik a lehetséges feltevéseknek. 1946-ban a 901. áldozat egy 48 éves temerini német asszony, Inhof született: Reger Terézia, aki – élete virágjában – végelegyengülésben (!) halt meg.

Az előkerült kötet adatainak ismeretében módosítanunk kell a koncentrációs tábor gyermekáldozataira vonatkozó eddigi ismereteinket is. A Mészáros Sándor által feltárt 386-tal szemben a gyermekáldozatok száma jóval meghaladja a 800-at.

Noha ennyi szenvedést és becstelenséget látva nehéz megőrizni tárgyilagosságunkat, mégis, zárjuk sorainkat a tények nyelvén.

Azzal, hogy előkerült a járeki „lóger” halotti anyakönyveinek második kötete, sokkal pontosabban fölmérhetjük a táborban zajlott genocídium méreteit. Eszerint tehát a Bački Jarak-i haláltáborban – remélem, ezek után senki sem fogja kétségbe vonni e rettenetes elnevezés indokoltságát – 1944. december 3-ától 1946. április 15-éig összesen 6429 személy pusztult el a legembertelenebb körülmények között. Mindez ettől a pillanattól kezdve nem pusztán feltevés, hanem a totalitárius államapparátus urainak akarata szerint papírra vetett, egykorú adatokkal alátámasztható tény, amit Szerbiában itt-ott talán továbbra is lehet majd tagadni, csak éppen nem érdemes.

Kiss D. Réka

Jándi Ferenc visszaemlékezései a recski kényszermunkatáborról

„...egy tettet nem lehet megmagyarázni se egy okkal,
se többel, hanem minden tett mögött ott az egész ember,
a teljes életével...”

Kosztolányi Dezső: Édes Anna

Bevezetés

A tanulmány témája Jándi Ferenc recski internált életének feltárása. Egy recski emléktűt során bizonyosodtam meg arról, hogy van egy olyan internált személy az ismerősi körömben, kinek életéről semmit se tudni, könyvekben nem szerepelt, az effajta nyilvánosságtól visszahúzódva él a mai napig, publikációk nem jelentek meg róla, így egyértelművé vált számomra, hogy az ő megpróbáltatásait szeretném feldolgozni, kutatni. A téma kigondolása után elég hamar fel tudtam venni a kapcsolatot a recski titkos kényszermunkatáborban három évet raboskodó Jándi Ferencel. Ennek eredményeként készültek el az interjúk, amelyek a szakdolgozat egyik fő támpillérét képezik. A kutatásaim során, több néven is szerepelt a rablistákban: Jándi János, Jandácsik Ferenc, Jandácsik János, de mindegyik az ő személyét takarja.²⁴¹

A dolgozat Jándi Ferenc életét lineárisan követi végig.

Jándi Ferenc családi háttere, gyermekkora, tanulmányai az internálásáig

1930. május 12-én született Jándi József és Juhász Mária harmadik fiaként Albertirsán. Apja a Vasúti Vezérigazgatóságnál dolgozott nyomdásztként, édesanyja háztartásbeliként a porta körüli munkákat végezte el. Két bátyja, Jándi József 1919-ben született, aki később Kalocsán lett pályamester, illetve a vasúti egyik főkönyvelője, valamint másik testvére Károly 1924-ben született, aki Kaposváron lett a vasút egyik

241 Bank Barbara – Gyarmati György – Palasik Mária: „Állami titok” internáló- és kényszermunkatáborok Magyarországon, 1945-1953. Budapest, 2012. Recski rabok névsorában található nevek. (Továbbiakban: Bank B.: Állami titok, 2012.)

Az 1950-es per

nevelő tanítója, későbbiekben pedig a Déli - pályaudvar szertárfőnökségének vezetői pozícióját töltötte be.²⁴²

Az albertirsai római katolikus apácák által működtetett koedukált elemi iskolába járt, ezt követően elvégezte a négy polgárit, de végzős évében a második világháború kitörésével a tanítás megszűnt, így levontaként került fel Pestre rokonokhoz. Jándi nagynénjével valamint annak férjével Csepel városába költöztek, de a bombázások miatt hamarosan Budára kellett átmenekülniük. Az akkori Horthy Miklós utcában – jelenleg Bartók Béla út –, egy elhagyatott lakásban vészelték át az ostromot, ahol a szovjet megszállás is érte őket. Ezt követően gyerekként próbát meg hazajutni Albertirsára, 1945. február 13-án egy csónakkal vitették át a város pesti oldalára, onnan pedig a Kőbánya – teherpályaudvarra érkezett. Kétnapnyi várakozás után egy Cegléd fele induló tehervonat utolsó ütközőire tett fapallón ülve tudott csak hazajutni. Hazatérése után befejezte tanulmányait.²⁴³

Végbizonyítványa megszerzése után bár szeretett volna műszaki pályán továbbtanulni, a műszaki iskolába való túljelentkezés miatt nem vették fel, így 1945-ben édesapja inasnak adta, majd gyakornokként került át a pestszentlőrinci német érdekeltségű Orenstein és Koppel bányaipari gépgyárba, ahol kitanulta a géplakatos és motorszerelő szakmát. A második világháború befejezése után a céget átvette az szovjet MASZOVOL,²⁴⁴ így 1947-ban pestszentlőrinci munkahelyéről a Tünde utcai motorszerelő részhez került, ahol már autók bontásával és építésével foglalkoztak. 1948 augusztusában innen szabadult fel inaséveiből, majd tagja lett az Albert Irsai Iparos Ifjúsági Önképző Egyesületnek,²⁴⁵ ahol kultúr vonalon mozgott. Bátyja segítségével 1949 februárjában a MÁV Nyugati-pályaudvar Rakodási Főnökségén helyezkedett el, mint lakatos segéd, majd a Nyomtatványtárba került, ahol bérelszámolóként, később irodai munkásként dolgozott. 1949 szeptemberében lépett be a SZIT-be,²⁴⁶ és a DISZ-be,²⁴⁷ bár ott semmilyen tevékenységet nem végzett.²⁴⁸

Egy olyan koncepció kialakítása, amely terhelő bizonyítékokat tartalmazott az ügyirat a vád alatt álló személyekről többféle eljárással készülhetett. Az egyik módszer, miszerint az őrizetes a kihallgatás során önként ismert el valamilyen tényadatot, amelyet jegyzőkönyvbe foglaltak és a hatóság valamely tagjának bemutattak, majd ezt tanulmányozva, egy következtetést, azaz terhelő adatot vont le, amit az őrizetessel is el kellett ismertetnie.²⁴⁹ Ezeket a vallomásokot csakis az éjszaka folyamán lehetett végezni, illetve reggel fél hatra már sokszorosított példányban átnyújtani a hatóság vezetőjének. Másik formája egy koncepció kialakításának, amelyben egy értékelő csoport²⁵⁰ a hozzájuk érkezett kihallgatási jegyzőkönyvekből, operatív anyagokból, valamint hálózati jelentésekből kijegyzetelte azokat az információkat, melyek egyes őrizetessekkel kapcsolatban álltak, majd ezeket az egyéni jelentéseket továbbították azok kihallgatóihoz. Elég nagyszámú kihallgatási jegyzőkönyv állt igen egyszerű cselekményekből, amelyeket nagy fantázia segítségével alakítottak át kémtevékenységekké vagy a demokrácia elleni cselekvés vádjává, amelyeket a vádlatl később is aláírtak, ezzel hivatalosan is elismertette bűnösségét.²⁵¹ Ezen struktúra alapján építették fel Jándi Ferenc perét, bár tényleges elítélés nem történt 1950-ben, ugyanis internálási véghatározattal²⁵² került Kistarcsára, mint internált.

1950. július 16-án 17-re virradó reggel Albertirsán a Szovjet Hősi Emlékművet másodsorra is ledöntötték, a tettest viszont nem találták meg, így nyomozás indult meg a községben.²⁵³ A vád tárgya Zila László bűnössége volt. Az megvizsgált nyomozati anyagban számos helyi lakost kihallgattak, köztünk Jándi Ferencet is. A vele készült interjúm során Jándi elmesélte Zila László történetét, amelyben megindokolta a barátja tettét: „Nagycsaládból jött, az egyik testvérét elhurcolták a Szovjetunióba. Egyszer ment hazafelé, kissé részegen és a Piactéren volt két szovjet katonasír, aminek oszlopai voltak. Nem egészen józanon - a fogságból hazatért testvére leromlott állapota miatt is - feldöntötte az egyik katonasír oszlopkövét.”²⁵⁴ Ezt nem jelentette mivel Zila gyermekkori jó barátja volt, amit az 1950. augusztus 6-i kihallgatási jegyzőkönyvének részlete is alátámaszt: „A Bp. 210 § foglalt figyelmeztetés után a tanú vallomását a következőkben

242 Jándi Ferenc interjú 3., készítette: Kiss D. Réka, 2013.03.17. A szerző tulajdonában. (Továbbiakban: Jándi Ferenc interjú 3.)

243 Jándi Ferenc interjú. 1., készítette: Kiss D. Réka, 2013.03.17. A szerző tulajdonában. (Továbbiakban: Jándi Ferenc interjú 1.)

244 Magyar-Szovjet Olaj Társaság rövidítése.

245 ÁBTL 3.1.9. V-469. 42.

246 Szakszervezeti Ifjúság- és Tanoncmozgalom rövidítése.

247 Dolgozó Ifjúság Szövetségének rövidített változata.

248 ÁBTL 3.1.9. V-469. 42.

249 Kiszely Gábor: ÁVH – Egy terrorszervezet története. Budapest, 2000. 166-167. (továbbiakban: Kiszely, 2000.)

250 Az értékelőcsoport választotta ki, hogy kiket küldenek a pártba és kikről készítenek a továbbiakban jelentéseket.

251 Kiszely, 2000. 166-167.

252 Internálási véghatározat: az a dokumentum, amellyel az őrizetbe vett személyt közigazgatási eljárással internálnak.

253 ÁBTL 3.1.9. V-469. és V-470-es irataiban található meg a teljes peranyag.

254 Jándi Ferenc interjú 2. készítette: Kiss D. Réka, 2013.03.10. A szerző tulajdonában. (Továbbiakban: Jándi Ferenc interjú 2.)

adja elő: Zila László irsai lakos, gyármunkást személyesen ismerem. Nevezett személyes jó barátom. Igaz az, hogy múlt hó 18-án beszéltem vele a Kalmár féle kocsmában, de hogy miről volt szó, arra egyáltalán nem emlékszem. *Azt határozottan állítom, hogy Zila nekem elmondotta volna, hogy ő döntötte volna le az irsai Szovjet emlékművet* (kiemelés - Kiss Réka). Úgyszintén azt is határozottan állítom, hogy 1949 őszén sem közölt velem Zila ilyen irányban semmit. Egyebet előadni nem tudok.²⁵⁵ Két nappal későbbi kihallgatási jegyzőkönyvében is ugyanerről vallott Jándi.

Eközben Zila László kihallgatása is folyt, amelyben beismerte, hogy két barátjának elmondta tettét. A kihallgatási jegyzőkönyvének egy részletében ott szerepel Jándi Ferenc neve, miközben ő az ellentétét állította vallomásaiban:

– „Ezen cselekedetét kivel közölte?

– A szovjet hősi emlékmű megrongálása után két nappal találkoztam Jándi Ferencsel, majd H. Kiss Ernővel és *beszélgetés közben közöltem velük, hogy az emlékművel újból ledöntöttem.* (Kiemelés – Kiss Réka) Ők cselekményem elkövetéséért újból megszidtak engem és figyelmeztettek, hogy ebből bajom fog származni, ha kitudódik én követtem el.

– Miért közölte másokkal a szovjet emlékmű megrongálását, nem félt attól, hogy fel fogják magát jelenteni?

– Úgy Jándi, mint H. Kiss barátom és ezért mondtam el nekik. Mivel barátaim, nem számítottam arra, hogy ők engem fel fognak jelenteni, de miután megmondtam nekik, én drukkolni kezdtem, hátha valahol elszólják magukat és akkor bajba fognak keverni engem.²⁵⁶

Ebből az ÁVH számára világossá vált Jándi hazugsága, ugyanis beismerte Zila, elmondta a barátainak tettét. Jándit 1950. augusztus 24-én munkahelyéről elvitték és le tartóztatták feljelentési kötelezettség elmulasztása miatt, majd a VIII. kerületi Csokonai utca 14.-be, a Pest megyei ÁVH kirendeltségébe szállították, ahol vallatása tovább folyt, azzal a céllal, hogy ismerje be, tudott a büntényről.²⁵⁷ Ezt az 1950. augusztus 24-

255 ÁBTL 3.1.9. V-469. 33.

256 ÁBTL 3.1.9. V-469. 38.

257 A Csokonai utca 14. a második világháború előtt nyilvánosházként működött. Az államosítások idején a Belügyminisztériumhoz (BM) került az épület, amelyet később a Pest-megyei ÁVH kirendeltségnek kiutalt. Mivel a kirendeltségről és működéséről meglehetősen kevés adat van, az interjúkból kiderül, hogy az épület alagsorában cellák voltak fogdákkal, a felső két emeleten pedig irodák, ahol a kihallgatások folytak. Alkalmazták a legtöbb kínzó módszert, amellyel információt tudtak kiszedni az őrizetesekből. Jándit sokszor verték, valamint kihegyezett ceruzát tettek a homlokára, amivel a falhoz támaszkodva kellett állnia. A leírások alapján hasonlóan nézett ki, mint az Andrássy út 60. Összeköttetésben állt a Bezerédi utca 7-tel, feltehetőleg ott szállították át a rabokat más fegyintézetekbe. Ezt megerősíti, hogy egyes szemtanúk szerint embereket csak bevitték a Csokonai utcai kapukon, ki már nem jött senki. 1953 után a BM Katonai Politikai főosztálya kapta meg az intézmény használati jogát. <http://www.halas.net/hirek/5624-a-koeztarsasag-teripinceboertoenoek-titkai-letoltés:2013.04.06.>

én 18:40 perckor megörökített kihallgatási feljegyzés is bizonyítja a személyes interjú mellett:

– „Beszéljen Zila Lászlóról!

– Zila Lászlót a felszabadulás után ismertem meg. Ráérő időnként együtt szoktuk tölteni és azon idő alatt elbeszéltek egymásnak az egymással történő dolgokat. Együtt szoktunk eljárni a Kalmár Kálmán és Revucki Béla kocsmájába. Tudomásom szerint pártnak vagy egyesületnek nem tagja. Politikai állásfoglalását nem ismerem.

– Miről beszélgettek egymással július 18-án?

– Azon este a pult mögött ültünk, Kalmár kocsmáros társaságában, de körülöttünk még három - négy álló ember volt. A beszélgetés általános volt, de hogy ott miről volt arra már nem emlékszem.

– Mikor közölte magával Zila László, hogy a szovjet hősi emlékművet ledöntötte?

– Tudomásom szerint a községben két alkalommal döntötték le a szovjet hősi emlékművet és pedig 1949. július 16-án. Én mindkét alkalommal mások által tudtam meg, hogy mi történt. Nekem Zila László egy alkalommal sem beszélt arról, hogy ő követte volna el ezen cselekményt. Én az 1950. július 16-án történekről csak július 30-án értesültem, miután tíznapos nyaralásomból megjöttem. Hazatérésem után szüleim közölték velem a szovjet hősi emlékmű ledöntését, valamint azt is, hogy Zila László nincs a községben.²⁵⁸

A fentebbi idézet alapján az ÁVH konkrétan kérdezett rá a büntényre, ez a kérdések alaposságából is látszódik. Miután Jándi még így sem akarta bevallani azt, amiről tudott, ekkor Zila beismerő vallomásának kézzel írt jegyzőkönyvét tették elé, amelyben barátja kézírását felismerte, így vallotta be, hogy tudott a büntényről. Beismerő vallomásában az alábbi sorok szerepelnek, komoly büntett szerepének eltúlzása mellett, amely az ÁVH-s jelentésekre általában jellemző: „Zila László műszerész segéd, irsai lakost 1945. óta ismerem és azóta jó barátom. Tudom róla, hogy gyűlölettel viseltetik a Szovjetunió és a népi demokrácia iránt. Vele folytatott beszélgetéseim során állandóan sugdolózott a mai rendszer ellen. Több esetben is előfordult, hogy mulatozás közben reakciós nótát akart énekelni. 1949. szeptember havában egy beszélgetés alkalmával elmondotta nekem, hogy az Irsa községben lévő szovjet hősi emlékművet egyik éjszaka kézzel kidöntötte. Ezen cselekedetét úgy állította be nekem, hogy azért követte el, mert gyűlöli a Szovjetuniót. (...) 1950. július 18-án közölte velem, hogy 1950. július 16-án éjszaka újból ledöntötte a községben lévő szovjet hősi emlékművet. Bűnösnek érzem magam abban, hogy habár tudomással bírtam a szovjet hősi emlékmű ellen elkövetett cselekmény tettesének kilétéről, bejelentési kötelezettségemnek nem tettem eleget.”²⁵⁹ – A tanúvallomás leírt soraiban érződnek a szovjet mintát követő jellegzetes kommunis-

258 ÁBTL 3.1.9. V-469. 38.

259 ÁBTL 3.1.9. V-469. 48.

ta ideológiával telített kifejezések, melyek a rendszer fenntartásának elengedhetetlen retorikai eszközei voltak és akkor is belekerültek a kész szövegbe, ha a őrizetes ezeket sosem mondta ki. Valamint fontos megemlíteni, hogy több tényadat is rosszul van leírva, például a beszélgetés valójában nem szeptember havában, hanem július 16-án este történt.

A dokumentumokból tudható, hogy Jándinak bírósági pere lett volna, de ezt végül nem tartották meg, így tárgyalás és jogerős ítélet nélkül, egy véghatározattal átszállították Kistarcsára 1950. szeptember 23-án, ahonnan a későbbiekben átvitték Recskre.²⁶⁰

Kistarcsai és a Recskre tartó vonatút élményei

1949 áprilisától a Buda-déli internálótábor felszámolását követően a Kistarcsai Internálótábor lett Budapest és az ország Központi Internálótábora.²⁶¹ Jándi a kistarcsai iktatókönyvben a 2067. sorszámú szerepelt,²⁶² amikor átszállították a Csokonai utcából 1950. szeptember 24-én. Elbeszélése alapján itt még édesapja meglátogathatta, hozhatott neki csomagot, szüleinek írhatott levelet, ruháit moshatta, valamint saját, civil öltözkébe járhatott. Tűrhető körülményekről számolt be, dolgozniuk nem kellett, sokszor a legnagyobb büntetésként az unatkozást tette meg, sőt voltak „játékok készítésére” kialakított közösségi szobák, aminek létrehozását 1949 őszén Kisházi János táborparancsnok kezdeményezte, ebből az ötletből született meg később a IV. ezred első emeletén lévő „játékgár”. Elmondása alapján leginkább a baloldaliakat gyűjtötték be az internálás intézményével fél évre, amely értelmében nem vehettek részt az országos választásokon.²⁶³

Történeti kontextusban vizsgálva ez az időszak 1950. május 5-ig élt, míg az ÁVH le nem rohanta az internálótábort, ezzel eredeti feladatát megváltoztatva. Ettől kezdve a tábor kettős jelentőséggel bírt. Ide szállították be az őrizeteket az internálási véghatározat kihirdetése után, illetve innen szállították az ország különböző pontjaira a rabmunkáltatáshoz szükséges munkaerőt.²⁶⁴ Ezt követően drasztikusan lecsökkentették a látogatások és levélírás lehetőségét, így elmondható, hogy Jándi Ferenc, azon kevesek közé tartozik, akikhez még jöhettek családtagok, írhatott levelet és kaphatott csomagot is 1950 szeptemberében. A rabok számára minden ablakot bemeszeltek, kilátni nem lehetett, piccseken csak ülni lehetett, feküdni már nem, napi egy óra sétát engedélyez-

tek. A verések és a fenyítések mindennapossá váltak, az istentiszteleteket, valamint miséket beszüntették.²⁶⁵ Itt 1951. január 5-ig tartózkodott, utána átszállították Recskre.

A kényszermunkatáborba tartó vonatút indulásánál egy marhavagonra zsúfoltak össze rengeteg embert, akiket este indítottak útnak. Nem tudták merre mennek, az interjú kis részlete is ezt eleveníti fel: „Este volt, nem tudtuk és láttuk merre megyünk, féltük, hogy a Szovjetunióba visznek minket, így a vasutasok a vagon réseiből nézték a pályát, mert ismerték a vonalakat. Amikor mellékvonalra rátértünk, fellélegeztünk, nem megyünk ki az országból.”²⁶⁶ Amikor a vonat megállt, akkor láthatták az állomás nevét: Recsk – Parádfürdő, de még így sem sejtették mi fog történni. Az internáltakat örök fogadták, a táborhoz vezető körülbelül négy kilométeres utat gyalog kellett megtenniük fél óra alatt. Ezek után a saját ruháikat le kellett vetniük és kimustrált ÁVH-s ruhákat kaptak. Ezzel tehát megérkezett az utolsó 500 fő is Recskre 1951. január 5-én, így már a tábor teljesen feltöltődött.

Recskre egy politikailag válogatott társaságot kívántak összegyűjteni. Ide internáltak az osztályáruló szociáldemokraták mellé, a németekkel szembeni szembenállás tagjait, kisgazdapárt képviselőit, vagy a hatvani vasutas kolóniát. Később, 1953 tavaszán érkeztek meg a MÁV Főigazgatóságáról mondvacsinált perekkel elhurcolt vezetők. Egyes források szerint 1760 főt őriztek Recskén.²⁶⁷

Alapvetően két fő vonal mentél képzeltek el a tábor működésének feltételeit.²⁶⁸ Egyrészt az ötéves terv keretein belül kívánták a köfeldolgozást legálisan, elítélt rabokkal kitermelteni, másrészt az „ellenség” képnek megfelelő embereket megalázásával, halálra dolgoztatásával próbálták megsemmisíteni őket. Zimányi Tibor volt recskai rab elbeszéléseiből tudható, hogy az auschwitzi táborban az „Arbaitet macht frei” kifejezés, Recskén pedig „Ha jól dolgozol, akkor szabadulsz” felirat volt a tábor kapuja felett, ezáltal teljesen egyértelművé válik a tábor valódi célja, melyet a feliratok egymás mellé helyezése tökéletesen példáz.²⁶⁹

A recskai kényszermunkatábor működése ténylegesen 1950. július 19-én kezdődött meg. Ekkor a 35 a Mosonyi utcai toloncházból összeválogatott szociáldemokratát szállították át a Heves - megyei Recsktól négy kilométerre eső erdős területre Lőke Gyula államvédelmi alezredes utasítására.²⁷⁰

260 ÁBTL 3.1.9. V-469. 51.

261 Bank Barbara - Gyarmati György: Recsk - kényszermunkatábor. Budapest, 2012. 11.

262 ÁBTL 4.1 A-501 193 – Kistarcsai iktató 1950. évi 110. kötetében található meg.

263 Jándi Ferenc interjú. 1.

264 Bank B.: Állami titok, 2012. 9-17.

265 Uo.

266 Jándi Ferenc interjú. 2.

267 Bank B.: Állami titok, 2012. 28-32.

268 Vitéz Donát Ármin: Búcsú Recsktól. Szombathely, 2001. 14-22.

269 Uo.

270 Bank Barbara: Internálás és kitelepítés a Történeti Levéltár Dokumentumaiban. In: Trezor 3. átmenet évkönyve. Szerk.: Gyarmati György, Budapest, 2004. 107-130.

Történeti áttekintés Jándi visszaemlékezéseinek segítségével

Mátra északi részén található az 500 méter magas Csákánykő nevezetű hegység. 1950 elején még erdők borították, a recski völgyre néző északi oldalán látszottak az andezit oszlopok. A tábor ennek a hegységnek az aljában, az északi szélesség 47. fok 53. perc és a keleti hosszúság 20. fok és 7. perc metszéspontjában volt.²⁷¹ Hossza 1200 méter, szélessége 600 méter volt, ami nagyjából háromnegyed négyzetkilométert tett ki, írja könyvében Sztáray Zoltán volt recski internált. A tábor területe korábban a Barkóczy család birtokához tartozott, juhtenyészetük volt itt, amelyből egy kisebb lakóház és juhodály maradt fenn. Kezdetben teljesen érintetlen területből pár év alatt egy kisebb „város” nőtt ki Az internáltak barakkjaikkal, az őrség épületeivel kikövezett utakkal, terekkel, valamint mesterséges tavakkal.

A volt internáltak leírása alapján az egész területet körülvette a szögesdrótból készült kettős kerítés, közötté három méteres gereblyezett sávval. A kerítés mentén lámpákat helyeztek el, amelyek a nap minden szakában világítottak. Külön kerítéssel vették körbe a műhelyeket, lakókörletet, amelyek lakóit dupla lakat őrizte. Egymástól 60 méterre - bár egyes források 50 métert is említenek - voltak a magas lábakon álló őrtornyok, míg a tábor területén három, Maxim géppuskával ellátott magasfigyelő épült, melyeket körbeforgatható reflektorokkal láttak el. A tábor kerítésén kívül volt a robbanóanyag raktár, míg belül az ávosok lakóköre, a parancsnokság, azaz a „törzs” épülete.²⁷² Ezek és a barakkok között épült fel a körülbelül 20 négyzetméteres fogda, amelyben büntetések sorát hajtották végre a három év alatt. Általában 10-15 embert tartottak itt minden éjszaka, akik a 2-3 négyzetméteres cellákban álltak, kuporogtak vagy gúzsba kötve várták a reggelt.²⁷³ Ezen kívül létezett a tavasztól ősziig tartó időszakban, az úgynevezett vizes-verem, amelyben a rabokat éjszakára egy vízzel teli verembe állították be büntetésként, majd reggel innen mentek munkára.²⁷⁴ A két barakksor összesen nyolc „lakóépülettel” volt jelen, valamint közvetlen közelében állt a konyha-épület, a barakkok mögött pedig a különböző műhelyek, amelyeket külön-külön vett körbe szögesdrótkerítés. A lakóépületektől távolabb volt a kőből épült kórház, későbbi fogdaépület, a mosoda és egy kisebb, a kedvezményeket élvező, rabok soraiból kikerült brigádvezetők és normások lakóbarakkja, azaz a „bulibarakk”.²⁷⁵ A szakirodalom alapján és Jándi Ferenc elbeszélése alapján itt voltak elhelyezve a brigádvezetők, orvosok, kedvezményekkel rendelkező emberek. Kettesével aludtak, őket könnyebb munkára

271 Sztáray Zoltán: Csákánykő. Budapest 1997. 21-28.

272 Uo.

273 Bank Barbara: Terror, szadizmus, halál - a recski internálótábor története. In: Nagy Magyarország, 2010. október. 5-13.

274 Bank Barbara – Gyarmati György: Recsk – kényszermunkatábor. Budapest, 2012. 11.

275 Uo.

osztották be, több ételt kaptak. Ez a barakk egy domb lejtőjére épült, az eleje kétszintes, a többi része egy szintes volt. 1953 tavaszán erre a területre egy újabb lakóbarakk került az akkor Recskre érkezett államvasúti tisztek részére.²⁷⁶

A lakóbarakkok körülbelül 7x20 méter alapterületű favázás épületek voltak, cölöp-alapozással. A favázakat kívülről hosszában kettéhasított gömbfával burkolták, belül egy sor élére állított téglából falat állítottak. A három év alatt nyolc barakkban laktak az internáltak. 1950 végére ebből öt állt, bár befejezetlenül, ugyanis a felső földemréssz még nem volt teljesen kész, így az eső és a hó könnyen beeshetett a ritkán rakott cserepek között.²⁷⁷ Az ÁVH szerint készen álltak a további internáltak befogadására a helységek, inntól kezdve elkezdődtek az internáltak tömeges átszállítása Recskre. 1951 telére készült el a sárral betapasztott padlás, ami védelmet nyújtott a csapadék ellen.

Jándi elmondásai is megerősítik azt, hogy az épületek a kőzetet elfedő fából épültek, ezeket kívülről félbehásított dongafával borították be, belül pedig téglával burkolták. Egy-egy eltérő alapterületű barakkban átlagosan 120-150 fő lakott.²⁷⁸ 1951-re már kályha és illemhelyiség is tartozott a helységekhez. Fejenként 40-45 centiméternyi férőhely volt, ami azt jelentette, hogy mindenki oldalra fordulva tudott csak aludni. Az alvóhelyek két sorba rendezett emeletes férőhelyek voltak, alattuk szalmából készült „ágybetét”. Az internáltak rendkívül kényelmetlen pozíciókban tudtak aludni, ezzel fáradtságuk és kimerültségük csak tovább fokozódott.

Büntetőbarakkban a recski társadalom szellemiségét károsító embereket helyeztek el.²⁷⁹ A gondosan kiválogatott személyeket a táboron belül is egy külön drótkerítéssel választották el a többi internálttól, ezeket a személyek másféle bánásmódban részesültek. A munkát korábban kezdték és később fejezték be, viszont élelmet csak napi két alkalommal kaptak. A recski tábor működése során összesen két alkalommal állt fenn a büntetőbrigád. Az első 1950 decemberétől 1952 tavaszáig működött, amikor pár hónapra feloszlatták, a második pedig 1953 elejétől kezdve a tábor feloszlásáig működött, melynek Kéri Kálmán lett a vezetője, lejárata céljából.²⁸⁰

A recski internálótábor nem csak Csákánykő oldalában működött, ugyanis 1952-ben, létrehozták az úgynevezett Alsó-tábort.²⁸¹ Ennek lakói útépítéssel foglalkoztak, a Recsk - Sirok között vasútvonalat, rakodó pályaudvart, tárolókat, osztályozó és törőberendezésekkel építettek, ahol megtörték a kötelpályáról érkező hengerkavicsot – ami a makadámút és a vasúti töltések alapanyaga – majd bevagonírozták, ezzel alkalmassá tették a követ a szállításra. Az Alsó-táborban dolgozók munkája sokkal rendezettebb

276 Sztáray Zoltán: Csákánykő. Budapest, 1997. 21-28.

277 Uo.

278 Jándi Ferenc interjú 1.

279 Uo.

280 Uo.

281 Jándi Ferenc interjú 3.

volt, élelmezésükre többet fordítottak, kevesebb volt a testi bántalmazás, megelőzve a helyi lakosság gyanújának felkeltését a táborban uralkodó állapotok miatt. Az Alsó-tábor körülbelül 200 fős csoport befogadására volt alkalmas, összetétele itt is heterogén volt, véletlenül választották ki őket a lenti feladatok elvégzésére, vezetőjük Kisházi János lett.²⁸²

Az élelmezés, egészségügyi helyzet problémája és következményei

Élelmezés és egészségügyi szempontból rendkívül rossz állapotba kerültek az ideérkező internáltak. A kemény fizikai munka és a rendkívül alacsony kalória bevitel csontsoványtságot eredményezett, az immunrendszer legyengülését, ami sok esetben halálhoz vezetett. Ez is része volt a büntetőtábor jellegének.

Alapvetően napi három étkezés volt Recskén. A reggeli, ahol 40-45 dekagramm kenyeret és kávénak látszó levet kaptak, ezt követte az ebéd, amikor híg leves mellé valamilyen főzelék járt, természetesen hús nélkül. Vacsorára pedig megint főzeléket kaptak az internáltak Legtöbb esetben káposzta, bab, borsó, lencse, szárított krumpli, esetleg főtt tészta került az asztalra, hús csak a legritkább esetben volt. A konyha vezetői a szociáldemokraták csoportja képezte, rendszerint ők kapták a legtöbb ételt, míg a legkevesebbet a büntetőbrigádosoknak osztották ki. Tisztán látható, hogy ez a mennyiség nem volt elegendő, ahhoz a nehéz fizikai munkához, amit a rabok csináltak, ennek következményeképpen 1952 – 1953 telén sorozatos halálesetek történtek a táboron belül. A fokozatos létszámcsökkenés és az emberek utánpótlása nélkül a kőbányászat lehetetlenné vált volna, amit a vezetőség is érzett, ezért módosításokat kezdeményeztek az élelmezéssel kapcsolatban.²⁸³

Jándi is megemlíti az 1952 végén történt változást, amely a rabok számára életmentő segítséget nyújtott.²⁸⁴ A kosztjavítást sokan a felebaráti szeretet megnyilvánulásának, mások a külső nyomás hatásának tekintették, hiszen fény derült a szigorúan őrzött titkos kényszermunkatábor létrejöttére Michnay Gyula sikeres szökésének köszönhetően, valamint a fenn említett utánpótlási gondok is hozzájárultak a változtatásokhoz. A recski visszaemlékezésekből tudható meg, hogy az 1952-53-as májusi kommunista ünnepek alkalmával a nagy mennyiségű húst nem lehetett elkészíteni, reggeltől délig, így előtte való nap kellett megcsinálniuk a konyhásoknak. Ezt az ételt felvitték a kőbányába egy küldönccel, így a rabok ott fogyasztották el. Mindenki azonnal megette, de sajnos a hús romlott volt a főzelék tetején, így sokan ételmérgezés tüneteivel küzdöttek egész

nap, tudható meg Jándi Ferentől.²⁸⁵ 1953 tavasza mégis határkő volt a rabok életében, hiszen érezték, hogy a tábor megsemmisítő jellege elkezdett megszűnni. Hamarosan kiderült, hogy a koszt feljavítása csupán egy bizonyos részét képezte a felső vezetés újabb koncepciójának – feljavítani az életkörülményeket a kőbánya legalizálásához – a „büntőmunka” elképzeléséhez. A pártvezetés így rácsáfolhatott a nyugati rágalmakra, illetve ezzel is segíthették az első öt éves terv megvalósulását. Recskén pedig a munka és annak az időtartalma szabályozottabb lett, javultak az életkörülmények, elkezdett kikopni a durva bánásmód a rabok irányába.²⁸⁶

Nem csak étkezés során lehetett élelemhez jutni. Jándi Ferenc az interjúban megemlíti a különleges „feladatát”, hogy hogyan is juthatott gyümölcsökhöz a munkahelye melletti erdősávból, amelyből társainak is adott. „Ebbe az erdősávba voltak szederbokrok, utána csak a kerítés volt. Amikor érett a vadszeder én bemertem érte menni, ettem belőle és a csajkámat is megtöltöttem. Mindig én fújtam le a munkát fentről egy füttylővel, mikor szóltak. Összeszedtem a cókómómat, majd becsuktam a kompresszorház ajtaját – rajtam kívül senki sem mehetett oda be - jöttem le a soraközbe a többiek kérték nyújtsam ki a nyelvemet, akkor látták volt-e nálam szeder, amit megehettek. Egyedül én hagyhattam el a munkaterületet, mivel nem láttak alulról, a két oldalt felügyelőként „dolgozó” internált pedig nem sűgött be, így tudtam bejutni az erdőbe.”²⁸⁷

A barakkban két betongyűrűben volt víz, amely a tisztálkodást és az ivást szolgálta. Havonta egyszer volt meleg vizes fürdés, valamint a fehérnemű cseréje. Jándi Ferenc így emlékszik vissza a mindennapi mosakodásra: „A víz a hegyoldalban lévő fűrt kútból jött, de mikor mi kaptunk vizet az ávósok törzshelyében nem volt, hiszen az magasabban volt, mint maga a rabterület. Így csak addig tudtunk mosakodni a jéghideg vízzel, míg nem zárták el, hogy feljusson a törzshelyre. Csak annyi hallottunk mikor üvöltözték: „Zárd el a csapot!”, persze ezzel mi nem igen törődtünk.”²⁸⁸

Jándi Ferenc személyes visszaemlékezésében egyszer volt a rabkórházban, aminek oka egy baleset volt: „Bontottuk a hegyet, és a morális közeten - apró kövek egymáson - álltam fél lábszárig, de ez megcsúszott. Arccal előre zuhantam, és az egyik üres csillébe bevágtam az államot, ami szétnyílt. Levittek a gyengélkedőre, ami a bányában volt kihelyezve. Egy fogorvos teljesített szolgálatot, dr. Ráczkövi Andor, aki megvizsgált. Megkért, hogy tegyen magam elé a kezemet, de nem tudtam elszedültem, így bebizonyosodott, agyarázkódásom van. Leküldött a kórházba egy kísérővel, ott Kánya Tibor varrta össze a sebemet, érzéstelenítés nélkül. Fájt, arra már nem emlékszem, hogy ordítottam-e, de a tű sercegő hangjára emlékszem. Egy nap és egy este tartottak benn, ké-

282 Bank B.: Állami titok, 2012. 32-39.

283 Nyeste Zoltán: Ember az embertelenségben. San Berardino, Kalifornia, 1982. 27-36.

284 Jándi Ferenc interjú 1.

285 Jándi Ferenc interjú 3.

286 Böszörményi Géza: Recsk 1950-1953. Budapest 2010. 362.

287 Jándi Ferenc interjú 3.

288 Jándi Ferenc interjú 1.

sőbb munkaidő után jártam kötözésre. A seb begyógyult, de egy óriási csomó maradt a helyén sokáig. A varratokat később kiszedték, de a nagyon sebesülteket vitték csak fel Pestre rabkórházba.”²⁸⁹ Ezen a komolyabb balesetén és annak maradandó hegén kívül, néhány fogát veszítette el Jándi, más „maradandó” fizikai nyoma nem maradt nála Recsknek.

Tehát az egészségügyi ellátás során csak az életmentő beavatkozást igénylő eseteket küldték fel a fővárosi Mosonyi utcai Állambiztonsági Fogház kórházába, további súlyos beteget, pedig a váci rabkórházba szállították. Kezdetben a betegeket a fekvőhelyeiken kezelték, utána egy 1950-ben elkülönített gyengélkedőre, majd a rabkórházba vitték őket – mint ahogyan Jándival azt is tették –, bár felszerelés és higiénia hiányában nem lehetett a szó tényleges értelmében használni ezeket a neveket. A „recski” kórházban két rendelőhelyiség, valamint 12-14 szalmazsák szolgált a munkaképtelenné vált emberek elhelyezésére. A kórházba nem kerülhetett büntetőbrigádos, csak a többi barakkban lakó internált. A kórházban több orvos is tevékenykedett, mint például Hoyos János, Ráczkői Andor és Ács László, akit a „magyar Mengele” néven tartottak számon kegyetlensége miatt.²⁹⁰

Hétköznapok a táborban

Recskben az első hónapokban a tábor felépítésével foglalkoztak. Első feladat a fenyőfák eltávolítása volt a leendő lakóterületekről, utána a barakkok felépítése, majd az utak kialakítása lett a fő cél az első ideérkező internáltaknak. 1950 augusztusában a recski parancsnokság újabb csoport „munkást igényelt” az építkezés tempójának fokozása érdekében.²⁹¹ Miután már az összes Mosonyi utcai letartóztatott, majd internált szociáldemokratát elhozták, az ÁVH kistarcsai Központi Internálótáborból szállított át körülbelül 130 fős csoportot. 1950 augusztusában majd az ősz folyamán is vittek még tömegesen internáltakat a kényszermunkatáborba. Így még az 1951. január 5-én érkező csoportnak a hamarosan megnyíló kőbánya előmunkálatait, vagyis a Csákánykőt még beborító erdő és meddőföld eltávolítását kellett elvégezniük. A gyorsított tempónak köszönhetően nyílhatott meg a kőbánya már 1951-ben. Egyetlen szállítóeszközük az úgynevezett hordsargolya, más néven trógli volt. Később is a volt kubikusok eszközeit kapták meg, de ezek is használhatatlanok voltak a kőfejtésből származó kő elszállítására. Már 1951 nyarán megkezdődtek kötélpályához, illetve a későbbi gépesítéshez szükséges előkészületek, így sokakat beosztottak műszaki munkára.

289 Jándi Ferenc interjú 3.

290 Bank B.: Állami titok, 2012. 39-40.

291 Nyeste Zoltán: Ember az embertelenségben. San Bernardino, Kalifornia, 1982. 27-36.

A munkaidő mindig világosodástól sötétedésig tartott a hét összes napján, télen pedig az ebéd megvonásával kompenzálták a kevesebb munkaidőt a korai sötétedés miatt. Napközben kétszer öt perc szünetük volt a raboknak, ez is csak akkor, ha az őket felügyelő ávós megadta. Az 1952-ben bekövetkezett változások miatt a munkaidő is szabályozottabb lett, így a meghatározott munkaórák ledolgozása után rövid szabadidős lehetőség adatott meg a rabok számára.²⁹² Esténként vagy vasárnaponként beszélgetések, filozófiai jellegű gondolatok indultak útjára, valamikor egy-egy szórakoztató regény elmesélésére kerülhetett sor vagy értekezések születhettek különféle fizikai jelenségekről. Szép lassan, de megindult a szellemi élet, melynek központi alakja Faludy György volt, akinek Jándi Ferenc is ¾ évig barakktársa volt, így sokszor hallgathatta a beszélgetéseket esténként, bár a fáradtság miatt előfordult, hogy egyesek elaludtak.²⁹³

A recski rabok többsége egyszerű ember volt, földműves, paraszt, iparos. Politikai súlyuk nem volt, a társadalom rendjét és stabilitását nem veszélyeztették, elfogásuk és hosszan tartó internálásuk törvényesen nem volt indokolható. Recskben az internáltak politikai foglyok között volt arisztokrata származású rab is. Ők tisztában voltak azzal, hogy nevük nem sokat ért Recskben, minél jobban igyekeztek alkalmazkodni a körülményekhez, megpróbáltak együtt haladni a változással. Dr. Hoyos János, Dr. Somssich József, Zichy Péter grófok, valamint Pallavicini Alfréd örgróf is Recskre került.²⁹⁴

Jándi Ferenc is részt vett a táborhoz vezető út építésében. Ennek az útnak a célja a tábor autóval való megközelíthetőségét jelentette. A költségek és a spórolás érdekében a kivitelezést internáltakal kívánta az ÁVH megcsináltatni. Az útépítésnél Jándi Ferenc így emlékezett vissza az építkezésre: „Kézzel építettük, először ki kellett termelni a fákat, majd a hozzáértő emberek műszerekkel bevizszintezték a földet, amit karókkal jelöltek meg, hol milyen mélyen kell ásni, hol kell tölteni. Mi pedig kiástuk csakánnyal, lapáttal a tükröt - a vízszintes részt. Amikor kész lett, nagy köveket kellett leraknunk egymás mellé, majd zúzott köveket kellett rátenni, amit a bányában törtek. Egy részét egy lovas kocsit, másik részét mi hordtuk ki talicskával. Az apró követ kézi döngölővel tettünk rá. Ez volt az út.”²⁹⁵ Az út megépítése során az internáltakat egy megerősített szögesdrótkerítés vette körül, azon a szakaszon ahol dolgoztak, illetve külső és belső őrség tagjai is őrizték a rabokat.²⁹⁶

292 Uo.

293 Jándi Ferenc interjú 2.

294 Böszörményi Géza: Recsk 1950-1953. B. 90. 286.

295 Jándi Ferenc interjú 3.

296 Jándi Ferenc interjú 3.

Kompresszorkezelői munkája és a KÖMI

1951-ben megnyílt a kőbánya majd 1952-ben az ehhez kapcsolódó kötélpálya, ahol a rabok naponta dolgoztak. Jándi elmondása alapján egy bizonyos idő után már nem volt elég a kézi kitermelés, így egy államvédelmi hatóság befolyása alatt álló bányavállalat vette át a kőbánya felügyeletét. Ez volt a KÖMI, azaz a Közérdekű Munkák Igazgatósága, a tervezet létrehozását a párt legfőbb vezetése határozta el, a végrehajtásához Garasin Rudolfot kérte fel, hogy az ötletét vigye végig. Vallotta, hogy a rabokat nem etetni, hanem dolgoztatni kell, így állították fel 1951-ben a Népgazdasági Tanács 407/21/1952. számú határozata alapján a KÖMI-t, mely vállalat vette át az Államvédelmi Hatóság keretében a recski kőbányát is,²⁹⁷ ezzel felügyelve, a rabokat és termelésüket.²⁹⁸ Két intézmény összeolvadásából – Igazságügyi-minisztériumi osztályból és a földmunkásokat végző Egyesülés központjából - született meg,²⁹⁹ célja a letartóztatottak intézményes foglalkoztatása volt, a rabmunka legalizálásának egyik fejezetét képezte. Feladatát így határozták meg: „A népgazdaság érdeke egyrészt és a büntetés végrehajtási szempont másrészt megkívánják, hogy a letartóztatottak termelőmunkában történő foglalkoztatása egységesen, és önálló vállalat, valamint önálló egységek keretben történjen.”³⁰⁰ A recski tábor kőbányája gazdaságilag már nem az ÁVH-hoz, hanem a KÖMI-hez, majd 1952. március 29-i 2033/10/1952. számú Minisztertanácsi határozat alapján már a Belügyminisztérium megfelelő osztályához tartozott, amely a munkabér lehetőségét is magával hozta. 1 köbméter kő megtöréséért 13 forint 50 fillért fizettek, amiből lehetett „spájzolni”, azaz vásárolni különböző élelmiszereket, lekvárokat, étolajat, dohányt vagy WC papírt.³⁰¹

A levéltári anyagok vizsgálatokor egy 1952. szeptember 17-i javaslatban olvasható Jándi Ferencről az alábbi mondat: „A fentiek alapján javasoljuk a KÖMI-nek átadni és ott magatartásától függően rövid időn belül szabadlábba helyezni.”³⁰² Ennek értelmében tehát a munkáért ő is fizetséget kapott, amelynek meglett az eredménye, ugyanis sikerült több alkalommal „spájzolni”, amikor hozathatott egy kiló kenyeret és egy doboz cigarettát magának. Elmondásai alapján voltak olyanok vele ellentétben, akiknek ez a

297 A rabmunkáltatásnak három irányító szerve volt: Az Igazságügyi-minisztérium Gazdasági Igazgatósága (IGI), ÁVÓ – BM ÁVH – ÁVH, Közérdekű Munkák Igazgatósága (KÖMI), amelyek országon lefedettséggel biztosították a rabmunka legalizálását. T. Varga György: Börtönügy és rabmunkáltatás. In: Trezor 2. A Történelmi Hivatal évkönyve. Szerk.: Gyarmati György, Budapest, 2000-2001. 159-175.

298 Nyeste Zoltán: Ember az embertelenségben. San Berardino, Kalifornia, 1982. 36-37.

299 Bank Barbara: Internálás és kitelepítés a Történelmi Levéltár Dokumentumaiban. Trezor 3. - Az átmenet évkönyve. Szerk.: Gyarmati György, Budapest, 2004. 122.

300 Bank Barbara: Az ÁVH kezelésében lévő táborok. In: Nagy Magyarország, 2010. október. 16-22.

301 Nyeste Zoltán: Ember az embertelenségben. San Berardino, Kalifornia, 1982. 122.

302 ÁBTL 3.1.9. V-470. 57.

lehetőség nem adatott meg, általában ők a könnyebb, tábori munkások voltak. A jelentés második része részben igaz, ugyanis az 1952. szeptember 5-én kiállított határozatot követően egy éven belül távozhattak a recski kényszermunkatábor lakói.

A bányagépekkel való felszerelése is megindult ezzel egyidejűleg, így gépeket, kompresszorokat hoztak, amivel fúrták, majd berobbantották a követ. Ezeknek a technikai gépeknek felügyeletét látta el Jándi Ferenc 1952-től kezdve a tábor megszűnéséig. Ő felelt a hegy tetején levő faházban található két háromtizedes MÁVAG kompresszorért, valamint a bülher kalapácsokért, amellyel a kőbányát fúrták.

A visszaemlékezésekből megtudható az is, hogy két részből állt a 80-100 méter magas bánya. Az első szinten a kötélpálya vége volt, a második szinten először csak egy a kötélpályához használt kompresszor volt (10. sz. melléklet), majd a második kompresszor érkezése folyamán készült kis faház került a hegy tetejére, ahol Jándi mindennapjait töltötte egyedül. Feladata volt a levegő leadása különböző méretű gumicsöveken, amelyeket a légkalapácsokhoz vezettek. Ezekkel a kalapácsokkal fúrtak lyukakat a rabok, melynek mélységét a bányamester határozta meg, ezt követően pedig a lyukakat megtöltötték a robbantásoknál alkalmazott paxittal. Ezt agyaggal betapasztották, kiürítették a bányát, a kanócokat meggyújtották. Mivel a robbanás befelé hatott, az ki nyomta a követ, amit összeszedtek a rabok vagy kisebbre is összetörtek és leküldték a csillékben vagonírozásra.³⁰³

A kőbányában rendkívül mostoha körülmények uralkodtak, a kőfejtés kitermelése a kezdetleges eszközökkel szinte lehetetlen volt. Jándi recski munkájáról így nyilatkozott: „A kényszermunkatáborba a munka nem volt olyan, mint általában. Kényszeríteni lehet rá valakit, de nem hasznos. Szóval, tudom magamról, hogy ha én valamit nem akartam megcsinálni – vagy más, megpróbáltam nem csinálni, mert a túlélésért küzdöttünk. Remény mindenkiben ott volt, mindenki spórolt az erejével. Azt a munkát, amit mi évek alatt végeztünk el, gyakorlatilag a bányát megnyitottuk, azt megfelelő emberekkel és eszközökkel sokkal rövidebb idő alatt meg lehetett volna csinálni. A lényege a megfélemlítés volt.”³⁰⁴

Már említettem a munkaterületen Jándi egyedül volt, illetve a hegy a két végében tartózkodott két internált, akiket megbízhatónak gondolt a vezetőség, ugyanis ők figyelték az internáltakat, a szökések megakadályozására lettek odaállítva. A munka során gyakoriak voltak a viharok, ami sok széllel és esővel érkezett. Az alábbi idézetben Jándi mesél, miként élte át a legnagyobb vihart a kőbánya tetején: „Amikor jött a vihar nekem jó dolgom volt, hiszen csak a faház ajtaját kellett becsuknom, viszont egy ilyen vihar alkalmával jött a villámlás is. Előtte már mondták szakemberek, hogy kellene egy villámhárító a kisház tetejére, amit végül felszereltek, hiszen ez volt a legmagasabb

303 Jándi Ferenc interjú 1.

304 Jándi Ferenc interjú 3.

pontja a tábornak. Igazuk is volt, belecsapott a villám a faházba. Próbáltam becsukni a faajtót, de alig bírtam. Én elmondani nem tudom, milyen dörgés volt, utána órákig nem hallottam, azt hittem, hogy megsüketültem. A villámhárító egyszerűen eltűnt. Egy másik villám a faháztól 2-3 méterre lévő erdőnek az egyik közepes vastagságú fájába vágott bele, ami kigyulladt, de hamar elaludt, hiszen szakadt az eső. Borzalmas élmény volt, de a kompresszoroknak semmi bajuk nem lett. Mindez tavasszal történt, májusba már a fák kezdtek rügyezni, volt olyan is, hogy májusba havazott!”³⁰⁵

Szabadulásának története és élete az 1956-os eseményekig

A szabadulás lehetőségének gondolata a tábor három éves fennállása alatt többször is felvillant. Az emberek minden percben reménykedtek abban, hogy ez lesz az utolsó napjuk. A végleges felszabadítás előtt azonban volt több jelentős pillanat, mikor a rémálmoduk végét érezhették.

1951 májusában Michnay Gyula sikeres szökésével ugyan lelepleződhetett a kényszermunkatábor léte – bár ez a rabok számára, akkor még nem volt világos, hiszen egy elzárt, külvilág behatásaitól mentes területen éltek –, de a magyar társadalomban Recsk község és annak fogalma átértékelődött, így az internálótáborokban raboskodók hozzátartozói reménykedhettek, hogy a tábor működése nem feltétlen fog évtizedekig fennállni, hanem mihamarabb felszámolják.

Az 1953-ban kiadott amnesztiarendelet előtt is voltak kisebb megmozdulások, mely a magyarországi internáltak ügyeit felülvizsgálták. Ilyen volt 1952 nyara, amikor nagy létszámú bizottság érkezett a táborba, ezt követően pedig nagymértékű felülvizsgálatokba kezdtek. Minden internáltat kihallgattak a saját ügyében, és az eredményről jegyzőkönyvet is felvettek. A kihallgatások célja egyértelműen az volt, hogy akinek csak lehetséges, recski internálását legalizálják, illetve különböző statisztikai kimutatások készítése a táborban tartózkodó internáltakról. A bizottság a vizsgálat során elkülönítette az internáltakat egymástól egy szögesdrótkerítéssel, amely egyben a büntetőbrigád első felosztását is jelentette. A bizottság ősszel fejezte be munkáját és tért vissza Pestre, de az elvégzett feladat nem hozott szabadulást a recskiek számára.³⁰⁶

1953. február végén néhány civil egészségügyi szakember jött a táborba, ennek két fő ok tulajdonítható. Egyrészt megmérték az internáltak súlyát, megvizsgálták egészségügyi állapotukat, majd arra a megállapításra jutottak, hogy a napi egy főre jutó koszt adagot meg kell emeltetni, hiszen egyre többen fogytak le és kerültek az éhhalál szélére, ami kőbányászathoz szükséges termelést akadályozta, ugyanis utánpótlást nem kapott

a tábor – azaz, az internáltak létszámának fokozatos megcsappanását idézte elő.³⁰⁷ Az emelésnek köszönhetően több főzelék került a tányérokba, heti kétszer húst is kaptak a lakók, valamint a kenyéradag egy főre jutó mennyisége is megnőtt, néha előfordulhatott a repetázás is. Másrészt Michnay Gyula szökésével napvilágra került a tábori étkeztetés elmaradása, amit az ÁVH nem kívánt elismerni, ezért megpróbálta a rabok életkörülményeit feljavítani, ha szabadulnának, ne látszódjon a csont sovány kinézet. Ezek a rendelkezések mentettek meg több száz embert az éhhaláltól.

1953 áprilisa gyökeres változást hozott Recskben. Sztálin halálával megkezdődhetett a szovjet befolyásolás alatt álló politikai elit és vezetőség cseréje, az amnesztiarendelet, az internálótáborok felosztatásáról szóló rendelet előkészítése. Gerő Ernő belügyminiszter, a Minisztertanács első helyettese 1953. július 10-én Györe Józsefhez írt levelében helyezte kilátásba az internálás jogi megszüntetését, melyet a Politikai Bizottság határozatra emelt július 22-én, majd Nagy Imre hatalomra kerülésével július 26-án hivatalosan is megszűnt – 1034/1953. számú Minisztertanácsi határozat rendelkezése alapján – valamint feloldották a kitelepítettek táborait is. Innentől kezdve a magyarországi internálótáborok valamelyikében tartózkodó rabok életkörülményei ugrásszerűen megnövekedtek.³⁰⁸ Július végén jelentek meg az első szabadítóbizottságok a magyarországi táborokban, akik szembesültek a hiányos a fogva tartottak és elhunytak névjegyzékéről, egészségi állapotuk dokumentálásáról, ruházatuk, használati eszközök nyilvántartásáról.

Jándiék tudták, hogy valami változás fog történni Recskben, ugyanis a fuvarozóktól Sztálin haláláról értesülhettek, amit a különböző változások is sejtettek. A táborban lévő rabok számára bevezették a vasárnapi pihenőnapot, megszüntették a büntetőbrigád kivételezett helyzetét, korlátlan repetamennyiségre lehetett szert tenni. Javult a bánásmód, megszűnt az ordítózás, verés. Az internáltak vasárnaponként fürdhetnek is az általuk kiásott négy tó egyikében. Júliustól kezdve a bányamunkát is beszüntették, csak karbantartó feladatokat kellett a raboknak ellátniuk.³⁰⁹ A tábor élére egy ötfős szabadítóbizottságot neveztek ki, Tóth Gyula táborparancsnok vezetésével. Ügyészként Szalai Sándor századost jelölték ki, mint rendőri személy volt a táborban Mészáros Sándor százados, Ratkó Sándor orvos őrnagy felügyelte az egészségügyi folyamatokat. A szabadítóbizottság utolsó tagja Forján István hadnagy, az operatív csoport vezetője lett.³¹⁰

A különböző magyarországi táborokban raboskodók internálásának megszüntetését a katonai élítelteknél augusztus 2. és szeptember 15-e között, az Államvédelmi

305 Uo.

306 Böszörményi Géza: Recsk 1950-1953. Budapest, 1990. 386.

307 Bíró Sándor: A „mátrai” lovagrend. Budapest, 1989. 113.

308 Böszörményi Géza: Recsk 1950-1953. Budapest, 1990. 362.

309 Uo.

310 Bank Barbara: Terror, szadizmus, halál - a recski internálótábor története. In: Nagy Magyarország, 2010. október. 5-13.

Hatóság által internáltakat és kitelepítetteket pedig augusztus 2-a és szeptember 30. között jelölték ki, bár az utóbbinál ezt a határidőt egy hónappal meghosszabbították. Így 1953. augusztus 4-én vette kezdetét a recski internáltak szabadon bocsátása,³¹¹ így a nyár folyamán 478 fő szabadulhatott ki.³¹² A felülvizsgálati munka mindegyik magyarországi internálótáborban nehézkesen indult, ugyanis az ÁVH nem tette elérhetővé a rabok névlistáját. Augusztus hónapban naponta ötven, szeptember elsejétől a négy tábor összesen száz fő hagyhatta el. Kezdetben a legkevesebben Recsket és Kazincbarcikát hagyhatták el, míg a legtöbben Tiszalökről, illetve Kistarcsáról szabadulhattak. A recski tábor élére egy ötfős ügynevezett szabadítóbizottságot állítottak fel, amelyek tagjai nagyrészt korábban részt vettek az internáltak méltóságának megfosztásában, azaz megalázásában.³¹³

A rabokat kilenc csoportba osztották be, így elkülönítették a „simán szabadulókat”, a „szabadulásuk veszélyeseket”, a lakóhelyükről kitiltással szabadultakat, a külön feljegyzett személyeket, valamint külön kezelték a külföldi állampolgárokat, a felsőbb döntésre váró ügyeket és az áruló ügynököket.³¹⁴ Ennek értelmében 232 volt recski internált került különbírósgal elé és több mint ötven rabot tiltottak ki különböző helyekről.³¹⁵

Jándi Ferenc 1953. szeptember 5-én szabadult, emlékei szerint is a nyolcas felszabadított barakkban³¹⁶ mérték fel egészségügyi állapotát, megfürdhetett, új civil öltönyt kapott, a KÖMI által megkeresett fizetését odaadták neki, illetve egy nyilatkozatot kellett kitöltenie, mely értelmében a tábor létezéséről, itt történekről szigorúan tilos beszélniük, ha ezt netán megszegnék, újra börtönbe kerülhetnek (3. számú melléklet). Ezen kívül minden internálnak egy lakhelyigazolást állítottak ki, mely értelmében az internált időszakban Recsken „laktak”.

Recskről leérve egy újságosnál állt meg vasúti jegyet venni. Itt találkozott három év után először szabad emberrel, aki rögtön megérezte honnan jött, ez visszaemlékezésből is kiderül: „Amikor az állomásra levittek, volt egy újságosbódé. Kértem egy doboz cigarettát és gyufát, de nem tudtam mennyit kell fizetnem, így az eladó annyit kérdezett: „Maga is fentről jött?” Tudta, hogy volt valami fenn a hegyen, de ennél többet nem

311 Bank B.: Állami titok, 2012. 54.

312 Bihari Pál: A magyar politika 1944-2004 között – Politikai és hatalmi viszonyok. Budapest, 2005. 101.

313 Bank Barbara: Internálás és kitelepítés a Történelmi Levéltár Dokumentumaiban. In: Trezor 3. Átmenet évkönyve. Szerk.: Gyarmati György, Budapest, 2004. 107-130.

314 Uo.

315 Bank Barbara: Terror, szadizmus, halál - a recski internálótábor története. In: Nagy Magyarország, 2010. október. 5-13.

316 Mai napig csak az internáltak visszaemlékezéseiből tudható milyen körülmények között szabadultak. Egyesek szerint a nyolcas számú barakkot ürítették ki, mások viszont azt állítják, hogy erre a célra egy másik épületet húztak fel.

mert kérdezni, mert 1953-ban is nagyon félték az emberek.”³¹⁷ Jándi a vonatról leszállva a Keleti – pályaudvarra érkezett, majd a kevés pénze miatt átgyalogolt a Nyugati – pályaudvarra. Késő este, hét – nyolc óra körül érkezett haza Albertirsára.

Az utolsó Recskről szabadult 86 fős csoport szeptember 18-án hagyhatta el a tábor, végül 1953. szeptember 23-án zárult le a munkálatok vége.³¹⁸ Késő ősszel az őrzésért felelős maradék őrszemélyzet is elhagyta a tábor helyét, ezután közvetlenül katonák érkeztek, akik az üresen álló barakkokat honvédségi raktárnak rendezték be, de hamar világossá vált, hogy erre alkalmatlan, hiszen rengeteg bolha és penészedés lehetetlen volt tárolni bármit is, így a katonaság a tábor hamar feladta.

Jándi és az 1956-os forradalom, illetve annak következményei

Jándinak a szabadulása után azonnal állást kellett találnia, különben közveszélyes munkakerülőnek titulálták volna. Az eredeti munkahelyére nem vették vissza, így ismeretség útján a Nyugati-pályaudvar darabáru átrakójába alkalmazták, ahonnan a targonca javítóműhelye került át és egészen 1956-ig ott dolgozott, mint lakatos.

Recsk felszámolása után az Államvédelmi Hatóság még mindig működött, bár a kormányváltást követően beolvasztották a Belügyminisztériumba, de a látszat ellenére a Belügyminisztériumot tette az ÁVH-ba. Az ÁVH szovjet mintára való beolvasztását a Belügyminisztériumba 1953 júliusában kezdeményezte Gerő Ernő, Piros Lászlóhoz intézett előterjesztésében, amely értelmében az államvédelmi feladatokat és munkát különféle belügyi szervek gyakorolják. Ezt az átszervezést a Belügyminisztérium Kollégiuma készítette elő és hajtotta végre, de vezetőségének tíz tagja közül nyolc így is államvédelmi személy volt, ahogyan az osztályvezetők többsége is innen került ki.³¹⁹

Későbbi feloszlását hivatalos jogszabály nem rögzítette, 1956. október 28-án Nagy Imre rádióbeszédében hangzott el feloszlása, ezt követően 1956. december 30-án az állam belső és külső biztonsága elleni bűncselekmények nyomozását a rendőrség hatáskörébe helyezte.³²⁰ Ezzel párhuzamosan folyt az 1956-os forradalomban részt vett személyek kihallgatása, amelynek az egyik ártatlan szereplője Jándi lett.

A budapesti munkahelye ellenére lakhelye még Albertirsa volt. Elmondása alapján 1956 novemberében Kóházy Gyula barátjával gyűjtött élelmet, amelyet a fővárosi Margit-kórházba szállítottak. A forradalom következményében november 4-én a szovjetek bevonulásával Budán ragadtak, hiába akartak mindenáron hazajutni vidék-

317 Jándi Ferenc interjú 3.

318 Bank B.: Állami titok, 2012. 54.

319 Kiszely, 2000. 322.

320 Cseh Gergő Bendegúz: A magyarországi állambiztonsági szervek intézménytörténelmi vázlata 1945-1990. In: Trezor 1. A Történelmi Hivatal évkönyve. Szerk.: Gyarmati György, Budapest, 1999. 73-91.

re. Ennek érdekében mindent megtettek, a jelentések alapján Tatabánya próbáltak felé, így Albertirsára eljutni, de az őket elkapó szovjet csapatok megvádolták disszidálás gyanújával, így Cinkotára, majd a Fő utcára szállították őket. Itt a jogásznak készülõ egyetemista Korniss Péter fotóssal volt egy cellában, akit a forradalmi bizottságba való belépése miatt zártak ki. Részlet Jándinak a Fő utcán eltöltött egy hónapos börtönélményébõl: „Csak priccsek voltak, ülni volt szabad, feküdni nem. Az ajtón lévõ circlin néztek be, ki alszik és ki nem. Ha látták, hogy valaki alszik az ajtót végighúzták a vasat, aminek borzalmasan hangos hangja volt. A villanyok mindig égtek, hiszen a pincében voltunk.”³²¹ A kihallgatások elõször orosz nyelven folytak tolmács segítségével, majd a magyar hatóságok vették át ügyüket, akik újból elmondatták a történeteket Jándiékkel. Mindenáron meg akarták tudni, hogy hol volt, a Corvin - közbe, Tüzoltó utcában vagy egyéb forradalmi helyszínen. Miután a tanúk is igazolták, Jándi nem vet részt a forradalomban és a 36 hónapnyi internálás okán is nem találta Lukácsy János bûnösnek így januárban szabadulhatott a Fő utcából.³²² Ezeket a tényeket össze lehet vetni az ÁVH-s jegyzõkönyvekben szereplõ adatokkal.

Az elsõ, a BM vizsgálati osztálya által feljegyzett adat a disszidálási kísérletrõl 1956. december 30-ról származik, melyben Lukácsy János fõhadnagy engedélyezte a nyomozás elindítását az alábbi okokra hivatkozva: „1956. november 6-án az esti órákban kb. 100 felkelõvel együtt elhagyta Budapestet. 1956. november 11-én értek Tatabányára, ahol nevezettet többedmagával a szovjet csapatok elfogták.”³²³ Ez az ítélet Jándi vallomására alapozódik, amelyben elmondja hol volt és mit csinált: „Albertirsán is megalakult a helyi Független Kisgazda Párt szervezete, melynek én is tagja, majd párttitkára lettem. Mivel az elnök beteg volt és én amúgy is jöttem Pestre november 3-án engem bízott meg, hogy az Országos Központba vegyek részt az értekezleten. Azonban mire beértem a „Kisgazda Párt” központjába már késõ volt és amúgy is nagy volt a fejetlenség. (...) 1956. november 6-án a fegyveresek elhagyták az épületet és a felszólításokra én is velük tartottam a Víg utcai Rendõrkapitányságra, mert a fenti épületben nem volt tanácsos maradni. Itt mindenkit elláttak fegyverrel, én is kaptam egy hadipuskát és november 6-án kihúzódtunk Budapestre körülbelül százan azzal, hogy nem akarnak tovább harcolni. Nekem viszont megfelelt, mert én is minél elõbb haza akartam menni. Így jutottunk ki másnap Dunakeszire. Azonban itt a parancsnokok kisütötték, hogy felmegyünk a hegyekbe, míg a harcok folynak. Hoztak kompot, amelyen átmentünk a Dunán a Szentendrei – szigetre szerveztek gépkocsikat és több napnyi út után novem-

321 Jándi Ferenc interjú 2.

322 ÁBTL 3.1.5. O-16527/19. 23. Részlet a szabadlára helyezési határozatból: „Azonban figyelembe véve, hogy egy egyszeri feljelentési kötelezettség elmulasztása miatt 36 hónapot volt internálva és most is közel két hónapja van õrizetben, nem tartom indokoltnak a bírói eljárás alkalmazását. A fentieket figyelembe véve javasolom Jándy Ferenc szabadlára helyezését.”

323 ÁBTL 3.1.5. O-16527/19. 21. - Határozat a nyomozás elrendelésérõl.

ber 11-én a szovjetek Tatabányán elfogtak, fegyvert elszedték tõlünk. Innen Gyõrbe, majd Cinkotára szállítottak és nov. 15-én hozták ide.”³²⁴ Ezt a történetet még egy 1958. október 2-i kihallgatási jegyzõkönyv is említi a Belügyminisztérium ORK. Politikai Nyomozó Fõosztály Vizsgálati Osztályától.³²⁵

Ezekkel az információkkal rekonstruálni lehet az állítólagos disszidálási útvonalat. Elõször is a pesti út célja nem az élelem felhozatala volt Pestre, hanem a Független Kisgazda Párt Országos értekezletén való részvétel. Jándi Ferencel készített személyes interjúim során egyszer sem említette, hogy párttag lenne bármelyik magyarországi pártszervezeten belül, illetve a jelentések sokszor politikai kifogásolhatóságot is tartalmaztak, ez az információ nem biztos. A két történet összevetése alapján Pestre 1956. november 3-án érkezett és a harcok miatt november 6-án indultak el Dunakeszi fele, majd Tatabánya irányába egy száz fõs csoporttal, ahol november 11-én orosz csapatok fogták el õket. Ezt követõen Gyõrbe, majd november 15-én Cinkotára vitték õket, mielõtt a Fő utcába hozták volna õket. Elmondható tehát, hogy a fenti adatok összevetésében a novemberi bevonulás, az Albertirsára való hazajutás és a cinkotai, valamint Fő utcai helyszínek egyeznek és Lukácsy János személyének felmerülése. Feltétlen meg kell említeni, hogy a disszidálási kísérlet útvonala nem teljes bizonyossággal állítható, csak elképzelés ismerve a peranyagok igazságtartalmát. Ezt bizonyítja egy ugyan ÁVH-s anyag, amely teljesen mást ad elõ: „Véleményünk szerint, vagy fegyveresen részt vettek az ellenforradalmárok oldalán és a második szovjet támadás után, megakartak szökni, de lehetséges az is, hogy Király Béla visszavonuló csapataihoz taroztak. Lehetséges az is, hogy csak „nyugatra” akartak szökni.”³²⁶ Így mindenféleképpen forráskritikával kell kezelni az efféle határozatokat Jándi Ferenc perével kapcsolatban is.

Megfigyelési dokumentumok 1956 és 1964 között Jándi Ferencrõl

Miután három és fél évig Recskben volt, majd két hónapot töltött a Fő utcai börtönben a Belügyminisztérium Politikai Osztály II/4-b. alosztályán Perényi Gyula rendõr alezredes határozatot hozott külön operatív nyilvántartásba vételrõl, vagyis egy figyelõ dosszié nyitásáról 1961. január 27-én. Ennek okaként a Jándi Ferencrõl készült anyagok átvizsgálását tette meg – elsõsorban az általam átnézett V-469, V-470. számú vizsgálati dossziék, Jándi Ferenc kihallgatásáról készült jegyzõkönyv –, amely értelmében a beszerzett anyagok bizonyítják ellenséges – a dokumentumon ellenséges szó felett

324 ÁBTL 3.1.5. O-16527/19. 29.

325 ÁBTL 3.1.5. O-16527/19. 15.

326 ÁBTL 3.1.9. V-470. 52.

szerepel a veszélyes szó – kategóriába való tartozását, ezért a nevezettet operatív nyilvántartásba vette figyelő dosszié nyitásával.³²⁷

A munkája mellett beiratkozott 1960 júniusában a Vasútgépészeti Technikum levelező tagozatára, ahova bár felvették, de múltja miatt ezen év decemberében Kaszás elvtárs és a pártszervezet vezetősége kizárta a technikumból, melyet két dologgal indokoltak. Egyrészt nem felelt meg a követelményeknek, másrészt részt vett a vecsési szovjet emlékmű lerombolásában, emiatt rendőri eljárás indult ellene. Ebből látható, hogy vezetőség nem volt tisztában a valódi okokkal, hiszen a szovjet emlékművet nem ő rombolta le, illetve nem is Vecsésen történt az eset, hanem Albertirsán. Az elutasítás miatt Jándi panaszlevélben kérte ügyének kivizsgálását a Nyugati-pályaudvar Párt végrehajtó bizottságában. A kérelem vizsgálatakor³²⁸ a pártszervezet vizsgálóbizottsága feltüntette, az 1956-os ellenforradalmi események idején, munkahelyén való hangoskodását, illetve annak következményeként Nyugati állomás ellenforradalmi bizottságának tagjai közé választották, ahol különösebb tevékenysége nem volt. Ez megint forráskritikával kezelendő, ugyanis a személyes interjúk során még mindig pártönkívülinek vallotta magát, a forradalom sikerességében nem hitt.³²⁹ A vizsgálat után a Nyugati-pályaudvar Párt Végrehajtó Bizottsága javasolta, hogy Jándi Ferencet vegyék vissza,³³⁰ a Rakodási Főnökség pártalapszervezet vezetőségét pedig súlyos hibájuk miatt elmarasztalták.

Figyelőlap mellett végezhetette el a technikumot. Jándiról számos megfigyelés a munkahelyéről származik, amelyek valódiságtartalma vitatható. A dolgozatban két részletet közlök az efféle jelentésekből. 1958. november 7-én munkahelyi személyzeti csoportvezető által keltezett jelentésében megemlíti, hogy politikai bűncselekmény miatt börtönben ült, mert többedmagával Szovjethősök Emlékművét ledöntötték, igyekezett a párt tekintélyét aláásni, a munkához való viszonya rossz volt, beszéde fennhéjázó, öntelt, aki dolgozótársait is igyekezett károsan befolyásolni. A rakodási főnök 1960. november 8-ról származó jelentésben az alábbi mondatok találhatóak meg: „Pökhendi, fennhéjázó magatartású. Mint lakatos dolgozik, nagy szakembernek tartja magát, ami azonban munkájának nem tapasztalható. Kerüli azoknak a társaságát, akik párt illetve tömegszervezeti funkcionáriusok.”³³¹ A kettő jelentés ugyanarra a sémára alapszik, mindenképpen Jándi személyének és munkájának befekettítése a célja,

327 ÁBTL 3.1.5. O-16527/19. 4.

328 ÁBTL 3.1.5. O-16527/19. 10-11.

329 Uo.

330 A vizsgálati dokumentumban felsorolják, milyen erények miatt kell Jándit visszavenni, így például bűnéért már megfizetett 36 hónapnyi internálással, tagadja az 1956-os disszidálási kísérletét, illetve nem ismeri el, munkáját az utóbbi 1,5 év alatt szorgalmasan elvégzi. A technikumot jó eredménnyel befejezte, a személyisége változott, már nem forrófejű. – Uo.

331 ÁBTL 3.1.5. O-16527/19. 4.

ugyanis a vele készült interjúim során nem említett rendszerellenes tevékenységet, ezt az interjúból kivágott részlet támasztja alá: „1956 hazavágtam az országot, hiába bizonyította be, hogy szembeszállt a Szovjetunióval - persze más nem volt. Olyan mamut állammal szembe esélytelen volt bármilyen próbálkozás. Tudtam, hogy a forradalom halálra van ítélve, ezért nem csuktak le, mert nem fogtam fegyvert.”³³²

1961-ben megismerkedett egy emberrel,³³³ aki megbízást kapott a Vasútbiztosító Berendezési Vizsgálócsoport megszervezésére. Ennek köszönhetően áthelyezték a Budapesti Vasút Igazgatóságra, ahol 1962-1970 között dolgozott. Később az Építési Csoportba is bekerült, ott végezhetette el a Vasúti Tiszti tanfolyamot. 1964. június 5-én határozat született Jándi Ferenc F-dosszié megszüntetése és nyilvántartásának felülvizsgálatáról: „Az ide vonatkozó BM. utasítás alapján a figyelő dosszié megszüntetését és a kutató nyilvántartásba helyezését javaslom, az „M” kategóriából való törlése mellett.” Aláírta: Csonka István rendőr őrnagy, Szöllősi László rendőrfőhadnagy, Dr. Tihanyi Sándor.

A nyomozati anyagok lezárása után csoport-, majd építésvezető lett, majd Kovács Attila építésvezetővel tanított tanfolyamokon. Vele ment át a Központi Főnökségre, ahonnan a rendszerváltás évének decemberében ment nyugdíjba, a 60. éve betöltését követően.

332 Jándi Ferenc interjú.

333 A visszaemlékezésekből nem tudható meg az illető neve.

Marschall Adrienn

Bányamunkatábor Csolnokon

Bányászat Csolnokon

Csolnok Komárom-Esztergom megyei település, Esztergomtől 14 kilométerre fekszik. A faluban már a 18. századtól bányásztak szenet, az első szénkutatói engedélyt 1781. január 27-én adták ki Rückschuss Antal ruhr-vidéki bányász nevére, aki Krempf Antal falusi bíróval kötött szerződést. A bányát ezután több társaság is bérbe vette, a szénjog egy része 1898-tól az Esztergom- Szászvári Kőszénbánya Rt. (neve 1925-től Salgótarjáni Kőszénbánya Rt.) birtokába került. A többi szénvagyon felett pedig az 1891-ben megalakult Magyar Általános Kőszénbánya Rt. rendelkezett.³³⁴

1911-ben Schmidt Sándor lett az Esztergom - Szászvári Kőszénbánya Rt. igazgatója, aki a poszton eltöltött közel 30 év alatt a térséget és a bányákat is fejlesztette.³³⁵ Csolnokon is sorban nyitották meg az aknákat. 1907-ben az I-es, 1924-ben a II-es, 1936-ban pedig a később főszerepet játszó IX-es aknát. Egy évvel később a XII-es, 1940-ben pedig a XIV-es aknán is bányásztak már szenet.³³⁶

Alapvető változást jelentett a bányák tulajdonviszonyában az, hogy 1945. december 6-án kimondta a Nemzetgyűlés a szénbányák állami kezelését, majd 1946. május 25-én törvényt fogadtak el a szénbányászat államosításáról.³³⁷ „Mindennemű ásványos (feketeszen, barnaszén, lignit) tekintetében a földtulajdonost megillető jog (továbbiakban: szénjog) az 1946. január hó 1. napjára visszaható hatállyal megszűnik, tekintet nélkül arra, hogy ezt a jogát az ingatlan tulajdonosa átruházta-e. A szénjognak a jelen törvény alapján bekövetkezett megszűnéséért kártalanítás nem jár.”³³⁸

Az immár állami tulajdonú bányákat a Gazdasági Főtanács Titkárságán (főtitkár: Vas Zoltán) megszervezett Magyar Állami Kőszénbányák Központi Végrehajtó Bizottsága irányította. Ezt követően 1946. november 1-jén alakult meg a Magyar Állami Szénbányák Rt. (MÁSZ Rt.), ami azonban 1948-tól már nem részvénytársaság formájában működött tovább.³³⁹

334 Martényi Árpád - Sziklai Ede - Vadász Endre: Volt egyszer egy (... Dorogi Szénbányák, 15.

335 Martényi Árpád - Sziklai Ede - Vadász Endre: Volt egyszer egy... Dorogi Szénbányák, 16.

336 Tóth Tibor: Szénbányászat a dorogi medencében, Budapest, 1981. 70. o.

337 Erdmann Gyula és Pető Iván: Dokumentumok a magyar szénbányászat történetéből 1945-49, Budapest, 1975. IX. o.

338 www.1000ev.hu 1946/XIII. tv.

339 Erdmann Gyula és Pető Iván: Dokumentumok a magyar szénbányászat történetéből, IX. o.

A faluban a második világháború alatt elárasztott aknákat sorban víztelenítették és folytatták a szén kitermelését.³⁴⁰ Csolnokon az ötvenes években összesen 5 akna működött, ebből három a IX-es, a XII-es és a XIV-es a település határában, míg a másik kettő az I-es és II-es közvetlenül a falu szélén helyezkedett el.

A bányászokra és szakértelműkre nagy szükség volt, ezt mutatta az is, hogy a kitelepítések nem érintették a részben sváb lakosságú Csolnokot. Ugyanakkor más településekhez hasonlóan itt is „sikerült” rendszerellenes szervezkedőket felszámolnia az ÁVH-nak, amikor egy volt falubeli rendőrnél fegyvert találtak.³⁴¹

A térségért sokat tett Schmidt Sándor igazgatót pedig az ÁVH tartóztatta le népelzenes szervezkedés vádjával, s a mérnökper egyik vádlottjaként néhány hónap múlva a börtönben belehalt a kínzásokba.

Munkatábor a IX-es akna mellett

Csolnok a kiaknázatlan szénbányáival nagyon alkalmas terület volt egy munkatábor létesítésére, hiszen tehermentesítette az amúgy is túlszűfolt börtönöket és rendelkezésre bocsátotta a munkaerőt, aki kibányászta az első öt éves terv teljesítéséhez szükséges szén egy részét. Emellett a falu földrajzi fekvése is megfelelő volt a munkatábor felépítéséhez, valamint nagy mennyiségű szén volt a föld mélyében. Mivel minden feltétel adott volt, így 1952-ben munkatábort létesítettek a IX-es akna lejárata mellett és az elítéltek a községtől távolabb eső IX-es, XII-es és XIV-es aknán dolgoztak.

Először köztörvényes elítéltek kerültek Csolnokra, akik egy része az 1953-as amnesztiát követően szabadult, néhány elítélte pedig máshova szállították át. A tábor lakóinak összetétele ezt követően megváltozott, mert ezután főleg politikai foglyok érkeztek a táborba. A politikai elítéltek egy része a Gyűjtőfogházból érkezett 1954-ben, de hoztak ide rabokat Márianosztráról, Vácra és Tatabányáról is.³⁴² A tábor létszáma az 1953. januári 535³⁴³ főről 1956. májusára elérte a 991³⁴⁴ főt.

A csolnoki munkatábor elítéltejei között minden társadalmi csoport képviselőit megtaláljuk: honvédtisztek, földbirtokosok, gyártulajdonosok, papok, értelmiségiek, kulákok, munkások, egyetemisták és Jehova tanúi együtt töltötték büntetésüket a tá-

340 Tóth Tibor: Szénbányászat a dorogi medencében, 71.

341 „Bányagödör” koszorúkkal – Csolnokon. In: Komárom-Esztergom megyei Hírlap, 1997. november 1. 2.

342 ÁBTL 3.1.2. M-18442. Tóth Vince.

343 Bank Barbara: Az internálás és kitelepítés dokumentumai a Történelmi Levéltárban, In: Trezor Történelmi Hivatal évkönyve, Budapest, 2004. 123.

344 MNL OL M-KS 276. f. 96. cs. 184. ó. e. Jelentés a polgári, katonai valamint hatósági, letartóztatottak létszámáról. 1956. május 9.

borban. Politikailag is sokszínű volt a tábor, szélsőjobbaldaliak, kereszténydemokraták, kiszagdák, parasztpártiak, szociáldemokraták és kommunisták együtt bányászták a szénét.³⁴⁵

Az, hogy az elítéltek a civil bányászokkal együtt dolgoztak, a börtönviszonyokhoz képest sokkal elviselhetőbbé tette a mindennapokat, direkt ottfelejtett újságokból értesültek a hírekről, barátságok szövődtek, s a bányában végzett munkájuk révén ember-számba vették őket. A családtagjaikkal levelekben és a beszélők alkalmával tarthattak kapcsolatot. A bányában három műszakos rendszerben dolgoztak a civil bányászok vezetésével, még hétvégén is, de a többi idő szabad volt. Ennek eltöltésére több mindent kitaláltak, színjátszó csoportot alapítottak és a táborban néha könyveket is vásárolhattak.³⁴⁶

A munkahelyparancsnokság élén először Sárközi István állt³⁴⁷, őt Ballai Gábor³⁴⁸ váltotta, a tábor utolsó parancsnoka pedig Mészár Zsigmond³⁴⁹ volt. Az örök egy része a büntetés-végrehajtásból érkezett, míg a másik részük az ÁVH-tól, összesen több mint 80 ór teljesített szolgálatot Csolnokon.³⁵⁰

Az örök és elítéltek közötti kapcsolatot döntően befolyásolta, hogy az örök, hogyan gondolkodtak az őrzésükre bízottokról. Az örök egy része magáévá tette a kor híressé vált jelmondatát: „*Ne csak őrizd gyűlöld is*”, míg az őrség másik, döntően a büntetés-végrehajtásból érkező részének célja az elítéltek nevelése volt, hogy újra a társadalom hasznos tagjai legyenek. Az, hogy „kétféle” őrség volt a táborban nemcsak az elítéltekkel való bánásmódban mutatott eltéréseket, hanem belső ellentétekhez is vezetett, mert az ÁVH-s örök lenézték a bv-seket és nem akartak engedelmessé válni nekik. Mindemellett az őrség fegyelmi helyzete sem volt megfelelő, előfordult szolgálat közbeni elalvás és késés is. Az éberség hiányát az elítéltek kihasználták és szökési kísérleteket hajtottak végre, nem egyszer sikerrel.³⁵¹

1956 Csolnokon

A csolnoki munkatábor, több más bányamunkatáborhoz hasonlóan még 1956 nyarán sem zárták be, amikor tömegesen számolták fel a nyílt végrehajtási helyeket. A

345 dr. Ernst Ervin: Magyar Gulag. A politikai elítéltek kiszabadulása a csolnoki bányatáborból 1956-ban, kézirat

346 Interjú dr. Ernst Ervinnel és Petrusz Tiborral. Készítette: Bank Barbara és Marschal Adrienn 2010.

347 MNL KEML XXV. 10. h 1. 2. doku. EL 16. A. 1953. Komárom-Esztergom megyei Főügyészség Elnöki Irato

348 MNL KEML XXXV. 33. f. 3. cs. 54. ő. e.

349 ÁBTL 3.1.5 O-19529. „Gárdista”

350 MNL OL M-KS 276. f. 96. cs. 73. ő. e.

351 MNL KEML XXXV. 33. f. 3. cs. 54. ő. e.

felülvizsgálatok augusztusra befejeződtek, s több mint 600-an voltak még a táborban. A szabadulást remélő, még itt dolgozó politikai foglyok 1956. október 24-én a forradalom hírére, - amiről a civil bányászoktól értesültek - éhségstrájkra szánták el magukat. Lent maradtak a bányában és éhségstrájkjukkal csatlakoztak a forradalomhoz, valamint ügyeik felülvizsgálatát követelték. A tábor közben Esztergomból érkező tankok és katonák vették körül, mert a fenti rabok is éhségstrájkba kezdtek.

A táborparancsnokság végül továbbította a rabok kérését, hogy vizsgálják felül a büntetésüket, így az elítéltek és a tábor vezetősége között létrejött a megegyezés, a rabok 96 órás sikeres éhségstrájkjukat követően felszálltak a bányából. Másnap megérkeztek az ígért ügyészek, akik a feltételes szabadságra bocsátásról állítottak ki iratot, így a csolnoki munkahelyparancsnokságról törvényesen szabadultak az elítéltek 1956. október 31-én, ellentétben Oroszlánnyal, ahol a rabok papírok nélkül törtek ki munkahelyparancsnokságról.³⁵²

A szabadulás után néhány volt csolnoki és oroszlanói rab csatlakozott a pilisszentivániakból megalakult ún. bányászbrigádhoz és harcolt a forradalomban. Tevékenységük ideje alatt volt államvédelmi dolgozókat tartóztattak le, valamint november 1-én visszamentek Csolnokra néhány volt örükért és kiengedni a még ott lévő, köztörvényes rabokat. Az akció során 4 volt örük mellett Budapestre a Maros utcába szállították a munkahelyparancsnokság fegyvereit, gyógyszereit és pénzét is. A bányászbrigád tagjait a szovjet csapatok tartóztatták le november 4-én Szombathelyen és ők engedték ki az öröket is a Maros utcai pincéből.³⁵³

A forradalmat követően több pert is indítottak a bányászbrigád tagjai, köztük volt csolnoki rabok ellen, a két legfontosabb a Rusznyák László és társai, valamint a Tóth János és társai ellen indított per volt. Csolnokra vonatkozóan Rusznyák László és társai perében a vádiratban szereplő cselekmények: a csolnoki rabmunkahelyre mentek, lefegyverezték az őrséget, többeket le is tartóztattak, szabadon engedték az ott őrzött köztörvényes foglyokat, elvitték a rabmunkahely pénzét, gyógyszereit és egészségügyi felszerelését.³⁵⁴

A perben 5 halálos ítélet született, kivégezték Rusznyák Lászlót, Czimmer Tibort, Laurinyecz András, Bán Róbertet és Ekrem Kemált. Életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték Neubrandt Rezsőt, Huguycz Pál és Ábri Benjámin György pedig 20 évet kapott. További ítéletek Vasvári Ottót 15 évre, Táky Gyulát 10 évre, Nyárfádi Lászlót 6 évre,

352 Fakász Tibor: A csolnoki rabtábor. In: Új Forrás, 32 évf., 2000/8. szám

353 ÁBTL 3.1.9. V-146379. Rusznyák László és társai pere.

354 ÁBTL 3.1.9. V-146379. Rusznyák László és társai pere.

Hanusz Imrét 5 évre, Negele Tibort 5 évre, Rajk Tivadart 4 évre, Fazekas Istvánt 3 évre, Árgyelán Gábort 2/6 évre, Csépanyi Dezsőné Hamar Valériát 1/6 évre ítélték.³⁵⁵

A Tóth János és társai ellen indított perben Tóth Jánost először 15 évre, majd felbbrzés után életfogytiglanira ítélték. Deák Gergely és Eperjesi András 8 évet, Virágh László 7,5 évet, Bizderi László 7 évet, Oláh József 6,5 évet, Farkas Tibor és Serfőző Imre 6 évet, Virágh János 5,5 évet, Szecsődi Kálmán és Kocsis Gyula 5 évet, Wagner István és Németh György 3,5 évet kapott.³⁵⁶

Az azóta eltelt idő

A rabok szabadulása után a munkatáborot nem nyitották meg újra, a barakkokból szükséglakások lettek, melyekben a 70-es években is laktak még. Ezt követően a falu lakossága fokozatosan elhordta a téglát és az építőanyagokat. Az egykori csolnoki munkahelyparancsnokság helyén mára csak hatalmas betontömbök, lépcsők és az épületek alapjai maradtak meg, a területet lassan benövi az erdő.

A IX-es, XII-es és XIV-es aknákat 1960. április 1-én összevonták és Borókási bányászüzem néven működtették tovább, a szén kitermelése immár csak civil munkaerő segítségével folytatódott. Az ötvenes évek elején csúcsra járatott szénkitermelés hatására az aknák hamarosan kimerültek és be kellett zárni őket. A XIV-es aknát 1969 tavaszán, majd a következő évben a fontos szerepet játszó IX-es aknát is betömték, végül 1974-ben a XII-es aknát is bezárták.³⁵⁷

A politikai foglyok életét a kiszabadulásuk után is meghatározták itt töltött éveik. Nem vagy csak nehezen járhattak egyetemre, a munkahelyeken is hátrányos megkülönböztetésben volt részük, és csak a rendszerváltás után beszélhettek nyíltan a velük történekről.

355 ÁBTL 3.1.9. V-146379. Rusznyák László és társai pere.

356 ÁBTL 3.1.9. V-146048. Tóth János és társai pere.

357 Tóth Tibor: Szénbányászat a dorogi medencében, 71-74.

Miklauzič István

Rákóczy Imre élettörténete

Rákóczy Imre Aradon született 1893. május 13-án. Tanulmányait Kolozsvárott, a Ferencz József Tudományegyetemen végezte. A bölcsészeti és történelemtudományi, később a jogi kar hallgatója volt.³⁵⁸ A bölcsészettudományok doktora, és a jogi doktor címetek viselte.³⁵⁹ Első verseskötete 1913-ban Kolozsvárott,³⁶⁰ a második 1917-ben Békéscsabán jelent meg.³⁶¹ 1914 őszén hadba vonult, közlegényként ment ki a harctérre. A világháborút 1918-ig az orosz, román, török és olasz harctereken arcvonalbeli szolgálattal küzdötte végig.³⁶² Őt is vitte a vonat, melyet talán Ady Endre is hallott zakatolni, túl a Királyhágón, Csucsán, a Boncza-kastély mellett, ahol egy szirtfok ugrik a Körös fölé. Alatta kanyarog az út s a vasút. Éjjel fölverték a katonavonatok; vitték a bakákat a Kárpátokba. Rákóczy Imrét vitézségeért többszörösen kitüntették.³⁶³ A háborút, mint emléklapos tüzer főhadnagy fejezte be.³⁶⁴

„De jött a háború. A Kárpátokra holtan szívünk virága hullt. Ó véres harcterek: Ivangorod, Varsó és Vilna sorban, lent Braila, Odessza, Krím, kelet: Damaskus. Aztán Trentino, Piáve, sok győzelem, – a vége elbukás. Ott voltam én és gyorsan este lett...”³⁶⁵

Rákóczy Imre önkéntesként (1910)

Az összeomlás után hazatért Erdélybe, és a megszálló román csapatok bevonulásáig a forradalmi és nemzetiségi rendbontás elfojtására Ludmann tüzérezredes vezetésével alakult nemzetvédelmi tiszti zászlóalj tagja volt. A román megszállás idejében az idegenuralom alatt 1918-tól tudományos munkásságot folytatott. Megírta a felvilágosult önkényuralom korának (1765–1790) társadalom- és művelődéstörténetét, amelyet a kolozsvári magyar egyetem „summa cum laude” minősítéssel tüntetett ki.

358 Madzsar József (szerk.): Magyar Társadalmi Lexikon. Budapest. Népszava, 1928.

359 Rákóczy Imre családtörténeti ismertetése. Magyarország, 1937. május 1., 5.

360 Rákóczy Imre versei. Kolozsvár: „A Szemle”, 1913.

361 Rákóczy Imre: Hull a dér... Versek. Békéscsaba: Tevan, 1917.

362 R. I. családtört. ism., i. m.

363 Uo.

364 Madzsar (szerk.): i. m.

365 Felesége, Marton Sára feljegyzése: „Írta Rákóczy Imre Moszkvában fogsága idején.” Rákóczy Imre: Rapsodie Rákóczy an meine Frau 1945. Febr. in Moskau, als Gefangene. In: Füzet 1945. tél. Kézirat, Moszkva, 1945. februártól. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (a továbbiakban: MNL OL), ld. 3.

Rákóczy Imre

Majd az elnémított erdélyi magyar irodalom életre keltésén fáradozott, és az egyetlen kritikai lapnak, az Erdélyi Szemlének szerkesztője lett. Ugyanakkor élénk publicisztikai tevékenységet fejtett ki politikai téren a magyar nemzeti ellenállás érdekében, ami miatt 1919 telén a román hadbírótság felségsértési perbe fogta. Magyarországra menekült, itt 1920-ban a régi erdélyi közélet vezetőiből alakult Erdélyi Magyar–Székely Szövetség főtítkárává választották. Budapesten politikai lapot indított az 1948. évi erdélyi unió védelmére; s az általa szerkesztett Kelet-Magyarország (1920–1922) a számkivetett erdélyi magyarságnak és székelységnek a hivatalos lapja lett.³⁶⁶ 1922-ben állami szolgálatba lépett, a miniszterelnökségre került, ahol a Bethlen-kormány alatt mint sajtóelőadó, majd 1923-tól a vidéki osztály, 1928-tól pedig, a sajtóosztály vezetőjének

állandó helyetteseként működött, és ezt a beosztását, mint a sajtóosztály adminisztratív ügyeinek vezetője mind gróf Károlyi Gyula, mind Gömbös Gyula, majd Darányi Kálmán kormánya alatt megtartotta. 1931-ben a kormányzó elismerésével tüntette ki. 1932-ben A kormányzat szempontjai és jogalkotó tevékenysége az állami élet feladatának megoldásában címmel politikai tanulmányt írt, amelyben ismertette az akkori kormány működését. 1933-tól miniszteri tanácsos, később Gömbös Gyula sajtófőnöke lett.³⁶⁷ 1937. január 25-én Darányi Kálmán miniszterelnök Rákóczy Imrét megbízta a miniszterelnökség sajtóosztályának vezetésével. „Rákóczy Imre közel tíz esztendő óta az egymást felváltó kormányok alatt a miniszterelnökségi sajtóosztály vezetőinek állandó helyettese volt, és az illetékes tényezők mindig nagyra értékelték az ő csendes szerénységben, szinte visszahúzódásban, súlyos felelősségérzettel végzett munkásságát. A sajtóosztályban eltöltött tizenöt esztendő tapasztalatait viszi magával felelősségteljes, vezetői állásába.”³⁶⁸ Imrédy Béla miniszterelnök a Legfelsőbb Honvédelmi Tanács vezértitkárságának állandó polgári helyettesévé nevezte ki, egyben a

366 Madzsar (szerk.): i. m.; R. I. családtört. ism., i. m.

367 1935. június 21-én miniszterelnökségi miniszteri osztálytanácsosi sajtóelőadóvá nevezték ki.

368 R. I. családtört. ism., i. m.

Miniszterelnökség polgári mozgósítási osztályát is irányította 1944-ig. Pályája összekapcsolódott a bethleni konszolidációval. A szélsőjobboddallal szemben állt, védekeznie kellett a gyanúsítások ellen, amelyek szerint a baloldali sajtót előnyben részesítette. Gróf Teleki Pál miniszterelnök 1939. szeptember 1-jén kinevezte a Sajtóellenőrző Bizottság elnökévé, ezt a tisztséget 1943 novemberéig töltötte be.

1942. július 20-ai feljegyzésében Rákóczy Imre a cenzúra ellen intézett támadása miatt Rajniss Ferenc büntetőjogi felelősségre vonását javasolja. „Ha a cenzúra mint hatóság a nemzet és a kormányzat helyesen értelmezett magasabb szempontjai miatt a legtöbb esetben el is tekint, nem hajlandó szó nélkül elnézni, hogy a maga törvényes rendelkezéseken alapuló hatósági működését valamely feljelentő olyannak tüntesse fel, mint amely – az ő igazi hazafiságával szemben – az ellenségnek vagy a tengelyhatalmakéval ellentétes szempontoknak kedvezne. Az ilyen beállításnak feltétlenül büntetőjogi következményeket kell maga után vonnia. – Dr. Rákóczy Imre, Miniszteri osztályfőnök, a Sajtóellenőrző Bizottság elnöke.”³⁶⁹ 1944. januári hivatalos közvélemény szerint „lánczi és rákóczi Rákóczy Imre miniszterelnökségi min. osztályfőnöknek a Kormányzó Úr a Magyar Érdemrend középkeresztjéhez a Csillagot adományozta.”³⁷⁰ 1944. október 10–15-én a kormányzó fegyverszüneti nyilatkozatának elhangzása, majd a németek által történt elfogatása és lemondatása után mindentől teljesen és véglegesen visszavonult, de nem menekült nyugatra. Tanúvallomása szerint: „a jogbitorló hatalomátvétel után azonnal nyugdíjazták.”³⁷¹ 1945 februárjában Pesten orosz fogságba esett. Ez a Madách Gimnázium könyvtárszobájában történt, ahonnan továbbvittek Moszkvába.³⁷² Itt nyitja meg Füzet 1945. tél című vonalas irkáját, amely ceruzás írással telik meg, verses kötetévé változik át.³⁷³ Jó félétöltött a muszka fogságában. Hazatérte után igazolták, majd elvették tőle a Rákóczy-család maradványai tápiószélei birtokát és egyéb vagyontárgyait.³⁷⁴ Felmerül a kérdés: miként történhetett meg, hogy a szovjetek nyolc hónap után egyszer csak szabadon engedték a politikailag rendkívül értékes foglyot? Erre az egyetlen elfogadható ok az lehetett, hogy a Magyar Államrendőrség háborús és népellenes büntettek vádjára miatt a Népbírószág elé állította az elmúlt rendszer kormánytagjait, és az eljáráshoz begyűjtötte a legfontosabb tanúkat. Rákóczy Imrét tehát kikérhették az NKVD parancsnokságától azzal, hogy itt majd a Népbírószág ítélkezik felette. Az akkori alattomos gyakorlat szerint a kiszemeltek fiondorlatosan igyekeztek valamilyen koholt váddal perelni. Először tanúként idéztek be

369 Joó András (kiad.): „...a háború szolgálatában”. Főszerkesztői értekezletek 1942. szeptember 22.–1943. augusztus 25. Budapest, Napvilág – Magyar Távirati Iroda, 2007.

370 Rákóczy Imrének a Magyar Érdemrend középkeresztjéhez a csillag. Képes Vasárnap, 1944. január 11.

371 Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (a továbbiakban: ÁBTL) 3.1. 8848.

372 MNL OL, P2257, Rákóczy család iratai 1402–1974, No. 467.

373 Rákóczy: Füzet... i. m.

374 MNL OL, P2257, i. h.

valakit, akitől egy már bebörtönzött politikai bűnösre nézve terhelő vallomást akartak kicsikarni. Ez vagy bejön, vagy nem, fő a kísérlet. A másik sanda szándék szerint addig vallatják a tanút is, amíg esetleg olyasvalamit nem mond, ami rá nézve indíthat el gyanút, majd vádemelést. Ő, amikor beidéztek, mindenkor megjelent a kommunista ügyészek, vérbírók és a derék népi ülnökök előtt. Rákóczy Imrénél egyik próbálkozás sem járt sikerrel, ami persze nem jelentette sorsa jobbra fordulását, csupán egy külön megpróbáltatás elmaradását. Fentiekre bizonyosságul idézzük Alapy Gyulát, az egyik vérbírót: „Tamáska akadályozza a szocialista igazságszolgáltatást, el kell tüntetni a színről, vagy fegyelmi eljárással, vagy pedig bele kell »keverni« valamelyik kémperbe, először mint tanút, aztán mint vádlottat.”³⁷⁵ Így ment ez akkor. 1945 októberétől többször beidéztek a Népbíróságra az időközben már folyó Bárdossy per tárgyalásaira, ahol a miniszterelnökre vonatkozóan kellett másokkal egyetemben nyilatkozatokat tennie. A Budapesti Népbíróság elnöke a miniszterelnöktől kérte ezen személyek felmentését hivatali titoktartási kötelezettségük alól. Rákóczy Imre mellett a névsorban Imrédy miniszterelnöktől kezdve, 11 miniszteren és államtitkáron át két tábornokig, felsőházi tagig bezárólag szerepeltek mellette a beidézettek.³⁷⁶ Ugyancsak 1945 októberétől folyt Szögi Géza nyilaskeresztes pártvezető pere, ahová tanúként Rákóczy Imrét is beidéztek. Ekkor teszi első vallomását és előadja: nevezett igyekezett őt rábírní, hogy meneküljön a kormánnyal Kőszegre, amit ő már korábban is megtagadott. Emiatt „Szögi azonnal letiltotta illetménye pénztári kifizetését. Ha nem gondolom meg magamat, kényszeríteni fognak a velük való elmenetelre, mert ez szerinte nem csak hivatali, hanem magyar kötelesség. Én végighallgattam, de elhatározásomat nem másítottam meg, s továbbra is és mindvégig Budapesten maradtam, hangsúlyozván előtte, hogy magamat lemondásom ellenére is továbbra is jog szerinti osztályfőnöknek tekintem.”³⁷⁷ 1946 márciusában ismét beidéztek, de mint „érdektelen tanút”. A Szögi per nyilvános tárgyalásán kellett vallomást tennie, ebben – lényegét tekintve – az előző vallomásában foglaltakat ismételte meg. A védő kérdésére elmondta: „emlékszem, hogy Szálasi az össze-hívott tisztviselők előtt a miniszterelnökségen azt mondta, aki nem dolgozik, az meghal.” A népbíró kérdésére így nyilatkozott: „a politikai államtitkár működési körében a jegyzőkönyvvezetés csak mellékágazat volt. Népbíróság indítvány hiányában tanú megesketését mellőzi.”³⁷⁸ Rákóczy Imre ekképpen kiszabadult a hatalom fojtó szorításából, ez esetben a tanúból nem tudtak vádlottat faragni. Ekkor még hazamehetett a Magyar Tudományos Akadémia épületrészében, a monarchia idején, a kiegyezés előtt épült, Dunára és a budai várra néző nagypolgári lakásába. 1951

375 Tamáska Lóránd: 500 gramm prágai sonka. Hunnia, 1994. október 25. A cikk leadása után rejtélyesen meghalt.

376 ÁBTL 3.1.9. V-128424/a.

377 ÁBTL 3.1.9. V-98848.

378 Uo.

nyárelőjén, miután megfosztották nyugdíjától,³⁷⁹ feleségével együtt kitelepítették saját tulajdonú tisztes otthonukból.³⁸⁰ 353 Ináncsra, ahová összesen tizenhét családot száműztek.³⁸¹ 354 Vagyonának elkobzása után ily módon lakásukat is elvették, helyükbe – az akkori módi szerint – valamelyik arra érdemes bolsevik hatalombitorló fészkelte be magát. A kitelepítésből 1953-ban szabadultak, utána azonban már nem volt hazatérés, hiszen budapesti lakóhelyüket számukra egyszerűen törölték. Az emberi jogfosztás és megaláztatás teljességének jegyében a kommunista hatalom örökre kitiltotta őket Budapest területéről. Hogy mi lesz velük, azzal nem foglalkoztak, a kitelepítettekkel nem kellett elszámolni. Életük homokórája tovább pergett, de a térképen létüket ettől kezdve egy fehér folt jelezte, mert az akkori fejleményekről évekig mások nem, csak a család és néhány megbízható ismerős tudott. Ekkor derült ki, hogy Rákóczy Imre és felesége Budakalászon húzták meg magukat. „Menedéket ez idő szerint is egy régi és hű, öreg, volt altiszt ad. Az egy adag kosztot, amivel be kell most érnünk, feleségemnek a szomszéd falu [Pomáz] úgynevezett »háziipari szövetkezetébe« bedolgozó varrónői minőségben nagy fáradsággal és önfeláldozással teljesített munkája teremti elő. Hogy milyen fizetség mellett, arról jobb nem beszélni.”³⁸² 1953-tól, mint írja: „egy ismeretlen magyar befogadottjaként élek, téglapadlós falusi házában, öregem, betegem, szegényem, hű feleségemmel számkivetve és elfeledve.”³⁸³ 2012-ben a korabeli szemtanúk az alábbiak szerint számoltak be a kitelepítésből történt szabadulás utáni száműzetés kezdetének körülményeiről. „Oda úgy kerültek annak idején, hogy a Mihály bácsi az Imre bácsinak az altisztje volt a minisztériumban. A Rákóczy Imre bácsi ismerte őt. Hogy a kitelepítésből hogy vette föl vele a kapcsolatot, azt nem tudom, de ő befogadta a házába, és amikor el kellett menniük onnan, akkor meg az apám fogadta be őket. [...] ’53-ban jöttek ide a Rákóczyék a Szamosvölgyi Mihály bácsiékhoz. [...] A háborúban bombatalálat érte a házukat, az árvíz szó szerint mindenüket elvitte, de aztán fölépült az új ház a présház mellett, és úgy tudták ők befogadni Rákóczyékat.”³⁸⁴ Ők pedig meghatottan vállalták a »fényűzést az istálló melletti kamra téglapadlós« terében.³⁸⁵ „A Szamosvölgyi Mihály bácsinál 1953-tól 1956 áprilisáig laktak, aki nagyon szerette őket. [...] Egyszer csak Irma lánya 42 évesen úgy gondolta, hogy férjhez megy. Egy bigámistához ment férjhez, és kellett nekik a hely, hogy már házaspár lettek, és akkor Imre bácsiéknak el kellett menniük.”³⁸⁶

379 Hantó Zsuzsa: Kitiltott családok. Budapest, Magyar Ház Kft., 2010.

380 V. Arany János u. 1.- Széchenyi rakparti emeleti saroklakás a fenti ki-látással, benne a család történelmi levéltárával.

381 Hantó: i. m. 180.

382 Rákóczy Imre levele. Szentistvántelep, 1955. február 27.

383 Rákóczy Imre levele Felkai Ferenc íróhoz. MNL OL, ld. 3. Budakalász, 1965. február 25.

384 Károlykerti család visszaemlékezései, Budakalász, 2012. október üngfelvétel és leírt változata.

385 Rákóczy Felkaihoz. i. m.

386 Uo.

„Most egyelőre egy nagyon szegény ember házába viszik át kevés holminkat, amit a világegés és a kiraboltság, meg az utána elszenvedett évek számunkra még meghagytak. Ott, »családon belül« kell majd laknunk (e szeparátlanlanság kétségbeejtő!). De ahol egy amputált asszony és 4 gyermek van, s ahol a férfi is egy nyugdíjától megfosztott, volt régi rendőr, ott nem lesz talán mégse elviselhetetlen e kényelmetlenség, ha tekintetbe vesszük, és jól az emlékezetbe vessük, hogy ezt a befogadást, ezt a menedékjogot nem egy magunk társadalmához tartozó egyén, sem egyházam, hanem egy merő idegen szegény ember teszi és adja. Ebben a tényben ítélet van sokak fölött és vigasztaló jel számunkra! Mi sohasem fogjuk letagadni ezt. A jövőben még büszkének leszünk rá, hogy – a Jóisten vezérlő kegyelme által – az ilyen példaadások tudták fenntartani a nemzetet. Új lakóhelyem címe – minden valószínűség szerint május első napjai után – Budakalász, Kossuth Lajos út 64. (Károlykerti Józseféknél).”³⁸⁷360 Károlykertiéknek Fonyódon is volt telkük. „Háború után, miután valamiből pénzt kellett csinálni, mese nem volt, apám ezt a telket eladta, vett egy lovat, betette az istállóba. Aztán később, az ötvenes évek elején ezt is eladta. Akkor aztán az a lakás, amelyik át lett alakítva istállónak, az már nem kellett. [...] 1956-ban aztán szóba jött a Mihály bácsin keresztül, hogy a Rákóczyéknak onnan el kell menni, itt voltak a hegyoldalban fönn. [...] A kérdés az volt, hogy Rákóczyék hová menjenek. Akkor azt mondta az apám, jó, akkor ő szívességi alapon majd befogadja, de előbb át kell alakítani a lakást, mert hát ő ezt másnak használta eddig. Átszaladt a Kurcz kőműveshez, az srégvizavi szemben lakott, és mondta neki, hogy azonnal csinálja, hozza rendbe a hátsó lakást rendesen, padlótól kezdve mindent. Csinálja meg, mert ez valakinek kell. A Kurcz rendbe is hozta a lakást, a szobakonyhát, és még a fél spejzt, mert ami a miénk volt, azt megfizettük a Rákóczyékkal. Két oldalról volt bejárat külön-külön. [...] Rákóczy Imre történelmi ember volt, Horthy Miklósnak volt a sajtófőnöke és miniszteri tanácsosa, én ezeket is tudom, erről beszélgettünk övele elég sokat, és történelmi témákról is elég sokat, úgyhogy ő nagyon szeretett engem ezért, hogy ezek a dolgok engem érdekelnek. [...] Nagyon jó ember volt, aranyos volt, én szerettem” – fejezte be elbeszélését Károlykerti Irén, Károlykerti József magyar királyi rendőr leánya.³⁸⁸361 Rákóczy Imre utolsó tudósításában így ír egyik budapesti jótevőjüknek hogylétükről: „legutóbbi alkalommal, amikor ott jártam és tiszteletemet tettem, hogy személyesen megköszönhessem Ordas püspök úrnál érdekünkben tett szíves lépését, amelyért nem tudok eléggé hálás lenni, megígértem, hogy értesítem, ha annak eredménye mutatkozik. Most szívből örülök, hogy ennek eleget tehetek. E hó elején ugyanis egy meghatározott napra a Budapest Deák téri egyházunk lelkeszi hivatalához szóló meghívást kaptam, s ott jelentkezően a nevemre küldött sorokkal engem is részesítettek a folyamatban lévő ruha-segélyosztá-

387 Rákóczy Imre levele. Szentistvántelep, 1956. április 22.

388 Károlykerti család visszaemlékezései, i. m.

sukból. Természetes, hogy mind az értesítést, mind pedig az átvett szeretetadományt, konkrétan: 1 esőkabátot, 1 inget, feleségem részére pedig 1 szoknyát és egy kis kosztümkabátfeleséget megkaptam.”³⁸⁹362 E felemelő élmény után már lesben várta vissza őket a nyomasztó magány, hogy eddigi súlyával még erősebben rájuk telepedjen. Viszontagságos éveinek előre haladtával teste már egyre fáradtabban engedelmeskedik a belső parancsoknak, de szellemének ereje nem lankad. Rákóczy Imre rádióon kíséri figyelemmel a szobakonyhán kívüli élet zajlását, az akkorra már puhábbá váló diktatúra eseményeit. 1965 februárjában a Győri Kisfaludi Színházból hallgatott meg éppen egy színházi közvetítést, a színdarab címe Madách volt.³⁹⁰363 Ebben szerepel – Madách Imre és más hírességek mellett – Rákóczy János, Kossuth titkára is, akit a költő a birtokain bújtatott. Ezt követően tollat ragadott, és levelet írt a színdarab írójának, amelyben a történelmi eseményekhez és Rákóczy János jelleméhez hű ábrázolással tájékoztatta őt és az egyébként kiválóan alakító színészt a teljes igazság mélyebb megismertetése céljából. Levelében többek közt ezt írta: „a kiegyezéskor Andrassy Gyula magas közjogi állást ajánlott fel egykori, a bitófán mellé társított mártírnak, de Rákóczy nem volt hajlandó Ferencz Józsefnek letenni az előírt és megkívánt hűségesküt, annak az uralkodónak, ki őt haditörvényszéke által halálra íteltette és »kivégeztette«. Szabad ember maradt, Kossuth híve, az országgyűlés 48-as függetlenségi pártjának tagja, ki tíz évi bujdosása alatt oly sokat szenvedett és végül fél szeme világát veszítette.”³⁹¹364 A megtúrt életű, a kommunizmussal szemben vesztés történelmi család sarját a szintén vesztés Szamosvölgyi, majd a Károlykerti család fogadta be szamaritanusi jóssággal a szívében. Az ő személyes harcukban erkölcsileg a kommunizmus bitangjai veszítettek, mégis ők, az erkölcsi győztesek húzták a rövidebbet. Rákóczy Imre volt az utolsó férfi leszármazott, az eladdig méltóságot viselt ember, akit a remény is magára hagyott. Nyomasztó magányának oszlatásában később már unokahúgának, Rákóczy Évának lányai is részt vettek a budakalászi házban. Orsolya gondozásba vette az öregeket, rendszeresen bevásárolt, és elvitte nekik. Kéthetente lehúzta ágyneműjét, és behozta Budára kimosni, hogy a legközelebbi kimenetel alkalmával a tisztát húzza fel. Ilyenkor udvarlója a fát vágta fel a fűtéshez. Ebből állt a kései találkozás, Imre bácsinak ekkor már nem volt ereje a történelemről beszélgetni. Viszont ő maga, egész lényében, egy emberöltő történelmi üzenete volt: „ember, ne feledd, a sehonnai bolsevik hatalombitorlók nem engednek a '18-ból.” Ha életben hagynak, csak azért teszik, hogy megéld a földbe-döngölő kitelepítést, s ha az véget ér, örökös számkivetettségben izlelgesd kínzó emlékmorzsaídat. Ők ebben lelik örömüket életük végéig, a te elorzott hajdani lakásodban. „1969 februárjában halt meg Imre bácsi, és Sárka néni '70-ben ment el Hollandiába.

389 Rákóczy Imre levele. Szentistvántelep, 1957. február 26.

390 Rákóczy Imre levele. Szentistvántelep, i. m.

391 MNL OL 57, i. h. 37–41.

Addig nálunk voltak. Az ő kimenetele is elég érdekes volt, mert félt attól, hogyha maga viszi ki a családi és történelmi dokumentumokat – Rákóczy-zászló is benne meg a többi –, lefoghadják. Azt nem tudom pontosan, hogy ez a zászló kiment-e a csomaggal. A holland barátnője elintézte, hogy a KLM légitársaságnak egy korábbi pilótája jöjjön el ezért a kofferért, a dokumentumokért, nehogy őtöle a repülőtéren elvegyék. Tehát ő előre elküldte ezt egy repülőgép pilótájával. Ő csak azokat a dolgokat vitte, amelyek nagyon kellettek. Tőlem kért német szótárakat, és adta érte az *Elfújta a szél* című könyvet, erre még emlékszem. KLM géppel ment ki. [...] Pomázon volt neki még egy ismerőse, akivel ő és Imre bácsi jó kapcsolatban voltak, annak is adott oda dolgokat. Többek közt órá bízta – úgy emlékszem – a Rákóczy-zászlót, hogy azzal mi lett, fogalmam sincsen. Sárrika néni 1975-ben halt meg. Engem egyszer keresett Hannu, az ő féltestvére, hogy meghalt a Sárrika néni, és ő a várbeli evangélikus egyházzal hazahozatja a hamvait, és eltemeteti az óbudai temetőben, ugyanoda, ahova az Imre bácsi lett eltemetve. Ez meg is történt, mert én ott voltam a temetésen az óbudai temetőben 1976-ban. Az Imre bácsi temetésén is voltam. Sárrika néni tehát nem maradt Hollandiában.”³⁹²³⁶⁵ Rákóczy Imre nem mondta el vagy írta le még életében azt az egész nemzet javára tett jócselekedetét, amelyre 2006 októberében derült fény. Az akkori híradások szerint a Holland Nemzeti Levéltár a magyar forradalom 50. évfordulója alkalmából ünnepélyes keretek között átadta az addig ott őrzött Rákóczi-iratokat a Magyar Országos Levéltárnak. Felmerül a kérdés: honnan és mi módon kerültek ki az iratok Hágába? 1956-ban a harcok alatt a várban, a Bécsi kapunál komoly belövéseket kapott az Országos Levéltár, a Moszkva térről lőtték az orosz tankok, ágyúk és aknavetők. Hatalmas tűz ütött ki a levéltárban, az épület nagy része majdnem teljesen kiégett. A magyar tűzoltók megpróbálták eloltani a lángokat, de nem tudtak odaférti a tűzhöz, mert az oroszok tovább ágyúztak, sőt egy gyalogsági egységet is a várba vezényeltek, a katonák gépfegyverrel zavarták el tűzoltóinkat. Egyszerűen hihetetlen, ami akkor Budapesten történt. Szörnyű pusztulás ment végbe, a polcokon kilenc kilométer hosszúságú archív iratanyag semmisült meg. A Rákóczy-családra vonatkozó anyag különösen súlyosan károsodott. Feltételezésünk szerint a levéltárban támadt tűz során ezeket az iratokat megmentették, így kerültek aztán Rákóczy Imre és felesége birtokába Budakalászon. Ezek maradtak meg, az összes többi nagyrészt elégett. A háború előtt Rákóczy Imre úgy nyilatkozott,³⁹³³⁶⁶ hogy a család eredeti iratai mind a levéltárban vannak. Lakásán a régi okmányok mind csak másolatban lelhetők fel, amelyeknek hitelességét a levéltár bélyegzője igazolja. Az eredeti iratok tehát csakis a levéltárból kerülhetek hozzájuk, és özv. Rákóczy Imréné Marton Sára közreműködésével Hollandiába, aki feltehetően 1974-ben adta át ezeket a Holland Nemzeti Levéltárnak. Rákóczy Imre végrende-

392 Károlykerti család visszaemlékezései, i. m. 366 R. I. családtört. ism., i. m.

393 Károlykerti család visszaemlékezései, i. m.

letének megfelelően kikötése az volt, hogy „az adományt mindaddig nem adhatják vissza Magyarországnak, amíg a kommunisták vannak uralmon.”³⁹⁴³⁶⁷ A 2006-os tudósítások szerint két dobozban kaptuk vissza a Rákóczy-iratokat, az egyikben a fejedelmi ágon, a másikban a nemesi ágon megmaradt archív hagyatékot. A holland nagykövet az ünnepélyes átadáskor így nyilatkozott: „a holland kormány a Holland Nemzeti Levéltárral egyetértésben úgy döntött, hogy a nálunk letétbe helyezett Rákóczi-hagyaték kerüljön vissza jogos tulajdonosához, a magyar nemzethez, hiszen a Rákóczi fejedelmi család a magyar történelem fontos szereplője. És a mi ajándékozási gesztusunkat egyúttal főhajtásnak is szánjuk, tisztelgésnek az ’56-os magyar forradalom előtt. Ezért tért most vissza a Rákóczi hagyaték méltó helyére, Budapestre.”³⁹⁵³⁶⁸ Itthon kiegészíthetjük a rokonszenvező nyilatkozatot azzal, hogy a nemesi Rákóczy család történelmi tettet hajtott végre nemcsak a fejedelmi család, hanem az egész nemzet javára, így méltán tartjuk őket a magyar történelem kiemelkedő szereplőinek. Bármiképpen is zajlott le az iratok vándorútja, az égő levéltárból vigyázó kezek oltalmába kerültek, majd több évtizedes rejtőzés után visszatáltak ugyanoda, ahonnan a lángok elől megmenekültek. Ez nem a véletlen műve lehetett, mint ahogy az sem, hogy a magyar szabadságért 1703-ban fegyvert fogó fejedelmi Rákóczi család és az 1848-ban hadba álló kisebb nemesi Rákóczy-család iratai éppen egy harmadik, az 1956-os forradalom és szabadságharc tiszteletére tértek haza. Így ölelkeznek a történelemben minden idők szabadsághősei. Rákóczy Imre útját már megismertük, most vegyük szemügyre röviden jötevé társainak útját Budakalászig, a példa megszületésének helyéig. Szamosvölgyi Szvat Mihályt Budakalászon leljük fel először, a források szerint 1920-tól kezdődően Szentistvántelep legfőbb elöljárója, esküdtje volt, 1940-ig állt a település élén. 1931-ben lakossági összefogással többedmagával megalapította a szentistvántelepi Polgári Kört, amelynek anyagi hátterét „Téglajegy” árusításának kezdeményezésével teremtették elő.³⁹⁶³⁶⁹ A háború végéig e kör vonzásában virult fel a közösség műveltsége, jó hangulata, együttérzése, hagyománya. Ugyancsak alapító tag volt Karlubik (a későbbi Károlykerti) József is, aki szintén magában hordozta a Polgári Körben meggyökeresedett közösségvállalás érzését, amely az ötvenes években még magasabb szinten, az áldozatkész bajtársiasságban jutott kifejezésre mindkettejük esetében Rákóczy Imréék irányába. Mihály bácsiék 1953-ban már nem éltek jó módban, mégis befogadták Rákóczyékat, akiket érkezésükkor, mondhatni, betlehemi állapotok fogadtak. A különbség az volt a szent helyhez képest, hogy ők nem a barmok közt keltek és tértek nyugovóra, mert azok egy másik épületbe kerültek. Ők a kiköltöztetett tehének helyére,

394 Rákóczi-iratok Hollandiából. Magyar Nemzet, 2006. október 3.

395 A Rákóczi-hagyaték gyarapodása Hollandiából. Magyar Rádió Online, 2006. november 05.; MOI P2257, i. h.

396 Németh László – Vámos Attila: Szentistvántelep története. Budakalász, Kaláz Kft., 2012.

rendbe tett szoba-konyhába mentek, de legnagyobb örömükre a jószágok mellettük az istállóban békésen tovább szénáztak. Karlubik József, a Szent Korona alattvalója,³⁹⁷ felvidéki ember volt, faluját magyarok és Mária Terézia óta burgenlandi németek lakták, az ő házuk a sváb utcában volt. A monarchiában katonaként szolgált, majd 1906–1908 között a császári és királyi 19. tábori vadászászlóalj altisztjeként végzett. Leszerelés után elvette első feleségét, Juliannát, akit a szülei olyannyira nem kedveltek, hogy el kellett menniük onnan. 1910-ben jött el Felvidékről Budapestre, és 1911-től 1922-ig volt magyar királyi rendőr. Utána nyugdíjaztatta magát, majd vendéglőt nyitott a Pálffy tér sarkán, a Margit rakpart 49. alatt. 1937-ben a HÉV végállomását visszavonták a Margit híd északi oldalára, ezért 1938. február 1-től a vendéglőt az 53. számba helyezte át. Onnantól kezdve azonban az üzlet már így sem ment, mert nem ott várakoztak az emberek, akik állandó betérők voltak, mint régen. 1939-ben kitört a világháború, Károlykerti József akkor úgy gondolta, most jött el az idő, hogy eladja az üzletet, és családjával akkor költözött ki Budakalászra. Ezáltal közelebb került az 1920-as években Felvidékről átmentett vagyonából vásárolt földingatlanaihoz is – a tisztviselőtelep-ként benépesült – Szentistvántelegen. Ezek az egész hegyoldalt betöltötték, szántónak és lucernásnak használta őket, a vasút túloldalán is vett egy egyholdas birtokot, abból gyümölcsös kertet telepített. Ekkor vette meg budakalászi házát, ahová majdan Rákóczy Imréeket befogadta. Utána kellett egy istálló, mert vett tehenet meg lovat. Átalakította a hátsó szobát istállónak, és oda betette a két tehenet, a lovat, meg a szekert, a konyha pedig raktár lett. Közben folyt a nagy háború. Amikor fölrobbantották a Margit hidat,³⁹⁸ a hídroncoknál egyre-másra torlódtak a jégtablák, és visszatartották a víz folyását. A Duna vize visszafelé kezdett jönni, és mivel a telepi rész mélyebben van, mint a Duna-part, az egész víz befolyt a kertjébe. Az egyholdas kertet 3 méter magasan öntötte el a víz, és három hónapig rajta maradt. Egy csomó fa kipusztult, nem beszélve arról, hogy az elvermelt zöldség ott rohadt meg. Aztán a család sorsa még rosszabbra fordult, őket sem kerülte el a szovjet vendégjárás. Legidősebb lánya így emlékezik vissza: „az oroszok azzal mutatkoztak be ’44. december 24-én, hogy jöttek egy zsákkal, és azt mondják: »Kurica! Kurica!« Emlékszem rá, a szüleim tudtak szlovákul, mert Felvidékről jöttek, ők mondták: »A baromfit keressük.« Azért volt náluk zsák. Hátról volt egy kamra, apám ott csinált egy kis padlást, és oda feltette a csirkéket, hogy az oroszok ne találják meg. Na de megtalálták, és berakták a zsákba az összeset, és elvitték. Elvitték a teheneket és a lovat is, mindenünket elvették. Ott volt a négy gyerek, és se tojás, se csirke. Utána következett, hogy az ötödik szomszédban egy sváb családnál csináltak egy

397 A szöveg inntől a következő idézetig Károlykerti Irén szíves közléseinek [Károlykerti család visszaemlékezései, i. m.] rövidített változata. 371

398 Első robbantás: pesti oldal, 1944. november 4.; Második robbantás: budai oldal, 1945. január 18., ekkor állt be a teljes jégtorlasz.

vágóhidat, oda elvitték a két tehenet. Az egyik tehennek szülés előtt már kilenc hónapos borja volt, azzal együtt vitték el, és a lovat is elvitték levágni. Tehát semmi állatunk nem maradt az ég egy világon. Utána még három udvari tűzhelyet csináltak a lakás előtt, háromszáz katonára főztek nálunk. A szüleimnek a szekrényét is feltörték, és elvitték a ruhákat belőle ballonkabátot, anyám ruháit, mindent. És akkor még az anyámmal varrattak zsákokat, amikbe bepakolták a ruhákat, hogy a posta majd viszi haza nekik. Mindig újabb nacsalnyikok jöttek, a végén nekünk már csak a középső szobában, ami tulajdonképpen konyha volt, ott volt még egy ágy, amiben úgy tudtunk aludni, hogy négyen keresztbe. Apám meg az anyám az ágy mellé tett széken aludt. Megint jött egy nacsalnyik, akinek hely kellett, úgyhogy nekünk innen davaj kifelé: »Menjenek az udvarba!« – majd ők kerítenek nekünk szállást. Na most, én meg az Elemér elmentünk az iskolába, mert mi már iskolába jártunk, a két kicsi meg ott rohángászott. Hát ugye hideg volt, január 15-én tizenöt fokos hidegben ott elváltak. Az anyám meg az ízületi gyulladással lábával ácsorgott reggeltől estig abban a fagyasztó hidegben. Amputáltak is aztán a lábát ’47 januárjában. Aztán este, mikor mi hazajöttünk az iskolából, még mindig nem volt szállás, de a szomszéd házban is katonák voltak a szobákban. Mivel nem kerestek addig sem szállást, azt mondták, menjünk oda, a katonák között el fogunk ott férni aludni. Hát beraktak bennünket a szomszéd házba a katonák közé. Úgyhogy minket nagyon elintézték az oroszok. Én akkor kilenc éves voltam, a legidősebb, az Elemér tizenhat hónappal fiatalabb, a Magdi húgom ’40-ben született, a Frici ’41-ben, ők még kicsik voltak akkor. Miután teljesen kifosztottak, lóhúst meg fásirozotat meg ilyeneket csináltak. Mondta az apám: »Legalább a gyerekeknek adjatok kis fásirozotat vagy valamit. Annak a gyereknek valamit enni kell.« Emlékszem, aztán a lófásirtból kaptunk mi is a háromszáz katonájuk mellett. Nem tudom már, hány napig voltunk a szomszédban aludni a katonák között, aztán valamikor február elején vagy mikor elmentek végre, és akkor visszamehettünk a lakásunkba, ahol ott voltak a feltört szekrények. Mindenünk tönkre ment, állataink nem voltak. A Rákosi-rendszer idején valahogy felkutatták, hogy apámnak miből van nyugdíja, és 1950-ben elvették a nyugdíját. Amikor másokat kitelepítettek, neki elvették a nyugdíját, a négy gyermek után járó családi pótlékkal együtt. Nyugdíját 1957-ben kapta vissza.³⁹⁹

Záró gondolatok

Rákóczy Imre is a hősi életű emberek képtárába tartozik. Keresztényi alázattal, de a világháborút is végigküzdő harcos keménységével tartott ki elrendelt sorsában, egészen a megváltás pillanatáig, amikor ő maga is méltó példaképpé vált felmenői előtt, akik

399 Károlykerti család visszaemlékezései, i. m.

odafent a macsói ostrom óta már őt is várták. Ma már távlatos időkbe visszarepítve képzeletünket feltehetjük a nagy kérdést: mi is történt tulajdonképpen Budakalászon? Miként került oda három messziről indult ember egy hosszú történelmi pillanatra? Az evangélium előtti időben is hárman indultak el különböző messziségekből. Ők vették észre a vezérlő csillagot, és kezdték követni, így értek el a jövendőlt születéshez. Menyhért a mezopotámiai Babilonból, Gáspár a Kaszpitenger menti Kasyából és Boldizsár Kasmírból érkezett, Szippar városában találkoztak, hogy együtt induljanak tovább a Megváltó köszöntésére.⁴⁰⁰ A három királyok a Megváltó születését várták és lettek annak tanúságtévő részesei. A mi három hősünk a nemzeti összetartás példájának felmutatására érkezett, amelynek csodájában ők maguk voltak a testet öltött ige, felemelő példájuk által ők maguk lettek a Megváltó kicsinyített másai. Itt is fény született a sötétségben, emberség az embertelenségben. Mindhármuk tettében „ítélet van sokak fölött és vigasztaló jel számunkra! [...] A jövőben még büszkéek leszünk rá, hogy – a jó Isten vezérlő kegyelme által – az ilyen példaadások tudták fenntartani a nemzetet.”⁴⁰¹ Jóllehet, Rákóczy Imre ezt menedékadó nemzettársairól írta, de a hálás utókorban talán megengedhető, hogy ezt méltó megállapításnak vegyük mindhármukat illetően. Nekik mindazonáltal nem kellett ekkora távolságokat bejárniuk, ők a Kárpát-medencén belül, különböző városokból indultak el hétévtizedbe nyúló léptekkel Budakalász felé, ahová nagy sokára együtt érkeztek meg. Rákóczy Imre 1893-ban indult el Erdélyből, Aradról, Szamosvölgyi Mihály hasonló évben Budakalászról és Karlubik József 1887-ben Felvidékről, Mocsonokról. Régen volt már annak, hogy elhallgattak az értük kondult harangok, nem beszél róluk ma már senki, de „ahol elhallgat a szó, ott a némaság beszél. Ahol elhallgat a némaság, ott a Teremtő beszél.” Róluk is, mind a hármukról.

400 Zachar József: Egy az Isten, egy a nemzet. Budapest, Heraldika, 2009. 31.

401 Rákóczy Imre levele. Szentistvántelep, 1956. április 22.

Németh Katalin

Vasutasok pokoljárása Recskén

Egy házkutatás 1953 tavaszán – és utóélete, következményei

A családi emlékezet szerint 1953. március 25-én este 22 órakor csöngettek be az ÁVO-sok a lakásunk ajtaján. Az ennél szélesebb körű kollektív emlékezet szerint ugyanazon a napon, ugyanabban az órában országszerte 300 vasutas lakásában kezdett házkutatást az ÁVO – egyeztetett koncepció és büntetési célú program alapján.⁴⁰²

Apánk, dr. Németh Pál jogász ebben az időben a Magyar Államvasutak (MÁV) főtanácsosa volt. A házkutatás után őt őrizetbe vették, és – korabeli szóhasználattal: „elvittek”. Hová? Először Kistarcsára, a gyűjtőtáborba, utána pedig Recskre, a munkatáborba. A recski táborban a vasutasokat a korábban odahurcolt raboktól teljesen elkülönítetten őrizték, barakkjaikat szögesdróthálóval kerítették el: tábor a táborban!

Mivel nem érintkeztek a többi rabbal, ezért nem válhatott azok körében is ismertté, hogy kik is ők valójában. A még túlélő rabok emlékezetében is csak úgy élnek, mint a „miskolciak”. Nem tévedés, nem a „hatvaniak” – az egy teljesen más vasutas-szenvedéstörténet. A „miskolciak” névvel azért illették őket a tábor többi rabjai, mert – s valószínűleg ennyi volt az összes akkori tudásuk róluk – az ország különböző pontjairól „begyűjtött” vasutasokat a miskolci pályaudvarról szállították Recskre.

Az 1953 tavaszán Recskre internált vasutasok kálváriája – éppen a fent említett elkülönítés miatt – hosszan elkerülte a munkatáborok témáját kutatók figyelmét. Mivel ők nem politikusok vagy közéleti szereplők voltak, személyük, későbbi – megbélyegzett – sorsuk sem érdekelte úgy a társadalomkutatókat, mint a többi recski fogolyé. Ez olyannyira így van, hogy még a névsoruk sem került be néhány, a recski táborról forrásértékű munkának tartott műbe – s így természetesen (?) az 1957 tavaszán „eldózerolt” hajdani munkatábor helyén 1991-ben létesített emlékműre is csak néhányuk neve került fel!

A házkutatás helyszíne és időpontja:

Budapest, VI. kerület, Rudas László (ma újra: Podmaniczky) utcai MÁV-lakótömb
1953. március 25. 22 óra

402 Ezt a dátumot igazolta vissza Szalay Gyula: 200 vasutas a recski fogolytáborban c. visszaemlékező írásában (Forrás: Vasúthistória évkönyv, 1996)

dr. Németh Pál

Mi hárman, gyerekek (nővérem, bátyám és én) a késői órán már aludtunk. Bár az idősebb testvéreimet az ÁVO-sok kirázták az ágyból, valójában anyánktól tudom, hogy a házkutatás során végigdúlták a könyvespolcokat, felforgatták apánk íróasztalát. Nem lehetett kétséges, hogy a szekrények is sorra kerülnek. Anyánk erre rettegve gondolt. Apánk szekrényéből előkerülhetett a vadászfegyvere – amit ugyan engedéllyel tartott, de mit számított ilyenkor egy korábbi engedély? És volt ott még valami a ruhásszekrényben... méghozzá néhány doboz Munkás márkájú cigaretta, befőttes üvegben. Miért jelenthetett veszélyt ez utóbbinak a felfedezése? Ennek megértéséhez viszont kell egy kis korfestés.

A háború utáni években nem lehetett jóféle, finom dohányáruhoz hozzájutni Magyarországon – kapadohányt szívott mindeki, aki ráfanyalodott a cigarettázásra. Ilyen volt a Munkás, az 5 éves

Terv, a Kossuth cigaretta, mind. Szüleink baráti társaságában terjedni kezdett egy „dohányfinomítási recept”: patikában kapható mentaporral, zárt üvegben pácolni lehet a rossz minőségű dohányt. Ezt kipróbálta apánk is – s mivel kisgyerekek voltak a háznál, az üveget a szekrényében tartotta. Csakhogy ugyanezekben a vészterhes években terjedni kezdett néhány rémtörténet is a nép állama elleni szabotázsakciókról, amelyek éppen vasutas-környezetbe helyeződtek. A fáma szerint vonatindulásra váró idegenek – „nyugati országokból küldött kémek” – mozdonyvezetőket kínáltak meg finom, pácolt cigarettával, látszólag ártalmatlan beszélgetést kezdeményezve. Azok a mozdonyvezetők pedig, akik elfogadták a kínálást, és rá is gyújtottak a cigarettára, kivétel nélkül kisiklatták a rájuk bízott szerelvényt, mert a dohányba kábítószert keverték...

Anyánk hallott ezekről a történetekről, és arról is, miként büntették meg például (!) a „szabotőr mozdonyvezetőket”. Retteggett attól való félelmében, hogy a házkutatást talán ezért is kell elszenvedjék. Ha tudta volna, hogy valójában mi is volt a vád... de a félelme mégsem volt alaptalan. Hiszen ismertek azok az esetek, mikor az ÁVO-sok azt is megtalálták a kiszemelt áldozatok lakásán bűnjelként, amit saját maguk hoztak

oda, és rejtettek el – majd húztak elő diadalittasan (terhelő iratok, „lopott könyvek”⁴⁰³, „rejtegetett” arany, valuta stb.)

Ha menteni akarja a férjét, akkor sürgősen cselekednie kellett. Ki tudja, milyen indokkal tudta elhagyni az éppen kutatás alá vont helyiséget, de megtette: elővette az üveget a szekrényből, és rágyújtott élete első szál cigarettájára. Majd a másodikra, és így tovább... eleinte még csak a kutatók szeme elől akarta eltüntetni a „bűnjelet”. Amikor ezen az éjjelen az apánkat elhurcolták otthonról, már az idegfeszültség miatt gyújtott rá újra, meg újra.

„Utasítás (03970 sz. ÁVH határozat, kelt: 1953. március 25.) értelmében f. hó 25-én 22 óra 15-perckor őrizetbe vettük dr. NÉMETH PÁL MÁV főtanácsost (...) Az őrizetbe vételt látható idegességgel fogadta de ellenállást nem tanúsított. A lakásban tartózkodott felesége, 3 kiskoru gyermeke és (...) albérlő, a házkutatás során nevezettek voltak a tanuk. (...) A házkutatás során lefoglaltunk személyi iratokat levelezéseket, fényképeket, FKP tagkönyvet és más vegyes iratokat egy kisméretű bőröndel és ezenkívül egy db katonai kardot, katonai látcsövet, egy db fvojtlander 6x6 fényképezőgépet és egy „hungária” táskairógépet. ...megjegyezzük hogy több indexen lévő könyvet, (...) valamint kb. 15 kg lisztet is találtunk a lakásba.

A kardért látcsóért írógépért és fényképezőgépért később mentünk vissza ugyanis ezeket először több holmival együtt egy szekrényben lepecsételtük.

És a végtelenül cinikus zárómondat: „(...) Nevezettek panaszt vagy észrevételt nem tettek.”⁴⁰⁴

A dokumentum dátuma: Budapest, 1953. március 26.

Sok más elhurcolt, munkatáborba internált családjához hasonlóan, mi sem tudtuk meg, hogy hová vitték a családfőt. Kiszabadulása után is csak annyit mondott el – az ÁVO által kicsikart hallgatási fogadalmá⁴⁰⁵ miatt –, hogy a recski munkatábor foglya volt.

Hogy a recski fogva tartása alatt mit szenvedett el, arról közvetlen tudomásunk nem lehetett.

Hallgatott ő is, mint számos, nem a disszidálást, hanem az itthon-maradást választó hajdani rabtársa. Halála után készült el a „Recsk” című film, akkortájt születtek a Történeti interjúk tára számára a feltáró beszélgetések, Magyarországon csak a nyolcvanas évek végén jelentek meg a recski munkatáborról szóló memoárok is. Őt – a csak

403 Lásd Szalai Béla „Egyetlen tétel” c. visszaemlékezését a Magyar Nemzet 2013. február 2-i számában

404 Az ÁVH-s dokumentumokból mindig betűhíven s szó szerint idézek.

405 Lásd még a „Soha, sehol, senkinek” c. magyar filmet (készült 1988-ban), más, írott források mellett.

a halála után jóval később napvilágra került visszaemlékezéseket megismerve – már nem kérdezhettük meg a személyesen átélt borzalmakról.

Mégis korrigálok: tudnunk kellett legalább egy esetről, méghozzá a munkatáborból származó, maradandó egészségkárosodás miatt. Mi is volt ez?

Apánkat 1952-ben orvosi kezelésben részesítették egy akkor rendkívül veszélyesnek tartott betegség, a TBC (tuberkulózis) diagnosztizálása miatt – szörnyű tudni, hogy egy téves lelet miatt!

A házkutatás napja előtt nem sokkal tért haza a szanatóriumból, ahol olyan kezelést kapott, amelyet orvosai szerint még hónapokig folytatni kellett volna. Recskén ilyen kezelést nyilván nem kapott – de részesült másban! Az odaérkezésükkor fogolytársával együtt orvosi vizsgálaton esett át. Arra a kérdésre, hogy van-e valamilyen fertőző betegsége, ő őszintén válaszolt, sőt, a kezelésének a folytatását is megemlítette. Az orvostól vagy az öröktől erre egy olyan erősségű pofont kapott, hogy kisportolt, atlétatermetű ember volta ellenére földre zuhant. Az ütés hatása később is megmaradt: az egyik fülére attól kezdve nagyot hallott.

S mivel a tüdejét nem kezelték tovább, a féléves raboskodás után hazatérve már csak azt állapították meg az orvosai, hogy immár tényleg beteg: fél tüdővel élte le a maradék életét.

Pedig egy 1952-es ÁVO-s jelentés szerint akkor még nagyon is „jó kondícióban” volt...

Apánk is, a többi Recskre internált vasutassal együtt 1953 szeptemberében szabadult ki, az ún. első Nagy Imre kormány intézkedései folytán. (Az 1953. augusztus elsején keltezett recski felülvizsgálati dossziéban ez áll: „MÁV alkalmazottak F/b. ÜV/ besugás”).

Ő azonban fogsága alatt sem, és később sem (1982-ben bekövetkezett haláláig) tudta meg, hogy valójában milyen vád alapján hurcolták el, és miért tartották fogva. Formális rehabilitálása színlegesen megtörtént, tényleges rehabilitálását megtagadták. Ígéretesen indult szakmai karrierje nem folytatódhatott.

Sokáig rendőri felügyelet alatt tartották, és egész további életében viselte azt a bélyegyet, amit a nép államának diktatúrája rakott rá – és ez a bélyeg a gyermekei életére, továbbtanulási esélyeikre is kihatott.

Mivel igazolható ma ez a megbélyegzés? Lássuk az alábbiakat!

Az 1966-ban keletkezett belügyminisztériumi irat szerint („Terhelő adatok felsorolása”): „1940-től – megszakítással a MÁV Ig. F/b. Osztályán teljesített szolgálatot, mint hadiforgalmi előadó.

1944-ben a Vasúti és Hajózási Hetilap felelős szerkesztője volt. A lapban szovjet ellenes cikkeket jelentetett meg.

Internálva: 1953. III. 26-tól 1953. IX. 24-ig.

1953. IX. 14-én a budapesti Megyei Bíróság B.II.0422/1953-5. sz. alatt az ellene izgatás miatt emelt vád alól bizonyíték hiányában felmentette.

1963. VII. 12-én a BM. Rehabilitációs Bizottsága 10-1217/1963. sz. alatt kérelmét elutasította.”

Ugyanezen irat **1985. júliusi (!) bejegyzése:** „Meghalt. Saját törlés. Selejtezhető.” Nem is volt annyira slamos az a diktatúra, nagyon is alaposan jártak el! Nem szüntek meg figyelni! Vagy mégis slamos volt? Hiszen míg egy 1951-es ÁVH-s jelentésből kitűnik, hogy a „Vasuti és

Hajózási Hetilap” inkriminált számaint fellelték az „Országos Szécsenyi (!) Könyvtár zárt anyagosztályán”, addig az 1952-ben keletkezett beszerzési tervekben azt említik, hogy nincs nyoma a folyóirat példányainak...

Mit tudunk meg 1990 után a letartóztatás, az internálás okáról?

A II. világháború folyamán a MÁV szervezetén belül is katonai részlegeket hoztak létre, részben kémelhárítási céllal. Az itt dolgozókat szándékozott az MDP háborús bűntettekkel megvádolni, perbe fogni. Ehhez a vádhoz Rákosi Máttyás – a hidegháborús körülmények ellenére – még a brit külügyminisztériumtól sem átalott bizonyítékokat beszerezni. Egyes kutatói források szerint angol repülőek által leszórt röpcédulákon figyelmeztették (volna) a magyar vasutasságot arra, hogy ne működjenek együtt a náci hadigépezettel. A módszer – mai szemmel nézve – komikus, nem csoda, ha a várt (?) eredmény elmaradt – ha az angolok egyáltalán megvalósították a tervüket...

Végül gondoljuk meg: az „internet előtti” antivilágban a MÁV nemcsak közlekedési vállalat, hanem kiténően szervezett információs hálózat is volt! Ez a pontos működésének az egyik feltétele volt. Vezetőit, irányítóit „le kellett fejezni”, félre kellett állítani ahhoz, hogy a MÁV végre tényleges pártirányítás alá kerüljön.

Változatlanul nyitott kérdés marad, hogy mikor dönthettek arról, hogy az apánkra vonatkozó (1949-1953 közötti ÁVO-s jegyzőkönyvi tanúsítások szerinti) beszerzési tervet mikor és miért változtatták meg megsemmisítési tervre... s mi lehetett a szerepe e döntésben annak, hogy így jellemezték őt 1952 őszén: „...az 1940-es években az F/b osztályra került... ügynöki munkának az elvégzésére alkalmas lenne... értelmes, jó beszédkészségű... már az első percekben szeretne a vele beszélgetőnek a bizalmába ferközni... hogyha esetleg beszerzik, úgy nevezettel szemben a feladatok végrehajtásának érdekében erélyesen kell foglalkozni, nehogy a hálózattartójának befolyásolására törekedjen.”

Nos: Kistarcsán és Recskén is erélyesen foglalkoztak vele... az ÁVO-s intelmekből ennyi ténylegesen is megvalósult.

Egy későbbi, már a „kompromittáló adatokra” építendő, 1952. októberi dátumú beszervezési tervet tartalmazó iratban – többek között – ez áll: „...**Kihallgatásáról gyanúsított jegyzőkönyvet veszünk fel**, majd rávilágítunk arra, hogy a multban végzett munkája milyen súlyos büntetést von maga után, és milyen súlyos helyzetbe került ami a családjára is csapást jelent. Amikor már látjuk, hogy nevezett megtörik, a beszélgetést úgy fogjuk irányítani, hogy az illető a szolgálatot önként ajánlja fel az ÁVH-nak, azért, hogy továbbra is szabad ember legyen ....”

Majd később: „(...) ha nevezett a velünk való titkos együttműködést nem vállalja akkor titoktartási nyilatkozatot veszünk tőle, elengedjük, majd javaslatot teszünk a további eljárás megindítására (...)” – igen, ma már ismerjük a további eljárás eredményét.

Gera (Gyula av. őrnagy osztályvezető) szignója az ügy 1953. novemberi folytatásáról: apánk sikertelen beszervezési kísérletéről szóló ÁVH dokumentumon: „(...) ez az ember túl sokáig vacilált, nem akart nekünk segíteni, így misem segítünk neki.” Szignó dátuma: 1953. március 21.

Négy nap múlva, háromszázad-magával letartóztatták. Recskre – egyes források szerint – e vasutasok közül „csak” 237 főt internáltak.

Mi történt Recskén?

Az 1953. április 29-i („I-ső”) kihallgatási jegyzőkönyvből érdemes megismerni a hozzá intézett kérdéseket, és egyes közérdekű válaszait is:

„Mondja el részletesen életrajzát!”

„Milyen politikai pártnak és egyesületnek volt tagja a felszabadulás előtt és után, milyen

tevékenységet fejtett ki?”

„Sorolja fel rokonai és egyéb kapcsolatait, azok hol tartózkodnak és milyen beosztásban dolgoznak?”

„Jár-e külföldön, mikor és miért? Tart-e fenn külföldön élő személyekkel kapcsolatot és milyen formában?”

„Mikor került az F/b-hez, milyen beosztásban kinek a javaslatára, és ott milyen tevékenységet fejtett ki. Milyen esküt vagy fogadalmat tett?”

Itt szükségesnek tartom a választ is ismertetni:

„Az F/b-hez 1940-ben helyeztek, hogy kinek a javaslatára azt nem tudom. Az F/b-ben a beosztásom a segéd hivatalba volt az első alkalommal 2 hónapig, majd utána 7-8

honapig voltam távol ugyanis ekkor gyakorlati munkát végeztem a fogalmazói vizsga letételéhez. A vizsga letétele után ismét visszakerültem a segédhivatalban. Munkaköröm iktatás és nyilvántartás vezetése volt. A nyilvántartás kiterjedt a szám rovancsra, ügyirat forgalomra. A személyi nyilvántartást külön csoport végezte. 1941 közepén a szálltmányok adatainak gyűjtése. A szálltmányok katonai szálltmányok voltak. Egyéb feladatom vagy megbízásom nem volt. Az F/b-be kerülésekor sem esküt sem fogadalmat nem tettem. A feladatomat pontosan végre hajtottam. A feladatok elvégzéséről szolgálati könyvben számoltam be, abból ellenőrizték a munkámat.

Az F/b-ből 1942 végén kerültem el, mert az ott lévő polgári és katonai felettessel ellentétbe kerültem, mert a zsidó kérdéssel kapcsolatban humánus álláspontot foglaltam el, valamint családi vonatkozásban is ellentétbe kerültem. Feleségen családjában zsidok is voltak és ezért eltávolítottak illetve más beosztásba helyeztek, az anyagbeszerzéshez a G. IV. osztályhoz. Ettől az időtől fogva az anyag beszerzési osztályon dolgoztam őrizetbe vételemig.”

„Sorolja fel azokat a személyeket akikkel együtt dolgozott az F/b-ben. Kinek mi volt a megbízása, ki kivel ált kapcsolatban. Jelenleg hol tartózkodnak milyen beosztásban vannak? Jellemezze őket!”

Az internáltak hiteles listájának szempontjából fontos idézet a válaszból:

„**Selmeci István** az F/b nyilvántartóban dolgozott mint intéző. A felszabadulás után tudomásom szerint a forgalmi csoportban dolgozott, jelenleg internálva van.

Villi Sándor az F/b nyilvántartóban dolgozott jelenleg internálva van.

Böröcz Jenő főtiszt az F/b-nél a légoltalmi csoportnál volt beosztva, jelenleg internálva van.

Arany Árpád intéző az F/b nemzetvédelmi csoportjánál volt beosztva, jelenleg internálva van itt.

Römer Alfréd főmérnök az F/b-nél a rádiós és a simens csoport vezetője volt. Elkülönített helyen voltak a feladatukat nem ismertem. Jelenleg internálva van.

Barátfalvi Ottó mérnök az F/b-nél a rádiós és simens csoportnál volt. Jelenleg internálva van.

Rédli Kamil távirász volt az F/b-nél. Internálva volt de elvitték őt.

Csatai Tibor rádiótávirász az F/b-nél dolgozott. Jelenleg internálva van.”

„Miért vette őrizetbe az ÁVH. Tegyen őszinte beismerő vallomást, milyen ellenséges tevékenységet fejtett ki a felszabadulás után?”

Az alábbi választ vagy kiverték belőle, vagy egyszerűen csak hamisították. Soha korábban és később ilyen értelmű beismerést nem tett.

„Őrizetbe vételelem tudomásom szerint azért történt mert a Vasut és a Hajozási Clklub szerkesztője voltam és az 194?-es időben két cik jelent meg a lapban ami az akko-

ri rendszer melletti kiállásra szolitotta fel a vasutasságot. Én mint a hetilap szerkesztője felelős vagyok ezért. Tagja voltam az F/b-nek és az ott kifejtett munkámmal segítettem a horthy rendszert azt hüen kiszolgáltam.”

A vallomás folytatásának hitelességéről viszont tényleges szakmai kitüntetések, újtások tanúskodnak (korábbi besúgói jelentések is ezt igazolják vissza):

„A felszabadulás után ellenséges tevékenységet nem fejtettem ki. A felszabadulás után az első

napon jelentkeztem szolgálat tételre és minden igyekezettel azon voltam hogy a háborus

károkat minál előbb helyre állítjuk és a közlekedés zavartalanul meginduljon. Az újjáépítés terén végzett jó munkámért miniszteri elismerést és pénzjutalmat kaptam. Ujtást adtam be, amivel több millio ft.-ot takarítottam meg a MÁV.-nek. Mint Sztanhanovista oklevéllel lettem kitüntetve. Én semmi féle ellenséges tevékenységet nem fejtettem ki.”

„Kikről tud akik a felszabadulás után ellenséges tevékenységet fejtettek ki a MÁV.-nál. Kémkedés rombolás, szabotázs, rémhirterjesztés formában.”

Idézet a válaszból (ami tükrözi a jogászi észjárást):

„A felszabadulás után kifejtett ellenséges tevékenységről csak a MÁV hivatalos lapjából vantudomásom, mert az leközlölte azokat a személyeket akiket ellenséges tevékenységük miatt

elbocsátottak a MÁV.tól. Egyébként nincs tudomásom olyan személyekről akik ellenséges tevékenységet fejtettek volna ki.”

A kihallgatást aznap megszakították. Folytatása – dokumentumok tanúsága szerint – 1953. május 12-én következett.

A Recsken 1953. május 21-én keltezett ÁVH-s jelentés összefoglalja az eddig ismert (koholt) vádakot, és kiegészíti azzal az új, a korábbi dokumentumokban sehol fel sem merülő mozzanattal, hogy a „felszabadulás után mint FKGP igazolóbizottsági tag igyekezett menteni a fasisztákat.”

Majd egyszeri, áprilisi kihallgatása alapján javasolják további internálását.

Máig érthetetlen, hogy miként történhetett meg 1953. június 11-én, hogy – szintén dokumentum alapján – jegyzőkönyvet vettek fel internált apánk „letétbe helyezendő tárgyról”: ami pedig nem volt más, mint 1 db katonakönyv (...) képtelenség, hogy addig magánál tarthatott volna bármilyen személyes iratot.

Majd időrendben következik a „Gyanúsított jegyzőkönyv” címet viselő dokumentum, amit 1953. július elsején vettek fel.

E jegyzőkönyvi adatok közül néhány kitűnik. Pl. „szociális helyzete: értelmiségi”, majd „szakképzettsége: nincs”, pedig minden korábbi dokumentumból, sőt ugyan-ezen jegyzőkönyv

további szakaszaiból visszaköszönnek a MÁV-nál szerzett szakmai képesítések.

„Milyen kitüntetésekot kapott a felszabadulás után” rovatban a válasz: „nem volt”, elfeledve az újjáépítési munkáért kapott miniszteri⁴⁰⁶ elismeréseket, amit pedig a besúgói jelentések is gazdagon emlegetnek.

Apánk, dr. Németh Pál internált ügyében 1953. július 29-én (!) készült el az ÁVH jelentése. Utolsó mondatából lehet a megtorlási célokra következtetni: „A további intézkedések végett átadjuk az államügyészségnek.”

Pedig 1953. július 26-án a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa határozatot hozott az internálás és a kitelepítések megszüntetéséről (...)

Fogság alatti bajtársiasság a külvilágban (...)

A történethez tartoznak még további szempontok, méghozzá a bajtársiasság, az emberi szolidaritás köréből.

Egyáltalán nem lehetett tudni, hogy apánk mikor tér haza a valójában nem is ismert internálási helyről. Ezért anyánknak – akit már korábban elbocsátottak a MÁV-tól – kellett egyedüli kenyérkeresővé, családfenntartóvá válnia. Egy „B”-listázott személy hol helyezkedhetett el akkoriban? Ráadásul: egy internált felesége? Sehol, ahol önéletrajzot kértek, nem kaphatott állást.

(Az ÁVO nyilvántartott minden rájuk vonatkozó személyes, családi és szakmai adatot, ahogy ez egy 1952. október 15-i dátummal felvett konspirációs célú jelentésük-ből kiderül!)

Éppen ezért: áldott legyen az emléke is annak a – szintén többgyermekes – vasutasnak, aki anyánkat egy vasúti restiben⁴⁰⁷ takarítóként elhelyezte. Azon a munkahelyen egy újabb szolidaritási szál is kibontakozott. Az ottani alkalmazottaknak először „gyanúsnak” tűnt a törekeny fiatalasszony.

A suttogás megkezdődött. Amikor mégis kiderült, hogy ki ő és miért dolgozik ott, féltő szeretettel és megértéssel vették körül.

Nem feledjük azokat a – szintén szerény körülmények között élő – vasutas családapákat és családanyákat sem, akik lopva keresték fel anyánkat: „majd visszadjátok, amikor Pali megjön (...)”.

406 Bebrits Lajos közlekedési minisztertől.

407 Így hívták a MÁV Utasellátó büféit, éttermeit szlengben, a restaurant-ot resti-re rövidítve. Ma már csak emlék (...)

Szakmai, munkatársi elismertség

A besúgói jelentések pozitívumokat is rögzítettek. Szakértelemről, hozzáértésről, szorgalomról, kreativitásról, kitűnő munkatársi kapcsolatokról is említést tettek – bár ugyanakkor nem mulasztották el mindjárt „lerontani” a jó jellemzést egy-két odave-tett, ártó szándékú mondattal: az igényesen jó megjelenésről, ápoltságról, a polgári íz-léssel berendezett lakásunkról⁴⁰⁸ stb.

Az internálás után

A recski meghurcolás, majd az első Nagy Imre kormány által meghirdetett amnesztia és szabadulás után – immár leromlott egészséggel – szó sem lehetett a szakmai pálya folytatásáról. Bár apánkat nem bocsátották el a MÁV-tól, leszállékolták. Koráb-bi jó munkatársi kapcsolatai megmaradtak, mélyen tisztelhatték őt az átélt meghurcol-tatás miatt is.

Így érte el 1956 őszén az a felkérés, hogy vállaljon szerepet a vasutas körökben szervezendő forradalmi tanácsban is: egyenesen elnöki posztra jelölték. Ő ezt egész-ségi állapotára tekintettel nem vállalta el. A neve azonban szerepelt a javaslaton, amit papírra vetettek. Ez volt az 1957 tavaszára időzített – másodszori – letartóztatásának oka. Miközben nem válhatott hőssé, újra áldozattá vált. Bár még az év őszén ügyvédi segítséggel, vétlennek mondvá kiszabadult, újabb – tartós – bélyeget sütöttek rá.

Szüleinket mindegyik besúgói jelentésben (1949-1953 között számos készült róluk, mert sokan voltak „szemek a láncban”) „erősen klerikálisnak” jellemzik. Talán a hitbeli meggyőződésükkel magyarázható, hogy gyerekeiket nem nevelték bosszúállásra. Ezt ma sem bánom.

Mégis: az emlékezés parancs! Nekünk nem szabad a „soha, sehol, senkinek” jegyé-ben hallgatnunk tovább, hanem a mindenkinek, egyszer és mindenkorra elmondjuk parancsa szerint, emlékeznünk és emlékeztetnünk

- a polgári értékrendjük vállalásáért történt meghurcolásukra, a megaláztatásaikra,
- az egészségük tönkretételére,
- az őket ért lelki terrorra,
- a gyerekeik kettős nevelésének kényszerére.

⁴⁰⁸ Az egyik besúgót éppen a lakásunkra vonatkozó pontos leírásról be is tudjuk azonosítani. Ugyan-abbban a házban lakott, és gyakran keresett fel minket szívességet kérve: legtöbbször telefonálni akart... lehet, hogy látogatásai alatt tudta az ÁVO jól „beélesíteni” a telefonlehallgatás technikai körülményeit. Mi úgy nőttünk fel, hogy tudva tudtuk: lehallgatnak minket, tehát vigyázni kell min-den szavunkra.

A mai emléknapon rájuk és a kommunizmus mindegyik – közvetlen és közvetett – áldozatára emlékeznünk: erkölcsi kötelesség. Ahogy az is kötelességünk, hogy az utá-nunk következő generációk számára hagyjunk hiteles jelet arról az embertelen korról.

TANULMÁNYOK – EGYHÁZ

Dr. Bod Magdolna

A Történelem Ura. Vallomás az egyházüldözésről az 1960-as évek elejéről

Családi háttér

Meghívást kaptam háromtagú küldöttség tagjaként Bod Péter születésének 300. évfordulás megemlékező ünnepségére 2012 februárjában Sepsiszentgyörgyre. Ez rendkívül lelkesítő a számomra, hiszen Bod Péter tiszteletére méltó rokonom, aki nagy nevet vívott ki az irodalomtudomány területén maradandó értéket alkotott. Ő a megteremtője, az atyja a magyar irodalomtörténet-írásnak. Ez a Bod család, – amelyből származom – nagyrészt református. Én viszont katolikus vagyok és katolikus mivoltomat világegyetemen megtartottam és megvallottam. Bod Péter reformátusként öntudatos, mélyen hívő személy volt, és ilyen szempontból mindig tisztelettel voltam nagy rokonom iránt.

Neveltetés

Katolikus lettem, mert édesanyám katolikus és katolikus szellemben neveltett. Iskoláimat Székesfehérváron végeztem. Az Árpád házi Szent Margit leánygimnáziumban érettségiztem. Lelkes tagja voltam a Mária Kongregációnak és a cserkészcsapatnak. Székesfehérváron Prohászka Ottokár püspök és Kaszap István szelleme jelen volt a város életében és a diákok tudatában.

Mindszenty bíboros

1948. augusztus második felében Esztergomba mentünk – több iskola kongreganistái –, hogy jelen legyünk azon a hagyományos felajánlásra, amelyet 1948. augusztus 15-én Mindszenty bíboros hercegprímás végzett Esztergomban. Csodálatos és maradandó élmény volt ez számomra. Másnap Mindszenty bíboros a mi kis 28-30 fős

csoportunkat fogadta a Prímási Palotában. Az az élmény, amit ott átéltem, az egész életemre meghatározó lett. A bíboros bejött hozzánk a fogadó terembe, rövid beszédben felhívta a figyelmünket arra, hogy nagyon nehéz időszak vár Magyarországra. Kért bennünket, hogy soha ne legyünk hűtlenek vallásunkhoz, se hazánkhoz. Ami engem igazán megrázott, az az volt, hogy elkezdett zokogni. A szeméből patakzott a könny le a mellkeresztjére és a reverendájára. Néma zokogással áldást osztva elhagyott bennünket, kiment a teremből. Ez az élmény a mai napig igen nagy hatással van rám.

Egyetem

Érettségi után az első évben nem vettek fel egyetemre, de a második évben Budapesti Műszaki Egyetem Veszprémben kihelyezett Nehézvegyipari Karára nyertem felvételt. Ez lett később a Veszprémi Vegyipari Egyetem. Itt szereztem vegyész-mérnöki diplomát 1954-ben.

1956.

1956 volt a második fordulópont az életemben. Csodálatos, emberi értelemmel és logikával nem magyarázható lelkesedés árasztotta el az országot. Egészen különleges szabadságvágy mutatkozott meg az embereken. Sajnos tudjuk a végkifejletét ennek a kéthetes csodálatos küzdelemnek. Cserbenhagytak, kiszolgáltattak bennünket. Következtek az elhurcolások, az internálások és a kivégzések. Két-háromnaponként lehetett olvasni, hogy kiken hajtották végre a halálos ítéleteket. Iszonyúan megrázó volt számomra. Ekkor gondoltam arra, hogy az ember ilyen. Van benne gonosz, van benne jó. Ami akkor történt velünk, az nagyon gonosz volt.

A történelem Ura

Ekkor gondoltam arra, hogy a történelem Ura a Mindenható Isten tud csak igazságot tenni ebben a gonosz világban. S valahol, valamikor az Ő szabadító hatalma meg fog nyilvánulni.

A vallás mint államellenség

Ez ösztönzött arra, hogy bekapcsolódjak egy olyan vallási csoportba, amely kimondottan karitatív tevékenységet végzett. Ugyan mondták egyesek, hogy ebből baj lehet, mert ezt az államvezetés nem nézi jó szemmel. Én arra gondoltam, hogy a beteglátogatás, a jótékonykodás nem büntetendő cselekmény. Tévedtem... Végül kiderült, hogy ez bűncselekménynek számít, mert nem állami keretek között végeztem, hanem vallási alapon és csoportosan. Ezt a tevékenységet államellenes szervezkedésnek minősítették. Nagyon nehezen tudtam elfogadni, hogy tevékenységemet államellenesnek minősítették. 1961. február 6-án sok papot és civilt letartóztattak. Engem akkor még nem, de két héttel később néhány napra igen. A kihallgatások során józanésszel megmagyarázhatatlan rosszindulattal találkoztunk.

Elítélés

Húsz hónapra elítéltek, amiből magányzárkán voltam két hónapig a Fő utcában. Utána Kalocsára kerültünk, ahol varrodában dolgoztam. Férfiruhákat, orvosi nadrágokat, munkaruhákat varrtak a rabok. Ezért a munkáért fizetség járt, amiből a börtön levonta az étkezés- és a szállásköltséget. Egy nagyon érdekes mozzanatot szeretnék megemlíteni a perünkből. Hatod rendű vádlott voltam a héttagú csapatban. A tárgyalás a Fő utcai épületben volt, ahol három évvel korábban a Nagy Imre per zajlott.

Istenhit és tudomány kommunista szemmel

A letartóztatásom előtt tudományos kutató voltam. Bizonyos eredményeket sikerült elérnem egy földtani jelenség konkrét meghatározásával kapcsolatban, amelyről külföldi tudósok is tudományt szereztek. Ugyanis 1959-ben a Magyar Tudományos Akadémián rendeztek egy geokémiai konferenciát, amelyen a kutatási eredményeimről is volt egy előadás. Egy szovjet professzor, akadémikus annyira reálisnak, célravezetőnek tartotta a kutatási eredményeimet, hogy elkérte az előadás szövegét és leköszölte a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának a lapjában. Ez az előadás megjelent a Magyar Tudományos Akadémia közleményeiben is angolul.

A tárgyalásomra 1961. július 17-én került sor. A tárgyalást dr. Bimbó István tanácsvezető bíró vezette. Ennek a tanácsvezető bírónak nagyon rossz híre volt a politikai elítéltek körében. Amikor rám került a sor, különös eset történt. Körülbelül két héttel a tárgyalás napja előtt postán megkaptam mind a Szovjet Tudományos Akadémia, mind a Magyar Tudományos Akadémia különlenyomatait a cikkemről. A különlenyoma-

tot 1 - 1 példányban elvittem a védőügyvédemhez. (Ugyanis a tárgyalás napjáig én szabadlábon voltam). A védőügyvédem ezeket a különlenyomatokat a periratomhoz csatolta. Dr. Bimbó a kezébe vette a cirill betűs különlenyomatot, és megilletődött arc kifejezéssel, mint valami szent szöveget tartotta a kezében, és szaggatottan a következőket mondta: „Bod Magdolna, akinek a kutatási eredményeit a Szovjet Tudományos Akadémia lapja is leköszölte... és hisz Istenben... hát ki érti ezt?” Őszintén sajnáltam szegényt, mert ő ezt nem is érthette. Ez az érzelmi kitörése sem lágyította meg irántam a szívét. És bizony húsz hónapra elítélvén még aznap megkezdhettem a börtönbüntetésem letöltését, ugyanis a tárgyalás napjáig szabadlábon voltam. Még egy ideig a Gyorskocsi utcában őriztek bennünket, majd szeptember hó folyamán rabomobilban Kalocsára szállították az ún. vallási peres elítélteket.

A börtönélet

Mielőtt a kalocsai börtönben átélte eseményekre rátérnék, szeretnék még egy különös elgondoltató esetet leírni. 1961. július 17-én tartóztattak le s egy nagyon homályos cellába zártak, amelyben állandóan égett egy idegesítő, szórt vörös fényt árasztó körte. Nagy néha leoltották, akkor egy kicsit megnyugodott a szemem, viszont ilyenkor a cellában annyira sötét volt, hogy olvasni sem lehetett volna. Teltek-múltak a napok, talán már 2-3 hét is elmúlhatott, ám engem nem vittek sétára, holott – ahogy később megtudtam – hetenként egy-két ízben félórás séta kijárt volna.

Egy napon kinyílt a cellaajtó, megragadott egy fegyőrnő, rohant velem a liftig, ahová belökött s elindultunk – emlékeim szerint – felfelé. Amikor megállt a lift, kitépett onnan, rohanva elindultunk valamerre, s akkor néhány percig egy nagyobb udvarban, szabad levegőn találtam magam, majd hatalmas, sietős léptekkel egy keskeny ajtóhoz lökött és rám kiáltott: „na, menjen be!” De nem tudtam bemenni, mert olyan fényözön volt a helyiségben hogy nem láttam semmit, elvakított a rám zúduló nagy fényesség.

Valami szitok-féle hagyta el a fegyőrnő száját és egy hatalmasat lökött rajtam. Akkorát, hogy előreestem. De akkor már nemcsak a fény, hanem a forróság miatt is iszonyúan elkezdett hasogatni a szemem, sőt patakokban megindultak a könnyeim is. Viszont a fájdalom jelentsen csökkent, ha csak a járőfelületet néztem. Ezért hason fekve maradtam és se jobbra, se balra nem tekintettem. Szerencsére a fegyőrnő hagyta, hogy fekve maradjak. Egy idő múlva visszanyertem a látásomat, felültem és körülnéztem. A helyiségnek – ami a magányzárkás rabok sétáló udvara volt – minden fala hófehérre volt meszelve. A séta napján ragyogó napsütés és rekkenő hőség volt. Úgy emlékszem, hogy a sétáló udvar négy falának a tetejére drótsövényet szereltek, amelyre enyhén meghajlított műanyag lemezeket helyeztek. Lehetséges, hogy ezek a lemezek gyűjtőlencseként működtek, s ez által koncentráltabb fény eshetett a fehér falakra, ami

jelentősen fokozta a visszavert fény erősségét. Nem csoda, hogy elvakított. A 2-3 hetes fényszegény állapotból minden átmenet nélkül kerültem a fényözönbe. Hálát adok az Úristennek, hogy a gyaníthatóan sanda szándék ellenére sem vakultam meg.

Kalocsára megérkezve ki-ki elfoglalta a zárkáját. Munkára csak néhány hónap múlva mehettünk. Amikor elkezdünk dolgozni, akkor már nagyon gyorsan teltek a napok. Addig volt nehéz! A munkával szinte repültek a napok. Elég hamar belejöttem a gépi varrásba.

Ki gondolta volna, hogy amikor a szalagban végzett orvosi nadrágvarrás egyik fázisát vittem, akkor 1962-ben Párizsban egy nemzetközi geokémiai konferencia zajlott. Ezen igen eredményesnek értékelték azt az előzőekben említett mérési eljárásmat, amelyet a Magyar Tudományos Akadémia és a Szovjet Tudományos Akadémia is publikált. Erről azonban csak jóval később, a szabadulásom után, valamikor 1964 első felében értesültem.

Hitvallás

Egyszer csak hívtak a cellából és karonfogva vezetett az őrmester egy terembe. Nagyon megdöbbenem azon, hogy kik voltak jelen a teremben. Tőlem távol, 6 - 8 méterre volt egy hosszúkás asztal. Mögötte két személy ült. Az egyikük egy nő volt, Hatvaninének hívták. A másik személy egy alezredesi rangot viselő, morcos tekintetű, vastag bajszú férfi volt. Rajtuk kívül a terem tele volt magas rangú bv. tisztekkel. Nagyon sokan voltak.

A parancsnokhelyettes így szólt hozzám: „Bod Magdolna! Elérkezett a harmadolás ideje. Azt, hogy változott-e a nézeteiben, a szemléletében, most szeretnénk eldönteni. Amennyiben igen, akkor szabadon bocsátjuk feltételeesen, de ha nem, akkor visszamegy a cellájába.” Föltette a kérdést:

– Ha az egyház törvényei összeütközésbe kerülnek az állam törvényeivel, akkor maga melyiket választja?

Nem volt sok időgondolkodásra, de én természetesen az egyház törvényeit választottam. Azt mondtam:

– Én az egyház törvényeit mindig kötelezőnek érzem magamra nézve.

Frenetikus hatást váltott ki ez a mondatom! Mindenki kiabált a teremben, elmondhatatlanul ócsároltak és szidalmaztak a válaszom miatt. Ez a zajongás hosszasan tartott. Majd elcsendesedtek, és a parancsnokhelyettes megismételte a kérdést. Ugyanazt a választ adtam. Ekkor már kisebb volt a morgolódás. Az elcsöndesedés után harmadszor is feltette ugyanazt a kérdést. Harmadszorra is ugyanazt a választ adtam. Természetesen megállapították, hogy semmit sem változott a magatartásom. Így visszamehettem a cellába. Nem engedtek szabadon.

Szabadulás után

Elérkezett a negyedelés. Akkor már szabadon engedtek, és öt hónapon át rendőri felügyelet alatt álltam.

Közben sikerült elhelyezkednem szakmunkásként egy szerves vegyipari vállalatnál, ahonnan öt év múlva Veszprémbe kerültem. Tíz évet tudományos kutatóként dolgoztam a Nehézvegyipari Kutató Intézetben. Majd Pestre jöttem. A Műanyagipari Kutató Intézetben fejezte be a pályafutásomat. Itt nyolc évet dolgoztam. Innen mentem nyugdíjba. De még tizenhat éven át nyugdíjasként folytattam a kutatást. Nagyon érdekes és szép kutatási témákat kaptam. Ez a munkám 2002-ig tartott.

Találmányaim voltak, és az egyik ezek közül olyan jelentőségű volt, hogy abból tudtam elkészíteni a doktori disszertációm.

Rendszerváltás

A rendszerváltás rendkívüli módon lelkesített, mint mindenkit. Különösen megragadott egy mondat, amelyet egy ifjú, lobogó hajú szónoktól hallottam akkor. Ez úgy hangzott: „Az oroszok menjenek haza!”. Jómagam, mindazokkal együtt, akik átértük a Rákosi-rendszert, az 56-os forradalmat, a megtorlásokat, arra gondoltam, hogy ez a fiatal szónok vagy nagyon bátor és jövőbelátó, vagy rövid idő múlva le fogják tartóztatni. Hála Istennek, nem ez utóbbi történt, hanem az ország kikerült a rabságból. Ez a fiatalember ma Magyarország miniszterelnöke(!)

Egyházi szolgálat, hitoktatás

1986-ban, amikor nyugdíjba mentem, rögtön jelentkeztem a plébánián, hogy egyházi munkát végezzek. Hitoktató lettem. Kisiskolásokat tanítottam hittanra, elvégeztem a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karának Levelező tagozatát, okleveles hitoktató lettem. Azóta nemcsak a plébánián, hanem iskolában is tanítok.

A hittanítást nagyon fontosnak tartom. Ezáltal szeretnék hozzájárulni ahhoz, hogy Magyarország ismét keresztény ország legyen.

Soós Viktor Attila

Veszprém 95. püspöke

A Veszprémi Egyházmegye püspökei a XX. század első felében

A századforduló és az első világháború éveiben Hornig Károly 1888–1917 között állt a veszprémi egyházmegye élén. Hornig Károly nevéhez fűződik a veszprémi Károly templom és a farkasgyepői templom építése. A veszprémi katedrális restaurálását is ő szorgalmazta.

Hornig Károly halála után Rott Nándor 1917–1939 között irányította az egyházmegyét. Két egyházmegyei zsinatot tartott, korszerűsítette a lelkipásztorkodást és felállította a kissemináriumot. Farkasgyepűn és Balatonalmádiban gyermekszanatóriumot szervezett. 30 új plébánia alapítása fűződik a nevéhez.

Míg a két püspök több mint 50 évig kormányozta az egyházmegyét, addig a következő tíz évben 5 püspök fordult meg a veszprémi egyházmegye élén.

Tóth Tihamér 1938-ban halála előtt pár hónapig igazgatta az egyházmegyét.

Őt Czapik Gyula követte, aki 5 évig állt az egyházmegye szolgálatában, majd egri érseknek nevezte ki XII. Pius pápa.

Tóth Tihamérhoz hasonlóan rövid ideig 1944–45-ben vezette az egyházmegyét Mindszenty József, aki Zalaegerszegről került a veszprémi püspöki székbe. A Veszprém-ben töltött idő alatt – mint ahogy egész élete folyamán is – nehézségekkel, megpróbáltatásokkal és küzdelemmel kellett szembenéznie. 1945. augusztus 16-tól Serédi Jusztinián utóda, esztergomi érsek lett.

Mindszenty Józseftől Bánáss László vette át az egyházmegye kormányzását. 1945. augusztus 16-tól a debreceni plébánia megtartásával egy évig, mint veszprémi apostoli kormányzó, majd 1946. szeptember 4-től veszprémi püspök. Püspökké szentelte 1946. november 30-án Mindszenty József hercegprimás, esztergomi érsek, társszentelők Shvoy Lajos székesfehérvári és Dudás Miklós hajdúdorogi püspökök Debrecenben a Szent Anna-templomban. Súlyos betegség után 1949-ben hunyt el, ezután pár hónapig interregnum volt az egyházmegye vezetésében.

Badalik Bertalan püspöki kinevezése

A papság és a hívek nagy érdeklődéssel várták, kit nevez ki a Szentatya – XII. Pius – veszprémi püspöknek. Ez idő alatt Hoss József vicarius capituláris intézte az egyházmegye ügyeit. Az egyházmegye papjaival és híveivel július 30-án körlevélben közölte:

„Örömmel értesítelek benneteket és rajtatok keresztül a nagy egyházmegye híveit, hogy Szentséges Atyánk XII. Pius pápa Badalik Bertalan Szent Domonkosrendi szerzetest, volt tartományfőnököt, budapesti perjelt nevezte ki veszprémi püspökké.

Krisztus földi helytartójának rendelkezését mély tisztelettel, hagyományos hűséggel és gyermeki engedelmisséggel fogadjuk. Az egyházmegye új főpásztorát pedig szeretetünkről, ragaszkodásunkról és engedelmes munkánkról biztosítjuk. Ilyen értelemben köszöntöttem őt a székeskáptalan, az egyházmegye papsága és hívei nevében.”

Badalik Bertalant 1949. július 28-án értesítették arról hivatalosan, hogy a veszprémi püspökség betöltésére őt nevezte ki a pápa.

Püspökké szentelés, beiktatás, fogadtatás

Grósz József kalocsai érsek Budapesten a domonkos templomban 1949. augusztus 24-én püspökké szentelte Badalik Bertalan OP budapesti perjelt. Badalik püspök címere egészen domonkos jellegű. A pajzs három részre oszlik. Az első részben Szent Domonkos édesanyjának liliomos lovagrendi címere látható. A második részben Árpád-házi Szent Margit alakja jelenik meg. A harmadik részben Szent Domonkos édesanyja álma: egy kutya, amely égő fákllyával futotta be a földgömböt. Püspöki jelmondata: „Az igazság az én erősségem.”

Badalik Bertalan személyében nyolc évig – Hejcére való internálásáig – olyan ember vezette a veszprémi egyházmegyét, aki Mindszenty egyik legodaadóbb híve volt. Mint domonkos tartományfőnök és az Actio Catholica vezetője, jelentős kapcsolatokat épített ki a politika és az egyházkormányzat területén. Az Actio Catholica szervezettel püspökként is szoros és jó kapcsolatot tartott. Amikor Budapesten járt, akkor rendszeresen látogatást tett az Actio Catholicánál.

Badalik Bertalan veszprémi püspök 1949. augusztus 30-án foglalta el püspöki székrét. Még székfoglalója napján körlevélben fordul a nagy egyházmegyében 3 megye területén lévő községekben és városokban élő hívekhez.

Püspökké való kinevezése után Ipper Pál (államvédelmi nyomozó hadnagy. I/2 b. alosztály) 1950. augusztus 12-én személyi dosszié nyitását javasolta a következő indokkal:

„Alulírott Ipper Pál áv.ny.hdgy. /I/2 b. alosztály./ Badalik Bertalan 1890 Hódmezővásárhely Farkas Julianna, magyar, pártonkívüli, teológiai és filozófiai végzettségű, r. kath. püspök. Munkahelye: Veszprém püspöki palota, ugyanitt lakik. Rávonatkozó a Hatóságnál meglévő és beérkezett anyagokat átvizsgáltam.

Megállapítottam, hogy BADALIK BERTALAN r.kath püspök, a veszprémi egyházmegye püspöke. Ezt bizonyítja Hoss József veszprémi káptalani helynök 1949. július 30.án kelt körlevele, valamint püspökszenteléséről általunk készített fényképfelvételek. A felvételek eredetiségét szolgálati jelentés bizonyítja. Püspökké szentelése előtt domonkos rendi tartományfőnök volt, amit sajátkezűleg aláírt, 1946. február 4.én kelt vizsgálati anyag bizonyít. 1948. január 24.én Mindszenty megbízásából 16 pontból álló kormányval szembeni követelést állított fel, mely tényt ugyancsak szolgálati jelentés bizonyít.

Fentiek alapján BADALIK BERTALAN veszprémi püspök központi nyilvántartásba vételét és róla személyi dosszié felfektetését javaslom.

Ipper Pál

áv.ny.hdgy.

I/2 b. alosztály.”

Badalik Bertalan püspökről 7 operatív dossziét készített az Államvédelmi Hatóság, majd az állambiztonsági szervek. Azonban nem 1949-ben – amikor kinevezték püspöknek – kezdték meg személyére terhelő adatok, jelentések gyűjtését, hanem már 1945. augusztus 27-i bejegyzéssel található a dossziében rá vonatkozó anyag. A dossziékban 1945 és 1966 között keletkezett ügynökjelentések, jellemzések, magán és hivatalos levelek másolatai, körlevelek szövege található.

Badalik Bertalant így jellemezték az ÁVH munkatársai:

„Badalik Bertalan

Született: 1890 Veszprém (sic!), anyja: Farkas Júlia, foglalkozása: dominikánus szerzetes, Veszprém püspöke, munkahelye: Veszprémi püspöki palota, ugyanitt lakik.

Mindszenty politikájának legteljesebb híveként szerepel. Mindszenty megbízásából 16 pontból álló követelést állított össze az állammal szemben. Mint a Credo egyik vezetője javaslatot tett a primásnak, katolikus férfi demonstrációk szervezésére a munkás megmozdulások ellensúlyozására. 1945-ben a Szent Istváni körmeneten nyíltan a Szovjetunió ellen uszított és dicsérte az amerikaiakat. Beszédeiben nyíltan támadta a mai rendszert. A háborút elkerülhetetlennek nyilvánítja és ebben látja „felszabadulásuk” egyetlen lehetőségét. Szerinte az egyház számára a „legfájdalmasabb a világot fenyegető szovjet rendszer, mely elnyomja az egyéni és lelkiismereti szabadságot.”

Hivatalos vatikáni kapcsolatain kívül benső kapcsolata van a pápával is, és Rotta pápai nunciussal. Az egyházhhoz tartozó papságot igyekszik élesebben szembe állítani az állammal. Hangoztatja, hogy számít rá, hogy letartóztatják.

Shvoy mellett Badalik a legveszélyesebb főpap, aki a legagresszívebb magatartást követeli a püspöki konferenciákon a kormánnyal szemben. Határozottan számít az amerikaiak beavatkozására, amelyből reméli elvesztett hatalmuk és tekintélyük vissza szerzését.”

A dossziékban érdekes és értékes jelentések olvashatók Badalik Bertalan püspökké való kinevezésével és szentelésével kapcsolatban.

Badalik Bertalan püspöki tevékenységét és a Püspöki Karban betöltött szerepét nem lehet szétválasztani, az elkülönítéssel azt kívánom hangsúlyozni, hogy a lelkipásztori feladatok mellett bőven akadt feladata a közéletben is, amitől nem riadt vissza, még akkor sem, ha tudta azt, hogy ezért szenvedések, megtorlások érhetik. Az elkülönítéssel az is a célom, hogy bemutassam, hogy azokban a felszólalásaiban, szembenállásaiban, amiket Badalik Bertalan az Állami Egyházügyi Hivatallal vagy az ÁVH-val szemben tanúsított, nemcsak saját egyházmegyéje és papjai érdekében, hanem az egész magyar egyház érdekében tett.

Badalik Bertalan tevékenysége a Magyar Katolikus Püspöki Karban

Badalik Bertalan 1949. szeptember 8-án vett részt először a Magyar Katolikus Püspöki Kar ülésén, amelyet Grósz József kalocsai érsek hívott össze. A konferencián Grósz üdvözölte az újonnan kinevezett veszprémi püspököt. Badalik válaszában kifejtette, hogy *„nem akarja a püspöki kar egységét megbontani, hanem együtt akar működni a püspöki kar tagjaival és arra törekszik, hogy mindenki hasonló szellemben dolgozhasson.”* A konferencián Badalik felolvasott egy 25 soros fogalmazványt, amely a hitoktatással volt kapcsolatos. Grósz József hasonló pásztorlevelet fogalmazott meg. Így a kettőt egybe vetve fogalmazták meg a püspöki kar állásfoglalását a hitoktatás kérdésében.

Az egyház elleni támadásra adott alkalmat, hogy 1950 tavaszán megindult az aláírási kampány a stockholmi békefelhívás támogatására. Ebben arra kérték a katolikus egyház vezetőségét, hogy támogassa a stockholmi békekonferencia célkitűzéseit. A püspöki kar április 28-án közös nyilatkozatot adott ki, amelyben leszögezte, hogy az örök erkölcs alapján álló egyház mindig a békét szolgálta, küzdött a háború ellen, s ezért ez minden pap és szerzetes nevében is kibocsátott nyilatkozat pótolja azok nyilatkozatait és aláírásait. A püspökök ezzel azt akarták elérni, hogy a papok ne csatlakozzanak a békemozgalomhoz.

Ezt azonban nem tudták elérni, mivel a papi békemozgalom megindulását a kommunista párt szorgalmazta és támogatta.

1950. augusztus 1-jén a Pázmány Péter Tudományegyetem aulájában találkozót rendeztek, hogy a püspökökre nyomást gyakoroljanak, miként azt a meghívólevél aláíróinak nyomatékosan a figyelmükbe ajánlották. A püspököket arra biztatták, hogy kössenek egyezséget az állammal.

A kormányt a vallásügyi miniszter, Darvas József és a budapesti polgármester, Bogárnár Józsefképviselte. A mozgalom alapítói is jelen voltak: Horváth Richárd, Beresztóczy Miklós, Gábris Grácián, Balogh István és Parragi György. Az alapítók összesen 7500 személyt hívtak meg, akik között sok protestáns lelkész is akadt. A gyűlésen végül 300 pap jelent meg. A gyűlés végi határozatot 273 pap írta alá. Három püspök – Pétery József, Badalik Bertalan és Kovács Vince – tiltakoztak a gyűlés ellen, ami zavarólag hatott.

Badalik Bertalan és Virág Ferenc személyesen próbálták meg lebeszélni papjaikat a mozgalomban való részvételtől. Ezt követően Pétery József és Badalik Bertalan püspökök fegyelmi intézkedéseket foganatosítottak az aláírókkal szemben. Néhány papot áthelyezéssel büntettek.

Badalik Bertalan arra törekedett, hogy egyházmegyéjében és az ország más egyháztartományában is megtartsa az addig meglévő és jól működő struktúrát. A püspöki karon belül is a konzervatív, Mindszenty József bíboros elveit követő főpapok egyik vezetője lett, ezzel a Párt és a kormány elleni fellépés élére állt.

A szerzetesrendek feloszlásának körülményeivel kapcsolatban Badalik Bertalan azt kérte Grósz Józseftől, hogy hívja össze a püspöki konferenciát. Ezen az 1950. május 31-ére összehívott püspökkari ülésen Badalik ismertette az általa összeállított tervezetet.

A püspöki kar úgy döntött, hogy a megírt körlevelet 1950. június 11-én az ország minden templomában fel kell olvasni, és ennek egy rövidebb kivonatát a kormányhoz el kell küldeni. A későbbiekben megkezdett egyház és állam közötti tárgyalásokon Badalik Bertalan nem vett részt, nem volt a püspöki kar tárgyalóbizottságának tagja. Véleményem szerint ő mint szerzetes, jobban képviselhette volna a szerzetesek érdekeit, azonban a püspöki kar nem őt, hanem Grósz Józsefet, Czapik Gyulát és Hamvas Endrét jelölte. Badalik mindent megtett azért, hogy a szerzetesrendeket megmentsse, és bármilyen megegyezésnek ellene volt.

1951. június 15-én találkoztak a püspökök az Egyházügyi Hivatal épületében a hivatal képviselőivel: Kossával, Horváthtal és Vargával. Czapik kijelentette – Kossa egyébként személyesen nem köszöntötte – hogy a püspökök maguk jöttek az egyházi hivatalba, mert a püspökök és Kossa találkozása egy püspöki konferencián, ahogy azt Kossa állította, „alapvető nehézségekbe ütközött.” A püspökök készen álltak arra,

Badalik Bertalan püspök.

hogy azokról az ügyekről tárgyaljanak, amelyek korábban az állam és az egyház viszonyát megnehezítették.

Kossa magabiztosan és arrogánsan reagált: „Az urak ismerik az ÁEH megalapításáról szóló törvényt.”

Kossa kétoldalú tárgyalásokkal akart bizonyos ügyekről tárgyalni, de a Grósz-ügyről nem. A hivatalos rész után a püspököket egy különteremben köszöntötték. Kossa összeütközésbe keveredett Badalik püspökkel, amikor a kánonjogra hivatkozva támadta a püspököket azért, amiért arra buzdítják papjaikat, hogy ne lépjenek be a papi békemozgalomba. Brezanóczy Badalik pártjára állt. Kossa dühös lett. Később Czapiknak elnézést kellett kérnie Kossától a „püspökök eljárása” miatt. Azok a papok, akik

Brezanóczyt jól ismerték, azt állították, hogy ekkor lépett be a papi békemozgalomba.

Grósz József és társainak tárgyalásának másnapján – 1951. június 16-án – Hamvas Endre, Badalik Bertalan, Pétery József és Shvoy Lajos püspököket házi őrizetbe vették abból a célból, hogy kikényszerítsék belőlük, békepapok kinevezését irodaigazgatónak.

Az egyház és állam közti megállapodás, a szerzetesrendek működési engedélyének megvonása után újabb komoly problémával kellett Badalik Bertalan veszprémi püspöknek szembenéznie. 1952. február 27-én a veszprémi szeminárium 5 teológusát – Ágotha Tivadart, Balogh Sándort, Dervenkár Györgyöt, Domschitz Józsefet és Szabó Istvánt –, valamint a spirituálist – dr. Major Kálmánt – letartóztatta az ÁVH. Ez ügyben tárgyalnia kellett Czapik Gyula egri érseknek, Hamvas Endre csanádi püspöknek és Badalik Bertalan veszprémi püspöknek az ÁEH vezetőjével 1952. február 29-én. Czapik és Badalik élesen összekülönbözött ezen ügy miatt, ugyanis a veszprémi püspök a szemináriumi előjáró és növendékek letartóztatását követően két hétig nem intézkedett az ügy elsimítása érdekében, és Czapik állítása szerint emiatt került sor a szemináriumok összevonására. Az ügy kirobbanása után a veszprémi szemináriumot megszüntették, majd sor került az ország területén működő szemináriumok megszüntetésére és összevonására.

1953 nyarán Badalik felvetette a püspöki kar ülésén, hogy „a jelenlegi politikai helyzet fel kell használni az állam és egyház közötti új tárgyalások megindítására, és ennek

megfelelően új megállapodás megkötésére.” Badalik memorandumot készített, melyben követelte, hogy Mindszentyt és Grószot engedjék szabadon. Badalik a kongrua, a békepapok és az egyházmegyékre rákényszerített vikáriusok ügyében kívánt tárgyalni a kormányfővel.

Azonban a püspöki karnak nem sikerült kihasználni, hogy Rákosi Mátyást Nagy Imre váltotta a miniszterelnöki székben, de ez nem a püspöki kar ügyességén, hanem a kormány, és az államvédelem akaratán múlt.

Badalik Bertalan veszprémi püspök és Czapik Gyula egri érsek folyamatosan más-más álláspontra helyezkedtek a püspöki kar ülésein és a magánbeszélgetésekben. Kettejük konfliktusa, nézetkülönbsége határozta meg leginkább az '50-es évek első felének püspökkari üléseit. Ilyen jelentős nézetkülönbség alakult ki kettőjük között a tervezett nyugdíjbiztosítás létrehozásának ügyében. Badalik és Czapik nézeteit, véleményeit a legjobban „Pátkai” fedőnevű ügynök jelentéseiből ismerhetjük meg, aki a püspöki kar üléseiről, és Czapik Gyuláról készített jelentéseket.

Czapik Gyula 1956. április 25-én bekövetkezett halála után Grósz József ismét átvehette a püspöki kar irányítását.

Badalik Bertalan püspökként hozzákezdett a veszprémi egyházmegye végiglátogatásához. Személyesen kívánta feltérképezni egyházmegyéjét. A három megyére kiterjedő egyházmegye óriási kiterjedése komoly feladatot jelentett, hogy lelkipásztori feladatokat a püspök elvégezze. Badalik Bertalan nem nagyon ismerte az egyházmegyéje papjait, hiszen eddig ezen a területen nem szolgált. Ezért időt hagyott arra, hogy megismerje papjait, nem hozott püspöki kinevezése után gyorsan dispoziciókat. Egy év után viszont keményen kiállt azon papok mellett, akik nem voltak hajlandók semmiféle együttműködésre.

A lelkipásztori feladatok mellett mindennapi harcot kellett vívnia az ÁVH ill. ÁEH embereivel, hiszen folyamatos nézetkülönbségek voltak köztük, és mindkét szervezet összehangolt támadást intézett az új püspök és papjai ellen. A veszprémi egyházmegye területén levő megyék – különösen is Veszprém és Zala megye, hasonlóan Vashoz – az erőszakos szervezetek és az egyházellenes megmozdulások melegágya volt. Az egyházügyi megbízottak rendre a legvéresebb, leginkább egyház- és papság ellenes személyek lettek.

Badalik Bertalan a legtöbb kérdésben körlevelet intézett papjaihoz és híveihez. Ahogy a püspöki kar tevékenységében már említettem, minden meghatározó kérdésben kiállt és szembefordult az uralkodó rezsimmel.

Különösen kiemelendő, hogy mint szerzetes püspök, a szerzetesrendek működési engedélyének megvonása után – amennyire csak lehetett – igyekezett minél több elbocsátott szerzetest az egyházmegyes papok közé felvenni.

Az Állami Egyházügyi Hivatal 1951-1956 között

Badalik Bertalan egyházmegyei lelkipásztori tevékenysége meghaladná e tanulmány téma és terjedelmi kereteit, ezért erre nem térek ki.

Az 1956-os forradalom eseményei alatt kifejtett tevékenysége – elsők között volt 1956. októberében, aki a békepapokat helyükről elmozdította –, és egy állítólagos Vatikánnak küldött tájékoztató volt az, ami 10 hónappal a forradalom vérbe fojtása után odáig vitte a Kádár vezette állampártot, hogy Horváth Jánosnak, az Állami Egyházügyi Hivatal elnökének javaslatára, hihetetlen gyorsan, előtte és utána nem tapasztalt módon elrendelte Badalik Bertalan házi őrizetét, amit a Belügyminisztérium munkatársai pillanatok alatt végre is hajtottak. Badalik Bertalan érdekes helyzetbe került, mert ki kellett neveznie utódját. Harmadik kísérletre a jelen lévő belügyis személyek is elfogadták Klempa Sándor helynöki kinevezését, aki „László” fedőnevű ügynökként számos jelentést írt Badalikról és ugyan szabadkozott a kinevezés miatt, de előtte már az Állami Egyházügyi Hivatallal és a Belügyminisztériummal egyeztetett az ő jövőbeni szerepéről. Az már csak a sors pikantériája, hogy Klempa Sándort ezek ellenére csak nagyon nehezen és körülményesen nevezték ki püspöknek.

Házi őrizetben Hejcén

Badalik Bertalan Hejcére való internálása után sok hír keringet egyházi körökben a veszprémi püspök sorsáról, mert a Belügyminisztérium, illetve az ÁEH nem adott semmilyen tájékoztatót arról, hogy mi lett a sorsa, hova került.

Badalik Bertalan csak orvosi vizsgálat miatt hagyhatta el Hejcét, ezt is úgy tehetette, hogy a Belügyminisztériumtól engedélyt kellett kérnie. Ilyenkor Budapestre a Szeher úti kórházba ment, ahonnan a „Sári” fedőnevű ügynök informálta a II/5-c alosztályt.

Hejcén jelentős egyházi személyeket – Pétery Józsefet és Hász Brokád OCD-t – tartották házi őrizetben az állambiztonsági szervek. Így a vezető egyházi személyek egymástól elkülönítve, de egy házban éltek Hejcén. Napi kapcsolatban álltak egymással. Badalik Bertalan hejcei száműzetésében megírta Szűz Máriáról szóló művét.

Badalik Bertalan 1957. augusztus 15-től a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Hejcén az egyházi jellegű Szociális Otthonban élt egészen 1964 októberéig, amikor egészségi állapotára tekintettel, hosszas levelezés és huzavona után Budapestre költözhetett a Kékgolyó u. 15/C. ház II. emeleti lakásába, ahol szívgyengeségben 1965. október 10-én elhunyt. Földi maradványait – mivel a hatóságok nem engedélyezték veszprémi temetését – szülővárosában Hódmezővásárhelyen október 15-én helyezték nyugalomra. A gyászbeszédet Sebestyén József veszprémi kanonok, apostoli kormányzói általános helynök mondta, a temetési szertartást Szabó Imre püspök, esztergomi helynök végezte. Az egyházmegye vezetője, kormányzója, Badalik Bertalan utóda nem vett részt a temetésen, nem ő búcsúztatta el.

Az Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH) létrehozásáról az 1951. évi I. törvény rendelkezett, melynek részletes végrehajtási szabályait a 110/1951. (V. 19.) Minisztertanácsi rendelet tartalmazta. Ennek értelmében a Hivatal megalakulásától kezdve – kis kivétellel 1957–1959 között, amikor a Művelődésügyi Minisztérium egyik főosztályaként működött – a Minisztertanács felügyelete alatt álló önálló intézmény volt. Az ÁEH az addigi Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium egyházakkal kapcsolatos ügykörét vette át, az országban működő összes egyház és felekezet felügyelete volt a feladata. Ennek során a legapróbb részletekre kiterjedően adminisztrálta az egyházi ügyeket, sőt lényegében döntött minden kérdésben, névlegessé téve az egyházak, felekezetek önállóságát. Az ÁEH önállóságát az 1956. évi 33. törvényerejű rendelet megszüntette, munkáját a rendelkezés hatálybalépését követően, mint a Művelődésügyi Minisztérium Egyházügyi Hivatala látta el 1959-ig, amikor is az 1959. évi 25. törvényerejű rendelet előírásai folytán ismét a Minisztertanács közvetlen felügyelete alá került. Jogutód nélküli megszüntetésére 1989-ben került sor, erről az 1989. évi 14. számú törvényerejű rendelet rendelkezett. A Minisztertanács 65/1989. (VI. 30.) számú rendeletével a Hivatalt jogutód nélkül felszámolta.

Működése, tevékenysége sok vitát okozott és problémát vetett fel, de tény, hogy a kezdetektől a Hivatalban dolgozó és 1971-től elnökként, államtitkári rangban tevékenykedő Miklós Imre olyan légkört teremtett egyház és állam között, ami mindkét fél vezetőinek elfogadható volt.

Az Állami Egyházügyi Hivatal a Rákosi-, majd a Kádár-rendszer egyik jellegzetes intézménye volt, melynek mindenkori tevékenysége hűen tükrözte a diktatúra aktuális viszonyát az egyházakhoz.

Jól mutatja a „klerikális reakció” jelentőségét, erejét, és a helyzet komolyságát, hogy az MDP KV Titkársága külön ülésen foglalkozott az aktuális egyházpolitikával. A Titkárság 1951. május 2-án tartott ülést és a kb. hetente ülésező testület 2 nap múlva külön összejevetelt szentelt az aktuális egyházi ügyek megtárgyalásának. A „Tervezet egyházpolitikánk módosításáról” az MDP KV Titkársága 1951. május 4-i üléséről készült jegyzőkönyvében fennmaradt. Az említett ülésen az első és egyetlen napirendi pontként egyházpolitikai kérdéseket tárgyaltak, a téma előadója pedig Révai József volt. Az MDP KV Titkársága 1951. május 4-én tartott ülésén hozott határozatot az ÁEH felállításáról. A jegyzőkönyv szerint döntöttek arról, hogy az erre vonatkozó törvényt

a parlament fogadja el, és az ÁEH elnöke Kossa István legyen, valamint arról, hogy a Minisztertanács és az Elnöki Tanács hozzon rendeletet, amely szerint a magasabb egyházi tisztségekre való kinevezéshez, azokból való felmentéshez, nyugdíjazáshoz, előléptetéshez az ÁEH előzetes hozzájárulása legyen szükséges.

Az MDP KV Titkárságának ülésével egy napon – 1951. május 4-én – a Minisztertanács is tárgyalta a vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztése nyomán a törvényjavaslat-tervezetet az ÁEH felállításáról.

Az MDP KV Titkárságának határozata értelmében az állam egyházpolitikájának végrehajtása céljából, az egyházak teljes adminisztratív ellenőrzésére létrehozott Állami Egyházügyi Hivatal felállításáról szóló – 1951. május 15-én az Országgyűlés 37. ülésén beterjesztett – törvényjavaslatot a törvényhozás május 18-án vita és hozzászólás nélkül egyhangúlag elfogadta. A törvényt – a Titkárság határozata szerint – másnap május 19-én kihirdették.

Az 1951. évi I. tc., illetve a végrehajtása tárgyában kiadott minisztertanácsi rendelet az ÁEH létrehozásának elsődleges céljával a vallásfelekezetekkel kötött egyezmények és megállapodások betartatását és ellenőrzését tekintette. Az ÁEH elé kitűzött célok, feladatok számos lehetőséget adtak az egyházak és felekezetek tevékenységének fokozatos korlátozására, háttérbe szorítására.

A Párt döntése értelmében tehát az ÁEH első elnöke Kossa István lett, aki 1952. január 5-ig töltötte be posztját. A frissen kinevezett elnök 1951. május 21-én kelt előterjesztésében a Hivatal felépítésére és létszámára tett javaslatot. A létező három osztály – Elvi Ügyek Osztálya; Gazdasági Ügyek Osztálya; Személyzeti Ügyek Osztálya – mellé újabb két csoport, az igazgatási és az ellenőrzési csoport létrehozását javasolta. A Rákosi Mátyás számára készült 1951. április 24-i tervezet még csak három osztályt javasolt. Az ÁEH elnöke ezzel szemben jelenetős strukturális és létszámváltozást kért. Ez a struktúra és létszámelosztás 1951. szeptember végére módosult. Ebben az időben az ÁEH felépítése a következőképpen nézett ki. A szervezet élén az Elnökség állt, amely a Hivatal vezetőjéből, helyetteséből, az elnökségi titkárból, valamint egy adminisztrátorból állt. Az elnökség alárendeltségében dolgozott az ellenőrzési csoport 5 fővel, a személyzeti osztály 5 fővel, az egyházpolitikai osztály 17 fővel, a könyvelési csoport 9 fővel, az ügyviteli csoport 13 fővel és a vidéki megbízottak 14 fővel. Ez a 67 fős létszám irányította és ellenőrizte az egyházak működését. A megyei tanácsokon dolgozó egyházügyi előadók a megyei tanácstól kapták a fizetésüket, de helyileg az ÁEH központi szervezetéhez tartoztak. A püspökségeken dolgozó egyházügyi megbízottak pedig a Hivataltól kapták fizetésüket.

A Hivatal felállításával kettős célt valósítottak meg. Létrejött egy állami, operatív szerv, amely egyrészt hivatali szinten ellenőrizte, másrészt politikai szinten irányította az egyházakat. Nagy feyvertényként könyvelte el az MDP KV Agitációs és Propaganda Osztálya, – akik az előterjesztést készítették – hogy sor került Grósz József és társai letartóztatására.

16. Az Állami Egyházügyi Hivatal épülete Budapesten.

Az MDP KV Titkársága 1951 és 1956 között két alkalommal – 1953. május 27-i és 1955. július 11-i ülésén – értékelték az Állami Egyházügyi Hivatal munkáját. Az 1953. május 27-ei ülést megelőzően 5 nappal, május 22-i ülésén az MDP KV Agitációs és Propaganda Bizottsága is értékelték a szervezet munkáját. Ezek a jelentések mindig az egyházpolitikát, a „klerikális reakció” elleni harc történéseit, eseményeit, a békepapi mozgalom és a hitoktatás helyzetét, az egyes egyházakkal, felekezetekkel való kapcsolatot elemezték és ezek mellett tértek ki az ÁEH tevékenységére.

Az ÁEH munkáját két irányban – politikai és adminisztratív vonalon – folytatta. A munka nagyobb része politikai jellegű volt, melyet a Hivatal központja a püspökségeken és a megyei tanácsokon működő megbízottak segítségével végzett. Nyilvántartotta az egyházak papjait, biztosította számukra az államsegély utalását és intézte egyéb ügyeiket. A vidéki megbízottaknak hetente tartottak országos értekezletet, amelyen összefogó képet kaphattak az egyházpolitikai eseményekről és instrukciókat a további munkájukra vonatkozóan. Ezek a vidéki megbízottak tevékenykedtek az egyes érseki, püspöki székhelyeken, feladatuk nagyon komoly és fontos volt. A megyei megbízottak elvégzett munkájukról havonta adtak jelentést, amelyeket eseményjelentésnek neveztek. A megyei megbízottak munkáját a Hivatal központjából kiküldött munkatársak rendszeresen ellenőrizték. Ezt bizonyítják a Hivatal dolgozóira adott megbízások,

egy-egy megye területére szóló kiküldetések és az egyes határsávba történő belépésre jogosító engedélyek iránti kérelmek, amelyek az ÁEH Elnöki irataiban találhatóak.

A Párt Központi Vezetőségének Titkársága 1953-ban, majd 1955. július 11-i ülésén értékelte behatóbban az ÁEH munkáját. Utóbbi értékelés, illetve titkársági vita, sokkal átfogóbb, terjedelmesebb anyag lett. A fennmaradt észrevételek, gondolatok mutatják a Hivatal helyzetének komolyságát. A vita jegyzőkönyvében a Nagy Imre leváltásával kialakult helyzet, és a miniszterelnök korábbi tevékenységének értékelése is megtalálható. A vita során felmerült, hogy az ÁEH tartozzon az MDP Adminisztratív Osztályához, azonban ezt a Titkárság elvetette és a Hivatal továbbra is az Agitációs és Propaganda Osztályhoz tartozott. A vita során Rákosi Mátyás részéről elhangzott, hogy az ÁEH nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. A Hivatal munkájával kapcsolatban Rákosi megállapította, hogy nem dolgoznak eléggé szorosan együtt a pártszervekkel és erre sokkal jobban oda kell figyelni. A Hivatalnak a pártszervek kívánságait, még az adminisztratív jellegűeket is végre kell hajtania. Felhívta az Egyháziügyi Hivatal figyelmét, hogy az eddigieknél keményebben lépjenek fel azon egyházi személyekkel szemben, akik ellenséges tevékenységet fejtenek ki. Az ülést követően az MDP KV részéről született egy „*Határozat az Állami Egyháziügyi Hivatal munkájának megjavítására és az egyház reakciós tevékenységének visszaszorítására.*”

Az MDP részéről az Állami Egyháziügyi Hivatal felügyeletét és ellenőrzését az Agitációs és Propaganda Osztály vezetője Horváth Márton és munkatársa Lakatos Éva irányította. Az egyházpolitikai alapelveket a Párt határozta meg, míg az ÁEH adminisztratív szerv volt, amely mindenben segítette az MDP egyházpolitikáját.

Az Állami Egyháziügyi Hivatal a munkatársak körének személyi összetétele szempontjából nem tekinthető különleges intézménynek, hiszen számos közintézmény, hivatal, minisztérium személyi állománya épült fel hasonlóan. Abban azonban mégis sajátosságos, hogy egy újonnan létrejött intézmény volt, hivatali előzmények nélkül. Így ide – számos intézménnyel, minisztériummal ellentétben – nem a korábbi időszak, vagy korábbi vezető által felvett munkatársak kerültek. A kulcspozíciókba az 1951-es alakuláskor új, „megbízható” embereket neveztek ki.

Az apparátusba, vezető posztokra bekerült alacsony képzettségű, vagy nem a megfelelő képesítéssel bíró káderek erős ellenszenvet váltottak ki a náluk képzettségesebb, tanultabb munkatársak körében. Az '50-es évek sajátossága, hogy az Állami Egyháziügyi Hivatalban hentesből, bányászából, vízvezeték szerelőből, kőművesből, szerszámkészítőből, repülőgép szerelőből lettek politikai munkatársak, akiknek fel kellett venni a „harcot” és meg kellett volna találni a hangot egyházi vezetőkkel, főpapokkal, püspökökkel és papokkal.

Az értelmiségi pályán, a pozíciók betöltésénél nem a szakismeret, nyelvtudás, hanem a politikai megbízhatóság, pártelkötelezettség vált a legfontosabb szemponttá. Ahogy a társadalomban növekedett a munkás- és paraszti családból kikerülő új „kádertelmesítettek” száma és aránya, ugyanúgy megfigyelhető ez az Állami Egyháziügyi Hivatal esetében is. Túlnyomórészt ugyanis ilyen származású munkatársak kerültek a Hivatal állományába. Egy ilyen munkahely felemelkedést, előrelépést, társadalmi mobilitást jelentett számukra.

1950 után a közigazgatásban dolgozókat „*a közigazgatás frontján harcoló*” kádereknek tekintették, akiknek elsőrendű feladata a központi utasítások maradéktalan végrehajtása volt.

Az Állami Egyháziügyi Hivatal – mint a Minisztertanács felügyelete alá rendelt állami szerv – az államigazgatás vezető, csúcsszervei közé tartozott, így az ott dolgozók a tisztviselői-ügyintézői kar felső rétegéhez tartoztak. Országos szinten ugyan a nők aránya a tisztviselői pályákon nőtt, az ÁEH-ban azonban politikai munkatársi munkakört egyáltalán nem töltöttek be. Vezető tisztségekben, osztályvezetői beosztásban is csak a 60-as évek közepétől jelentek meg.

Az ÁEH vezetői, munkatársai törekedtek arra, hogy a Hivatal dolgozói tovább képezzék magukat, vagy – ha ennek nem voltak birtokában – esti tagozaton elfogadható iskolai végzettséget szerezzenek. Az Állami Egyháziügyi Hivatal élén, 1951 és 1989 közötti működése alatt, 5 vezető állt elnökként, egy pedig elnökhelyettesként. Az első években, 1951 és 1956 között, a Hivatal és munkatársai keresték a helyüket az állam és az egyházak formálódó, egyre erőteljesebben alakuló, konfliktusokkal terhelt kapcsolatában. Ebben az időszakban két személy Kossa István és Horváth János állt az ÁEH élén.

Az 1951 és 1956 közötti időszak vezetői kinevezéseinél a pártpolitika, a kommunista eszme és az MDP iránti elköteleződés volt a döntő. Kossa István és Horváth János vezetői kinevezése is egyaránt ezt mutatja. Horváth János azonban talán valamivel közelebb állt az egyházpolitika gyakorlati megvalósításához, hiszen az ÁEH megalakulása és elnöki kinevezése közötti háromnegyed évben lehetősége volt megismerkedni a felekezettekkel. Vele ellentétben Kossa István pénzügyi, gazdasági területéről érkezett és az ÁEH-nál tett kitérője után oda is tért vissza. Mindkettőjük esetében azonban kezelhető volt a Párt iránti elkötelezettség, és kinevezésüket ennek köszönhették. Az MDP KV Titkársága Kossának sem a kinevezését, sem pedig leváltását nem indokolta. 1952 elején az addig Kossa István helyetteseként tevékenykedő Horváth János lett az ÁEH elnöke.

Az Állami Egyháziügyi Hivatal megalakulását követően a Szalay utca 10-14. szám alatti épület egy részében helyezték el, amely megoldást azonban csak átmenetinek tekintettek. A Hivatal felállításakor ugyanis egyértelművé tették, hogy reprezentatív jellegű elhelyezés szükséges. Ez az elképzelés 1951. június 16-án meg is valósult, hiszen

ezen a napon a Hivatal a II. kerület Pasaréti út 59. szám alá költözött. Az ÁEH székházát az ÁVH bocsátotta rendelkezésre. Az ingatlan Szakasits Árpád és neje Grosz Emma tulajdona volt. Az ÁEH a szomszédos Pasaréti út 57. szám alatti épületet is megkapta az ÁVH-tól.

A rossz gazdasági helyzetre hivatkozva 1956 végén az állami szervek körében át-szervezésekre, összevonásokra került sor, ami az egyházügyi közigazgatást is érintette. Az ÁEH önállóságát az 1956. évi 33. törvényerejű rendelet megszüntette, munkáját a rendelkezés hatálybalépését követően 1959-ig a Művelődésügyi Minisztérium Egyházügyi Hivatalaként látta el. Az 1959. évi 25. törvényerejű rendelet előírásai folytán azután ismét a Minisztertanács közvetlen felügyelete alá került.

Az így megszűnt ÁEH tehát beolvadt a Művelődésügyi Minisztérium szervezetébe. Hivatalos elnevezése Művelődésügyi Minisztérium Egyházügyi Hivatala lett. Az elnevezés is mutatja a Hivatal helyzetének problémáját. A Minisztérium szervezetében, a művelődésügyi miniszter irányítása alatt működve, ugyanakkor a minisztérium főosztályaitól eltérő önállósággal bírva működött és vezetője továbbra is Horváth János maradt.

Az Egyházügyi Hivatal elnevezés is mutatta, hogy nem a Minisztérium egy osztályáról, vagy főosztályáról volt szó, hanem egy Hivatalról. A vezető személyében nem következett be változás, ahogy nem született új szervezeti és működési szabályzat sem, amely a Hivatal működését, tevékenységét szabályozta volna.

Ugyanakkor nemcsak a közigazgatási struktúrában elfoglalt helyében, hanem a Hivatal belső, szervezeti felépítésben is jelentős változások történtek. 1957 januárjában a hivatal dolgozóinak létszáma 25 főre csökkent, ami az alapítási 53 főhöz képest 47%-os létszámcsökkenést jelentett. Az 1956-os forradalmat követő helyreállítás, a kialakult helyzet rendezése, az egyházak „megregulázása” azonban nem kevesebb, hanem több hivatali munkatársat igényelt volna.

A Hivatalt továbbra is az elnök vezette, de őt nem a miniszterelnök, hanem a művelődésügyi miniszter nevezte ki. Az elnök alárendeltségében működött a titkárság, a pénzügyi osztály, valamint az elnökhelyettes. Az elnökhelyettes irányításával működött az elvi-politikai osztály, a propaganda ügyintéző és az igazgatási ügyintéző. Az elvi-politikai osztály katolikus és protestáns csoportra oszlott, amelyek a megyei egyházügyi előadókat irányították.

Az 1956-57-es átszervezés, a Művelődésügyi Minisztériumba történő betagozódás után azonnal megkezdődött a Hivatal helyzetének javítását célzó intézkedéssorozat. Horváth János elnök minden lehetséges fórumon hangoztatta, hogy ez a minisztériumi betagozódás nem jó, rombolja a munkatársak és a hivatal tekintélyét. 1958 végére előterjesztést készített a Művelődésügyi Minisztérium Egyházügyi Hivatalának átszervezésére vonatkozóan, melyben kifejtette, hogy azt ismét a Minisztertanács felügyelete alá kellene helyezni. Az '56-os forradalom előtti 51 főhöz és az említett előter-

jesztés elkészültének időpontjában aktuális 20 főhöz képest 41 főben határozta meg a megfelelő működéshez szükséges létszámot.

Az Állami Egyházügyi Hivatal megalakulása, 1951 és 1956 közötti működése jól tükrözi az MDP egyeduralmának időszakát. Számos problémával – anyagi nehézségek, a megfelelő szakemberek hiánya, a Hivatalban dolgozó munkatársak megbecsülése, fizetésük és képzésük javítása – kellett megküzdenie, hogy a „klerikális” reakció elleni harcban, – a Párt által megfogalmazott egyházpolitikai irányelveknek megfelelően – olyan alkalmazottai legyenek, és olyan színvonalon működjön, hogy legyen esélye az egyházak, különösen a katolikus egyház, megalkuvást nem akaró személyeivel szembeni fellépésre.

Soós Viktor Attila

Az Állami Egyházügyi Hivatal és a Belügyminisztérium kapcsolatrendszerre 1956 után a hatvanas évek végéig

Egyre több kutató, történész ír intézménytörténeti, szervezettörténeti munkákat akár az Állami Egyházügyi Hivatal⁴⁰⁹ (ÁEH), akár a Belügyminisztérium (BM) a Párt egyházpolitikájának végrehajtását végző szervezeti egységeinek munkájáról⁴¹⁰, kifejezetten a BM egyházi elhárító osztály vezetőire, működésére vonatkozóan⁴¹¹. Így sokkal jobban előtérbe kerül az egyházakkal szembeni fellépés szervezeti kerete, az ezeket irányító és végrehajtó állambiztonsági tisztek tevékenysége. Az egyházi elhárítás gyakorlati megvalósulását, a két szerv együttműködését, a konkrét fellépést helyezem tanulmányom előterébe.

Tanulmányom forrásbázisát a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) Központi Bizottság (KB) Politikai Bizottsága üléseinek jegyzőkönyvei, az ÁEH Elnöki és Titkosan Ügykezelt (TÜK) iratanyaga, a BM Titkársága és Kollégiumának iratai, valamint az egyházakkal kapcsolatos operatív iratok, a BM II/5. Osztály (Belső reakció elleni elhárítás) egyházi alosztály munkáját dokumentáló anyagok alkotják.

Ezen kívül fontos lenne a korabeli szemtanúk, az eseményeket irányító, formáló személyek visszaemlékezése, a velük készült interjúk felhasználása, azonban ezek kivitelezése nehézségekbe ütközik, mivel a résztvevők nem kívánják megosztani emlékeiket a történészekkel. Ez alól üdítő kivétel a Miklós Imrével⁴¹² Szabó Csaba és Kálmán Peregrin által készített interjú, azonban a kor minden egyházpolitikai eseményében aktívan részt vevő 1951-től az ÁEH-ban dolgozó és azt 1971-től 1989-ig elnökként irányító „káder kádarcus” mellébeszél, az interjúban nem sok konkrétumot mondott,

409 Rajki 2002.; Köbel 2005.; Soós–Szabó 2006.; Lénárd–Tímár–Szabó–Soós 2006.

410 Tabajdi–Ungváry 2008.; Vörös 2009.; Vörös 2010a.

411 Ungváry 2007.; Tabajdi 2009.; Vörös 2010b.

412 Miklós Imre (1927. március 7. – Budapest, 2003. március 17.) 1946–1949 között a Fővárosi Villamosvasútnál kalauz, 1949–1951 között a Szakszervezeti Ifjúsági Szövetség, a Magyar Ifjúság Népi Szövetség, majd a Dolgozó Ifjúsági Szövetség tagja, politikai munkatársa. 1951-ben került az ÁEH állományába. 1953. november 14-én Horváth János elnök kinevezte az ÁEH egyházpolitikai osztályvezetőjévé. 1956. május 31-én Hegedűs András miniszterelnök fölmentette Varga Józsefet, az ÁEH elnökhelyettesét, és helyére Miklós Imrét nevezte ki. 1971. május 16. és 1989. április 30. között államtitkári rangban az ÁEH elnöke

sem a Belügyminisztériummal kapcsolatban, sem pedig az ÁEH működéséről.⁴¹³

Az ÁEH, illetve a BM korabeli munkatársait nem sikerült megszólaltatni, mert bár több személy megkeresésével próbálkoztam, mindenki elhárította a beszélgetést.

Magyarországon a második világháborút követő időszakban az egyházakkal kapcsolatos politikát az állampárt – a Magyar Dolgozók Pártja, valamint a Magyar Szocialista Munkáspárt – határozta meg. Az egyházat érintő ügyekkel, kérdésekkel kapcsolatban a Párt vezető szervei hoztak döntéseket, illetve foglaltak meg elvi határozatokat⁴¹⁴. Az állampárt által írásba foglalt határozatok és elvek

végrehajtásában, megvalósításában minden párt, állami és társadalmi szerv részt vett. Elsősorban az 1951-ben létrehozott Állami Egyházügyi Hivatal volt hivatott végrehajtani a határozatokat, azonban komoly feladat hárult az Elnöki Tanács, a Minisztertanács, a Belügyminisztérium, a Külügyminisztérium, az Igazságügyi Minisztérium, a Hazafias Népfront szerveire, az ott dolgozó káderekre.

Miklós Imre, az Állami Egyházügyi Hivatal vezetője 1971-1989 között.

413 Köszönöm Kálmán Peregrinnek és Szabó Csabának, hogy az interjút rendelkezésemre bocsátották.

414 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (MNL OL) M–KS 276. f. 52. cs. 12. ó. e. Az MDP Központi Vezetősége 1950. június 1-i határozata a klerikális reakció elleni harcokról; MNL OL M–KS 276. f. 54. cs. 245. ó. e. az MDP KV 1953. június 6-i határozata az egyes egyházak helyzetéről és az Állami Egyházügyi Hivatal munkájáról; MNL OL M–KS 276. f. 54. cs. 372. ó. e. Az MDP KV 1955. július 11-i határozata az Állami Egyházügyi Hivatal munkájának megjavítására és az egyház reakciós tevékenységének visszaszorítására; MNL OL M–KS 288. f. 5. cs. 82. ó. e. Az MSZMP KB Politikai Bizottsága 1958. június 10-i, az állam és az egyházak közötti viszonyra vonatkozó határozata; MNL OL M–KS 288. f. 5. cs. 87. ó. e. Az MSZMP KB Politikai Bizottsága 1958. július 22-i határozata a vallásos világnézet elleni eszmei harcokról, a vallásos tömegek közötti felvilágosító és nevelőmunka feladatairól; MNL OL M–KS 288. f. 5. cs. 130. ó. e. Tájékoztató az MSZMP KB Politikai Bizottsága 1959. május 12-i egyházpolitikai kérdésekben hozott határozatáról; MNL OL M–KS 288. f. 5. cs. 172. ó. e. Az MSZMP KB Politikai Bizottsága 1960. március 1-i határozata az állam és a katolikus egyház közötti viszony alakulásának főbb problémáiról; MNL OL M–KS 288. f. 5. cs. 448. ó. e. Az MSZMP KB Politikai Bizottsága 1968. március 4-i határozata az egyházpolitikai helyzetről és a további feladatokról; MNL OL M–KS 288. f. 5. cs. 625. ó. e. Az MSZMP KB Politikai Bizottsága 1973. december 4-i határozata az egyházpolitikai helyzetről, a vallásos ideológia befolyásolásáról és a további feladatokról; MNL OL M–KS 288. f. 5. cs. 874. ó. e. Az MSZMP KB Politikai Bizottsága 1983. február 15-i határozata egyházpolitikánk néhány fontosabb kérdéséről.

Tanulmányomban az egyházpolitika megvalósítása szempontjából a két legfontosabb végrehajtó és ellenőrző szerv, az Állami Egyházügyi Hivatal és a Belügyminisztérium kapcsolatrendszerét mutatom be konkrét példákkal, esettanulmányokkal színesítve. A két szerv együttműködésének minden pontját nem ismerjük, nem tudjuk minden részletre kiterjedően bemutatni, hiszen csak részben állnak rendelkezésünkre források. Vélelmezhetjük ugyanis, hogy sok esetben nem dokumentálták, hanem szóban intézték az egyes ügyeket, mi viszont csak a rendelkezésünkre álló levéltári forrásokból rekonstruálhatjuk, hogy milyen jellegű ügyekben próbált a BM hatással lenni az ÁEH-ra és fordítva. Egyes ügyekből, eljárásokból azonban következtethetünk a valós erőviszonyokra és a két szerv kapcsolatrendszerére.

Az ÁEH 1956 után – önállóságának megszűnése, majd visszaszerzése

Az 1956 előtti időszakban, különösen az '56-os forradalom alatt és után elég negatívan ítélték meg az Állami Egyházügyi Hivatal működését. Az ÁEH 1951–1956 közötti személyi és káder problémái, szakmai hibái, de sokkal inkább a munkatársak 56-os forradalom alatti megnyilvánulásai – „parancsra cselekedtem” –, a korábbi tettektől való elhatárolódás olyan helyzetbe hozta a Hivatalt, hogy az amúgy sem túl jó híre még tovább romlott. Ezt a helyzetet negatívan befolyásolta, hogy 1956. december 31-én az Elnöki Tanács 33/1956. számú határozata értelmében megszűnt a Hivatal önállósága⁴¹⁵ és a Művelődési Minisztérium egyik osztálya lett, ugyan Egyházügyi Hivatal néven, de lényegesen kevesebb önállósággal. A Hivatal szuverenitásának hiánya azt eredményezte, hogy 1957. január és május között a BM II/3-C. Alosztály⁴¹⁶, 1957 és 1962 között a BM II/5-C Alosztály⁴¹⁷, 1962-1966 között a BM III/III-2. Osztály⁴¹⁸, 1966 után a BM III/III-1. Osztály⁴¹⁹ volt az a szerv, amely az MSZMP egyházakkal kapcsolatos utasításait, határozatait sokkal jobban megvalósította és határozottabban, keményebben lépett fel az egyházakkal szemben, mint az ÁEH. Az ÁEH és a BM közti rivalizálás 1957. májusától nyomon követhető, különösen a Magyar Katolikus Püspöki Kar tevékeny-

415 MNL OL XIX-A-83-a Minisztertanács 1956. december 6. 13 és 20-i jegyzőkönyvei. 1956. évi 33. számú törvényerejű rendelet. Magyar Közlöny, 1956/106. szám. 1956. december 29.

416 Az Országos Rendőr-főkapitányság keretei között újrászerveződő Politikai Nyomozó Főosztályon belül a II/3-C. Alosztály feladata volt az egyházakkal szembeni elhárítás 1957. január elejétől május elejéig. Vörös, 2010a. 289.

417 Belügyminisztérium Politikai Nyomozó Főosztály, Belső reakció elleni harc osztálya, Klerikális reakció elhárítás alosztálya.

418 Vörös 2010a. 290.

419 Vörös 2010a. 291.

ségének dokumentálására 1950. szeptember 13-án nyitott⁴²⁰ objektum dosszié-sorozat fennmaradt iratanyagában.⁴²¹

Ugyan az MSZMP KB Politikai Bizottsága 1959. május 12-i⁴²², és a Minisztertanács 1959. május 28-i ülésén hozott határozata⁴²³ értelmében az Elnöki Tanács 25. számú törvényerejű rendelete 1959. június 2-től visszaállította a Művelődési Minisztérium Egyházügyi Hivatala 1956 előtti státuszát és nevét, de az egyházpolitika végrehajtásában meghatározó szerepe csak lassan, évek múlva vált kiemelkedővé. A döntés értelmében az ÁEH felügyeleti szerve a Minisztertanács lett. A Hivatal elnöki tisztségéből leváltották és más funkcióba helyezték Horváth Jánost⁴²⁴ és helyére Olt Károlyt⁴²⁵ a Minisztertanács Titkárságának addigi vezetőjét nevezték ki.⁴²⁶

A Hivatal munkatársai is kritikával illették a saját tevékenységüket, az ÁEH iratanyagának 1956-os elszállítása⁴²⁷, a politikai munkatársak elmenekülése, vagy passzivitása jól mutatta, hogy még ők maguk sem voltak helyzetükkel, tevékenységükkel megbékélve.

420 Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) 3.1.5. O-13405/1. 31. p. Ipper Pál államvédelmi nyomozó hadnagy (ÁVH I/2. b. alosztály) javaslata objektum dosszié nyitására, Budapest, 1950. szeptember 13.

421 ÁBTL 3.1.5. O-13405/1-3/b.

422 MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 130. ó. e. Tájékoztató az MSZMP KB Politikai Bizottsága 1959. május 12-i egyházpolitikai kérdésekben hozott határozatáról.

423 MNL OL XIX-A-83-a 116. jegyzőkönyv, a Minisztertanács 1959. május 28-i ülésének jegyzőkönyve. Az 1959. május 28-i Minisztertanácsi ülésen tárgyalt, 1959. évi 25. törvényerejű rendelet, megjelent a Magyar Közlöny, 61. számában, 1959. június 2-án.

424 Horváth János (Kispest, 1921. október 4. – Budapest, 1988. április 22.), 1936-ban vasesztergályosként került kapcsolatba a munkásmozgalommal, 1939-ben vették fel a Kommunisták Magyarországi Pártjába (KMP). Illegális kommunista pártmunkáért 1942-ben 6 hónap börtönbüntetést kapott. 1944-ben részt vett a kőbányai fegyveres ellenállási mozgalomban. 1945-ben a Magyar Kommunista Párt (MKP) központjában dolgozott, 1945. áprilistól a Sopron megyei, 1946-tól a Veszprém megyei pártbizottság titkára. 1947-től a Baranya megyei pártbizottság másodtitkára. 1948-tól a Magyar Dolgozók Pártja központjában dolgozott, 1949–1950 között a Vasútpolitikai Osztály vezetője. 1951-től az ÁEH elnökhelyettese, 1952. január 5. – 1959. június 2. között elnöke. 1959-től a Textilalkatrészgyártó Vállalat igazgatója.

425 Olt Károly (Zágráb, 1904. május 14. – Budapest, 1985. március 22.) 1920-ban települt át Erdélyből Magyarországra. 1930-tól a KMP tagja. 1932-ben és 1933-ban kommunista diákszervezkedésért letartóztatták és elítélték. 1933-ban rendőri felügyelet alá helyezték. 1934-től mint magántisztviselő a Magánalkalmazottak Országos Szövetsége kommunista frakciójában tevékenykedett. 1939-től részt vett a KMP újjászervezésében, 1941 végéig illegális információs munkát végzett. 1945–1946-ban a szakszervezeti vezető. 1946–1947-ben a MKP országos káderosztályának vezetője. 1947. szeptembertől 1949. június 1-jéig Népjóléti miniszter, 1949-ben az Országgyűlés elnöke. 1949–1950-ben az Elnöki Tanács titkára. 1950. februártól 1956. október 24-ig pénzügyminiszter. 1956–1959 között a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány titkárságának vezetője. 1959. június 2-től 1961. október 20-ig, nyugdíjba vonulásáig az ÁEH elnöke.

426 MNL OL XIX-A-83-a 116. jegyzőkönyv, a Minisztertanács 1959. május 28-i ülésének jegyzőkönyve.

427 Ld. bővebben: Vigh 2006.

A Hivatal munkatársainak 1956. október előtti 55 fős létszáma több, mint a felére 25 főre csökkent.⁴²⁸ A Hivatal 1956-ban nemcsak önállóságát veszítette el, hanem kezdeményezőképességét, határozottságát is. Hosszú évekre telt, amíg önmagára talált.

Az ÁEH önállóságának megszüntetése és a Művelődési Minisztériumba történő beolvasztása, a dolgozók egy részének elbocsátása, a megmaradt dolgozók helykeresése olyan helyzetet teremtett, hogy a Hivatal a Belügyminisztériumhoz képest lépéshátányba került. Az MSZMP KB Politikai Bizottsága határozatainak végrehajtásában, az egyházakkal szembeni fellépés terén a BM II/5-c. alosztály tevékenysége sokkal aktívabb volt, jobban pozicionálták magukat a BM „Klerikális reakció elleni elhárítás alosztályának” munkatársai, mint az ÁEH dolgozói. A „klerikális reakció” elleni harcban a BM aktívabbnak mutatkozott.

Az MSZMP KB Politikai Bizottsága 1959. május 12-i „Néhány egyházpolitikai kérdésről” hozott határozata kimondta: „az egyházpolitika hazai és nemzetközi vonatkozásban egyaránt alapos, elmélyült elemző munkát igényel...”; „Az Egyházügyi Hivatal nem felel meg azoknak a követelményeknek, amelyet az egyházakkal folytatott jelenlegi politikánk és a Vatikánnal szembeni harc megkövetel.”; „Az Egyházügyi Hivatal központi és vidéki apparátusát meg kell erősíteni politikailag tapasztalt, marxista műveltséggel rendelkező elvtársakkal.”⁴²⁹

Ahhoz, hogy az ÁEH valóban az egyházpolitika meghatározó végrehajtójává váljon, több területen változásra volt szükség. A Hivatal 1959-ben ismét bekövetkező önállósága kevésnek bizonyult. A káderproblémák a '60-as évek elejéig megmaradtak és a vezetésben is nehézségek adódtak. 1967. decemberében jelentés készült az Állami Egyházügyi Hivatal munkájáról.⁴³⁰ Az ÁEH fejlécével ellátott jelentés elkészültét megelőzte egy feljegyzés, amely véleményt és bírálatot fogalmazott meg az ÁEH 16 éves tevékenységéről, különösen az „ellenforradalom” utáni időszakról és a jövő feladatairól.⁴³¹ Ebben a két dokumentumban olvasható, hogy Horváth János más munkakörbe helyezése és Olt Károly elnöki kinevezése nem volt szerencsés. Különösen Olt Károly módszerei nem segítettek az egyházpolitika megfelelő alakulásában.⁴³² A vélemény és bírálat szerzője kiemelte, hogy eltekintve egy-két kiemelkedő munkatárstól, a Hivatal személyi összetétele egyáltalán nem volt megfelelő.⁴³³ A feljegyzés írója megállapította, hogy ugyan a Hivatal személyi állománya lassan letisztult, de nem javult olyan mértékben, ahogy kellett volna. Problémaként vetették fel, hogy a Hivatalba nem a leg-

428 Soós 2008.

429 MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 130. ő. e.

430 MNL OL XIX-A-21-d 002a-5/c/1967. (37. d.)

431 MNL OL XIX-A-21-d 002a-5/a/1967. (37. d.)

432 MNL OL XIX-A-21-d 002a-5/c/1967. 6. (37. d.)

433 MNL OL XIX-A-21-d 002a-5/c/1967. 2. (37. d.)

Kádár János és Miklósi Imre, az ÁEH vezetője.

jobb káderek kerültek.⁴³⁴ Az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztálya közösen az Állami Egyházügyi Hivatallal jelentést készített az MSZMP KB Politikai Bizottság részére. Ezt a jelentést 1968. február 19-én tárgyalta az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Bizottsága.⁴³⁵ Ezután került a jelentés az MSZMP KB Politikai Bizottsága 1968. március 4-i ülésére, ahol megvitaták az egyházpolitikáról szóló jelentést és meghatározták a további feladatokat.⁴³⁶

Ahhoz, hogy az egyházpolitika végrehajtásában az ÁEH meghatározó szereplő legyen, kellett a Hivatal önállósága, kellett, hogy az egyházak tevékenységének nemzetközi erősödését az ÁEH hatékonyan nyomkövesse és ellenőrizze. A II. Vatikáni Zsinat, a Keresztyén Békekonferencia, az Egyházak Világtanácsa, a Lutheránus Világszövetség mind-mind olyan nemzetközi esemény, vagy szervezet volt, ahol a magyar felekezetek képviselték magukat, meghatározó szereplők voltak és a hírszerzés, az állambiztonság nemzetközi területen való pozicionálásának kitűnő lehetőséget biztosítottak. Az ÁEH törekedett azon egyházi személyekkel megfelelő, jó kapcsolatot kialakítani, akik ezen eseményeken részt vettek. Az is hozzájárult a kezdeményező, meghatározó szerep eléréséhez, hogy egy hosszabb időszak után – 1957–1963 – az

434 MNL OL XIX-A-21-d 002a-5/c/1967. 2. (37. d.)

435 MNL OL M-KS 288. f. 41. cs. 89. ő. e.

436 MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 448. ő. e.

ÁEH a Művelődési Minisztérium Szalay utca 10-12. szám alatti épületéből újra önálló épületbe, a Lendvay utca 28. szám alá költözhetett. A legnagyobb siker és eredmény, ami az ÁEH jelentőségét, szerepét kiemelte, előtérbe hozta, az a Magyar Népköztársaság és a Vatikán képviselői között lezajló tárgyalások megkezdése és az 1964-ben aláírt részleges megállapodás.⁴³⁷ Ezen esemény megváltoztatta az ÁEH szerepét, növelte presztízsét. Hiszen sem korábban, sem később nem született hasonló megállapodás a Szentszék és szocialista ország között. Az ÁEH munkatársai ezt követően is folyamatosan tárgyaltak, rendszeresen találkoztak az Vatikán képviselőivel.

A BM egyházakkal kapcsolatos tevékenysége 1956 után

A pártállam helyreállításával egy időben megkezdődött az állambiztonsági szolgálatok újjászervezése is. A szervezeten belül az 1953-56 közötti állambiztonság felépítéséhez hasonlóan alakultak ki a különböző szakterületek. 1957 májusától Berényi István⁴³⁸ állt a BM II/5-c alosztály élén⁴³⁹, a belső elhárítás vezetője Hollós Ervin⁴⁴⁰ lett.⁴⁴¹ Elsősorban az ő feladatuk volt a „klerikális reakció” elleni harc újraindítása. Ebben a

437 Szabó 2005.

438 Berényi István (Pusztaföldvár, 1926. október 5. –) 1945 nyaráig szabósegédként dolgozott. 1945 szeptemberében Budapestre jelentkezett rendőrnek, belépett a Magyar Kommunista Pártba. A Mosonyi utcai rendőr-főparancsnokságon a gazdasági és műszaki osztályára került. 1947 őszén saját kérelmére helyezték át a Belügyminisztérium politikai osztályára. 1947 decemberében, az akkor alakuló kormányorséghez kerül, mint személyi biztosító. Itt 1953 áprilisáig dolgozott. 1953-ban áthelyezték az ÁVH I/2 osztályra. 1956. november 15. és 1963. június 15. között az egyházi elhárítással foglalkozó szervezeti egységeket (BM II/5-C. Alosztály 1957-1962. december 15. alosztályvezető; BM III/III-1-C Alosztály 1962. augusztus 15. – 1962. december 15. alosztályvezető; BM III/III-2. Osztály 1962. december 15. – 1963. június 15.) vezette. 1963. június 15-én áthelyezték a hírszerzéshez, a III/I-5. Osztály főoperatív beosztottjának. 1964 nyarán londoni rezidentúrára helyezték ki. 1968. júliusában BM III/I-4. K alosztály vezetője. 1985. június 30-án nyugállományba helyezték. Felesége – Fazekas Irén – a BM, majd a Külügyminisztérium munkatársa lett, lánya – Berényi Etelka – és lányának férje – Banadics Ferenc – az ÁEH, illetve a BM munkatársa volt a 70-es, 80-as években. ÁBTL 2.8.2.1. 1025. ÁBTL Archontológia: https://www.abtl.hu/archontologia/f?p=108:5:3357992032411577::NO::P5_PRS_ID:972196 (Utolsó letöltés 2010. augusztus 31.)

439 ÁBTL 2.8.2.1. 1025. Tabajdi–Ungváry 2008. 54-60.

440 Hollós (Holzschlag) Ervin (1923. október 25. – 2008. október 10.) szűcssegéd, kommunista pártmunkás, aktivista, 1945-től a MADISZ majd a DISZ vezető funkcionáriusa. 1956. november 15-től került a BM állományába. A BM II/5. belső reakció elhárítás osztályvezetője 1957. április 15-től. 1962. augusztusában leszerelt, a Művelődésügyi Minisztérium Marxizmus-Leninizmus Oktatási Osztályának helyettes vezetője és a Műszaki Egyetemen a Tudományos szocializmus tanára lett. MNL OL M–KS 288. f. 5. cs. 22. ó. e.; 268. ó. e.; 278. ó. e.; 1048. ó. e.; MNL OL M–KS 288. f. 7. cs. 679. ó. e.; ÁBTL 2.8.1. 2094. Az életrajzát lásd Tabajdi–Ungváry 2008. 70-73.

441 Tabajdi–Ungváry 2008. 54-60.

kezdeti időszakban az operatív munkát természetesen az összes elhárítási területen fokozni kellett, mivel a pártvezetés hatalmának megerősítésére újabb és újabb demonstratív politikai lépéseket kívánt tenni. Emellett a BM dokumentálta a püspöki kar és egyes püspökök tevékenységét, sőt meghatározta, hogy az ÁEH hogyan járjon el egyes kérdésekben.

A Belügyminisztériumban 1957. július 19-én országos értekezlet keretében adtak eligazítást az új tennivalókról a vezetők részére.⁴⁴² A politikai nyomozók fő feladata az „ellenforradalom” vezetőinek megtalálása, elfogása, bíróság elé állítása lett. Az egyházakkal kapcsolatos belügyi feladatokról Hollós Ervin beszélt részletesebben. Értékelése szerint a klerikális reakció fél éven át jelentős sikereket ért el, mert a „pártnak és a kormánynak nem volt hosszú ideig megfelelő ereje velük foglalkozni”.⁴⁴³ Az állambiztonsági akciók ezt követően még sokáig alkalmatosan folytatódtak. Hiányoztak viszont azok a vezérelvek, amelyek alapján a titkosszolgálati úton szerzett információtömeget hatékonyan tudták volna rendezni és felhasználni. Az egységes koncepcióba nem illeszkedő intézkedések ezért csak egy év elteltével álltak össze rendszerré. Az MSZMP vezetése az egyházak és a vallás kezelésével kapcsolatos átfogó politikáját 1958 nyarára dolgozta ki.⁴⁴⁴ Az ekkor megfogalmazott legfontosabb elvek az egész Kádár-korszakban meghatározóak maradtak.

Berényi István a visszafogott, helyét kereső ÁEH-val kapcsolatban egy javaslatot fogalmazott meg 1958. július 14-én.⁴⁴⁵ E szerint azt javasolta az ÁEH-nak, hogy erélyes figyelemztetésben részesítsen papokat. Az ÁEH akadályozza meg a lelkeskedő papság szervező tevékenységét. Az ÁEH kapjon a szemináriumokra ellenőrzési és jóváhagyási jogkört. Az ÁEH külön foglalkozzon egyes püspökökkel, így Grósz Józseffel, Hamvas Endrével, Brezanóczy Pállal, Klempa Sándorral. Ők voltak a lojálisabb püspökök, velük lehetett és tudott, mind az ÁEH, mind a BM jó kapcsolatot kialakítani.

Az 1958-as választás alkalmával Hollós Ervin a BM II/5. Osztály vezetője javaslatot tett az ÁEH számára. „A választások zavartalan lefolyása érdekében figyelembe véve az állam és az egyházi vezetők között jelenleg kialakult jó kapcsolatot, olyan intézkedéseket kívánt a BM II/5. Osztály fogantatni, melyek ezt a viszonyt nem zavarják, ugyanakkor háttérbe tudják szorítani a római katolikus egyházon belül meglévő re-

442 MNL OL XIX-B-1-x, 10-2/17/1957.

443 MNL OL XIX-B-1-x, 10-2/17/1957.

444 MNL OL M–KS 288. f. 5. cs. 82. ó. e.; valamint MNL OL M–KS 288. f. 5. cs. 87. ó. e.

445 ÁBTL 3.1.5. O-13405/3-a 97-139.

akciós papokat anélkül, hogy a választásokra, a tömegek hangulatára negatív hatással lenne.

Ennek érdekében az alábbi intézkedéseket tervezték végrehajtani:

- 1./ Az általunk ismert reakciós papokat megyénként feldolgozás alá vonják, a rájuk vonatkozó anyagokat összegyűjtik és javaslatot tesznek az Egyháziügyi Hivatal felé ezen személyek figyelmeztetésére.
Az Egyháziügyi Hivatal a BM II/5. által elkészített névsor alapján közli az illetékes püspökökkel, hogy az egyházmegye területén kik azok a papok, akik a választás menetét zavarják. Az Egyháziügyi Hivatal felkéri a püspököket ezen személyek figyelmeztetésére.
- 2./ Ennek végrehajtása után figyelemmel kísérik a püspöki figyelmeztetések hatását, amennyiben ez nem vezet eredményre, úgy az illetékes megyei főosztályok a kijelölt személyeket rendőri figyelmeztetésben részesítik.
- 3./ Amennyiben a fenti intézkedések nem vezetnek eredményre, úgy a már figyelmeztetett személyekkel szemben – figyelembe véve tevékenységük fokát – adminisztratív intézkedéseket foganatosítanak.
  - a./ áthelyeztetés
  - b./ kongruamegvonás
- 4./ Az adminisztratív intézkedések esetén az illetékes megyében lévő rendőri szerv és egyháziügyi megbízott tájékoztatja a helyi pártszervezetet, hogy miért vált szükségessé az adminisztratív intézkedés végrehajtása.⁴⁴⁶

Az egyházak elleni akciókhoz az MSZMP KB Politikai Bizottsága 1960. június 21-i ülése adott újabb irányelvet.⁴⁴⁷ Ekkor a pártvezetés a „belső ellenséges erők” helyzetéről és tevékenységéről tanácskozott. Az ülésen részt vett a BM illetékes osztályvezetője Hollós Ervin is. A Politikai Bizottság által elfogadott határozat harmadik pontja átfogó utasításokat adott a politikai rendőrség számára. Legfontosabb feladatként az illegális hierarchia⁴⁴⁸, a szerzetesrendi élet és az egyházak külföldi kapcsolatainak felfedését, dokumentálását határozták meg.⁴⁴⁹ Leszögezték, hogy a határozat realizálását csak alapos előkészületek után lehet végrehajtani. Ugyanakkor utasítást adtak a különböző egyházi csoportok operatív eszközökkel történő bomlasztására. Ehhez elsődleges eszköznek tünt, hogy a püspöki kar adjon ki elítélő nyilatkozatot ezekkel kapcsolatban. A határozat egy három évtizedre meghatározó alapelvet is rögzített: „A BM szerveinek ebben a munkában az Állami Egyháziügyi Hivatallal együtt kell dolgoznia, hogy biz-

446 ÁBTL 3.1.5. O-13405/3-a 158-159.

447 MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 188. ó. e.

448 Erről lásd bővebben: Fejérdy 2010.

449 MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 188. ó. e.

tosítani tudják az adminisztratív intézkedések politikai előkészítését és kihasználását, az egyház erőinek gyengítését, belső ellentétek fejlesztését.⁴⁵⁰

Az ÁEH és a BM együttműködése

Az ÁEH és a BM kapcsolatát az 1951-1956 közötti időszakra vonatkozóan nehezebb rekonstruálni, kevesebb forrásanyag áll a rendelkezésünkre, mint az 1956 utáni korszakra, a Kádár-rendszer idejére. Mindkét szerv kölcsönösen informálta, ellátta a másikat hasznos, vagy fontosnak vélt információval. 1957 és 1960 között időszakra vonatkozóan elvéve maradt fenn egy-egy jelentés, amelyben a BM tájékoztatta az ÁEH-t. Az ÁEH TÜK iratai között 1961-től külön tétel alatt irattározták a BM egyházakkal kapcsolatos jelentéseit.⁴⁵¹

Olt Károly ÁEH elnök 1961. július 13-án Galambos József⁴⁵² rendőr ezredes, belügyminiszter-helyettesnek írt leveléből⁴⁵³ tudjuk, hogy 1961 előtt a BM által az ÁEH-nak megküldött egyházpolitikai jelentéseket az ÁEH megőrizte. Ezen levél mellékleteként Olt Károly 16 db. jelentést⁴⁵⁴ küldött vissza a BM-nek, mert elolvasás után sokkal jobbnak látta, ha azok visszakérülnek a BM-hez. Tájékoztatta a belügyminiszter-helyettest, hogy a jövőben ezt a gyakorlatot kívánja bevezetni, hogy az ilyenfajta BM egyházpolitikai jelentések kerüljenek vissza a BM-hez.⁴⁵⁵ Prantner József⁴⁵⁶ 1961-es elnöki

450 MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 188. ó. e. 51.

451 MNL OL XIX-A-21-d 0041 1961. (13. d.); 1963-tól a 0037-es tételszám alatt található.

452 Galambos József (Bécs, 1921. október 9. – 1979. július 31.) vasesztergályos, 1945-től a MADISZ Pest-Pilis-Solt-Kiskun megyei titkára, 1948-1956 között az MDP KV Párt és Tömegszervezetek Osztályának munkatársa. 1957. január 01. – 1957. május 03. között a BM II. Főosztály, ezt követően 1958. február 13-ig a Politikai Nyomozó Főosztály főosztályvezető-helyettese. Főosztályvezető ugyanitt 1958. február 13. – 1961. között. Belügyminiszter-helyettes 1961-1962 között. A BM III. Főcsoportfőnökség főcsoportfőnöke és egyben miniszterhelyettes 1962-1964 között, 1964-1966 között a miniszter első helyettese, 1966-1973 között személyügyi miniszterhelyettes. Életről lásd bővebben MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 24. ó. e.; 394. ó. e.; ÁBTL 2.8.1. 8711. Az életrajzát lásd Tabajdi-Ungváry 2008. 109-110. ÁBTL Archontológia: https://www.abtl.hu/archontologia/f?p=108:5:3357992032411577::NO::P5_PRS_ID:950138 (Utolsó letöltés 2010. augusztus 31.)

453 MNL OL XIX-A-21-d 0041-1/1961. (13. d.)

454 A jelentések tárgya nem ismert, csak az iktatószámuk és a keletkezés dátuma. 1./ 65-3310/3. 1958. szeptember 24.; 2./ – 1959. október 14.; 3./ G.1823/59. 1959. október 20.; 4./ G.1880/59. 1959. október 29.; 5./ 77-3/2207. 1959. december 11.; 6./ 60-189/60. 1960. február 1.; 7./ 60-138-16. 1960. február 24.; 8./ 60-708/60. 1960. április 9.; 9./ 60-1001. 1960. május 24.; 10./ 60-6/124-1. 1960. szeptember 7.; 11./ 60-6/124-2. 1960. szeptember 7.; 12./ 65-6912/60. 1960. november 18.; 13./ 60-11-30/61. 1961. január 24.; 14./ 60-207/61. 1961. február 14.; 15./ 60-425/61. 1961. március 15.; 16./ 65-1312/40. dátum nélkül.

455 MNL OL XIX-A-21-d 0041-1/1961. (13. d.)

456 Prantner József (Szekszárd, 1911. június 1. – Budapest, 1975. szeptember 21.) 1945 előtt a vasútnál, építkezéseken földmunkásként dolgozott. 1933-tól munkásmozgalmi tevékenységéért többször

kinevezése után először folytatta elődje Olt Károly gyakorlatát. 1961. november 14-én küldte meg Németi József rendőr ezredes⁴⁵⁷ a püspökkari konferenciáról készült jelentést betekintés végett Prantner Józsefnek.⁴⁵⁸ Németi kérte, hogy Prantner elolvasás után küldje vissza az anyagot. Az ÁEH elnöke ezt 1962. február 13-án meg is tette.⁴⁵⁹ Ugyanezt az eljárását alkalmazták 1962. márciusában. Németi József rendőr ezredes, a BM II. Főosztály vezetője 1962. március 20-án megküldte Prantner József ÁEH elnöknek a Püspöki Kar 1962. március 13-i konferenciájáról készült 60-679/1962. számú tájékoztató jelentést,⁴⁶⁰ amelyet Prantner József 1962. március 31-én küldött vissza Németi Józsefnek.⁴⁶¹

Az ÁEH és a BM közti levélváltások, anyagküldések a legmagasabb szinten, az ÁEH részéről legtöbbször Prantner József elnök, vagy Miklós Imre elnök-helyettes, a BM részéről Galambos József miniszter-helyettes, Földes László a belügyminiszter első helyettese, Rácz Sándor miniszterhelyettes, Baranyai György főcsoportfőnök-helyettes és 1963-as kinevezése után Benkei András belügyminiszter között zajlottak. Ha egy-egy egyházi személlyel, vagy csoporttal kapcsolatban a Belügyminisztérium munkatársai olyan információkkal rendelkeztek, melyből vizsgálati eljárás lett, akkor Köteles István⁴⁶² küldte meg az eljárás során napvilágra került információkat.⁴⁶³

A jelentések legtöbbször a Belügyminisztérium fejlécével, néha iktatószámával voltak ellátva, szinte mindig aláírás nélkül kerültek az ÁEH-ba. Ritkább esetben az

---

letartóztatták és elítélték. 1945-től 1951-ig Szekszárdon különböző párttisztviselőket töltött be. 1951-ben Budapestre került és az Állami Egyházi Hivatalban alosztályvezetőként működött 1955-ig. Közben az Eötvös Loránd Tudományegyetem levelező tagozatának történelem szakos hallgatója volt (1952–57). 1955-ben az Országos Béketanácsban a papi békemozgalom titkára lett. 1956–1961 között az MSZMP Tolna megyei Végrehajtó Bizottságának első titkára. 1961-től 1971-ig, nyugdíjazásáig az Állami Egyházi Hivatal elnöke, 1968–1971 között államtitkári rangban.

457 Németi József (Debrecen, 1923. április 1. – 1991.) szücs segéd. 1946-1948 között az MKP Bihar megyei Bizottságának, 1949-ben az MDP Bács-Kiskun Megyei Bizottságának titkára. A t BM II. Főosztályon 1959-1961 között főosztályvezető-helyettes, 1961-1962 között főosztályvezető. BM III. Főcsoportfőnökség főcsoportfőnök-helyettese 1962-1964 között, 1964-1970 között miniszterhelyettes. ÁBTL 2.8.1. 4125. ÁBTL Archontológia:

https://www.abtl.hu/archontologia/f?p=108:5:3357992032411577::NO::P5_PRS_ID:23162 (Utolsó letöltés 2010. augusztus 31.)

458 MNL OL XIX-A-21-d 0041-2/1961. (13. d.) Az átiraton a 60-2290/61 iktatószám szerepel.

459 MNL OL XIX-A-21-d 0041-2/1961. (13. d.)

460 MNL OL XIX-A-21-d 0035/1962. (17. d.)

461 MNL OL XIX-A-21-d 0035/1962. (17. d.)

462 Köteles István (Nagyszénás, 1927. május 3. –) mezőgazdasági idénymunkás. Pártmunkás 1952-1956 között az MDP Központ Agitációs és Propaganda Osztályon, 1957-1962 között az MSZMP Agitációs és Propaganda Osztályon. A BM III/III-1. osztály (vizsgálati) vezetője volt 1962-1964 között. ÁBTL 2.8.1. 3163. ÁBTL Archontológia:

https://www.abtl.hu/archontologia/f?p=108:5:1923379217188720::NO::P5_PRS_ID:21165 (Utolsó letöltés 2010. augusztus 31.)

463 MNL OL XIX-A-21-d 0037-10/1964. (26. d.); MOL XIX-A-21-d 0037-11/1964. (26. d.)

ÁEH is küldött és kért a BM-től anyagot. Jól mutatja ezt Miklós Imre elnök-helyettes 1963. július 12-én kelt levele Geréb Sándor⁴⁶⁴ osztályvezetőnek, melyben tájékoztatást adott arról, hogy az ÁEH egyházpolitikai szempontból tanulmányozza Dudás Miklós hajdúdorogi görög katolikus püspök személyét és kérte Geréb Sándort, hogy állítsanak össze Dudás püspökről részletes összefoglaló anyagot.⁴⁶⁵

1966-ig a „klerikális reakció” magyarországi tevékenységéről, a Püspöki Kar üléseiről, egyes vizsgálati eljárásokról és a II. Vatikáni Zsinat ülészekairől, eseményeiről született jelentések jutottak el az ÁEH-ba. 1967-től kezdődően kifejezetten külföldi, különösen vatikáni ügyekben született jelentések kerültek az ÁEH birtokába. Ezen belügyminisztériumi jelentéseket Rácz Sándor belügyminiszter-helyettes küldte meg Prantner Józsefnek.

Az ÁEH munkájáról 1967. decemberében készült jelentés a BM-mel kapcsolatban a következőket emeli ki: „Jó munkakapcsolatot létesítettünk a Belügyminisztériummal, a Külügyminisztériummal, a Művelődésügyi Minisztériummal is. A Belügyminisztérium és a köztünk lévő kapcsolatban helyesen tisztázódott a politikai és adminisztratív módszerek megfelelő egysége és hogy meghatározó szerepe a párt egyházpolitikájának van, amit a hivatalnak és a Belügyminisztériumnak egyaránt szolgálni kell.

Jó módszernek bizonyult, hogy a Belügyminisztérium illetékes munkatársai a hivataltól rendszeres egyházpolitikai tájékoztatót kapnak és hogy az egyes BM munkatársakat is bevonjuk a hivatal elvi-politikai munkájának kidolgozásában.”⁴⁶⁶

A megállapítás utal az ÁEH és a BM ellentétére és arra, hogy lassan, a megelőző néhány év alatt a két szerv között egy együttműködés, együtt munkálkodás alakult ki.

Ezt az együttműködést még gyümölcsözőbbé tette, hogy a BM III/I. Csoportfőnökség 1968. novemberében felállította az ÁEH-ban a „Világosság” fedőnevű belső rezidentúrát.⁴⁶⁷ A BM hírszerző szerve tehát egy rezidentúrát, azaz állambiztonsági tisztekből álló, meghatározott állambiztonsági – operatív – feladatok ellátására felkészített, konspirált szervezeti formát⁴⁶⁸ hozott létre belföldön az Állami Egyházi

---

464 Geréb Sándor (Pásztó, 1927. február 1. –) autószerelő segéd, MADISZ és MDP pártmunkás. 1957 januártól operatív beosztott a BM ORFK II/III. Osztályon, 1957-1958 között csoportvezető BM II/5-e alosztály, 1959-1962 között osztályvezető-helyettes BM II/5 Osztály, 1962-1966 között a BM III/III-2. Osztály vezetője, majd 1966-1971 között a BM III/III-1. Osztály vezetője. 1971-1984 között a BM III/III Csoportfőnökségen csoportfőnök-helyettes. Életéről lásd bővebben MOL M-KS 288. f. 5. cs. 394. ö. e.; ÁBTL 2.8.1. 9929. Az életrajzát lásd Tabajdi-Ungváry 2008. 117-118.; Tabajdi, 2009. ÁBTL Archontológia:

https://www.abtl.hu/archontologia/f?p=108:5:1923379217188720::NO::P5_PRS_ID:954526 (Utolsó letöltés 2010. augusztus 31.)

465 MNL OL XIX-A-21-d 0037-13/1963.

466 MNL OL XIX-A-21-d 002a-5/a/1967. 10. (37. d.)

467 Szabó–Soós 2006.

468 ÁBTL A-3036. Állambiztonsági értelmező kézikönyv. Szerk.: Gergely Attila rendőr alezredes. BM Könyvkiadó, Budapest, 1980.

Hivatal fedése alatt. Mivel az ÁEH „jogköre” csak a hatvanas évek elején egészült ki az egyházak nemzetközi kapcsolatainak – a Magyar Népköztársaság külpolitikai érdekeit szem előtt tartó – irányításával, szükséges volt a Hivatal szervezetét is átalakítani, hogy alkalmassá váljon a hírszerzőtiszték befogadására. Az ÁEH-ba telepített hírszerzőtisztéktől azt várták, hogy a magyar papságtól minél több információt szerezzenek be a Vatikán külpolitikájáról, valamint gyűjtsék össze a célobjektumokba tervezett behatolási feltételek bővítéséhez szükséges ismeretanyagot. Az ÁEH-t felhasználva akarták szélesíteni a magyar papság körében a kutató, tanulmányozó munkát, amelynek iránya a Vatikán, a papi emigráció és a protestáns világszervezetek felé mutatott. Öt vaskos dosszié, mintegy 2000 oldal maradt fenn a „Világosság” rezidentúra működése nyomán.⁴⁶⁹ Az iratok számos fontos, nyilván a hírszerzés számára is nélkülözhetetlen jelentést, értékelést, jellemzést stb. tartalmaznak. Ennek ellenére az ÁEH-ba telepített hírszerzőtiszték munkája mégsem lehetett teljesen eredményes. Nyolc évvel a szervezés megkezdését követően, 1976. április 27-én a III/I–4. osztály⁴⁷⁰ vezetőjéhez a következő javaslat érkezett: „Tekintettel arra, hogy az 1968-ban szervezett „Világosság” belső rezidentúra megszűnt, javaslom az OL–21/68. sz. Rezidentúra Levelezési dosszié I–IV. kötetét irattárba helyezni.”⁴⁷¹ Az osztályvezető a javaslattal egyetértett, a dossziék lezárultak és irattárba kerültek. A levelezési dossziék tartalma is megerősíti, hogy a rezidentúra csak legfeljebb két évig működött, ugyanis a lerakott iratok kizárólag 1969–1971 között keletkeztek, az utolsók 1971 decemberében. Azután már csak az 1976-os javaslat következik a dossziék irattárba kerüléséről. Nehezen magyarázható meg, hogy mi lehetett a rezidentúra megszűnésének az oka. A jelentések tényleg fontosak, igaz nem fontosabbak, mint az ÁEH irattárában fennmaradt anyagok. Talán éppen az volt a felszámolás oka, hogy a hírszerzőtiszték sem tudtak mélyebbre hatolni a célobjektumokban, mint az ÁEH munkatársai.

Az ÁEH vezetőinek, munkatársainak kapcsolata a BM-mel

Az ÁEH elnökének feladata volt, hogy az egyházpolitikai kérdésekben a társhatóságok (minisztériumok és főhatóságok) vezetőivel érintkezést tartson fenn. Az ÁEH vezetői közül eddig egyedül Varga Józsefről,⁴⁷² aki 1952 és 1956 között elnök-helyettes-

ként tevékenykedett a Hivatalban, derült ki hogy később a BM munkatársa lett. Elnök-helyettesi tevékenysége során is ismert volt jó belüleges kapcsolatairól. A többi elnök, elnök-helyettes esetleges BM-es munkájáról nem tudunk. Azonban a BM-hez való viszony, a BM-mel való kapcsolat minden egyes vezetőnél külön kiemelendő.

Horváth János

Horváth János 1951-től az ÁEH elnök-helyettese, majd 1952-1959 között elnöke volt. Az 1956 utáni nehéz években, a Művelődési Minisztériumba történt betagozódás alatt is ő vezette a Hivatalt. 1959. június 2-től amikor az ÁEH újra önállóvá vált, Horváth Jánost leváltották. Leváltása sokakat meglepett, így volt ezzel Brezanóczy Pál egri apostoli kormányzó, aki, mint „Kékes Pál” fedőnevű ügynök 1959. június 23-án a Püspöki Kar június 17-i üléséről készített jelentést, melyet tartótisztje Földes György rendőr főhadnagy, a BM II/3-C. Alosztály munkatársa vett.⁴⁷³ A jelentés végén található két oldalas megjegyzésből, melyet valószínűleg a tartótiszt írt, több nagyon fontos információhoz juthatunk, ami az ÁEH és a BM együttműködésének színtereit mutatja. „Kékes” fn. ügynökkel a találkozó a II/5 osztály konspirált villájában lett lefolytatva. [...] A találkozó során felvetette, hogy Horváth János elvtárs leváltása az Egyházügyi Hivatal elnöki funkciójából őt rendkívül váratlanul érte és személyileg sajnálja, mivel előttünk is köztudomású, hogy vele őszinte, baráti, hazafias kapcsolatot tartott fenn. Felvetette továbbá, hogy mivel Horváth Jánoson keresztül került velünk is kapcsolatba, mi az ő további magatartási vonala az Egyházügyi Hivatal jelenlegi elnökével szemben. Az új elnök ismeri-e ő és a magyar állambiztonsági szervekkel lévő relációját.⁴⁷⁴ A találkozó során elmondták „Kékesnek”, hogy a jövőben az ÁEH a találkozók megszervezéséből ki lesz iktatva, ugyanis eddig a „Kékessel” való találkozókra Horváth János útján került sor.⁴⁷⁵ Horváth Jánoson keresztül került Brezanóczy Pál a BM-mel kapcsolatba és az ÁEH a találkozók megszervezésében tevékenyen részt vett. Ez az ÁEH és a BM, de legalább Horváth János és a BM szoros együttműködését mutatja.

2.8.2.2. D–180 Varga József.)

469 ÁBTL 3.2.6. O–8–69; O–8–70/1; O–8–70/2; O–8–70/3; O–8–70/4. „Világosság” rezidentúra dosszié.

470 A III/I. Csoportfőnökség a BM hírszerző szerve volt, a 4. Osztály a Vatikán és a cionista szervezetek elleni hírszerzés, papi emigráció területén tevékenykedett.

471 ÁBTL 3.2.6. O–8–70/4. 47.

472 Varga József személyzeti osztályvezető, 1952–1956 között az ÁEH elnök-helyettese. 1956-ban leváltották. Ezt követően a BM III/II. SzT. tisztjeként dolgozott. (ÁBTL 2.8.2.2. 372. Varga József; ÁBTL

473 ÁBTL 3.1.5. O–13405/3-b. 326-332.p. Hálózati jelentés, Budapest, 1959. július 22. Adta: „Kékes”; Vette: Földes György rendőr főhadnagy; Idő: 1959. június 23.; Tárgy: 1959. június 17-én tartott püspökkari konferencia. Brezanóczy Pál beszervezésének pontos körülményei nem ismertek, B és M dossziéja nem maradt fenn. „Kékes” fedőnevű ügynöki jelentései azonban több dossziéből ismertek.

474 ÁBTL 3.1.5. O–13405/3-b. 330-331.

475 ÁBTL 3.1.5. O–13405/3-b. 331.

Olt Károly

Olt Károly két évig 1959–1961 között állt az ÁEH élén. Kivülről érkezett, hiszen a Párt nem volt megelégedve Horváth János munkájával. Olt Károly nem igazán értett az egyházpolitikához, inkább az ismét önállóvá váló Hivatal megszervezése, beindítása volt a feladata. Jól mutatja ezt átírata Galambos József rendőr ezredesnek, melyben így ír: „Legutóbb a Belügyminisztérium betekintésre megküldte egyik egyházpolitikai jelentését, amelyet elolvasás után vissza is származtattam az elvtársaknak.

A korábbi gyakorlat nem ez volt, és számos olyan tájékoztató jelentés birtokában vagyunk, amelyek elolvasása után sokkal helyesebb, ha visszakerülnek a Belügyminisztériumhoz. Éppen ezért ezeket az anyagokat mellékeltem visszaküldöm és a jövőben azt a gyakorlatot kívánom bevezetni, hogy az ilyenfajta tájékoztató jelentések mindenkor visszakerüljenek a BM-hez. (1961. július 13.)⁴⁷⁶ A Horváth János által kialakított már-már baráti, de mindenképpen megfelelő munkaviszony Olt Károly értelmezésében mást jelentett. Ő még a BM jelentéseket is visszaküldte. Ugyanígy járt el elnöksége első idejében Prantner József is.

Prantner József

Prantner József egy évtizedig 1961–1971 között állt az ÁEH élén. 1956-tól az MSZMP Tolna megyei pártbizottságának volt első titkára. Először – 1962. február 13. – ő is Olt Károlyhoz hasonlóan visszaküldte Németi József rendőr ezredesnek a püspökari konferenciáról szóló jelentést⁴⁷⁷, majd az első időszak után az ÁEH megtartotta ezeket a BM által küldött anyagokat, amit jól mutat, hogy a BM jelentéseit 1961-től külön tétel alatt irattározták az ÁEH TŰK iratai között. Rengeteg dokumentumot küldött meg a BM az ÁEH-nak, amiket felhasználtak a napi egyházpolitika intézése során, azonban a legtöbb esetben ezeket az anyagokat az ÁEH visszaszármaztatta a BM-nek. A Püspöki kar üléseiről a 60-as, 70-es években is készített feljegyzést a BM, amit minden esetben megküldött az ÁEH-nak.

Miklós Imre

Miklós Imre 1971-től töltötte be az ÁEH elnöki tisztét. Ugyan a vele készített interjúban azt mondta, hogy semmilyen BM-es kapcsolatról nem tudott, azonban az ÁEH

476 MNL OL XIX-A-21-d 0041/1961 (13. d.)

477 MNL OL XIX-A-21-d 0041/1961 (13. d.)

országos értekezletein Hollós Ervin és Geréb Sándor többször meghívott vendégként részt vett, nehezen képzelhető el, hogy az ÁEH elnökhelyettese ne tudta volna, hogy kik a meghívottak. Érdekes családi beszélgetések lehettek a '70-es, '80-as években, amikor összegyűlt a tágabb család, hiszen Miklós Imre lánya Vágó Jánosné Miklós Ilona a BM III/V.⁴⁷⁸, férje Vágó János a BM III/III-as főcsoportfőnökségénél szolgált.⁴⁷⁹

Állami Egyházügyi Hivatal munkatársai, akik kapcsolatba kerültek a Belügyminisztériummal

Közel háromszáz ember állt alkalmazásban 1951 és 1989 között az ÁEH-ban. Még teljes névsorral sem rendelkezünk arról, hogy kik dolgoztak ott, arról pedig különösen nem tudunk teljes képet adni, hogy kiknek lehetett BM-es munkaviszonya is. Az eddig feltárt nevek csak jelzik, hogy érdekes kutatókérdés az ÁEH munkatársainak BM-es kapcsolata.

Az eddig feltárt és ismerté vált személyek:

„Könyves Dániel” fedőnevű informátor, rezidens az a Prazsák Mihály volt, aki 1956 előtt T-lakás tulajdonosként került kapcsolatba a BM-mel, majd az ÁEH Veszprém, illetve Vas megyei egyházügyi előadója volt.⁴⁸⁰

Kodela Józsefet, aki 1951. november 16. és 1965. szeptember 30. között volt a megyei tanács egyházügyi megbízottja Zala megyében, „Kökény” fedőnéven szervezték be informátornak.⁴⁸¹

A következő ÁEH munkatársak⁴⁸² – központi és megyei egyházügyi előadók – voltak a BM munkatársai, III/III tisztje az ÁEH-ban beöltött munkájuk előtt, után, vagy éppen alatt: Banadics Ferenc⁴⁸³, Baráth Gusztáv⁴⁸⁴, Győri Vilmos⁴⁸⁵, Kolozsvári

478 ÁBTL 2.8.1. 003/799/1977.09.15. BM parancs. ÁBTL Archontológia. https://www.abtl.hu/archontologia/f?p=108:5:3087466063153707::NO::P5_PRS_ID:1092918

479 ÁBTL 2.8.1. BM Központi fogyatéék 14790. Vágó János.

480 ÁBTL 3.1.1. B-80150 „Könyves Dániel”.

481 ÁBTL 3.1.1. B-87794 „Kökény”.

482 A kimutatás nem teljes, eddig ezekről a dolgozókról került elő információ arra vonatkozóan, hogy ÁEH-ban eltöltött időszaka előtt, alatt vagy után dolgozott a Belügyminisztérium kötelékében.

483 ÁBTL 2.8.1. BM Központi fogyatéék 6682. Banadics Ferenc.

484 ÁBTL 2.8.1. BM Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei fogyatéék 1596. Baráth Gusztáv.

485 ÁBTL 2.8.1. BM Központi fogyatéék 1812. Győri Vilmos.

Ferenc⁴⁸⁶, Lóránt Vilmos⁴⁸⁷, Nagy Károly⁴⁸⁸, Polyák István⁴⁸⁹, Sarus Sándor⁴⁹⁰, Szalva János⁴⁹¹, Szeifert József⁴⁹², Turai István⁴⁹³.

A „Világosság” rezidentúra tagjaként a következő BM tisztek dolgoztak az ÁEH-ban,⁴⁹⁴ mint fedőszervben: Horváth Sándor⁴⁹⁵, Orosz József⁴⁹⁶, Pozsonyi László⁴⁹⁷, Stökl József⁴⁹⁸.

A BM által készített jelentések felhasználása, sorsa az ÁEH-ban

Az ÁEH és a BM együttműködése, a munkatársak közös fellépése után néhány konkrét eset, illetve ügy leírásával kívánom a két szerv közös munkáját bemutatni. Az egyházakkal, felekezetekkel kapcsolatban a Belügyminisztérium munkatársai előszeretettel alkalmazták a következő technikákat: I.) őrizetbe vétel, rendőri felügyelet; II.) egyházfegyelmi eljárás elérése; III.) egyházi személyek áthelyeztetése; IV.) ügynöki munka. Az ötvenes évek második felében, a hatvanas években ezen technikák megvalósításában, gyakorlati kivitelezésében az ÁEH és a BM együtt dolgozott.

I.) Őrizetbe vétel, rendőri felügyelet.

1. Letartóztatások.

1957 márciusától folyamatosan tartóztattak le, helyeztek rendőri felügyelet alá egyházi személyeket. Az 1956-os forradalmi események után kiszélesített megtorló és preventív intézkedéseket foganasítottak a római katolikus klerikális reakció ellen. Ennek során országosan 18 fő elítéltet visszaszállítottak a börtönbe, 40 főt „ellenforradalmi”

események miatt vettek őrizetbe, 26 főt internáltak, 78 főt preventív őrizetbe vettek, 31 főt egyéb tevékenység miatt tartóztattak le, 34 főt rendőri felügyelet alá helyeztek.⁴⁹⁹

Az 1956 utáni letartóztatások részben a forradalom előtt börtönben lévő személyek ismételt büntetését, részben a forradalom alatti és utáni magatartásért való megtorlást eredményezte. Az 1961-es év Magyarországon az egyházak, különösképpen a katolikus egyház helyzetében óriási változást hozott. A Párt által megfogalmazott, a BM és az ÁEH által végrehajtandó fő feladat az volt, hogy csapást mérjenek az „egyházi reakció szervezkedő elemeire”. Ez a terv az 1961-es letartóztatási-, majd per-hullámban öltött testet. 1961. február 5-éről 6-ára virradó éjszaka több száz egyházi és világi személyt tartóztattak le országszerte. Az év végére az ÁEH javaslatot készített a katolikus szervezkedésben résztvevő papi személyek egyházi felelősségre vonására. Az 1961. februári letartóztatási sorozat, vizsgálati eljárások és bírósági ítéletek után az ÁEH 1961. november 8-án készített el egy javaslatot „a katolikus szervezkedésben és homoszekszuális (Sic!) bűncselekmények elkövetésében résztvevő papi személyek felelősségre vonására”.⁵⁰⁰ Az egyházi felelősségre vonást az ÁEH 3 pontban határozta meg:

a./ az egyházi vezetés realizálja az 1961. márciusában e tárgyban kiadott körlevelet.⁵⁰¹

b./ Az egyházi reakció államellenes és erkölcstelen cselekményeivel szemben ne az állam, hanem a püspökök és más ordináriusok lépjenek fel.

c./ Az egyházi felelősségre vonást elsősorban politikai eszközökkel kell elérni, hogy az ne okozzon sem nemzetközi, sem belpolitikai szempontból komolyabb zavarokat.⁵⁰²

Az akció keretében 50 római katolikus papi személy felelősségre vonását kívánták elérni a püspököknél. Az ÁEH jelentése rendelkezett arról, hogy az akciót az ÁEH a BM-mel koordinálva hajtja végre.⁵⁰³ Az egyházfegyelmi intézkedésekre a javaslatot a Belügyminisztérium tette meg. 1961. december 11-én kelt a kimutatás arról az 50 egyházi személyről, akikkel szemben a püspököktől intézkedést vártak. A papok személyi anyagát a BM átadta az ÁEH-nak, az átvételt Prantner József és Hollós Ervin aláírásával igazolta.⁵⁰⁴ A papok egyházi felelősségre vonásáról, a püspökök eljárásáról az ÁEH 1962. március 27-én kelt jelentése számolt be.⁵⁰⁵

486 ÁBTL 2.8.1. BM Központi fogyatéék 2900. Kolozsvári Ferenc.

487 ÁBTL 2.8.1. BM Pest megyei fogyatéék H/P-23. Lóránt Vilmos.

488 ÁBTL 2.8.1. BM Központi fogyatéék 3983. Nagy Károly.

489 ÁBTL 2.8.1. BM Pest megyei fogyatéék H-2158. Polyák István.

490 ÁBTL 2.8.1. BM Központi fogyatéék 4790. Sarus Sándor.

491 ÁBTL 2.8.1. BM Központi fogyatéék 7087. Szalva János.

492 ÁBTL 2.8.1. BM Központi fogyatéék 5354. Szeifert József.

493 ÁBTL 2.8.1. BM Központi fogyatéék 5904. Turai István.

494 Ld. Bővebben: Szabó–Soós 2006.

495 ÁBTL 2.8.1. BM Központi fogyatéék 17281. Horváth Sándor.

496 ÁBTL 2.8.2.1. 309. Orosz József.

497 Személyi fogyatéeki anyaga nem került elő, azonban BM állományú munkatársként, a Világosság rezidentúra tagjaként került az ÁEH-ba. „Vértesi” fedőnevű hírszerző tiszt volt.

498 Személyi fogyatéeki anyaga nem került elő, azonban BM állományú munkatársként, a Világosság rezidentúra tagjaként került az ÁEH-ba. „Zentai” fedőnevű hírszerző tiszt volt.

499 ÁBTL 3.1.5. O–13405/2. d. 279-286.p. Jelentés, Budapest, 1957. július 10. II/5-c. alosztály Berényi István rendőr százados, alosztályvezető.

500 MNL OL XIX-A-21-d 0059-1/1961.

501 A Magyar Katolikus Püspöki Kar 1961. márciusában kiadott körlevelében elhatárolta magát az államellenes szervezkedésben résztvevő papoktól. Elítélte magatartásukat és egyházfegyelmi eljárást helyezett kilátásba velük szemben. Balogh, 2008.

502 MNL OL XIX-A-21-d 0059-1/1961.

503 MNL OL XIX-A-21-d 0059-1/1961.

504 MNL OL XIX-A-21-d 0059-1/1961.

505 MNL OL XIX-A-21-d 002-1/1962.

2. Hamvas Endre püspök kérése az ÁEH felé Koós Antal segédlelkész rendőri felügyeletének megszüntetése miatt.

Az ÁEH és a BM kapcsolatrendszerében, a hatáskörök elkülönítésében nem mindig tartották be az előírásokat, összekeveredtek a jogkörök. Érdekes példa erre Hamvas Endre 1959. májusi kérelme, melyben a csanádi püspök Horváth Jánoshoz a Művelődési Minisztérium Egyházügyi Hivatalának elnökéhez fordult Koós Antal⁵⁰⁶ tótkomlósi segédlelkész rendőrhatósági felügyeletének megszüntetése miatt. A rendőrhatósági felügyelet nevében benne van, hogy ez a Belügyminisztérium és nem az ÁEH hatásköre volt. Hamvas Endre, aki ekkor a Magyar Katolikus Püspöki Kar elnöki tisztét is betöltötte, jó kapcsolatot ápolt Horváth János elnökkel, ezért úgy érezte, hogy egyházmegyéje papjának ügyében az ÁEH-hoz fordulhat. Horváth János 1959. május 7-én kelt levelében továbbította Hamvas Endre kérelmét Biszku Béla⁵⁰⁷ belügyminiszternek.⁵⁰⁸ A BM II/5. Osztály 1959. május 23-án készített javaslatot Koós Antal római katolikus pap ügyében. Az osztály javaslata értelmében figyelembe véve Hamvas Endre kérését nem látták indokoltnak a rendőri felügyelet további fenntartását. Javasolták az ORFK Igazságrendészeti Osztálya útján a rendőri felügyelet megszüntetni.⁵⁰⁹ 1959. június 22-én a BM Országos Rendőrfőkapitányság Igazgatásrendészeti Osztály 33821/3/1959. számú határozatával megszüntette Koós Antal rendőrhatósági felügyeletét.⁵¹⁰ Borgos Gyula rendőr ezredes, belügyminiszter titkárságvezető 1959. június 23-án kelt levelében tájékoztatta Olt Károlyt az ÁEH elnökét Koós Antal rendőrhatósági felügyeletének megszüntetéséről. Kérte az ÁEH elnökét, hogy tájékoztassa erről Hamvas Endre püspököt.⁵¹¹

506 Koós Antalt azért helyezték rendőrhatósági felügyelet alá, mert Tótkomlóson, ahol segédlelkész, hitoktató volt 1957. október 23-án Szilvási István tanuló röplapokat terjesztett az „ellenforradalom” évfordulóján. Szilvási kihallgatása során azt vallotta, hogy tagja a Koós féle ministráncsoportnak és tőle kapta a röpcédulát. Koós Antal kihallgatása során tagadta, hogy ő adta volna Szilvási Istvánnak a röpcédulát és más bizonyíték nem merült fel Koós Antal ellen, így eljárást nem tudtak ellene kezdeményezni, rendőrhatósági felügyelet alá helyezték. MNL OL XIX-B-1-ai 1-a-644/59. (7. d.)

507 Biszku Béla (Márok, 1921. szeptember 13. –) szerszámlakatos. 1949-1955 között az MDP KV Káderosztályának vezetője. 1957-1961 között belügyminiszter, 1961-1962 között miniszterelnök-helyettes, 1962-1978 között az MSZMP KB titkára.

508 MNL OL XIX-B-1-ai 1-a-644/59. (7. d.)

509 MNL OL XIX-B-1-ai 1-a-644/59. (7. d.) A BM II/5. osztály javaslatát Hollós Ervin rendőr alezredes, osztályvezető, Berényi István rendőr százados, alosztályvezető nevében Zsiga Ferenc alosztályvezető-helyettes írta alá.

510 MNL OL XIX-B-1-ai 1-a-644/59. (7. d.)

511 MNL OL XIX-B-1-ai 1-a-644/59. (7. d.)

II.) Egyházfegyelmi eljárás elérése.

1. A BM utasítására az ÁEH fellépése a pannonthalmi bencés gimnáziumban történt 1961. október 23-i megemlékezés miatt.

Pap János⁵¹² belügyminiszter 1962. február 21-én küldött levelet Prantner Józsefnek, az ÁEH elnökének, melyben tájékoztatta az ÁEH elnökét az 1961. október 23-án a pannonthalmi bencés gimnázium III/a. osztályában tartott megemlékezésről. A belügyminiszter kérte az ÁEH elnökét, hogy vizsgálják ki az ügyet és folytassanak eljárást.⁵¹³ Az ÁEH vezetősége megbízásából Bai László és Herling Jakab, valamint Szaló Sándor a Győr-Moson-Sopron megyei egyházügyi megbízott 1962. március 8-án és 9-én vizsgálatot folytatott Pannonthalmán a Bencés gimnáziumban. Megállapították, hogy Karsai Géza magyar-történelem szakos tanár óráján a III/a. osztály tanulói elénekelték a Himnuszt, majd a tanár buzdítására imádkoztak és néma felállással adóztak a forradalomban meghaltak emlékének. Erre az alkalomra a diákok szervezeten készültek. Az ÁEH jelentése szerint a történeletről tudott Legányi Norbert főapát és Vályi Hugó iskolaigazgató is, akiket Karsai Géza tanár tájékoztatott.⁵¹⁴ A pannonthalmi gimnáziumban történeletről készült jelentést Miklós Imre elnök-helyettes 1962. március 13-án küldte meg Geréb Sándornak, aki a szerzetesrendek elleni eljárások specialistája volt.⁵¹⁵ Hamvas Endre csanádi püspököt, a Magyar Katolikus Püspöki Kar elnökét 1962. március 23-án felkereste Csala László és Herling Jakab és tájékoztatták a pannonthalmi eseményekről. Ezt követően Hamvas Endre tájékoztatást kért Legányi Norbert pannonthalmi főapáttól, majd összehívta a püspökkari konferencia rendkívüli ülését 1962. március 29-ére, ahol határozatot hoztak, hogy a fegyelmi intézkedéseket hozza meg Legányi Norbert megtárgyalva az ÁEH-val, valamint felhívták a többi tanítórend főnökeit, igazgatóit és tanárait, hogy intézeteikben az állam és az egyház jóviszonyának szellemében tanítsanak és neveljenek.⁵¹⁶

512 Pap János (Kaposvár, 1925. december 23. – Budapest, 1994. február 22.) Technikusi szakképzettséget szerzett, majd 1952-1954-ben pártfőiskolát végzett. 1946-1949-es években az Ajkai Erőmű vegyésztechnikusa, 1956-ig az MDP Veszprém Megyei Bizottságának osztályvezetője. 1956-1961 között a Veszprém megyei pártbizottság első titkára. 1961-1963 között belügyminiszter. 1959-1985 között a KB tagjává választották. 1963-1965 között a minisztertanács elnökhelyettese.

513 MNL OL XIX-B-1-ai 1-a/179/1962. (16. d.); MNL OL XIX-A-21-d 0024-1/1962. (17. d.)

514 MNL OL XIX-A-21-d 0024-2/1962. (17. d.)

515 Tabajdi 2009. 104.

516 Hamvas Endre 50. P.K./1962. számú levele az ÁEH-nak. MNL OL XIX-A-21-d 0024-4/1962. Balogh 2008. 1101-1102.

III.) Egyházi személyek áthelyeztetése.

A BM egyházi személyek áthelyezését, elmozdítását többször kérte az ÁEH-tól, hogy érvényesíteni tudja elképzeléseit, akár beszerzések, akár már beszerezett egyházi személyek esetében. Ennek konkrét megvalósítására jó példa Berényi István rendőr százados 1958. január 2-i jelentése, melyben mint a BM II/5-c. alosztály vezetője beszámolt az 1957 folyamán az ÁEH-tól kért különböző egyházi személyekkel kapcsolatos intézkedésekről.⁵¹⁷ A jelentésben 6 egyházi személy áthelyezésének ügyét és a BM-mel való együttműködés lehetőségét írta le. Az eset azért is érdekes, mert meghatározó személyekről volt szó és jól látható az ÁEH és a BM együttműködése.

- 1./ Petróczy Sándor volt váci püspöki titkár, aki Pétery József váci püspök bizalmi emberének számított. 1953-tól „Pintér” fedőnéven ügynökként foglalkoztatta a BM. 1957 őszén saját kérésére Ceglédre helyezték, hogy mentesüljön az ügynöki munka alól. Ezt a BM az ÁEH-val együttműködve meg kívánta akadályozni, ami nem sikerült. Azonban „Pintér” ügynökként tovább tevékenykedett.
- 2./ Holl Béla lelkész, volt váci püspöki könyvtáros. A váci püspöki aulába való beszerzését tervezték, mert a II/5-c. alosztály munkatársai megfelelő erkölcsi kompromittáló adattal rendelkeztek vele kapcsolatban, azonban Felsőöldre helyezték.
- 3./ Fundéliusz Vilmos lelkész volt a zuglói plébánián. 1957. decemberében beszervezték, kérték helyben hagyását, amit az ÁEH teljesített.
- 4./ Semptey László a Központi Szeminárium vicerektora, az '50-es évek első felétől „Hívó” fedőnevű ügynökként foglalkoztatta a BM. Endrey Mihály püspök ki akarta tenni a Központi Szemináriumból, amit az ÁEH a BM kérésére megakadályozott.
- 5./ Gábris Grácián OFM az 1956-os forradalom alatt, mint a II. kerületi Forradalmi Bizottság tagja tevékenykedett, ezért 1957 tavaszán beszervezték. A rendvezetése el akarta mozdítani funkciójából, azonban ezt az ÁEH megakadályozta.
- 6./ Klempa Sándor veszprémi püspöki helynök, „László” fedőnéven a BM ügynöke volt. Badalik Bertalant 1957. nyarán a BM az ÁEH segítségével Hejcére helyezte házi őrizetbe, Klempából pedig az ÁEH segítségével püspöki irodáigazgató és helynök lett.⁵¹⁸

Ezt a 6 példát a BM emelte ki 1957-ből, ami mutatja a BM és az ÁEH együttműködését, és azt, hogy hogyan használta fel a BM az ÁEH-t a célja eléréséhez.

517 ÁBTL 3.1.5. O-13405/3-a. 9-10.

518 Ld. bővebben Soós 2005.; Soós 2007a.; Soós 2007b.

IV.) Ügynöki munka.

Az ügynöki munka meghatározó volt az állambiztonsági szervek belföldi, illetve külföldi hírszerző, információ gyűjtő tevékenységében. A BM pozicionálását, határozottságát, klasszikus belügyi stílusát jól mutatja egy 1958. áprilisi példa. Ennek az esetnek a bemutatása azért érdekes, mert meghatározó egyházi személyek feltérképezését segítette az 1958. áprilisában egyházi küldöttség moszkvai látogatása.⁵¹⁹ A Szovjetunió Minisztertanácsa mellett működő Egyházügyi Tanács meghívására a magyar kormány hozzájárulásával egy papi küldöttség utazott a Szovjetunióba két hetes időtartamra. Az utazás célja a Szovjetunió megismerése, személyes tapasztalatok gyűjtése volt. Az ÁEH állította össze az utazó egyházi személyek listáját. 14 fő a Katolikus egyház; 9 fő a Református egyház, 4 fő az Evangélikus egyház képviselőiben utazott Moszkvába.

A küldöttség vezetője Miklós Imre az ÁEH elnökhelyettese, kísérői Herling Jakab az Országos Béketanács titkára, Csala László az ÁEH munkatársa, országgyűlési képviselő. Herling Jakab korábban és később is dolgozott az ÁEH-ban, az 1957-1959 közötti időszakban, amikor fele létszámmal működött a Hivatal, akkor volt az Országos Béketanács titkára. Hollós Ervin a BM II/5. Osztály vezetője javaslatot tett, hogy Berényi István a BM II/5-c. alosztály vezetője is vegyen részt az utazáson. A javaslat szerint azért volt fontos Berényi István részvétele, mert a küldöttségben hét ügynök és két hivatalos kapcsolat volt, akikkel az utazás során rendszeresen kapcsolatot tudott tartani Berényi István, valamint figyelemmel kísérhette Brezanóczy Pált, akinek beszerzésének lehetőségével abban az évben foglalkoztak, és arra sor is kerítettek. Önmagában már az is furcsa lehetett, hogy ilyen komoly ellenőrzés, irányítás mellett utazott a delegáció, az azonban még érdekesebb, hogy Berényi István a Művelődésügyi Minisztérium titkárságának munkatársaként utazott a küldöttséggel, azaz fedésben, nem felfedve BM-es munkahelyét.⁵²⁰ Berényi István esetében Brezanóczy feltérképezésén túl kiemelte Hollós Ervin, a javaslat készítője, hogy lehetősége lenne Berényinek Miklós Imrével közösen foglalkozni Hamvas Endrével és több olyan magas egyházi személlyel, akiknek megnyerése fontos lenne. Valamint figyelemmel kísérhetné a küldöttség tagjainak mozgását, magatartását, tevékenységét, amihez segítséget nyújtanának a küldöttségben résztvevő hálózati személyek (7 db. – Horváth Richárd; Saád Béla (Kövér); Rozsáli Menyhért (Róbert); Kádár Imre; Czeglédi István; Varga Zsigmond; Grünvalszky Károly).⁵²¹

519 ÁBTL 3.1.5. O-13405/3-a. 48-50.

520 ÁBTL 3.1.5. O-13405/3-a. 49.

521 ÁBTL 3.1.5. O-13405/3-a. 48-50.

Berényi István tehát, mint a Művelődési Minisztérium titkárságának beosztottjaként vett részt az utazáson. Az utazásról jelentést írt 1958. május 22-én.⁵²² Berényi István és Miklós Imre utazott a protestáns csoporttal, Csala László és Herling Jakab a katolikkal.

Berényi István hatékonyan és eredményesen használta ki a moszkvai utat, mind Brezanóczy Pál beszerzése, mind az egyházi vezetők megpuhítása, megnyerése ügyében.

Összefoglalás

Az ÁEH a Minisztertanácsnak alárendelt önálló szerv volt, mely hatóság tevékenységének a Párt határozatai adtak útmutatást, azonban a 60-as évek elejéig saját problémáival, káder helyzetének nehézségeivel volt elfoglalva, ekkor az egyházpolitika, az egyházakkal való kapcsolat és a „klerikális reakció elleni harc” a BM kezében összpontosult.

A 60-as évek közepétől a nemzetközi helyzet, a II. Vatikáni Zsinat, a nemzetközi szervezetekkel való kapcsolattartás megváltoztatta az ÁEH helyzetét. Egy új, sokkal képzetesebb és a politikai munkában jártas apparátus került pozícióba a Hivatalban Miklós Imre vezetésével és irányításával, akik fokozatosan meghatározóvá váltak az egyházpolitika alakításában.

A titkos, mindennapos feladatot, az ügynökök tartását, az operatív feladatok lebonyolítását, a vizsgálati eljárások realizálását a BM munkatársai végezték, ami kevés sikerrel, örömmel járt, a dicsőséget, az elismerést, a mosolygós együttléte az ÁEH munkatársai élvezhették az egyházi vezetők társaságában a 70-es, 80-as években, azonban ehhez kellett az 50-es, 60-as évek, kemény, aktív belügyi munkája, majd az ÁEH tekintélyének és tudatos egyházpolitikai építkezésének a sikere.

Irodalom

Balogh 2008

A Magyar Katolikus Püspöki Kar tanácskozásai 1949–1965 között. Dokumentumok. I-II. kötet. Szerk.: Balogh Margit. METEM, Budapest, 2008.

Fejérdy 2010.

Fejérdy András: Titkos püspökszentelés(ek) Magyarországon 1960 őszén: az első Regnum-per helye a magyar egyházpolitikában és a szentszéki Ostpolitikban.

In: *Csapdában. Tanulmányok a katolikus egyház történetéből, 1945–1989.* Szerk.: Bánkúti Gábor és Gyarmati György. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2010. 129-155.

Köbel 2005.

Köbel Szilvia: *„Oszd meg és uralkodj!” A pártállam és az egyházak.* Rejtjel Kiadó, Budapest, 2005.

Lénárd–Tímár–Szabó–Soós 2006.

Lénárd Ödön – Timár Ágnes – Szabó Gyula – Soós Viktor Attila: *Utak és útvesztők.* Kairosz Kiadó, Budapest, 2006.

Rajki 2002.

Rajki Zoltán: Az állam és az egyház kapcsolatának jellemző vonásai a Kádár-korszakban. In: *Egyháztörténeti Szemle*, 3. évf. 2002. 2. szám 74-86.

Szabó 2005.

Szabó Csaba: *A Szentszék és a Magyar Népköztársaság kapcsolatai a hatvanas években.* Magyar Országos Levéltár – Szent István Társulat, Budapest, 2005.

Szabó–Soós 2006.

Szabó Csaba – Soós Viktor Attila: *„Világosság” – Az Állami Egyháziügyi Hivatal és a hírszerzés tevékenysége a katolikus egyház ellen.* Új Ember Kiadó, Budapest, 2006.

Soós 2005.

Soós Viktor Attila: Badalik Bertalan O.P. életútja. *Domonkos Szemle.* Különszám. Budapest, 2005/1.

Soós 2007a.

Soós Viktor Attila: Badalik Bertalan veszprémi püspök internálása. In *ArchivNet*, 7. (2007) 4. szám.

Soós 2007b.

Soós Viktor Attila: 50 éve mozdították el Badalik Bertalan veszprémi püspököt. In *A Magyar Katolikus Egyház XX. századi történetéből.* Badalik Bertalan veszprémi püspök elhurcoltatásának 50. évfordulójára. Szerk.: Trosits András. Veszprém, 2007. (Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola Konferenciasorozat 7.) 19–37.

Soós 2008.

Soós Viktor Attila: *Az Állami Egyháziügyi Hivatal munkatársainak társadalmi összetétele 1951–1971.* Hajnal István Kör konferenciája, Túrkeve, 2008. (A tanulmánykötet megjelenés alatt.)

Tabajdi–Ungváry 2008.

Tabajdi Gábor – Ungváry Krisztián: *Elhallgatott múlt. A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon 1956–1990.* 1956-os Intézet – Corvina Kiadó, Budapest, 2008.

⁵²² ÁBTL 3.1.5. O–13405/3-a 69-74.

Tabajdi 2009.

Tabajdi Gábor: A III/III. Csoportfőnökség egyházi elhárító tisztjei a Kádár-korszakban. In: *Egyháztörténeti Szemle*, 10. évf. 2009. 3. szám 103-114.

Ungváry 2007.

Ungváry Krisztián: Kik voltak? Mit akartak. In *Rubicon*, 2007/3. XVIII. évf. 173. szám. 29-35.

Vörös 2009.

Vörös Géza: Állambiztonság és egyházak. In: *Egyháztörténeti Szemle*, IX. évf. 2009. 4. szám. 3-19.

Vörös 2010a.

Vörös Géza: Egyházak az állambiztonsági dokumentumokban. 281-351.

Vörös 2010b.

Vörös Géza: Az egyházakban foglalkoztatott ügynökhálózat újjáépítése 1956-tól a hatvanas évek közepéig. In *Betekintő*, 2010/2. <http://www.betekinto.hu/Default.aspx?cikkId=144> (Utolsó letöltés: 2010. augusztus 31.)

